

२ आ (१५७)

श्रीमद् बुद्धिसागरसुरि ग्रंथमाला प्रयाग-१११

अध्यात्मसार

रचयिता

श्रीमद् योगविजयल उपाध्यायल
पंडित श्री वीरविजयलना टप्पा सह

प्रगटकर्ता

श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडल

(डा भण्डिलाल मोहनलाल पादराकर)

वीरात २४१४]

प्रत १०००

[विक्रम स १९६४

मू-य ०-१२-०

मुद्रक-शेठ देवचंद दामजी
आनंद प्री. प्रेस—भावनगर.

પ્રસ્તાવના.

શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયના પૂન્ય નામથી જૈન સમાજ સુપરિચિત છે તેઓ આજે વિદેહી છતા અક્ષરદેહે જીવતા છે. તેમની કેટલીક અમર કૃતિઓ જનસમાજમા ઘેર ઘેર વચાય છે. તેમના જેટલી લોકપ્રિયતા મેલ્લવા વધુ ઓછી વ્યક્તિઓ શક્તિ માનુ થઈ છે જે થોડાએક પવિત્ર-પ્રથમ પક્તિના સાધુઓ જૈન સમાજે પ્રકટાવ્યા છે તેમાના તેઓશ્રી એક છે

સર્વદર્શનમા તેમ જૈનદર્શનમા અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉપર ઘણો ભાર મૂકવામા આવ્યો છે તેનુ કારણ છે અધ્યાત્મજ્ઞાન સર્વ જ્ઞાનને મોક્ષરે છે જેણે આત્માને જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યુ, અને જેણે સર્વ જાણ્યુ છતા આત્માને ન જાણ્યો તેણે કંઈ ન જાણ્યું ધાર્મિક વિધિવિધાનો, અનુષ્ઠાનો વગેરે વિકાસને માર્ગે લઈ જનારા છે સ્વરા પરન્તુ આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ મિત્રાય શક્ય નથી આત્મકલ્યાણ ણ જ જેનુ ધ્યેય છે તેને માટે અધ્યાત્મ વિના આરો નથી

આત્મા ગહન છે, અગમ્ય છે આનંદઘનજીવ પોતાના “ નિશાની કયા વતાણુ રે તેરા અગમ અગોચર રુપ ” થી શરુ થતા ઠક સુદર પદમા એની અગમ્યતા વધુ કુશલતાપૂર્વક વતાણી છે તથી જ મહાપુરુષો આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરુપ જાણવા સતત પ્રયત્નશીલ રહે છે—જીવન સુદ્ધા સમર્પાં દે છે

અધ્યાત્મરમિકને અન્ય કોઈ વિષયમા રસ પડતો નથી અધ્યાત્મની તેને લગની લાગે છે શ્રી યશોવિજયજી સ્વયં કહે છે કે “ સ્ત્રીના અધરરુપ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના સ્વાદથી જુવાન પુરુષને

જે સુખ ઉપજે છે તે સુખનો સ્વાદ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના સ્વાદનો જે સમુદ્ર છે તેના એક ત્રિદુમાત્ર છે ” (અ. સા. શ્લો. ૯) પરંતુ તેની પ્રાપ્તિ અત્યંત મુશ્કેલ છે. “ જેમ વનને વિષે ઘર, દગ્ધિને ધન, અંધારામાં ઉઘોત, તથા મરુદેશને વિષે જે પાણી, તે દુઃસ્વે પામવા યોગ્ય છે, તેમ જે ધન્ય પ્રાણી હોય છે તેને જ અધ્યાત્મ-શાસ્ત્ર કલિયુગને વિષે પ્રાપ્ત થાય છે. ” (અ. સા. શ્લો. ૧૭) અધ્યાત્મનો આ રસ અમર્યાદિત છે, નિરવધિ છે, અસ્તુટ છે, અનંત છે. “ કામનો જે રસ તે ભોગવતાં સુધી મધુર છે. ભલાં ભોજનનો રસ તે જમવાના વખત સુધી મધુરપણે વર્તે છે, પણ અધ્યાત્મશાસ્ત્રની સેવાનો જે રસ તે તો નિરવધિ છે, કેમકે તે પ્રારંભકાલથી માંડીને સદા વધતો જ રહે છે, પણ કિવારે વિરસ ન થાય. ” (અ. સા. શ્લો. ૨૧)

અધ્યાત્મ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી જ મનુષ્ય મહાન્ થઈ શકે છે. તે વિના સાચી મહત્તા આવતી નથી. “ જે પ્રાણી નિશ્ચે અધ્યાત્મ-શાસ્ત્રને પામ્યા નથી અને આચાર્ય-પંડિતપણું ઇચ્છે છે તે પણ વ્યર્થ છે. ” (અ. સા. શ્લો. ૧૧)

ગ્રંથની ભાષા સંસ્કૃત છે, પરંતુ સંસ્કૃતનો સામાન્ય જ્ઞાતા પણ સમજી શકે એવી સરલતા અને સુગમતા તેમની ભાષામાં છે તેમની કાવ્યશક્તિ ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારની છે. તેમનાં ગુજરાતી કાવ્યોમાં નજરે પડતી મધુરતા, પ્રાસાદિકતા, શબ્દલાલિત્ય અને મનોહર ઉપમાઓ તેમના સંસ્કૃત કાવ્યમાં પણ નજરે પડે છે. રમ્ય કલ્પનાઓથી તેમની કાવ્યપંક્તિઓ દિપી ડાઠે છે. અહિંસાને સાચા સ્વરૂપમાં જીવનમાં ઉતારનાર જૈન ભેખધારીમાં જે મૃદુતા અને માર્દવની આશા રાખી શકાય તે મૃદુતા અને માર્દવ તેમની

कलममाथी टपकी रहेला आजे पण देखाय छे. भापामा तेना लेखकना मानसनु प्रतिबिम्ब पडे छे. तेमना अनेक लखाणोमाथी आपणे एक एगो यशोविजयनी कल्पनामूर्ति घडी शकीए छीए के जे तेओनी जीवतमूर्ति साथे कदाच अत्यंत निकटनु साम्य धरावती होय.

तेओथ्री सस्कृतना महा विद्वान् हता. परतु विद्वान् के पंडित कहेरडाववा माटे ते जमानामा जडनातोड शब्दो, छिष्ट समासो अने भारेखम भापानो उपयोग करवानी आवश्यकता रहती हती तेनी भाषा न लखनार पंडितोनी टीकाने पात्र थतो, पंडितोमा तेनी गणना थती नहि श्रीमद् यशोविजयजीनामा पंडितोनी भाषा वापरवानी शक्ति हती, परतु तेमने सामान्य जनसमूहने प्रबोधरो हतो एवी छिष्ट भाषा वापरी ग्रथने समजी न शकाय एवा कोयडारूपवनाववानी तेमनी इच्छा नहोती पंडितोनी टीका पण कातिल हती जनसमूहनी अने पंडितो वच्चेनी भाषानी खेंचाखेची तेमना पोताना शब्दोमा आ प्रमाणे छे “जे गारे पोतानी मेळे पद वाचता अर्थ सुझे एवा अल्पार्थ ने सुगम पद जो अमे जोडीये तो खल माणम एम कहेशे जे, आ ग्रथमा काड मार नयी, वळी जो अमे गभीर अर्थ सहित पद वाधीए तो खल माणस कहेशे के कठण पद वाध्या छे, एनो शु अर्थ करीए ? ए तो मुगानी पारसी छे एवे ग्रथे कोइने गुण न थाय ” (अ सा प्रशस्ति श्लो० ४) तेमनो आखो ग्रथ अवलोकता जणाय छे के तेओथ्रीए काव्यनु अने विषयनु गौरव साचवना छता भाषानी सरळता टकावी राखी छे, अने पंडित-अपंडित वच्चे समाधान स्वीकारी समतुला जाळनी वच्चेनी टीकाओथी पर थना प्रयत्न कर्यो छे.

આ ગ્રંથ ઉપર પંડિત વીરવિજયજી ગણીએ અર્થે મર્યા છે. શ્રીવીરવિજયજીના પરિચયની જૈન સમાજને કે સાહિત્યરસિક વાચકને ભાગ્યેજ જરૂર છે. તેમની ભાષાની મીઠાશ અને લલિત ઉપમાઓમાં તેઓ ઘીનહરિફ છે. તેમની પૂજાઓથી ભાગ્યેજ જૈનનું નાનું વાલક પળ અજાણ હશે. પર્યુપણના પવિત્ર દિવસોમાં મંદિરે મંદિરે તેમની પૂજાઓના મધુર ઘોષ કર્ણપટલ પર અથડાય છે. તેમના કાવ્યોની પ્રામાદિકતા અને મધુરતા પર માત્ર જૈનો નહિ જૈનેતરો પણ મુગ્ધ ચન્ધા છે એ સર્વવિદિત છે. તેમના જેવા સમર્થ પુરુષને હાથે લખાયેલો ટવો વીજા કોઈ લેખકના કરતાં વધારે પ્રમાણિક હોઈ શકે એ સ્વાભાવિક છે. સંસ્કૃત નહિ જાણનાર વર્ગ ઉપર તેમનો ઉપકાર અનહદ છે.

આ યુગમાં જ્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાન તરફ વિશેષ વેદરકારી ચતાવાતી જાય છે, જ્યારે અધ્યાત્મશાસ્ત્રના ગહન સમુદ્રમાં હુલ્કી મારવાને વદલે થોડાએક આચારવિચારો અને પંડિતાઈ પાછલ મથી ધર્મના કિનારા ઉપર ઘૂમ્યા કરવામાં આવે છે, જ્યારે ધર્મ, ધર્મ-ધૂરંધરો માટે, કુરુક્ષેત્રનું મેદાન પૂરું પાડે છે તેવા સમયે આશ માર્ગસૂચક ગ્રંથની યાસ જરૂર છે. થોડાએક વિચારવંત પુણ્યા-ત્માઓ આ ગ્રંથ વાંચી અધ્યાત્મજ્ઞાનને માર્ગે વલ્લશે અને અધ્યાત્મ રસનો યત્કિચિત્ આસ્વાદ કરવા પળ શક્તિવાન્ થશે તો ગ્રંથ-લેખકનો શ્રમ સફલ થયો ગણાશે.

રાજમહેલ રોડ,
વડોદરા.
તા. ૧-૬-૩૭

નાગકુમાર મકાતી
વી. ઇ; ઇલાહાબાદ, વી.

नेत्रा
 → १०० १०० १००
 पुस्तक-ने

श्री यशोविजयजी उपाध्यायकृत
 अध्यात्मसार (सार्थ)

पद्मश्रेणिनत श्रीमान्नटतात्ताभिनदन ।
 उद्धार युगादौ यो जगदज्ञान पकृत ॥ १ ॥
 श्रीशातिस्तातिभिद्भूयाद्भयिना मृगलाछन ।
 गाव कुरलयोत्तास कुरते यस्य निर्मला ॥ २ ॥

अर्थ—इष्ट गवधी जे श्रेणि तणे नत क० नमस्कार कर्यो ते
 जेने ण्या अने अष्ट मडा प्राविहायेंस्य लक्ष्मीण करी युक्त तथा युगने
 आठे जगत्तने श्रानस्य काठयमाधी उद्धार करनार ण्या जे
 श्रीश्रमभंदर भगवान् त जवरंजा राजा । ॥ १ ॥ श्रीशातिनाय
 भगवंत त मयप्राणीश्री प्रति गंतापना भेत्नाग थाश्रा । मृगनु
 लांलन ते जेने ण्या तथा जेने श्रिष्टिग निर्मल भातं रमस्तीन
 सिद्धिंत छे छ तप वेनी गाव १० गाणी त पृ सीत त्रि
 उपाय कर छे ॥ २ ॥

श्रीशैवेयं जिनं स्तौमि भुवनं यशसेव यः ।

मारुतेन मुग्धोच्छेन पांचजन्यमपूपुरत ॥ ३ ॥

जीयात् फणिफणप्रांत संक्राततनुरेकदा ।

उद्धर्तुमिव विश्वानि श्रीपार्श्वोवहुरूपभाक् ॥ ४ ॥

अर्थ—शिवाराणीना पुत्र श्रीनेमनाथजी तेमने स्तवुं छुं. जे भगवंते पोताना यशे करीने जेम जगतने भर्युं छे तेमज पोताना मुखथी प्रगट्यो जे वायु तेणे करीने पांचजन्य नामे शंखने पूरीने तेनो नाद कीथो ॥ ३ ॥ फणी के० शेषनाग तेनी फणना प्रांते जेमणी तेने विषे संक्रम्युं जे शरीर तेणे करीने त्रण जगतनो उद्धारज जाणे करता होयनी एवा जे श्रीपार्श्वनाथ बहुस्वरूपना कर्ता ते जयवंता वर्तो ॥ ४ ॥

जगदानंदनः स्वामी जयति ज्ञातनंदनः ।

उपजीवंति यद्वा चामद्यापि विबुधाः सुधाम् ॥ ५ ॥

एतानन्यानपि जिनान्नमस्कृत्य गुरुनापि ।

अध्यात्मसारमधुना प्रकटीकर्तुमुत्सहे ॥ ६ ॥

अर्थ—जगतने आनंदना करनार, बली जेहनी अमृतसरि-खी वाणीने हजी सुधी पंडित लोको सेवे छे, अंगीकार करे छे एहवा ज्ञातनंदन जे श्री वीरजिन ते जयवंता वर्तो ॥ ५ ॥ ए पांचे परमेश्वरने तथा बीजा पण जिनोने तथा पोताना गुरुने नमस्कार करीने अध्यात्मनो सार जे रहस्य ते प्रगट करवाने हवे उत्साह करुं छुं ॥ ६ ॥

शास्त्रत्परिचितां सम्यक् संप्रदायाच्च धीमतां ।

इहानुभवयोगाच्च प्रक्रियां कामपि ब्रुवे ॥ ७ ॥

योगिना प्रीतये पत्रमध्यात्मरमपेशल ।

भोगिना भामिनीगीत मगोत्तकमय यथा ॥ ८ ॥

अर्थ—यणा शास्त्रोथी भली रीते परिचयंकारीने ने वली पडितलोकोना मंप्रदायथकी जे अध्यात्मशास्त्रने विष अनुमय थयो तेथकी हू काडक सक्षेप मात्र प्रस्तावना करु छु ॥७॥ जे रीते भोगीपुरुषने स्त्रीना गीतमगीत प्रियकारी लागे छे ते रीते योगीश्वर पुरुषने प्रीतिना अर्थे अध्यात्मरसे करीने मनोहरकारी एवो आ ग्रन्थ पद्यप्रताये करु छु ॥ ८ ॥

अथ अध्यात्ममाहात्म

काताधरसुधास्वादा द्यूना यज्जायते सुग्व ।

विंदुः पार्श्वे तदध्यात्मशास्त्रस्वादसुग्वोदधे ॥९॥

अध्यात्मशास्त्रसभूत सतोपसुग्वशालिनः ।

गणयति न राजान न श्रोदनापि वासवम् ॥१०॥

अर्थ—स्त्रीना अधररूप अमृतना स्वादथी जुवान पुरुषने जे सुख उपजे छे ते सुखनो स्वाद अध्यात्मशास्त्रना स्वादनो जे समुद्र छे तेना एक विंदुमात्र छे ॥ ९ ॥ जे प्राणीने अध्यात्मशास्त्रथी मनोहर सतोपरूप सुग्व प्राप्त थयु ते प्राणी राजाने तथा धनदने अने इद्र मरियाने पण लेखामा गणतो नथी ॥ १० ॥

य क्विलाशिक्षिताध्यात्मशास्त्र पाडित्यमिच्छति ।

उत्क्षिपत्यगुलो पगु म स्वद्रुफललिप्सया ॥११॥

दम्भपरतदभोलि मौहार्दा बुद्धिचद्रमा ।

अध्यात्मशास्त्रमुत्ताल मोहजालवनानल ॥१२॥

अर्थ—जेम क्वनदृशना फलने लेखानी इच्छायै पागलो पुष्प आगली ऊची कर छे ते जेम व्यर्थ छे, तेम जे प्राणी निथे

अध्यात्मशास्त्रने पाम्या नथी अने आचार्य—पंडितपणुं इच्छे छे ते पण व्यर्थ छे ॥ ११ ॥ कपटरूप पर्वतने भेदवाने वज्र समान, मैत्रता-भावरूप समुद्रनी वृद्धि करवाने चंद्रमा समान एहवुं अध्यात्मशास्त्र ते वृद्धि पामेलुं एहवुं जे मोहजालनुं वन तेहने बालवाने अर्थ दावानल समान छे ॥ १२ ॥

अध्वा धर्मस्य सुस्यः स्यात्पापचारैः पलायते ।

अध्यात्मशास्त्रसौराज्ये न स्यात्कश्चिदुपप्लवः ॥१३॥

येपामध्यात्मशास्त्रार्थं तत्त्वं परिणतं हृति ।

कषायविषयावेशक्लेशस्तेषां न कर्हिचित् ॥१४॥

अर्थ—अध्यात्मशास्त्रनुं भलुं राजप्रवर्तते थके कशोये उपद्रव थाय नहीं, धर्मनो मार्ग सुगम थाय अने पापरूप चोरटा नासी जाय ॥ १३ ॥ जे प्राणीना हृदयने विषे अध्यात्मशास्त्रना अर्थनुं तत्त्वतः ज्ञान थयुं छे तेने कषायरूप विषयना वेगनो क्लेश ते कदी ए न थाय ॥ १४ ॥

निर्दयः कामचंडालः पंडितानपि पीडयेत् ।

यदि नाध्यात्मशास्त्रार्थबोधयोधकृपा भवेत् ॥१५॥

विषवल्लिसमां तृष्णां वर्धमानां मनोवने ।

अध्यात्मशास्त्रदात्रेण छिंदन्ति परमर्षयः ॥ १६ ॥

अर्थ—जो अध्यात्मशास्त्रना अर्थना बोधनी कृपा पंडित जेवाने पण न होय तो निर्दय एवो जे कामरूप चंडाल ते पंडितने पण पीडा कर्या बिना रहे नही ॥ १५ ॥ जे परमऋषीश्वर छे ते अध्यात्मशास्त्ररूप दातरडे करीने मनरूपी वनने विषे वृद्धि पामती एहवी तृष्णारूप झेहेरनी वेली तेने छेदी नाखे छे ॥ १६ ॥

વને વેઠમ ધન દૌસ્યે તેજો ધ્વાતે જલ મરૌ ।

દુરાપમાપ્યતે ધન્યૈઃ કલાવધ્યાત્મવાઙ્મય ॥૧૭॥

વેદાન્યશાસ્ત્રવિત્ ફલેશ રસમધ્યાત્મશાસ્ત્રવિત્ ।

ભાગ્યભૃદ્ભોગમાપ્નોતિ વદતે ચદન ગ્વરઃ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—જેમ વનને વિપે ઘર, દરિદ્રને ધન, અધારામા ઉઘોત તથા મરુદેશને વિપે જે પાણી, તે દુ સે પામવા યોગ્ય છે, તેમ જે ધન્ય પ્રાણી હોય છે તેનેન અધ્યાત્મશાસ્ત્ર કલિયુગને વિપે પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૧૭ ॥ વેદના જાણ તથા વીજા શાસ્ત્રના જાણનારા તે ક્લેશના ભોક્તા છે, અને રમના ભોક્તા તે અધ્યાત્મ-શાસ્ત્રના જાણનારા છે એ રસનો મોગ તો જે ભાગ્યવત હોય તેન પામે, અને જે ગંધેહો હોય તે તો માત્ર ચદનના ભારને ઉપાડે ણટલુજ ॥ ૧૮ ॥

શુજાસ્ફાલનદસ્તાસ્યવિકારાભિનયા પરે ।

અધ્યાત્મશાસ્ત્રવિજ્ઞાસ્તુ વદત્યવિકૃતેક્ષણા ॥૧૯॥

અધ્યાત્મશાસ્ત્રદેમાદ્રિ મથિતાદાગમોદધે ॥

ભૂયામિ ગુણરત્નાનિ પ્રાપ્યતે વિપુર્ધૈર્ન કિમ્ ? ॥૨૦॥

અર્થ—શુજાના આમ્કોટ કરવે કરીને, સ્ત્રી હાથને તથા મુગને વિકારે કરીને, इत्यादિક નાટિકના અભિનય કરવે કરીને મોગી પુરુષ મુગ કરી માને છે, અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રના જાણ જે પુરુષ છે, તે તો અવિકારી નેત્રના ઘણી દ્રિયના વિકાર રહિત છે ॥ ૧૯ ॥ અધ્યાત્મશાસ્ત્રને જે હમાચલ પર્યંત તળે મથ્યા છે આગમને સમુદ્ર તે થકી નીકળ્યા ઘણા ગુણસ્પીયા જે રત્ન તે તો વિપુલ જે પટિત લોહ તેઓન પામ છે ॥ ૨૦ ॥

रसोभोगावधिः कामं सद्ब्रह्म्ये भोजनावधिः ।

अध्यात्मशास्त्रसेवायां रसो निरवधिः पुनः ॥२१॥

कुतर्कग्रंथसर्वम्ब गर्वज्वरविकारिणी ।

एति दग्निर्मलीभाव मध्यात्मग्रंथभेषजात् ॥२२॥

अर्थ—कामनो जे रस ते भोगवतां सुधी मधुर छे, भलां भोजननो जे रस ते जमवाना बखत सुधी मधुरपणे वर्ते छे, पण अध्यात्मशास्त्रनी सेवानो जे रस ते तो निरवधि छे केमके ते प्रारंभकालथी मांडीने सदा बधतो ज रहं छे, पण किवारे विरस न थाय ॥ २१ ॥ कुतर्कशास्त्रना सर्व रहस्यनो जे अहंकार, ते रूपी ताव तेहना विकारवाली थइ एहवी जे दृष्टि ते अध्यात्मशास्त्ररूप औषधना योगथी निर्मलपणाने पामे छे ॥२२॥

धनिनां पुत्रदारादि यथा संसारवृद्धये ।

तथा पांडित्यदक्षानां शास्त्रमध्यात्मवर्जितं ॥२३॥

अधेतव्यं तदध्यात्मशास्त्रं भाव्यं पुनः पुनः ।

अनुष्ठेयस्तदर्थश्च देयो योग्यस्य कस्यचित् ॥२४॥

अर्थ—धनवंत जनने जेम पुत्र अने स्त्री ते संसारनी वृद्धिनां कारण छे तेम अभिमाने भरायेला पंडित लोकने अध्यात्मशास्त्र विना मात्र संसारनी वृद्धि छे ॥ २३ ॥ ते माटे अध्यात्मशास्त्रने भणवुं, बली वारंवार हृदयने विषे भाववुं, एना अर्थनुं वारंवार चिंतन करवुं अने जे पुरुषो योग्य होय तेनेज शीखवुं—पुस्तक आपवुं ॥ २४ ॥ ए रीते अध्यात्मशास्त्रना महात्म्यनो पहंलो अधिकार पूरो थयो.

अथ अध्यात्म स्वरूप

भगवन् ! किं तदध्यात्मं यदिच्छसुपवर्ण्यते ।

शृणु वत्स यथाशास्त्रं वर्णयामि पुरस्तव ॥ १ ॥

गतमोहाधिकाराणामात्मानमविकृत्य या ।

प्रवर्तते क्रिया शुद्धा तदध्यात्मं जगुर्जिनाः ॥ २ ॥

अर्थ—हवे शिष्ये पूछ्यु के-हे भगवन् ! अध्यात्म तं शु छे के जेनु तमे आतु वर्णन करो छे ? त्यारे गुरु रुहे छे क-ह शिष्य ! शास्त्रमर्यादाये तने कह्यु तु ते सामळ ॥ १ ॥ जे मुनिराजनो मोहनो अधिकार नाश पाम्यो छे अने जे आत्माने आश्रीने शुद्ध क्रियाये अंतरआत्माने निपे प्रवर्त्ते, तेनु नाम परमेश्वर अध्यात्म कह छे ॥ २ ॥

सामायिकं यथासर्वं चारित्र्येष्वनुवृत्तिमत् ।

अध्यात्मं सर्वयोगेषु तथानुगतमिष्यते ॥ ३ ॥

अपुनर्वधकाश्रावद्गुणस्थानं चतुर्दश ।

क्रमशुद्धिमतां तावत् क्रियाध्यात्ममयो मता ॥ ४ ॥

अर्थ—सामायिक चारित्र्य जेम सर्व चारित्र्यने निपे अनुगत कारणपणे वर्त्ते छे तेम सर्व जोगने निपे अध्यात्म पण महचारीपणे वर्त्ते छे ॥ ३ ॥ अपुनर्वधी जे चोद्यु गुणठाणु त्याही माडीने चोदमा गुणठाणा लगण अनुक्रमे जे आत्माने निशुद्धता प्रगट थाय ते सर्व अध्यात्म क्रिया जाणनी ॥ ४ ॥

आहरोपधिप्रजर्द्धिं गौरवप्रतिबधत् ।

भवाभिनदीया कुर्यात् क्रियामाध्यात्मवैरिणी ॥ ५ ॥

क्षुद्रो लोभरतिदीनो मत्सरी भयवान् शठः ।

अज्ञो भवाभिनंदीस्या निष्फलारंभसंगतः ॥ ६ ॥

अर्थ—अने जे आहारोपधिने अर्थे तथा पूजा पामवानी ऋद्धि तेनी गौरवताये बंधाणा थका भवाभिनंदी जे क्रिया करे ते सर्व अध्यात्म क्रियानी वैरिणी जाणवी ॥ ५ ॥ १ क्षुद्रता, २ लोभ, ३ रति, ४ दीनता, ५ मत्सरीपणुं, ६ भय, ७ शठता, ८ अज्ञानताए भवाभिनंदिपणाना संगथकी जे क्रिया करे ते क्रियानो आरंभ निःफल थाय छे ॥ ६ ॥

शांतो दांतः सदागुप्तो मोक्षार्थी विश्ववत्सलः ।

निर्दंभां यां क्रियां कुर्यात् साध्यात्मगुणवृद्धये ॥ ७ ॥

अत एव जनः पृच्छो त्पन्नसंज्ञः पिपृच्छिषुः ।

साधुपार्श्वे जिगमिषुर्धर्मं पृच्छन् क्रियास्थितः ॥ ८ ॥

अर्थ—१ शांतगुण, २ दांतगुण, ३ सदागुप्तेंद्रियपणुं, ४ मोक्षार्थीपणुं, ५ विश्वनुं वात्सल्यतापणुं इत्यादिक गुणवालो निर्दंभीपणे जे क्रिया करे ते क्रिया अध्यात्मगुणनी वृद्धिकर्ता थाय ॥ ७ ॥ ते माटे जेने तच्च पूछवानी संज्ञा उपनी छे तथा पिपृच्छिषु के० तच्च प्रते हवे पूछवाने सन्मुख थयो छे ते, साधुनी पासे तच्च सांभलवाने अर्थे जवानुंशील छे जेनुं ते तथा क्रिया योगने विषे रह्यो थको धर्मना तच्चनं पूछे छे ते ॥ ८ ॥

प्रतिपित्सुः सृजन् पूर्वं प्रतिपन्नश्च दर्शनं ।

श्राद्धोयतिश्च त्रिविधोऽनंतांशक्षपकस्तथा ॥ ९ ॥

दृग्मोहक्षपको मोहशमकः शांतमोहकः ।

क्षपकः क्षीणमोहश्च जिनोऽयोगी च केवली ॥ १० ॥

અર્થ—વલી તત્ત્વને અગીકાર કરતા યકા પૂર્વે પ્રતિપન્ન થયુ છે સમ્યક્ત્વદર્શન જેને એના શ્રાવક તથા યતિ તે ગ્રણ પ્રકારના ૧ ઉપશમમમકિતી, ૨ ક્ષયોપશમસમકિતી, ૩ ક્ષાયક્રમમ- કિતી તે અનતાનુગ્રધીનો જશ સ્વપાવ્યો છે જેણે ॥૧॥ વલી જેણે દર્શનમોહનીય સ્વપાત્રી છે અથવા મોહનીયને ઉપશમાત્રી છે એહવા જે ઉપશાતમોહી તથા ક્ષપકથ્રેણિને પ્રિપે ત્તે છે તથા જેણે મોહનો ક્ષય કર્યો છે તે સયોગીકેત્રલી તથા અયોગીકેત્રલી ભગવત જાણવા ॥૧૦॥

યથાક્રમમમા પ્રોક્તા અસહ્યગુણનિર્જરા ॥

યતિતવ્યમતોધ્યાત્મવૃદ્ધયે કલયાપિ હિ ॥ ૧૧ ॥

જ્ઞાન શુદ્ધ ક્રિયા શુદ્ધેત્યર્થો દ્વાવિહ મગતૌ ॥

ચક્રે મહારથસ્યેવ પશ્ચાવિવ પતત્રિણ. ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—એ અનુક્રમે જે રક્ષા ત મચલા એક એક યકી અમરયાતગુણી નિર્જરાના કર્તા છે, માટે એક કલાએ કરીને પણ અધ્યાત્મની વૃદ્ધિને અર્થે ઉદ્યમ કરવો એહીજ હેતુ છે ॥ ૧૧ ॥ જેમ રથના પે ચક્ર તે રથની માયે સલગ્નન છે, તથા પક્ષીની પે પાસો તે પક્ષીની સાયે મલગ્નન છે, તેમ એક શુદ્ધ જ્ઞાન અને મીની શુદ્ધ ક્રિયા એ પે જશ તે અધ્યાત્મની માયે મલગ્ન છે ॥૧૨॥

તત્પચમગુણમ્યાનાદારમ્યૈતદિચ્છતિ ॥

નિશ્ચયોવ્યવહારસ્તુ પૂર્વમપ્યુપચારત ॥ ૧૩ ॥

ચતુર્યઽપિ ગુણસ્યાને શ્ચશ્રુપાત્રા ક્રિયોચિતા ॥

અપ્રાપ્તસ્વર્ણભૂપાણા રજતાભૂપણ યથા ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—પૂર્વ પણ નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનયનુ આરોપણ

ઉપચારથી છે, પણ પાંચમા ગુણઠાણાથી માંડીને એ નય ઇચ્છે છે
 ॥ ૧૩ ॥ અને ચોથું ગુણઠાણે પણ શુશ્રૂષાદિક ક્રિયા તે ઉચિત
 છે; જેમ કોઈને સોનાનાં ઘરેણાં ન મલતાં હોય તેને રૂપાનાં મલે
 તે પણ રૂઢાં મનાય ॥ ૧૪ ॥

અપુનર્વધકસ્યાપિ યા ક્રિયા શમસંયુતા ॥

ચિત્રાદર્શનભેદેન ધર્મવિગ્નક્ષયાય સા ॥ ૧૫ ॥

અશુદ્ધા પિ હિશુદ્ધાયાઃ ક્રિયાહેતુઃ સદાશયાત્ ॥

તામ્રં રસાનુવેધેન સ્વર્ણત્વમધિગચ્છતિ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—સમભાવે કરીને સહિત, દર્શન ભેદે કરીને
 વિચિત્ર પ્રકારનું અપુનર્વધ જે ચોથું ગુણઠાણું તેહની ક્રિયા પણ
 ધર્મના વિગ્નને ક્ષય કરનારી છે ॥ ૧૫ ॥ તો પણ ભલા આશય-
 થકી અશુદ્ધ ક્રિયા કરે તે પણ શુદ્ધ કહેવાય. જેમ ત્રાંબુ જે છે
 તેને ગાલી તેમાં રસાનુવેધ કર્યાથી (રસાયન મેલવવાથી) સોનું
 થઈ જાય છે તેમ ॥ ૧૬ ॥

અતો માર્ગપ્રવેશાય વ્રતં મિથ્યાદૃશામપિ ॥

દ્રવ્યસમ્યક્ત્વમારોપ્ય દ્દત્તે ધીરબુદ્ધયઃ ॥ ૧૭ ॥

યો બુધ્વા ભવનૈર્ગુણ્યં ધીરઃ સ્યાદ્ વ્રતપાલને ॥

સયોગ્યો ભાવભેદસ્તુ દુર્લભ્યોનોપયુજ્યતે ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—એ જ કારણ માટે ધીરબુદ્ધિના ધ્વણી રત્નત્રયના
 માર્ગને વિષે પ્રવેશવાને મિથ્યાદૃષ્ટિવાલાને પણ દ્રવ્ય સમક્રિતનો
 આરોપ કરીને ચારિત્ર આપે છે ॥ ૧૭ ॥ જે પ્રાણી સંસારનું
 નિર્ગુણપણું જાણીને વ્રત પાલવાને વિષે ધીર થાય તે પ્રાણી ધર્મને
 યોગ્ય જાણવો અને અંતરંગભાવનો ભેદ તો દુઃસ્વે કરીને સમજાય
 છે, માટે તે ઉપયોગમાં ન આણવો ॥ ૧૮ ॥

नोचेद्वावापरिज्ञानात्सिद्धयसिद्धोपराहते ॥

दोक्षाऽदानेन भव्याना मार्गोच्छेदः प्रसज्यते ॥१९॥

अशुद्धानादरेभ्यासाद्योगान्नो दर्शनाद्यपि ॥

सिद्धिर्नैसर्गिकोमुक्ता तदप्यभ्यासिक यतः ॥२०॥

अर्थ—कदापि कोइ एम कहेषो जे भाव जाण्या विना चारित्र देवाथी सिद्धि असिद्धि सर्व हणाइ जाय, ते वारे भव्यने पण दीक्षा न आपनी केम के तेने अतरंगनी रखर नथी, अने ए रीते दीक्षा न आपनाथी तो सम्यग्मार्गनो उच्छेद थाय ॥१९॥ एम अशुद्दनो अनादर करे अने शुद्ध जोगनो अभ्यास न करे त्यारे दर्शन जे समकित ते पण शुद्ध न याय, केम के एक निसर्ग समकित टालीने शुद्ध करवु ते पण अभ्यासथी ज थइ शके ॥ २० ॥

शुद्धमार्गानुरागेणाशठाना यातु शुद्धता ॥

गुणवत्परतत्राणा सानकापि विहन्यते ॥ २१ ॥

विषयात्मानुबधैर्हि त्रिधाशुद्ध यथोत्तर ॥

ब्रुवते कर्म तत्राद्य मुक्त्यर्थपतनाद्यपि ॥ २२ ॥

अर्थ—शुद्धमार्गने अनुरागे करीने अशठता भावे जो आत्मानी शुद्धता के० निर्मलताये गुणवत् प्राणीने आधीन थडने वत्ते, तो ते प्रवृत्ति कोइ ठेकाणे हणाय नहीं ॥ २१ ॥ विषये करीने, आत्माये करीने अने अनुबधे करीने ए त्रण प्रकारनी मिशुद्धि छे ते एकेरुथी निर्मल छे ए त्रणे कर्म छे, तेमा जे दुःखथी पोताना आत्माने सूकामनाने शपापात प्रमुख करे तेहने विषयशुद्धि कहिये ॥ २२ ॥

अज्ञानीनां द्वितीयं तु लोकदृष्ट्यायमादिकं ॥

तृतीयं शांतवृत्त्यातत्त्वसंवेदनानुगं ॥ २३ ॥

आद्यानाज्ञानबाहुल्यान्मोक्षबाधकबाधनं ॥

सद्भावाशयलेशनोचितं जन्मपरे जगुः ॥ २४ ॥

अर्थ—अज्ञानीने आत्मशुद्धि नामे वीजी शुद्धि थाय, ते लोकदृष्टिये पांच यम नियम प्रमुख पाले छे-ए वीजो भेद. वीजो आत्मानुबंध ते कहिये, जे शांत वृत्तिये तत्त्वनुं संवेदन करे, चिंतन करे ॥ २३ ॥ पहली शुद्धिमां अज्ञाननी बहुलता छे, जेणे करीने मोक्षना बाधकने बाध न करे अने तेना सद्भावथकी शुभाशयनो लेशमात्र होय, तो तेथी जन्म-मरणनी परंपरा कांड चुटे नही एहवुं योगाभ्यासी पुरुष कहे छे ॥ २४ ॥

द्वितीयादोषहानिः स्यात्क्वचिन्मंडूकचूर्णवत् ॥

आत्यंतिकी तृतीया तु गुरुलाघवचिंतया ॥ २५ ॥

अपिस्वरूपतःशुद्धाक्रिया तस्माद्विशुद्धिकृत् ॥

मौनींद्रव्यवहोरण मार्गवोजं दढादरात् ॥ २६ ॥

अर्थ—आत्मशुद्धि नामे वीजा जोगथकी कांडक लव-लेश मात्र दोषनी हानि तो थाय, पण परंपराये घणा दोष थयेला ते देडकाना चूर्णनी पेठे एक देडकानो नाश थाय, पण तेथी वीजा घणा देडका उत्पन्न थाय. वीजी शुद्धि आत्यंतिक छे, तेथी कर्मनी हानि थाय केन के ते गुरुताभाव अने लघुताभावनी विचारणा करवाथी प्रगटे एवी छे ॥ २५ ॥ स्वरूप थकी जे क्रिया शुद्ध छे ते ज निश्चयपणे आत्माने विशुद्धतानी करनारी छे, ते माटे शुद्धक्रिया करवी. मुनींद्र जे परमेश्वर तेणे वताव्यो जे

व्यग्रहार तेनु सेवन करवे करीने घणा आदर महित क्रिया करे,
तो मार्ग जे रत्नप्रयी तेनु गीज प्रगट थाय छे ॥ २६ ॥

गुर्वाज्ञापारतव्येण द्रव्यदीक्षाग्रहादपि ॥

वीर्योल्लासक्रमात्प्राप्ता बहवः परम पद ॥ २७ ॥

अध्यात्माभ्यामकालेपि क्रिया काप्येवमस्ति हि ॥

शुभौघसज्जानुगत ज्ञानमप्यस्ति किंचन ॥ २८ ॥

अर्थ—गुरुनी आज्ञाने आधीन रहेवाथी द्रव्यदीक्षा
लीधी होय तो पण वीर्योल्लामनी अनुक्रमे वृद्धि करीने घणा जीव
परमपदने पाम्या छे ॥ २७ ॥ ए रीते अध्यात्मना अभ्यास-
कालने रिपे पण क्रिया काडक लेशमात्र निश्चे वर्तेज छे, अने
शुभकारी ओव मज्ञाने सहचारीपणे तिहा ज्ञान पण काडक
वर्ते छे ॥ २८ ॥

अतो ज्ञानक्रियारूपमध्यात्म व्यवतिष्ठते ॥

एतत्प्रवर्द्धमान स्यान्निर्दभाचारशालिना ॥ २९ ॥

अर्थ—ए ज कारण माटे ज्ञानने क्रियारूप ते अध्यात्म-
पणु वर्ते छे, जे ज्ञान क्रियारूप ते अध्यात्म छे ए ज ज्ञानक्रिया
निर्दभाचारे करीने मनोहर एहनो जे प्राणी तेने रिपे उत्तरोत्तर
वृद्धिने पामे छे ॥ २९ ॥ ए बीजो अध्यात्मना स्वरूपनो अधिकार
सपूर्ण थयो ॥

दभो मुक्तिलतावह्निर्दभो राष्ट्रः क्रियाविधो ॥

दौर्भाग्यकारण दभो दभोध्यात्मसुखार्गला ॥ १ ॥

दभो जानाद्रिदभोलिर्दभ कामानलेद्वि ॥

व्यसनाना सुहृद्दभो दभश्चौरो व्रतश्रियः ॥ २ ॥

દંભેન વ્રતમાસ્થાય ચો વાંછતિ પરમં પદં ॥

લોહનાવં સમારુહ્યસોઽધ્વેઃ પારં ચિયાસતિ ॥ ૩ ॥

અર્થ—મુક્તિરૂપ વેલીને દહન કરવામાં કપટ તે અગ્નિ સમાન છે; ને ક્રિયારૂપ ચંદ્રનો ગ્રાસ કરવાને કપટ તે રાહુ છે; એ જ કપટ જ દુર્ભાગ્યનું કારણ છે; અધ્યાત્મસુખની પ્રાપ્તિમાં અર્ગલારૂપ છે ॥ ૧ ॥ જ્ઞાનરૂપ પર્વતને તોડવાને કપટ તે વજ્ર સમાન છે; કામરૂપી અગ્નિની વૃદ્ધિ કરવાને ઘૃત જોડ્યે તે પળ કપટ છે, વ્યસનનો મિત્ર તે કપટ છે; અને વ્રતરૂપ લક્ષ્મીનો ચોર પણ દંભ જ છે ॥ ૨ ॥ કપટ રાખી વ્રતને વિપે રહી જે પ્રાણી પરમ પદ જે મોક્ષ તેની વાંચ્છના કરે છે, તે પ્રાણી લોઢાની નાવમાં વેસી સમુદ્ર તરવાની ઇચ્છા રાખે છે ॥ ૩ ॥

કિં વ્રતેન તપોભિર્વા દંભશ્ચેન્ન નિરાકૃતઃ ॥

કિમાદર્શન કિં દીપૈર્યદ્યાંધ્યં ન દૃશોર્ગતં ॥ ૪ ॥

કેશલોચધરાશય્યા ભિક્ષાબ્રહ્મવ્રતાદિકં ॥

દંભેન હૃપ્યતે સર્વં ત્રાસેનૈવ મહામણિઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—તે તપે પણ શું ? તે વ્રતે પણ શું ? જો કપટ દિશાને તજી નહીં તો તે સર્વ નિષ્ફલ છે, તે આરસીએ પણ શું ? અને દીવે પણ શું ? જો દૃષ્ટીએ અંધ છે તો તેહને સર્વ ઠેકાણે અંધકારજ રહેશે ॥ ૪ ॥ કેશ લોચ કરવો, ભુમિ ઉપર શયન કરવું, ભિક્ષા માગવી, શીલવ્રતાદિક પાલવાં, એ સર્વ ધર્મકરણી કપટે કરીને ડુપાઈ જાય છે, જેમ સુંદર મણિ હોય તે ઉપર એક ઢાવ લાગવાથી તેની કાંતિ મંદ થાય છે તેહની પરે જાણવું ॥ ૫ ॥

सुत्यज रसलापट्ट सुत्यज देहभूषण ॥

सुत्यजाः कामभोगाश्च दुस्त्यज दम्भसेवन ॥ ६ ॥

स्वदोषनिन्दवो लोक पूजा स्याद् गौरव तथा ॥

इयतैव कदर्यते दम्भेन वत घालिशाः ॥ ७ ॥

अर्थ—रसनु लोलपीपणु ते सुखे तजी शकाय, देहनी

शोभा पण सुखे तजी शकाय, कामभोगादिने पण सुखे तजाय,

पण कपटनो त्याग करणो धणो ज विकट छे ॥ ६ ॥ पोताना

दोषने ढाकी राखे तेथी लोकमा पूजना याय, तथा मोटाइ

थाय, एहि ज पूजा प्रमुखनी लालच माटे पोताना आत्माने

मूर्ख प्राणी कदर्यना उपजावे छे ! ॥ ७ ॥

असतीना यथा शीलमशीलस्यैव वृद्धये ॥

दम्भेनाव्रत वृद्धयर्थं व्रत वेपभृता तथा ॥ ८ ॥

जानानाअपि दम्भस्य स्फुरित वालिशाजना ॥

तत्रैव धृतविश्वासाः प्रस्वलति पदे पदे ॥ ९ ॥

अर्थ—जेम कुलटा नारीनु शील जे आचारते कुशीलनी

वृद्धिने अर्थे ज होय, तेम कपटे वेप धरनार व्रतव्रताने भवनी

वृद्धि याय, ते अव्रतनी वृद्धिने अर्थे ज थाय ॥ ८ ॥ कपटना

विपाकने जाणता यका पण मूर्ख अज्ञानी प्राणी ते ज कपटने

विषे विश्वास करता यका पगले पगले स्खलना पाम छे ॥ ९ ॥

अहो मोहस्य माहात्म्य दीक्षा भागवतीमपि ॥

दम्भेन यद्विलुपति कज्जलेनेव रूपक ॥ १० ॥

अञ्जे हिम तनां रोगो वने वह्निर्दिने निशा ॥

ग्रये मौर्य कलि सौख्ये धर्म दम्भउपप्लवः ॥ ११ ॥

अर्थ—अहां इति खेदे जूओ ! मोहराजानो महिमा !
जे भगवंत संवंधी दीक्षा ते पण जेम काजले करीने चित्रामणुं
लोप थाय छे, तेहनी परे कपटे करीने लोपी नाखे छे, जेम
कमलने विषे हिम, शरीरने विषे रोग, वनने विषे अग्नि, दिवसने
विषे रात्री, ग्रंथने विषे मूर्खता, मुखने विषे क्लेश, ते उपद्रवना
करता छे तेम धर्मने विषे कपट ते दुःसुकर्ता छे ॥ १०-११ ॥

अतएव नयो धर्तुं सूल्योत्तरगुणानलं ॥

युक्ता सुश्राद्धता तस्य न तु दंभेन जीवनं ॥ १२ ॥

परिहर्तुं न यो लिंगमप्यलं दृढरागवान् ॥

संविज्ञपाक्षिकः सस्यान्निर्दंभः साधुसेवकः ॥ १३ ॥

अर्थ—एहिज हेतु माटे मूलगुण पंचमहाव्रत अने उत्तर-
गुण करणसित्तरी प्रमुख धरवाने जे प्राणी समर्थ न होय, तेणे
श्रावकनां व्रत पालवां ते युक्त ज छे, पण कपट चारित्रं जीववुं
ते रुडुं नथी ॥ १२ ॥ हवे जे प्राणी व्रतने मृकवाने समर्थ नथी
केमके जेने व्रत उपर दृढराग लाग्यो होय ते सूकी शके नहीं तो
तेणे संविज्ञपक्ष अंगीकार करवां श्रेष्ठ छे. केमके निर्दंभी साधुनी
सेवना करवाथी वणो गुण थाय छे ॥ १३ ॥

निर्दंभस्यावसन्नस्याप्यस्य शुद्धार्थभाषिणः ॥

निर्जरां यतनादत्ते स्वल्पापि गुणरागिणः ॥ १४ ॥

व्रतभारासहत्वं ये विदंतोप्यात्मनः स्फूर्दं ॥

दंभाव्यतित्वमाख्यांति तेषां नामापि पाप्मने ॥ १५ ॥

अर्थ—निष्कपटी होय, शुद्ध सिद्धांतना अर्थना भाषक
होय, ते गुणे करीने ते उसन्नाप्रमुख साधु जो थोडी पण जतना

કરે છે, તો પણ તે ગુણના રાગીપણાથી વર્તતા થકા તેને નિર્જરા થાય છે ॥ ૧૪ ॥ પોતાથી વ્રતનો ભાર નથી ઉપડતો, એવું જાણ્યા ઠતા પણ જે પોતાના આત્માને પ્રગટ રીતે કપડે કરીને યતિપણ ઠરાવે છે, સયમીપણુ સ્થાપે છે તે લિંગીનુ નામ લેતા પણ પાપ યાવ તો તેની સેવના તો પાપકારી થાય જ તેમા શુ કહેવું ? ॥ ૧૫ ॥

કુર્વતે યે ન યતના સમ્યગ્લોચિતાનપિ ॥

તૈરહો યતિનામ્નૈવ દાભિકૈર્વચ્યતે જગત્ ॥ ૧૬ ॥

ધર્માતિલ્યાતિલાભેન પ્રચ્છાદિતનિજાશ્રવઃ ॥

તૃણાયમન્યતે વિશ્વ હીનોઽપિ ધૃતકૃતવઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—જે લિંગી ભલી રીતે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, માત્ર જોડેને યત્ના નથી કરતા, તે લિંગી યતિ એવે નામ કરીને કપટી થઈ લોકને ઠગતા ફર છે ॥ ૧૬ ॥ જે હીનાચારી થકો કપટનો ધરનારો લિંગી હોય અને તે યતિવર્મા છ એમી પ્રસિદ્ધિ થઈ, તેના લાભે કરીને પોતાના આશ્રમને ઢામ્યા હોય એવા જે યતિ તે સમગ્ર જગતને તૃણ તુલ્ય જાણે છે ॥ ૧૭ ॥

આત્મોત્કૃપાત્તતો દ્ભાત્પરેપા ચાપવાદ્તઃ ॥

વધ્નાતિ કઠિન કર્મ્મ વાધક યોગજન્મનઃ ॥ ૧૮ ॥

આત્માર્થિના તતસ્ત્યાજ્યો દ્ભોઽનર્થનિવધન ॥

શુદ્ધિ સ્યાદ્જુભૃતસ્યેત્યાગમેપ્રતિપાદિત ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — પોતાના આત્માની પ્રહાડ કર, ઘણું કપટ ધર અને પારકા અર્પણપાદ બોલે તેથી કરીને કઠિણ કર્મ વાધે છે,

तेषां पुरुषो ते योगीना जन्मने बाधक करनारा छे; ते शुद्ध चारित्रने पामी शके नहीं ॥ १८ ॥ माटे अनर्थनुं कारण जे कपट तेने धर्मार्थी प्राणीए तजवुं, केमके आत्मान्नी शुद्धि तो सरलताभावे थाय छे, एवुं आगमने विषे कहुं छे ॥ १९ ॥

जैनैर्नानुमतं किञ्चिन्निषिद्धं वा न सर्वथा ॥

कार्यभाव्यमदंभेनेत्येपाज्ञा पारमेश्वरी ॥ २० ॥

अध्यात्मरतचित्तानां दंभः स्वल्पोऽपि नोचितः ॥

छिद्रलेशोऽपि पोतस्य सिंधुं लंघयतामिव ॥ २१ ॥

अर्थ—तीर्थकरे एकांते आज्ञा पण नथी करी, तेम सर्वथा निषेध पण नथी कीधो, तोपण जे कार्य करवुं ते कपट रहित करवुं एही ज परमेश्वरनी आज्ञा छे ॥ २० ॥ जेम वहाणमां छिद्रनो लेश होय ते पण समुद्र तरवामां योग्य नथी, तेम अध्यात्मने विषे जेनुं मन रंगावुं छे, तेने जरापण कपट करवुं ते योग्य नथी ॥ २१ ॥

दंभलेशोऽपि मल्ल्यादेः स्त्रीत्वानर्थनिबंधनं ॥

अतस्तत्परिहाराय यत्तितव्यं महात्मना ॥ २२ ॥

अर्थ—जेम मल्लिनाथजीने कपटनो लेश पण स्त्रीवेदनो कारिणक थयो, माटे महान् पुरुषे कपट तजवाने घणो यत्न करवो ॥ २२ ॥ इति श्रीअध्यात्मसार ग्रंथने विषे दंभत्याग नामा त्रीजो अधिकार समाप्त थयो ॥

भवस्वरूपचिन्ताधिकार

तदेव निर्दभाचरणपटुता चेतसि भव-

स्वरूप सचिन्त्य श्रणमपि ममा गाय सुधिया ॥

इय चिताऽध्यात्मप्रसरसरसी तोरलहरी

सता वैराग्यायप्रियपवनपीना सुखकृते ॥ १ ॥

अर्थ—एटला माटे निर्दभ आचरण कराने ह चेतन !

तु साधन था ! आत्मस्वरूपनु चितन कर ! केमके क्षण
मात्र ण मद्बुद्धि हृदयमा धरीने आत्मस्वरूपनी चिंता करवी
तेही ज आत्मदिशारूप मगोरनी लहरी छे ते शीतलता कर
एवी छे, एही ज मजन लोकने वैराग्यदिशारूप पन पूर्ण
पुष्टताकारी छे, माटे ते आत्मकमुग्धने अर्थे माधयी ॥ १ ॥

इतः कामौर्वाग्निर्ज्वलति परितोदुःमह इत

पतति त्रावाणो विषयगिरिकुटाद्विघटिता ॥

इतः क्रोधावर्ता विकृतितटिनी मगमकृतः

समुद्रे समारे तदिह न भय कस्य भवति ॥ २ ॥

अर्थ—एक तरफ कामरूप बडवानलनो अग्नि बली
रखो छे ते दु से महन याय एगो छे, अने एक तरफ पच-
प्रकारना विषयरूप परत, तेहधी पट्या जे उन्मादरूप पथरा,
तणे करी भयकर, बली एक तरफ विकारदिशारूप नदीना मग-
यकी मोघना जायर्त्त पट्या छे, एवो जे आ ससार-समुद्र तेने विष
कदा कथा टेकाणे प्राणीने भय नवी ? मरैत्र भय ज वर्ते छे ॥२॥

प्रिया ज्वाला यत्रोद्गमति रतिसंतापतरला

कटाक्षान् धूमौघान् कुवलयदलश्यामलरुचीन् ॥

अथांगान्यंगारा कृतबहुविकाराश्च विषया

दहंत्यस्मिन्वह्नौ भववपुषि शर्म क्व सुलभं ? ॥ ३ ॥

अर्थ—जे संसारने विषे रतिना संतापे करीने तरला के० चपल एवी जे प्रिया के० भार्या ते कटुकज्वाला बर्त्ते छे, बली नीलकमल दलना सरखी जेनी कांति छे एहवा नेत्रना त्रिकोण-मांथी जे जोबुं तेनुं नाम कटाक्ष ते रूप धूम्रना समूह चाले छे, तथा स्त्रीनां अंग ते अंगारा समान छे, जे अंगवडे घणा प्रकारना विकार प्रगट थाय छे, ते माटे संसाररूप अग्निमां बली रह्या जे प्राणी तेने भवमां पण सुख नथी तेमज शरीरमां पण कईं ज सुख नथी ॥ ३ ॥

गले दत्त्वा पाशं तनयवनितास्नेहघटितं

निपीड्यन्ते यत्र प्रकृतिकृपणः प्राणिपशवः ॥

नितांतं दुःखार्त्ता विषमविषयैर्घातिकभटै-

र्भवः सूनास्थानं तदहह महासाध्वसकरं ॥ ४ ॥

अर्थ—जेना गलाने विषे पुत्र तथा स्त्रीरूप स्नेहनो फांसो नखायो छे, तेना स्नेहपाशमां पड्या तुच्छ स्वभावना धणी ते अतिशयपणे पीडा पामे छे, आकरा विषयरूप जे घातकी सुभट तेणे करीने संसार ते खाटकीनुं स्थानक छे; माटे हाहा संसार ते केवल दुःखनुं मूल छे ॥ ४ ॥

अविद्यायां रात्रौ चरति वहते मूर्ध्नि विषमं

कपायव्यालौघं क्षिपति विषयास्थीनि च गले ॥

महादोषान् दत्तान् प्रकृत्यति वक्रस्मरमुग्धो

न विश्वासाहोय भवति भवनक्कचर इति ॥ ५ ॥

अर्थ—अज्ञानदिशारूप रात्रिनो चालनाग जेना माथा उपर विपमकपायरूप मर्पेनो ममूह रह्यो छे, जेना गलाने विपे विपयरूप हाडका बाध्या छे, जे महोटा दोषरूप दात प्रकृत करे छे, जेनु मुस कामनी घेष्टा करे छे, एवो मंसाग्रूपी गक्षम ते विश्वास करवाने योग्य नथी ॥ ५ ॥

जना लब्ध्वा धर्मद्रविणलवभिक्षा कथमपि

प्रयातोवामाक्षास्तनविपमदुर्गस्थिति कृता ॥

विलुट्यते यस्या कुसुमशरभिहनेन वलिना

भयाटव्या नास्यामुचितमसहायस्य गमन ॥ ६ ॥

अर्थ—जे प्राणी धर्मरूप धनना लभलेशने पाय्यो छे, तेणे भिक्षा मागवाने एकला विचर्यु नहि, केमके भयाटवीने विपे बलप्रत्तर भील एवो जे काम ते स्त्रीना स्तनरूप विपयी कोटमा गहीने ते प्राणीमात्रना धर्मरूप बनने लुटी ले छे, माटे सहाय विना ते प्राणीण एकलुं विचर्यु (चाल्यु) योग्य नथी ॥ ६ ॥

धन मे गेह मे मम सुतकलत्रादिकमतो

विपर्यासादासादिततितदु म्वा अपि मुट्टु ।

जना यस्मिन् भिख्यामुग्रमदभृत कुटघटना-

मयो य ममारस्तदिह न विपेकी प्रसजति ॥ ७ ॥

अर्थ—वन, घर, पुत्र ने स्त्री आदि मर्ग वस्तु मारी छे,

एवा विपर्यासपणाथी विशेष प्रसिद्ध दुःखज छे, माटे जे प्राणी वारंवार सुखने मदे भर्या थका सुख माने छे, ते फोकट छे. ए संसार तो केवल कपट रचनाथी भर्या छे, तेने विषे विवेकी प्राणीए प्रीति कग्ची नही ॥ ७ ॥

प्रियास्नेहो यस्मिन्निगडमदृशो यामिकभटो-
पमः स्वीयो वर्गो धनमभिनवं बंधनमिव ॥

महामेध्यापूर्णं व्यसनविलसंसर्गविपमं

भवः कारागेहं तदिह न रतिः कापि विदुषां ॥ ८ ॥

अर्थ—स्त्रीનો स्નેહ તે વેડી મમાન છે, વીજા સગાસંબંધી લોક તે પોરિયાત મમાન છે, ધનસંપત્તિ તે નવા વંધન સરસ્ત્રી છે અને મહા અમંધ્યેકરી સહિત છે, સાત પ્રકારના વ્યસનરૂપ વિલે સહિત છે; ટંકામાં કહિયે તો આ મંસાર તે વંદિયાના જેવો છે માટે પંડિત લોકને એ વસ્તુમાંહેની એકે વસ્તુ ઉપર રતિ કેં મરજી થતી નથી ॥ ૮ ॥

મહાક્રોધોગૃધ્રોઽનુપરતિશૃગાલી ચ ચપલા

સ્મરોલૂકો યત્ર પ્રકટકહુશબ્દઃ પ્રચરતિ ॥

પ્રદીપ્તઃ શોકાગ્નિસ્તતમપયશોભસ્મ પરિતઃ

સ્મશાનં સંસારસ્તદતિરમણીયત્વમિહ કિં ? ૯ ॥

અર્થ—જે પંડિત લોક તે આ સંસારને સ્મશાન સરસ્ત્રો કહે છે, કેમકે સ્મશાનમાં રહેનારી ચીજો સર્વ સંસારમાં છે, તે કહી વતાવે છે. જેમ સ્મશાનમાં ગિધ પક્ષી છે તેમ સંસારમાં મહાક્રોધ તે ગીધ પક્ષી છે, અરતિરૂપ ઘણી ચપલ શિયાળળી છે; ઘુવડ પક્ષીરૂપ કામ છે, તે પ્રગટપણે કહવા શબ્દથી સ્દન કરે છે,

વેદીપ્યમાન શોકરૂપી અગ્નિ પ્રજ્વલે છે, નિરતર અપયશરૂપ રાસ છે, માટે સસાર તે સ્મશાન છે, એમા રમણીક चीज कोई नथी॥૯॥

धनाशा यच्छायाप्यति विषममृर्त्ता प्रणयिनी
विलामो नारीणा गुरुविकृतये यत्सुमरसः ॥

फलास्वादो यस्य प्रसरनरकव्याविनिवह-

स्तदास्या नो युक्ता भव विपतरावत्र सुधिया॥१०॥

અર્થ—ધનની જે ડચ્છા તે અતિશય ત્રિપયરૂપ ત્રિપમ સૂચ્છાને વિસ્તારનારી છે, સ્ત્રીયોનો વિલાસ તે મહાવિકારકારી કુસુમનો રસ છે, જેના ફલનો સ્વાદ વિસ્તાર પામતો નર્કની પીડાના સમૂહ તુલ્ય યાય, એવું સમારૂપ ત્રિપયવૃક્ષ છે, એની હઠલ ત્રિશામ કરતો યુક્ત નથી ॥ ૧૦ ॥

क्वचित् प्राज्य राज्य कचन धनलेशोप्यसुलभ.

क्वचिज्जातिस्फाति क्वचिदपि च नीचत्वकुयश. ॥

क्वचिल्लाक्षण्यश्रीरतिशययती कापि न चयु

स्वरूप वैपम्य रतिकरमिद कस्य नु भवे ॥ ११ ॥

અર્થ—કાઠને તા વિસ્તારવાલુ રાજ્ય છે, કાઠને ધનનો લેશ પણ ઢાહલો છે, કોઠની ઉત્તમ જાતિ છે, કોઠની નીચ જાતી છે, કોઠને અપયશ છે, કોઠને લાગણ્યલીલાની લક્ષ્મી પ્રણી છે, કોઠનું શરીર પણ રહુ નથી, એવું મમાગનું સ્વરૂપ ત્રિપમ છે, તે કોને રતિકારી યાય ? ॥ ૧૧ ॥

इहांहाम काम गनति परिपथि गुणमटी-

मविश्राम. पार्श्वस्थितकूपरिणामस्य कलहः ॥

વિલાત્યંતઃ ક્રામન્મદક્ષણભૃતાં પામરમતં

વદામઃ કિં નામ પ્રકટભવધામસ્થિતિસુખં ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—હાં ઉદામ-કામ દિશા છે; તે જ પરિપંથી કે. શુ છે, તે ગુણરૂપ જે મહી કે. પૃથ્વી તેને યુગે છે અને પાસે રહ્યો જે કુપરિણામ તે વિશ્રામ લીધા વિના નિરંતર ક્લેશ કરે છે, એ ક્લેશવડે ધરડાયા એવા જે પ્રાણી તે અષ્ટ મદરૂપ સર્પ તેણે કરી યુક્ત છે. એવું પામર લોકને માનવા યોગ્ય આ સંસારરૂપ જે ઘર તેનું શું સુખ કહીએ ? ॥ ૧૨ ॥

તૃષાર્તાઃ સ્વિચંતે વિષયવિવશા યત્ર ભવિનઃ

ક્રુરાલક્રોધાર્કાચ્છમસરસિ શોષં ગતવતિ ॥

સ્મરસ્વેદક્લેદગ્લપિતગુણમેદસ્યનુદિનં

ભવગ્રીષ્મે ભીષ્મે કિમિહ શરણં તાપહરણં ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—સંસારને વિષે પ્રાણી માત્ર પુદ્ગલની તૃષ્ણારૂપ તરસે કરીને પીડાણા છે, અને વિષયની આશા કરી પરવશ થયા છે, એવા પ્રાણીઓ વિહામણા ક્રોધે કરી પીડાય છે; કેમકે તેમને માટે સમતારૂપ સરોવર તો સુકાઈ ગયું છે, અને કામ-દિશારૂપ જે પરસ્વેદ તેની જે ગ્લાનતા તેણે કરી નિરંતર ગુણ-મેદા ધરડાય છે, જ્યાં એવો વિહામણો આ સંસારરૂપ ઉષ્ણકાલ છે ત્યાં તેના તાપને હરે એવો કોઈ નથી ॥ ૧૩ ॥

પિતા માતા ભ્રાતાપ્યભિલપિતસિદ્ધાવભિમતો

ગુણગ્રામજ્ઞાતા ન સ્વલુ ધનદાતા ચ ધનવાન્ ॥

જનાઃ સ્વાર્યસ્ફાતાવનિશમવદા નાશયભૃતઃ

પ્રમાતા કઃ સ્વ્યાતાવિહ ભવસુખસ્યાશુ રસિકઃ ॥ ૧૪ ॥

अर्थ—आ ससारने निपे पिता, माता ने भ्राता के० भाइ आदि ते सर्व चिंतित अर्थनी अभिलाषा पूरे त्या लगी अभिमतके० ममत करी माने, तथा गुणना समूहानो जाण एहो धनप्रत प्राणी होय ते पण कृपणपणे करीने गुणी जनने वन देह शक नही, एम सर्व प्राणी पोताना स्वार्थ माधन कराने साधनपणे तसे छे, पण परमार्थयी वेगला तसे छे, एवा मन सुखना रसिधा जे जीव तेहना स्वरूपने रह्येने कोण समर्थ थड शके ? ॥ १४ ॥

पणै. पाणि गृह्णात्यहमहति स्वार्थ इह यान्
त्यजत्युच्चैर्लाकृस्तणवदघृणस्तानपरथा ॥

धिप स्वाते वक्त्रेऽमृतमिति च विश्वासहतिः कृद्-
भवादित्युद्वेगां यदि न गदितै. कि तदधिकै. ॥१५॥

अर्थ—एम स्वार्थने प्रश यडेने प्राणी चढालनो हाथ पकडी चाले छे । अहो इति आश्चर्य । जे स्वार्थपणु ते एहवु छे. वली जे उत्तम कुलधी उपजेला तेहने तजे छे अन तरणा जेरो निर्लज्ज थडेन हंयामा झेर भयु होय पण मोढ अमृत जेवु मीठु बोले छे एना अनेक प्रपच स्वार्थ माट प्राणी कर छे ने विश्वासघाती थाय छे, एवा प्राणी आ ससारमा तसे छे, ते जोडेने पण आ ससारथी जेनु मन उद्वेग पामतु नयी तेने घणु शु कहीए ? ॥ १५ ॥

दृशा प्रातैः काते कलयति मुद कोपकृतितै-

रमाभिः खिन्नः स्याद्घनधननिधीनामपि गुणा ॥

उपायैः स्तुत्याद्यैरपनयति रोपं कथमपी-

त्यहो मोहस्यैवं भवभवनवैषम्यघटना ॥ १३ ॥

अर्थ—स्त्रीની દૃષ્ટિના પ્રાંત કે० સ્વૂળા તે મનોહર છે, માટે તેના જોવાથી હર્ષ ઉપજે છે, અને સ્ત્રીની ક્રોધયુક્ત દૃષ્ટિ સ્વરાગ છે માટે તે દેખીને સ્વેદ ઉપજે છે, તથા ઘણા ધનવાલા પુરુષને ગુણીજનો સ્તુતિ આદિ કરી રીજવે છે; ને કદ સહીને તેમનો રોપ ઉતારે છે, એ સઘલું મોહથકી થાય છે; માટે જુઓ મોહરૂપી રાજાનું કેવું વિષમતાપણું છે, કે જે તજવા યોગ્ય છે તેનો આદર કરાવે છે અને જેનો આદર કરવો જોઈએ તેનો ત્યાગ કરાવે છે ॥ ૧૬ ॥

प्रिया प्रेक्षा पुत्रो विनय इह पुत्री गुणरति-

विवेकाख्यस्तातः परिणनिरनिद्या च जननी ॥

विशुद्धस्य स्वस्य स्फुरति हि कुटुंबं स्फुटमिदं

भवे तन्नो दृष्टं तदपि वत संयोगसुखधीः ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—જીવને તત્ત્વવિચારણા કરવી તે સ્ત્રી છે, વિનય કરવો તે પુત્ર છે, ગુણને વિષે જે રતિ કરવી તે પુત્રી છે, સ્યાદ્વા-
દપણે સ્વપર-વિવેચન કરવું તે પિતા છે, અર્નિદ્યા જે પારકી નિંદા તજવી તે આત્માની માતા છે, એવું જે અંતરંગ કુટુંબ છે તે તો જે વારે આત્મા શુદ્ધ થાય તે વારે પ્રગટ રીતિ પેદા થાય; પણ તેને જે પુરુષ સંયોગી સુખમાં મગ્ન થઈ રહ્યો છે તે તો ક્યારે પણ દેખતો નથી ॥ ૧૭ ॥

पुरा प्रेमारंभे तदनुतद् विच्छेदघटने,

तदुच्छेदे दुःखान्यथ कठिनचेता विषहते ॥

વિપાકાદાપાકાહિતકલશવત્તાપથહુલાત્,

जनो यस्मिन्नस्मिन्कचिदपि सुखं हतं न भवे ॥१८॥

અર્થ—પ્રથમ પ્રેમ કરતા દુઃસ છે, તે પછી તેને નિશ્ચલ-
પણે રાખવાને પણ ઘણું દુઃસ છે, ગલી તે પ્રેમપાત્રનો વિચ્છેદ
થાય, મરણ થાય અથવા પ્રેમ જુટે ત્યારે મૌઠી વધારે દુઃસ ઉપજે,
ને તે સહન કરવાને છાતી વળી કઠળ રાણી પહે નીંભાડાના
પાકને ત્રિપે આરોપિત કર્યો એવો જે ઘટ તેના સરસી તાપની
મહુલતા છે એવો જે આ સસારરૂપ નીંભાડો તિહા સુખ તો કાઢ
જ નથી, સમગ્ર દુઃસમય જ છે ॥ ૧૮ ॥

मृगाक्षीदृग्गणैरिदं हि निहतं धर्मकटकं,

विलिप्ताहृद्देशा इह च बहुलैरागरुधिरैः ॥

अमत्यूर्ध्वं क्रूरा व्यसनशतगृधाश्च तदिय

महामोहक्षोणीरमणरણभूमिः खलु भव ॥ १९ ॥

અર્થ—આ સમારને ત્રિપ ધર્મરાજાના કટકને તો મૃગન-
યનીના દષ્ટિરૂપી ગાળે હળી નાણુ છે, રાગદિશારૂપ રુધીરવડે
લેપાઈ ગયા છે હૃદયપ્રદેશ જેના તે ઉપર અનેક પ્રકારના મન-
તન સમઘી કટકરૂપી ગીધવક્ષીયો ભમી રહ્યા છે, એવો મહામોહરૂપ
ક્ષોણીરમણ જે રાજા તેની રણભૂમિ સમાન આ સમાર છે ॥૧૯॥

हमति क्रीडति क्षणमथ च खिद्यति बहुधा,

रुदति क्रुदति क्षणमपि विवादं विदधते ॥

पलायते मोद दधति परिन्दत्यति विवशा

भवे मोहोन्माद कमापि तनुभाज परिगताः ॥२०॥

અર્થ—ક્ષણમાં હસે, ક્ષણમાં ક્રીડા કરે (રમે), ક્ષણમાં
 સ્વેદ કરે, ક્ષણમાં ઘટ્ટુ પ્રકારે રહે, ક્ષણમાં વિલાપ કરે, ક્ષણમાં
 અનેક પ્રકારનો વિવાદ કરે, ક્ષણમાં નાસી જાય, ક્ષણમાં હર્ષિત
 થઈ નાચવા માંડે इत्यादि उन्माद संगारને વિષે દેહધારી પ્રાણીયો
 કરે છે, તે સર્વ મોહરાજાને આધીનથકા કરે છે ॥ ૨૦ ॥

અપૂર્ણા વિદ્યેવ પ્રકટસ્વલમૈત્રીવ કુનય—

પ્રણાલીવાસ્થ્યાને વિધવવનિતાયૌવનમિવ ॥

અનિષ્ણાતે પત્યૌ મૃગદૃશ ઇવ સ્નેહલહરી

ભવક્રીડા ત્રીડા દહતિ હૃદયં તાત્ત્વિકદૃશામ્ ॥૨૧॥

અર્થ—અસંપૂર્ણ વિદ્યા જેમ પંડિતને, તેમજ સ્વલ માણ-
 સની મિત્રાઈ, વલી ગજમભામાં અન્યાયની પ્રણાલિકા ઇટલે
 અન્યાયનો માર્ગ, તથા વિધવા સ્ત્રીનું યૌવન, વલી મૂર્ખ ભરતારની
 આગલ સ્ત્રીના સ્નેહની લહરી તે જેમ સ્વેદને પાત્ર થાય છે તેમજ
 સંસારની ક્રીડા જે લજામણી છે તેથી તત્ત્વદર્શી પ્રાણી દુઃસ-
 પામે છે ॥ ૨૧ ॥

પ્રમાતે સંજાતે ભવતિ વિતયા સ્વાપકલના,

દ્વિચંદ્રજ્ઞાનં વા તિમિરવિરહે નિર્મલદૃશાં ॥

તયા મિથ્યારૂપં સ્ફુરતિ વિદિતે તત્ત્વવિષયે,

ભવોઽયં સાધૂનાસુપરત્તવિકલ્પસ્થિરધિયાં ॥ ૨૨ ॥

અર્થ:—જેમ પ્રમાત મમય સ્વપ્નની રચના નિષ્ફલ થઈ
 જાય છે, જેમ કોઈની આંસમાં જાકલ આવી હોય તેહને આકા-
 શમાં વે ચંદ્રમા માસે, પણ નિર્મલદૃષ્ટિ થતાં વે ચંદ્રમાનું આંતિજ્ઞાન
 મટી જાય છે તેમ સંસારથી ન્યારા રહ્યા ઇહવા જે સ્થિર બુદ્ધિ-

ગાલા તત્ત્વવાને મમજેલા સાધુ તેને આ સમાર તે મિથ્યારૂપ
ભાસે છે ॥ ૨૨ ॥

પ્રિયાવાળીવીળાઝાયનતનુમયાધનસુગ્ધૈ-

ર્મવોય પીયૂપૈર્ઘાટિત ડતિ પૂર્વ મતિરભ્રત્ ॥

અકસ્માદસ્માક પરિકલિતતત્ત્વોપનિપદા-

મિદાનીમેતસ્મિન્ન રતિરપિ તુ સ્યાત્મનિ રતિઃ ॥૨૩॥

અર્થ.—છીની ગાળીયેં કરીને તથા ગીળાનાદે કરીને,
શય્યાયે કરીને, ચલી શરીરને ચોલગુ-ચાપગુ તેણે ફરીને જે સુર
ઉપજે છે, તે અમૃતે કરીને ઘુટેલુ હોય તેગુ છે એવુ પૂર્વે વાલ
કાલે વર્તાયુ હતુ, પણ હવે મહમાત્કારે અમને તત્ત્વદિશાના રહ-
સ્યની પરિકલના યદ્-જાણવણુ યદુ, તેથી મમારને ત્રિપે તત્ત્વરુચિ
વર્તેતી નથી, પણ આત્મતત્ત્વમા રુચિ યદ્ છે ॥ ૨૩ ॥

દધાના કાઠિન્ધ નિરવધિકમાચિત્રકભવ-

પ્રપચા પાચાલીકુચકલશવન્નાતિરતિદા ॥

ગલત્થજાનાશ્રે પ્રસ્ટમરચ્યાગાત્મનિ વિધૌ

ચિદાનદસ્પટ મહજ ડતિ તેમ્પોસ્તુ તિરતિઃ ॥૨૪॥

અર્થ.—સમાગના સમસ્ત પ્રપચ તે અતિશય કઠિ-
ળતાને ધરતાવકા છે, માટે મુજને કાઠ અને પાપાળની પુતલીના
સ્તનની પેરે રતિકારી નથી લાગતા, કેમકે અજાનનુ વાદલ
ગલી ગયુ છે અને આત્મિક જ્ઞાનરૂપ ચત્રોદય યથો તેથી સહજ
ચિદાનન્દ રમની શીતલતા પ્રગટી તેણે કરી ત્રિપય તાપની અરતિ
મટી ગદ્ ॥ ૨૪ ॥

ભવે યા રાજ્યશ્રીર્ગજતુરગગોસંગ્રહકૃતા

ન સા જ્ઞાનધ્યાનપ્રશમજનિતા કિં સ્વમનસિ ॥

વહિર્યાઃ પ્રેયસ્યઃ કિમ્નુ મનસિ તા નાત્મરતય

સ્તતઃ સ્વાધીનિં કસ્ત્યજતિ સુખમિચ્છત્યથ પરં ॥૨૫॥

અર્થઃ—સંસારને વિષે હાથી, ઘોડા, વલદ પ્રમુખ જે રાજલક્ષ્મી છે, તે શું અંતરંગ આત્માને નથી ? અર્થાત્ છે. જ્ઞાન હાથી, ધ્યાન ઘોડા, સમતા તે વલદ, એ લક્ષ્મી આત્માની છે; અને તું જો મનવડે બાહ્ય સાથે પ્રેમ કરે છે તો પોતાના આત્મા સાથે રતિ કેમ કરતો નથી ? આત્મિક સુખ તજીને પૌદ્ગલિક સુખને કોણ ઇચ્છે ? એવો મૂર્ખ કોણ હોય ? ॥ ૨૫ ॥

પરાધીનં શર્મ્મ ક્ષાયિ વિષયકાંક્ષૌઘમલિનં

ભવે ભીતિ સ્થાનં તદપિકુમતિસ્તત્ર રમતે ॥

બુધાસ્તુ સ્વાધીને ડક્ષયિણિ કરણૌત્સુક્યરહિતે

નિલીનાસ્તિઘ્ઠાંતિ પ્રગલિતભયાધ્યાત્મિકસુખે ॥૨૬॥

અર્થઃ—પૌદ્ગલિક સુખ કેવું છે ? એક તો પરાધીન છે; સ્વભાવે ક્ષય થવા લાયક છે; વિષયની ઘાંછનાવડે મલિન છે; એમ સંસારને વિષે ભયનાં સ્થાન ઘણાં છે, તે છતાં કુમતિના ધણી સંસારમાં રમે છે અને પંડિત લોક જે છે તે સ્વાધીન સુખમાં રમે છે. તે સુખ કેવું છે ? કે જે કોઈ કાલે ક્ષય પામે નહીં; ઇન્દ્રિયોની ઉત્સુકતાયે રહિત છે. જે પ્રાણી આત્મજ્ઞાનમાં લય પામ્યા થકા છે તે પ્રાણી સકલ ભયદિશા રહિત થકા પરમાનંદને વિષે મગ્નયણે રહે છે ॥ ૨૬ ॥

तदेतद्भाषते जगद्भयदान खलु भव-

स्वरूपानुध्यान शमसुम्बनिदान कृतधियः ॥

स्थिरीभूते ह्यस्मिन्विधुकिरणकर्पूरविमला

यशःश्रीः प्रौढा स्याज्जिनसमयतन्वस्थितिचिदाम् ॥२७॥

अर्थः—आ जगत् प्रत्ये पडित लोक एम कहे छे, जे पोताना आत्मभाषना स्वरूपनु चिंतन ते ज समताना सुखनु कारण छे, अने जगतने अभयदाननु देवागालु छे जेणे कारकता भाव बुद्धि करी तेने आत्मस्वरूपज्ञान स्थिर थय थके चद्र किरण कर्पूर सरीखी उज्ज्वल यशस्वली ते प्रौढपणे विस्तार पामे, एवा तत्त्वज्ञानी तं जिनश्वरप्रणीत सिद्धातना तत्त्वनी मर्यादाये र्त्ते ॥ २७ ॥ इति भगवत्स्वरूप चिंताधिकार. चतुर्थ. समाप्तः ॥

इति श्री नयनिजयगणेशिष्य श्रीयशोनिजयेन विरचिते अध्यात्ममार
प्रकरणे प्रथम प्रपद्य ॥ १ ॥

वैराग्य संभवाधिकार

भवस्वरूपविज्ञानाद् द्वेषान्निर्गुणवदृष्टिजान् ॥

तदिच्छाच्छेदरूपं द्वाग् वैराग्यमुपजायते ॥ १ ॥

सिद्ध्या विषयभोग्यस्य वैराग्यं वर्णयन्ति च ॥

मतं न युज्यते तेषां यावदर्थप्रसिद्धिनः ॥ २ ॥

अर्थः—भवतुं स्वरूप जाणया थकी, संसार उपर द्वेष थया थकी, संसारने निर्गुणपणे देखवा थकी शीघ्रपणे संसारना विच्छेदना वैराग्य आत्माने विषे प्रगट थाय ॥ १ ॥ विषयमुखनी सिद्धि-निष्पत्ति-प्राप्ति तेवडे जे वैराग्यतुं वर्णन करं छे, तेतुं मत घटमान नथी, जिहां सुधी अर्थ के० द्रव्य छे, तिहां सुधी विषय छे, एवी प्रसिद्धि छे. “ अर्थसत्त्वं विषयसत्त्वं ”। इति ॥२॥

अप्राप्तत्वभ्रमादुच्चैरवाप्तैष्वप्यनंततः ॥

कामभोगेषु सृष्टानां समीहा नोपशाम्यति ॥ ३ ॥

विषयैः श्रीयन्ते कामो नन्धेनरिव पावकः ॥

प्रत्युत प्रोत्सृच्छक्तिर्भूय एवोपवर्धते ॥ ४ ॥

अर्थः—जे एम जाणे छे, जे हुं कोइ काले संसारने विषे आव्योज नथी, जां अनंती वार विषय सेव्या छे, ते छतां आ विषय नवा पाम्यो, एवो भ्रम जेने उपजे छे, एवा जे कामभोगने विषे मुंझाइ रह्या छे, तेनी अभिलाषानां नाश थतोज नथी ॥३॥ जेम इंधनथी अग्नि घटे नहीं, पण उलटी वृद्धिज पामे, तेम विषय सेवतां कामभोग पण कदापि क्षय पामे नहीं, उलटी शक्ति उल्लास पामती जाय; वारंवार बधतीज जाए ॥ ४ ॥

सौम्यत्वमिव सिंहानां पन्नगानामिव क्षमा ॥

विषयेषु प्रवृत्तानां वैराग्यं खलु दुर्वचं ॥ ५ ॥

अकृत्वा विषयत्याग यो वैराग्य दिधीर्षति ।

अपश्यमपरित्यज्य स गोगोच्छेदमिच्छति ॥ ६ ॥

अर्थ — जेम सिंहने सोमपणु नथी, मर्पने जेम समता नथी तेन विषयमा जे प्रयत्या तेमने वैराग्य दोहिलो छे, पण सुगम नथी ॥ ५ ॥ जे विषयनो त्याग कर्या विना चित्तमा वैराग्यनी धारणा कर छे, ते कुपथ्य तज्या विना गेग टालगानी इच्छा करे एवु छे ॥ ६ ॥

न चित्ते विषयासक्ते वैराग्य स्यातुमप्यल ॥

अयोधन इवोत्तमे निपतन्निन्दुरभस ॥ ७ ॥

यदीदुः स्यात् कुट्टरात्रौ फल यत्रवफेगिनि ॥

तदा विषयममर्गिचित्ते वैराग्यमक्रम ॥ ८ ॥

अर्थ— जेम लोढानो घण तप्या होय त पाणीना विंदुने शोषी जाय छे तेम जेनु चित्त विषयामक्त छे तेना हृदयमा वैराग्य रही शकतो नथी ॥ ७ ॥ जा अमाप्ना रात्रीए चद्र उगे अने जो वाझीआ वृक्षने फल आने तो विषयी जीवना हृदयमा वैराग्य सक्रमे ॥ ८ ॥

भवहेतुषु तद्वेषाद्विषयेष्वप्रवृत्तित ॥

वैराग्य स्यान्निरावाध भवनेर्गुण्यदर्शनात् ॥ ९ ॥

चतुर्येऽपि गुणस्थाने नन्वेव तत् प्रसज्यते ॥

युक्त ग्लु प्रमातृणा भवनेर्गुण्यदर्शनम् ॥ १० ॥

अर्थ — भवनी वृद्धिना हतु उपर जेने वेष हाय, विषयने विषे जेनी प्रवृत्ति न होय त प्राणीने ममारनी निर्गुणताना चित्तनयकी निरावाधपण वैराग्य उपजे ॥ ९ ॥ चांथा गुणठाणाने

विषे पण सम्यक्त्ववंत ज्ञातापुरुष निश्चयपणे संसारनी निर्गुणताज जुए छे, तो तेने वैराग्यनी प्राप्ति थाय छे ते युक्त ज छे ॥ १० ॥

सत्यं चारित्रमोहस्य महिमा कोप्ययं खलु ॥

यदन्यहेतुयोगेऽपि फलायोगोऽत्र दृश्यते ॥ ११ ॥

दशाविशेषे तत्रापि न चेदं नास्ति सर्वथा ॥

स्वव्यापारहृतासंगं तथा च स्तवभाषितम् ॥ १२ ॥

अर्थः—चारित्रमोहनीनो महिमा साचो छे. केम्के निश्चयथकी अन्यजोग हेतुये पण फलनुं अयोग्यपणुं ते थकी जोवामां आवे छे ॥ ११ ॥ सम्यक्त्वनी दशामां विशेषे करीने ते चोथे गुणठाणे पण सर्वथा वैराग्य न ज होय, एम न जाणवुं, तिहां पण पोताना आत्मिक स्वभावनी रमणतायें कुसंगपणुं हणाय छे, ए अर्थ वीतरागस्तोत्रने विषे श्रीहेमाचार्यजीए करेलो छे, माटे चोथे गुणठाणे वैराग्यपणुं होय ॥ १२ ॥

यदा मरुन्नरेंद्रश्रीस्त्वया नाथोपभुज्यते ॥

यत्र तत्र रतिर्नाम विरक्ततत्त्वं तदापि ते ॥ १३ ॥

भवेच्छा यस्य विच्छिन्ना प्रवृत्तिः कर्मभावजा ॥

रतिस्तस्य विरक्तस्य सर्वत्र शुभवेद्यतः ॥ १४ ॥

अर्थ—जे काले देवताना राजानी लक्ष्मी हे नाथ ! तमे भोगवी तिहां पण जिहां जिहां रतिमोहनी उपजे ते तमे करी नथी, त्यां पण तमे विरक्तपणुं ज कर्युं छे; पण रंगाया नथी ॥ १३ ॥ माटे भवनी इच्छा जेहने विछेद थाय छे, तेने जे

अवश्य वेदवा योग्य भागकर्मनी प्रवृत्ति प्रमुख जे निरक्त आत्माने
रतिपणु छे ते सर्वत्र शुभ वेदनी ज वते छे ॥ १४ ॥

अतश्चाक्षेपकज्ञानात् काताया भोगसन्निधौ ॥

न शुद्धिप्रक्षयो यस्माद्धारिभद्रमिदं वचः ॥ १५ ॥

मायाभस्तत्त्वतः पश्यन्ननुद्विग्नस्ततोद्भूतः ॥

तन्मध्ये न प्रयात्येव यथा व्याघातवर्जित ॥ १६ ॥

अर्थ—एही ज कारण माटे स्वरूप ज्ञानना अभ्यासे
करी अथवा अन्य वस्तुये करी अन्य वस्तुनु पूरवु ते क्षेपक वहे-
नाय, ते क्षेपकपणु जेने नथी तेनु नाम अक्षेपक कहिये, एहनो
अक्षेपक ज्ञानमत निश्चय भागनु ग्रहण करनारो ते पुरुष जो काता
जे स्त्री तेना भोगने सन्मुख प्रवर्ततो होय, तो पण तेहनी
शुद्धिनो प्रकर्ष रीते क्षय न थाय, एंठले ज्ञानशुद्धि ते कर्मक्षयनु
कारण छे एवु हरिभद्रस्वरिनु वचन छे ॥ १५ ॥ परमार्थ दिशा-
थकी सर्वे ससारने इद्रजाल समान देणतो थको अनुद्वेग दशामा
वर्त्ते, जेहने कामभोगमा उद्वेग नथी ने राग पण नथी ते तेणे
करी तेमा तन्मयपणु न करे, ते निर्निग्नपणे यथायोग्ये मोक्षे ज
जाय छे ॥ १६ ॥

भोगान् स्वरूपत पश्यस्तथा मायादिकोपमान् ॥

भुजानो पि ह्यसगः मनुप्रयात्येव पर पद ॥ १७ ॥

भोगतत्त्वस्य तु पुनर्न भवोदधिलघनम् ॥

मायोदकदृढावेशस्तेन यातीह कः पया ॥ १८ ॥

अर्थ—जे प्राणी शब्दादिक भोगने परमार्थ दिशायें
जोतो थको इद्रजाल समान जाणे ते निपयादिकने भोगवतो पण

तेमां लेपातो नथी, ते निश्चय परमपद जे मोक्ष तेने पामे छे
॥ १७ ॥ अने जे भवामिनंदी प्राणी ते संसारना भोगने ज
तच्च करी माने छे, ते प्राणी संसार समुद्रने उलंघी न शके,
केमके मायारूप उदकना आवेजे ते प्राणी कुपंथने विषे
जाय छे ॥ १८ ॥

स तत्रैव भवोद्विग्ने यथा तिष्ठत्यसंशयं ॥

मोक्षमार्गेऽपि हि तथा भोगजंवालमोहितः ॥१९॥

धर्मशक्तित्त न हंत्यत्र भोगयोग वलीयसीं ॥

हंति दीपापहो वायुर्ज्वलतं न दावानलं ॥ २० ॥

अर्थ—ते प्राणी भोगनो जंवाल के० कलिमल तेणे
मोहित थयो थको मोक्षमार्गना साधनने विषे पण भवोद्विग्नेतापणे
निश्चय थकी रहे छे ॥ १९ ॥ धर्मनी सामर्थताने कामभोगनो
संयोग हणी शकतो नथी, केमके धर्मनी सामर्थता घणी बलवत्तर
छे. दीपक समान अल्प धर्मने तो कदापि वायु समान विषय
ओलवी नाखे, पण जाज्वल्यमान दावानल समान जे महा-
धर्मनी वासना तेने वायु नडी शकतो नथी ॥ २० ॥

वध्यते वाढमासक्तौ यथा श्लेष्मणि मक्षिका ॥

शुष्कगालवदश्लिष्टो विषयेभ्यो न वध्यते ॥ २१ ॥

बहुदोषनिरोधार्थमनिवृत्तिरपि क्वचित् ॥

निवृत्तिरिव नो दृष्टा योगानुभवशालिनां ॥ २२ ॥

अर्थ—जेम श्लेष्मने विषे माखी लेपाइ फसाइ जाइ छे,
तेम विषयने विषे गाढपण आसक्त थतां प्राणी बंधाइ जाय छे.
सुकी मृत्तिकाना गोतामां जेम माखी फसाती नथी तेम आसक्ति

રહિત ઉદાસીન એમ જે જીવ તે પ્રિયને પ્રિયે વધાતા નથી
 ॥ ૨૧ ॥ જેમ રોગને ઠાઠાણને ઔષધોની જરૂર છે તેમ ઘણા
 દૂષણનો રોધ કરવાને અર્થે ક્ષતિ અનિચ્છિતપણુ પણ દુષ્ટ નથી.
 જેમ કામભોગની ત્યાગગુઢિ દુષ્ટ નથી, તેમ અનુભવજોગે કરીને
 સહિત જે વર્તે તેને ક્ષતિ માત્ર અનિચ્છિત છે તે પણ નિચ્છિતની
 પેંજ દુષ્ટ નથી ॥ ૨૨ ॥

યસ્મિન્નિષેવ્યમાણેઽપિ યસ્યાશુદ્ધિઃ કદાચિન ।
 તેનૈવ તસ્ય શુદ્ધિઃ સ્યાત્ કદાચિદિતિ દિ શ્રુતિઃ ॥૨૩॥
 વિપયાણા તતો વધ્રજનને નિયમોઽસ્તિ ન ॥
 અજ્ઞાનિના તતો વધો જ્ઞાનિના તુ ન ક્ષ્મિચિત્ ॥૨૪॥

અર્થ—જેમ શત્રુની સેવના કરનારો પુરુષ દુઃખીયો યદ્દને
 કાલાતરે સુખી થાય તેમ કદાપિ પ્રિયને સેવનારો કર્મ કરીને
 તેહિ જ પ્રિયાદિકથી શુદ્ધ થાય, એમ પણ કોડકની શ્રુતી છે
 ॥ ૨૩ ॥ જે પ્રિય તે એકાતે કર્મવધનુ જ કારણ છે, એવો
 એકાત નિયમ નથી, પણ જે અનાની છે તેને જ કર્મવધનુ કારણ
 છે, પણ જે તત્ત્વનાની સમતારસમા મગ્ર છે, તેને નથી ॥ ૨૪ ॥

મેવતેઽસેવમાનોઽપિ સેવમાનો ન સેવતે ॥

કોઽપિ પારજનો ન સ્યાચ્છયન્ પરજનાનપિ ॥૨૫॥

અત એવ મહાપુણ્યવિપાકોપહિતશ્રિયામ્ ॥

ગર્ભાદારમ્બ ઐરાગ્ય નોત્તમાના વિદ્વન્યતે ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—કેટલાક પ્રાણી પ્રિયને દ્રવ્યથી અણસેવતા યકા
 પણ મામથી પ્રિયને સેવે છે, કેટલાક પ્રાણી દ્રવ્યથી સેવે છે
 પણ મામથી નથી સેવતા, પારકી સેવના કરતો યકો પણ તેહનો

परमार्थ पर प्रते न देतो थको एहवो जे ज्ञानी ते कर्ममयी ज नथी थतो ॥ २५ ॥ ए माटे उत्तम पुरुषे महापुण्य विपाकना योगे प्राप्त करी एहवी जे तीर्थकरादिकनी लक्ष्मी तेने गर्भथकी मांडीने पण वैराग्यधारा त्रुटती नथी ॥ २६ ॥

विषयेभ्यः प्रशांतानामश्रान्तं विसुखैकृतेः ॥

करणैश्चारुवैराग्यमेष राजपथः किल ॥ २७ ॥

स्वयं निवर्त्तमानैस्तैरनुदीर्णैरयंत्रितैः ॥

तृप्तैर्ज्ञानवतां तस्मादसावेकपदी मता ॥ २८ ॥

अर्थ—जेहने विषयथकी प्रशांत चित्त थयुं छे अने विश्राम रहित इंद्रियोना विषयने विमुख करवुं तेणे करीने मनोहर वैराग्य मार्ग सेववानुं वने, अने विषयनो पण त्याग थाय, ते तो निश्चयथकी वैराग्य दिशानो राजमार्ग छे ॥ २७ ॥ अने जे इच्छा विना सहेजे कोइ कारणयोगे पोते इंद्रियविकारथकी निवर्त्ते छे, पण प्रशांतने अण उदीरवे करीने अनियंत्रणार्थे करी एटले इंद्रियनो निरोध हजी कयों नथी, पण सहेज चारित्र प्रमुखना योगे इंद्रियनिरोध थयो छे एहवा तृप्तिवंत ज्ञानी पुरुष तेनो वैराग्य ते पूर्वोक्त राजमार्गना वैराग्यनी एकपदी छे, एटले एकदंडी छे. जेम गाडा चालवाना मार्गने तो महोटो मार्ग कहियें, पण माणसोने पगे चालवानो रस्तो न्हानो थाय छे, तेवो ते वैराग्य पण न्हानो कहिये ॥ २८ ॥

बलेन प्रेर्यमाणानि करणानि वने भवत् ॥

न जातु वशतां यांति प्रत्युतानर्थवृद्धये ॥ २९ ॥

पश्यंति लज्जया नीचैर्दुध्यानं च प्रयुंजते ॥

आत्मानं धार्मिकाभासाः क्षिपंति नरकावटे ॥३०॥

अर्थ—गलात्कार प्रेया थका पण वनना हाथीनी पेटे इद्रियो कदापि बस थती नथी, उलटी अनर्थनी वृद्धि करनारी थाय छे ॥ २५ ॥ लाजे करी नीचु जुए छे अने मनमा दुष्ट ध्यान धरे छे, एवा धर्मधुतारा प्राणी ते पोताना आत्माने नरकना कृपमा नारये छे ॥ ३० ॥

वचन करणाना तद्विरक्त, कर्तुमर्हति ॥

सद्भावविनियोगेन मदा स्थान्यविभागवित् ॥३१॥

प्रवृत्तेर्वा निवृत्तेर्वा न सकल्पो न च श्रमः ॥

विकारीहोयतेऽक्षाणामिति वैराग्यमद्भुत ॥ ३२ ॥

अर्थ—शुभ भावने अर्पणं करीने सदा स्वपर प्रिवेचन ज्ञानयुक्त भावनावाला ज्ञाता निरक्त प्राणी इद्रियोने ठगवाने समर्थ थाय छे, पण बीजा नथी यता ॥ ३१ ॥ प्रवृत्तिने विषे अथवा निवृत्तिने विषे जेने सकल्प नथी अने धाक पण नथी, एवा समभावे वर्तनारना सर्प प्रकार दूर थाय छे, अने एनु नाम अद्भुत वैराग्य पण छे ॥ ३२ ॥

दारुयत्रस्थपाचालीनृत्यतुल्या प्रवृत्तय ॥

योगिनो नैव बाधायै ज्ञानिनो लोफवर्तिनः ॥३३॥

इय च योगमायेति प्रकट गीयते परैः ॥

लोकानुग्रहहेतुत्वान्नास्यामपि च दूषण ॥ ३४ ॥

अर्थ—जेम काएनी पुतलीने दोरीना सचारे करी नाचनारीना माफक नाचती जोइए ठीये, पण तेने कर्मबंध नथी, तेम लोकिक व्यवहारने विषे वर्चता ज्ञानी जे योगीश्वर पुरुष तेहने ससारनी प्रवृत्ति पीडा करती नथी ॥ ३३ ॥ ए वैराग्य

દશાને પર દર્શની જોગ સાયાને નામે પ્રગટપણે વોલાવે છે, એ પળ
લોકને ઉપકારકર્તા છે. એને વિષે દૂષણ નથી ॥ ૩૪ ॥

સિદ્ધાંતે શ્રૂયતે ચૈયમપવાદપદેષ્વપિ ॥

મૃગપર્પત્પરિત્રાસનિરાસફલસંગતા ॥ ૩૫ ॥

ઔદાસીન્યફલે જ્ઞાને પરિપાકમુપેયુષિ ॥

ચતુર્યેષ્વપિ ગુણસ્થાને તદ્વૈરાગ્યં વ્યવસ્થિતં ॥ ૩૬ ॥

અર્થ:—સિદ્ધાંતમાં પળ સાંભલીયે છીયે કે, અપવાદને વિષે
મૃગલા સરણી પર્પદાને પળ નિરાસ કરવી એ જ વૃષભ તુલ્ય
ગીતાર્થની શુદ્ધ જ્ઞાનદિશા જાણવી ॥ ૩૫ ॥ પરિપક્વ થઈથી
એવી જે જ્ઞાનદિશા અને જેનું ફલ ઉદાસીનતા છે, તે થકી
ચોથે ગુણસ્થાનકે પળ વૈરાગ્યદિશા પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૩૬ ॥

इति वैराग्यसंभवाधिकार पंचम समाप्त ॥

वैराग्यभेदाधिकार

तद्वैराग्य स्मृतं दुःस्वमोहजानान्वयात्रिधा ॥

तत्राद्य विषयाप्राप्तेः समारोहेगलक्षण ॥ १ ॥

अत्रागमनसोः खेदो ज्ञानमव्यापकं न यत् ॥

निजाभीप्सितलाभे च विनिपातोऽपि जायते ॥ २ ॥

अर्थ—ते वैराग्य त्रण प्रकारनां छे दुःखगर्भित, मोहगर्भित अने ज्ञानगर्भित तेमा प्रथम ख्यो त विषयादिकने न पामनाथकी सत्सारी उद्वेग पामयानु लक्षण छे, माट तेहने दुःखगर्भित वैराग्य कहिये ॥ १ ॥ देह सखी, मन सखी जे खेद तेयी उपज्यु जे ज्ञान ते अव्यापक के० वृद्धिकारी न याव, आत्मानि पुष्टिकर्ता न धाय, केमके ते प्राणी पोतान अभिलाष रुचा योग्य धनादिक वस्तुने पामीने तापमादिपणु त्रेडीने पातु गृहस्थपणु अगीकार कर ॥ २ ॥

दुःखाद्विरयता प्रागेवेच्छति प्रत्यागते पद ॥

अधीरा इव मशामे प्रविशता उनादिक ॥ ३ ॥

शुष्कनर्कादिक किञ्चिद्वैश्यादिकमप्यहो ॥

पठति ते शमनदी न तु मिहानपहति ॥ ४ ॥

अर्थ—दुःखकी जे वैराग्य पाम छे त तो प्रथमकी ज पाछा गृहस्थायामनी इच्छा कर छे, जे दुःख टले तो घर जइये, जेम अधीर पुस्य जे कायर ते मशामने विष जतायको वननी गलीमा भराइ नैसयानी इच्छा कर छे, तेहनी पर ॥ ३ ॥

प्राणीयो वादविवाद करवाने शुष्क तर्क ग्रंथ भणे छे, आजीविकाने अर्थे वैद्यक प्रमुखना ग्रंथ भणे छे; पण समता रसनी नदी एवी सिद्धांतनी जे पद्धति ते भणता नथी ॥ ४ ॥

ग्रंथपल्लव बोधेन गर्वोष्माणं च विभ्रति ॥

तत्त्वं ते नैव गच्छंति प्रशमामृतनिर्झरं ॥ ५ ॥

त्रेपमात्रभृतोऽप्येते गृहस्थान्नातिशेरते ॥

न पूर्वोत्थाग्निनांयस्मान्नापि पश्चान्निपातिनः ॥ ६ ॥

अर्थः—जे समता—अमृतना झरणने पाम्या नथी, ते ग्रंथना पल्लवमात्रके० खंडखंडमात्रे करीने गर्वनी गरमीने धरीनेज वत्ते छे, पण तत्त्वना रहस्यने पामताज नथी ॥ ५ ॥ जे साधुना वेप मात्रे करीने पोतानुं जीवितव्यपणुं राखे छे, ते पण गृहस्थ-तुल्यज छे, पण गृहस्थधी न्यारा नथी; जेणे आगल उच्छाह धर्यो नथी, जे गुण पामीने पडवाइ पण थया नथी, केमके गुण पामीने तजे ते तो पडवाइ कहवाय; पण एतो कोइवारे पडवाइ पण थया नथी, एहवा जे छे ते तो गुणने पाम्याज नथी ॥ ६ ॥

गृहेऽन्नमात्रदौर्लभ्यं लभ्यंते मोदका व्रते ॥

वैराग्यस्थायमर्थो हि दुःखगर्भस्य लक्षणं ॥ ७ ॥

कुशास्त्राभ्याससंभूतं भवनैर्गुण्यदर्शनात् ॥

मोहगर्भं तु वैराग्यं मतं बालतपस्विनां ॥ ८ ॥

अर्थः—अहो घरमां तां पूरुं अन्न पण नथी मलतुं, ने दीक्षा लीधा थकी तो लाडवा मले छे, ते माटे दीक्षा लेवामां शुं दुःख छे ? एवुं जाणीने जे दीक्षा लिये छे तेनुं नाम दुःखगर्भित वैराग्य जाणवुं ॥ ७ ॥ ए रीते प्रथम दुःखगर्भित वैराग्यपणुं

देखाड्यु हवे मोहगर्भित त्रैगुण्य कह छे कुशास्त्रना अभ्यामधी
प्रगट्यु जे ससारनु निर्गुणीपणु तेथी मोहगर्भित त्रैगुण्य याच छे
ते बाल तपस्वी प्रमुख जाणना ॥ ८ ॥

मिद्धातमुपजीव्यापि ये विरुद्धार्थभाषिणः ॥

तेपामप्येतदेऽवेष्टकुर्वतामपि दुष्कर ॥ ९ ॥

ममारमोचकादीना भिद्यैतेषा न तात्त्विकः ॥

शुभोऽपि परिणामो यज्जातानाज्ञानरुचिस्थितिः । १० ॥

अर्थ.—जे मिद्धातनु उपजीवन करीने पणमत्र विरोधि
अर्थ कहे छे, ते प्राणी जो दुष्कर करणी करे छे तोपण तेने एगो
ज जाणयो ॥ ९ ॥ ममाग्ना दुःखी मृकायाना हेतुयी जे
मुसलमान ते घोडा प्रमुखने दुःखी देखी दयाभावे करी मारी
नारहे छे, ते पण शुभ परिणामनी बुद्धि राखे छे ते छता परमार्थ
पाप ज छे, तेम मोहगर्भितने परमार्थ जडे नहीं जो एगो परिणाम
शुभ होय तोपण परमार्थ ज्ञाननी रुचि थाय नहीं ॥ १० ॥

भमीषा प्रशमोप्युच्चैर्दापपोषाय केवल ॥

अतर्निलीनविषम ज्वरानुभवसन्निभ ॥ ११ ॥

कुशान्त्रार्थेषु दक्षत्व दान्त्रार्थेषु विपर्यय ॥

स्वच्छ्रदता कुतर्कश्च गुणवत्सस्त्वोऽज्जन ॥ १२ ॥

अर्थ.—जेम अतर्गमा लीन थड रूखा एहवो हाडपदी
ज्वर दुःखदायी थाय छे, तेम एने पण जे प्रमादिक गुण थाय,
ते पण घणु करीने केवल दृषणभणीन थाय, पण गुणभणी नहींच
थाय, केमके अतर्ग मिथ्यात्व गया प्रिना त्रैगुण्य ते दुःखदायी
छे ॥ ११ ॥ कुशास्त्रना अर्थने विषे डाया थाय, ने शास्त्रना

विपरीत अर्थ करे, स्वच्छंदपणे वर्ते, कोइ साथे क्षमा राखे नहीं अने गुणीनी प्रशंसा न करे ॥ १२ ॥

आत्मोत्कर्षः परद्रोहः कलहो दंभजीवनं ॥

आश्रवाच्छादनं शक्त्युल्लंघनेन क्रियादरः ॥ १३ ॥
गुणानुरागवैधुर्यमुपकारस्य विस्मृतिः ॥

अनुबंधात्रचिंता च प्रणिधानस्य विच्युति ॥१४॥

अर्थः—जे पोतानी मोटाइ करे, पारको द्रोह करे, क्लेश कजीआ करे, कपट राखे, पोताना पाप टांके, पोतानुं सामर्थ्य उलंघीने क्रियानो उद्यम करे, ते आर्त्तध्यानी कहेवाय ॥ १३ ॥ वली जे गुणी पुरुषोनो रागी न होय, बीजाना करेला उपकारने विसरी जाय, तीव्र कर्मबंधनी चिंता सहित वर्ते, अने शुभ अध्यात्मना अध्यवसाय रहितपणे वर्ते ॥ १४ ॥

श्रद्धामृदुत्वमौद्धत्य माधुर्यमविवेकिता ॥

वैराग्यस्य द्वितीयस्य स्मृतेयं लक्षणावली ॥ १५ ॥
ज्ञानगर्भं तु वैराग्यं सम्यक्तत्त्वपरिच्छिदः ॥

स्याद्वादिनः शिवोपायस्पर्शिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥१६॥

अर्थः—श्रद्धा, मृदुता, उद्धतता, मधुरता, अविवेकपणुं ए मोहगर्भित वैराग्यनी परंपरा जाणवी ॥१५॥ ए रीते मोहगर्भित वैराग्यनुं स्वरूप कह्युं. हवे ज्ञानगर्भित वैराग्यनुं स्वरूप कहे छे. जे सम्यक्त्वे करी तत्त्वनी ओलखाण करे, स्याद्वाद दृष्टियें वर्ते, मोक्षनुं चिंतन करे, मोक्षना उपायने फरसे, अने तत्त्वदिशा देखवानो अर्थी थाय; ते ज्ञानगर्भित वैराग्य जाणवो ॥ १६ ॥

मीमांसा मासला यस्य स्वपरागमगोचरा ॥

बुद्धिः स्यात्तस्य वैराग्य ज्ञानगर्भमुदचति ॥ १७ ॥

न स्वान्यशास्त्रव्यापारे प्राधान्य यस्य रुर्मणि ॥

नामौ निश्चयसशुद्ध सार प्राप्नोति रुर्मणः ॥ १८ ॥

अर्थः—जेहनो विचार पुष्टकारी होय अने स्वसिद्धात तथा पर-
सिद्धात मगधी बुद्धि जेने होय तेने वैराग्यनी बात कहिये, अने
एगानेज ज्ञानगर्भित वैराग्य प्रगट याय ॥ १७ ॥ जेने स्वशास्त्र
परशास्त्रना व्यापारनु प्राधान्यपणु नथी, तेमज क्रियाने रिषे पण
प्राधान्यता नथी, ते निश्चं थकी क्रियानुं निर्मल सारभूत जे फल
तेने क्यारे पण पामे नहीं ॥ १८ ॥

सम्यक्त्वमौनयो सूत्रे गतप्रत्यागते यतः ॥

नियमो दर्शितस्तस्मात् सार सम्यक्त्वमेव हि ॥ १९ ॥

अनाश्रवफल ज्ञानमव्युत्थानमनाश्रवः ॥

सम्यक्त्व तदभिव्यक्तिरत्येकत्वाविनिश्चयः ॥ २० ॥

अर्थः—जे सम्यक्त्व ते मौन चारित्र कहिये, अने
चारित्र ते मोन समकित कहिये, एतु श्री आचाराग मध्ये गत-
प्रत्यागत करीने कथु छे ॥ ज सम्म तिषामहा त मोण तिषासहा
जम्मो ॥ ते माटे नियामक्तापणुं जाणतु ॥ सिद्धति चरण-
रहिया दसणरहिया न मिद्धति ॥ इति उच्यते ते माटे सम्यक्त्व
ते सारभूत जाणतु ॥ १९ ॥ आश्रमनो त्याग ते ज्ञाननु फल छे
अने अनाश्रमनु फल ते अभ्युत्थान एटले विषयमा उजमाल न
याय, विषयनो त्यागी होय, एतु नाम निश्चय सम्यक्त्व कहिये
कारक सम्यक्त्वीनी एवी दृष्टि होय, एटला माटे निश्चय नय-
नीरति के० प्रीति ते शुद्धचारित्रतनेज होय ॥ २० ॥

बहिर्निवृत्तिमात्रं स्याच्चारिष्याद् व्यवहारिकान् ॥

अंतःप्रवृत्तिसारं तु सम्यक्प्रज्ञानमेव हि ॥ २१ ॥
एकांतेन हि पट्टकायश्रद्धानेऽपि न शुद्धता ॥

संपूर्णपर्यायालाभाद् यत्र याथात्म्यनिश्चयः ॥ २२ ॥

अर्थः—धन, कण, कंचन, कामिनी प्रमुख बाह्य वस्तुनो जे त्यागी थाय, ए व्यवहार चाग्निना पालवाथी ते प्राणी व्यवहार दृष्टियेंज चाले छे अने जेने सम्यक्त्व सहित ज्ञाननी प्रवृत्ति होय, तेहनेज अंतरंग प्रवृत्तिनो सार कहिये ॥ २१ ॥ ममस्त नयनी वामना रहित थका एकांते छकायनी रक्षानी श्रद्धा करता थका सम्यक्त्वनी शुद्धता न कहेवाय, पण संपूर्ण नयनो अपेक्षायें द्रव्यार्थिक पर्यायार्थिक नयना लाभ विना यथार्थपणानो लाभ नही ज थाय, माटे शुद्ध नयनी अपेक्षायें वर्तवुं ॥ २२ ॥

यावंतः पर्याया वाचां यावंतश्चार्थपर्यायाः ॥

मांप्रतानागतातीतास्तावद्द्रव्यं किलैककं ॥ २३ ॥
स्यात्मवर्मभयमित्येवं युक्तं स्वपरपर्यायैः ॥

अनुवृत्तिकृतं स्वत्वं परत्वं व्यतिरेकजं ॥ २४ ॥

अर्थ—जेम जगतमां वर्तमान, अनागत तथा अतीत-कालना जेटला शब्द पर्याय वचनना छे, तथा पदार्थना जेटला अर्थपर्याय छे, ते सर्व पर्याय निश्चेथी एकज द्रव्य छे ॥ २३ ॥ जे सत्व के० पदार्थ ते सर्वस्व परपर्यायमयी होय ते आवी रीते जे अनुवृत्ति सहजचारी गुणपणे स्वत्वं के० स्वपणुं जाणवुं अने परपणुं ते व्यतिरेकपणे करी जाणवुं ॥ २४ ॥

ये नाम परपर्याया, स्वास्तित्वायोगतो मता ॥
 स्वकीया अप्यमी त्याग स्वपर्यायविशेषणात् ॥२५॥
 अतादात्म्येऽपि सबधव्यवहारोपयोगत, ॥
 तेषा स्वत्व धनस्येव व्यज्यते सूक्ष्मया धिया ॥ २६ ॥

अर्थ—जेટલા પરપર્યાય છે તે સર્વ પોતાની આસ્તિક્ય-
 તાના અજોગથી જાણ્યા. તે યદ્યપિ પોતાના છે, તો પણ ગતભાવ
 છે અને પોતાના પર્યાય તો સામાન્યતાપણે છે ॥ ૨૫ ॥ પરપ-
 ર્યાય જો પણ તાદાત્મ્યભાવે નથી તોપણ વ્યવહારનયના જોગથી
 તેહનો સમઘ છે જેમ ધનનો ધણી અને ધન તે જુદા જુદા છે,
 તોપણ સૂક્ષ્મ સુદ્ધિયે વિચારતા તેમનો સમઘ જણાય છે ॥ ૨૬ ॥

पर्यायाः स्युर्मुनेर्ज्ञानदृष्टिचारित्रगोचरा ।
 यथा भिन्ना अपि तयोपयोगाद्भस्तुनो ह्यमी ॥ २७ ॥
 नो चेद्भावसमधान्येपणे का गतिर्भवेत् ॥
 आधारप्रतियोगित्वे द्विष्टे न हि पृथग् द्वयो ॥ २८ ॥

अर्थ—તેમ અભિન્નપણે જ્ઞાનના તથા ચારિત્ર સમઘી
 પર્યાય મુનિને પણ હાય, જો પણ તે અભિન્ન છે, તો પણ ઉપયોગ
 પણે વિચારતા નિશ્ચયનયે પોતપોતાના જ છે, પણ વ્યવહાર એક
 આત્માના છે, એમ કહાય ॥ ૨૭ ॥ એમ જો ન કહીયે અને
 અભાવના સમઘથી ગણેપણા કરિયે તો કેવી ગતિ થાય ? આધા-
 રાતર નિરૂપકતાને માટે વિચારતા, “ દ્વિષ્ટે વિનષ્ટે દ્વયાત્ ” એટલે
 પૃથક્ભાવતાના દ્વેષ કરવાથી વિનષ્ટ અને તે વેદુથી આત્મા
 ભિન્ન નથી ॥ ૨૮ ॥

स्वान्यपर्यायसंश्लेषात् सूत्रेऽप्येवं निदर्शितं ॥

सर्वमेकं विदन्वेद सर्वं ज्ञानं नयैककं ॥ २९ ॥

आसत्तिपाटवाभ्यास स्वकार्यादिभिराश्रयन् ॥

पर्यायमेकमप्यर्थं वेत्ति भावाद् बुद्धांऽग्विलं ॥३०॥

अर्थ—स्वपर्याय अने परपर्यायना संबन्धी सूत्रने विषे पण एम देखाड्युं छे के मवलुं एकताभावे जाणतां, “ एगंआया, ” इत्यादिक मवलुं ज्ञान ते मंग्रहनये करी एकज छे ॥ २९ ॥ माटे चित्तनी आमक्तिये अने बुद्धिनी पाटवताये अभ्यास करवायी पोताना कार्यपणादिकने आश्रयतां थकां पर्यायना एक अर्थने जाणीने पण बुद्ध जे पंडित ते सर्व भावने जाणे “ जे एगं जाणइ से सवें जाणइ ” इति वचनात् ॥ ३० ॥

अंतरा केवलज्ञानं प्रतिव्यक्तितर्कं यद्यपि ॥

कापि ग्रहणमेकांशद्वारं चातिप्रसक्तिमत् ॥ ३१ ॥

अनेकांतागमश्रद्धा तथाप्यस्खलिता सदा ॥

सम्यग्गृह्यशास्तयैव स्यात् संपूर्णार्थविवेचनं ॥ ३२ ॥

अर्थ—यद्यपि केवलज्ञानने विषे तो कांइ पण प्रतिव्यक्ति नथी, तोपण कोई ठेकाणे एक अंशनुंज ग्रहण कर्युं छे, ने कोई स्थानके सर्वांश ग्रहण कीधो छे ॥ ३१ ॥ तो पण अनेकांत आगमनी श्रद्धा ते अस्खलितपणे सदा प्रवर्ते छे, माटे अनेकांतपणुं अंगीकार करतां ज सम्यक्त्व छे; तथा उत्सर्ग, अपवाद, निश्चयव्यवहार तेना संपूर्ण अर्थनो निश्चय थाय छे ॥ ३२ ॥

आगमार्योपनयनाद् ज्ञानं प्राज्ञस्य सर्वगं ॥

काव्यर्दिव्यवहारस्तु नियतोल्लेखशेखरः ॥ ३३ ॥

તદેકાતેન યઃ કશ્ચિદ્ધિરક્તસ્યાપિ કુગ્રહઃ ॥

શાસ્ત્રાર્થવાધનાત્સોઽય જૈનાભાસસ્ય પાપકૃત્ ॥ ૩૪ ॥

અર્થ—આગમના અર્થનુ ઉપનયન જે થાપતુ તે થકી પ્રાણ જે બુદ્ધિવત તેનુ જ્ઞાન સર્વવ્યાપકપણે પ્રવર્તેં કાર્યાદિઠુ જે વ્યવહાર છે, તે તો નિશ્ચયપણે ચિત્રામણની રેસા સરિણો છે શ્રેષ્ઠરૂપ કરવાને જેમ આલેસન કરે તે સરિણો વ્યવહાર છે, અને સમગ્રરૂપ કરવા સમાન તે નિશ્ચયનય છે ॥ ૩૩ ॥ તે માટે ઈકાત નય અગીકાર કરીને પ્રવર્તનારા પેરાગ્યવતને પળ કુગ્રહી કહિયે, તો ઘીજા માત્ર નામ ઘરાવનાર હોય તેની તો શી ઘાર્તા ? એક નયગાલો શાસ્ત્રના અર્થનો ઘાધક જાણવો. તે જો જૈનાભાસ છે તો પળ પાપકારી જાણવો ॥ ૩૪ ॥

ઉત્સર્ગ ચાપવાદેઽપિ વ્યવહારેઽય નિશ્ચયે ॥

જાને કર્મ્મણિ વાય ચેન્ન તદા જ્ઞાનગર્ભતા ॥ ૩૫ ॥

સ્વાગમેઽન્યાગમાર્યાના ઝતસ્યેવ પરાર્થકે ॥

તાવતાપ્યબુધત્વ ચેન્ન તદા જ્ઞાનગર્ભતા ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—ઉત્સર્ગમાર્ગમા, અપનાદમાર્ગમા, વ્યવહારમાર્ગમા, નિશ્ચયમાર્ગમા, જ્ઞાનનયને પ્રિયે અને ક્રિયાનયને પ્રિયે જો કદાગ્રહ નથી, તો તેને જ્ઞાનગર્ભિતપણુ છે અને તે જ્ઞાની પળ છે ॥ ૩૫ ॥ સ્વસિદ્ધાતના જાણનાથી અન્ય શાસ્ત્રનુ જાણવુ તે તેમા જ સમાહ જાય છે જેમ પરાર્થ નામ ઉત્કૃષ્ટ ગણિત (અક) છે, તેસા સોનુ ગણિત (અઠ)પણ સમાહ જાય છે, અને તેટલુ જ્ઞાન પામીને પળ જો અવાનપણુ રહે તો, તેને જ્ઞાનગર્ભિતા વિલકુલ નથી એમ જાણવુ ॥ ૩૬ ॥

नयेषु 'स्वार्थसत्येषु मोघेषु परचालने ॥

माध्यस्थ्यं यदि नायातं न तदा ज्ञानगर्भता ॥३७॥

आज्ञयागमिकार्थानां यौक्तिकानां च युक्तितः ॥

न स्थाने योजकत्वं चेन्न तदा ज्ञानगर्भता ॥३८॥

अर्थ—पोतपोताना स्वार्थने विषे सघला नय सत्य छे, ने परमार्थनी चालने विषे निष्फल छे, अने ते नयना विवादमां जो मध्यस्थता न आवी तो तेने ज्ञानगर्भता छे ज नहीं ॥३७॥ जे आज्ञाग्राह्य अर्थने आज्ञाये ग्रहं नहीं, आगम प्रमाणे ग्रहवा योग्यने आगमे ग्रहे नहीं, अने युक्तिग्राह्यने युक्तिवडे ग्रहे नहीं, एम सहुने पोतपोताने ठेकाणे जोडी जाणे नहीं, तो तेने ज्ञानगर्भिता मूलथी ज नथी एम जाणवुं ॥ ३८ ॥

गीतार्थस्यैव वैराग्यं ज्ञानगर्भं ततः स्थितं ॥

उपचारादंगीतस्याप्यभीष्टं तस्य निश्चया ॥ ३९ ॥

सूक्ष्मेक्षिका च माध्यस्थ्यं सर्वत्र हितचिंतनं ॥

क्रियायामादरो भूयान् धर्मे लोकस्य योजनं ॥४०॥

अर्थ—उपर कहा मुजव तो गीतार्थने ज ज्ञानगर्भित वैराग्य छे, पण अज्ञानीने नथी एम ठर्युं; तो पण तेना उपचारथकी अंगीतार्थने पण गीतार्थनी निश्चये ज्ञानगर्भित वैराग्य छे ॥३९॥ ते माटे सूक्ष्म दृष्टिये मध्यस्थपणुं अंगीकार करीने अने परदूषण तजीने वर्त्तवुं, सर्व जगत्तना जीवनुं हित चिंतववुं, मैत्रीभाव धरवो, क्रियाने विषे वणो आदर करवो, उपयोग धरवो अने धर्ममार्गमां लोकने जोडवा एहि ज श्रेष्ठ छे ॥ ४० ॥

चेष्टा परस्य वृत्ताते मृकाध्वनधिरोपमा ॥

उत्साहः स्वगुणाभ्यासे दुःस्थस्येव धनार्जने ॥४१॥
मदनोन्मादवमन मदसमर्दमर्दन ॥

असूयाततुचिच्छेदः समतामृतमज्जन ॥ ४२ ॥

अर्थ—मुगा तथा आधला जने वेहरानी पेरे बोलनामा, देयनामा जने मामलनामा इत्यादिक पारका वृत्तातने निपे जेणे चेष्टा तजी छे, अने पोताना गुणना अभ्यास करनामा जे उत्साहवत छे; जेम दरिद्री धन कमायानो उद्यमी होय तेनी परं उजमाल यको र्त्ते ॥ ४१ ॥ कामना उन्मादनु वमन करनाग, मदना समूहने टालनारा, ईर्षारूप ततुना तोडनारा अने समतारूप अमृत कुडमा मज्जन करनारा ॥ ४२ ॥

स्वभावान्नैव चलन चिदानदमयात्सदा ॥

वैराग्यस्य तृतीयस्य स्मृतेय लक्षणावली ॥ ४३ ॥

ज्ञानगर्भमिहादेय द्वयोस्तुस्वोपमर्दत ॥

उपयोग कदाचित् स्यान्निराध्यात्मप्रसादतः ॥ ४४ ॥

अर्थ—तथा चिदानदमयपणाना स्वभाववी मर्दता चलायमान नही एहया र्त्तेणुभवत जे होय, ए त्रीना ज्ञानगर्भित वैराग्यना गुणनी लक्षणावली कही ॥ ४३ ॥ इहा ज्ञानगर्भित वैराग्य त ग्रहया योग्य छे, जने मोहगर्भित वैराग्य तथा दुःसुगर्भित वैराग्यनु उपमर्दन करीने केडक पोताना अध्यात्मभायना प्रमाथकी क्ताचित ज्ञानगर्भित वैराग्यनो उपयोगी थाय ॥४४॥

इति श्रीवैराग्यभेदाधिकार षष्ठ समाप्त ॥

वैराग्य विषयाधिकार—

विषयेषु गुणेषु च द्विधा भुवि वैराग्यमिदं प्रवर्त्तते ॥
अपरं प्रथमं प्रकीर्तितं परमध्यात्मवुधैर्द्वितीयकं ॥ १ ॥

अर्थ—पृथ्वीने विषे विषयमां अने गुणमां ए वेहु प्रकारे
वैराग्य प्रवर्त्ते छे. तेमां विषय वैराग्य तो अमुख्यपणे कह्यो छे.
बीजो अध्यात्मभावयुक्त गुण वैराग्य ते मुख्यपणे जाणवो ॥१॥
विषयाउपलंभगोचरा अपि चानुश्रविकाविकारिणः ॥
न भवंति विरक्तचेतसां विषधारेव सुधासु मज्जतां ॥२॥

अर्थ—जे विषय वैराग्य छे ते प्राप्तिगोचरपणे वर्त्ते छे,
पण निश्चेथी ज्ञाता पुरुष ते रूपरसादिकने विषे आसक्ति करे
नही. जे विरक्त चित्तवाला ते अधिकारी थकाज होय, केमके जे
अध्यात्मरूप अमृतधाराने विषे मज्जन करता होय तेहने विपनी
धारा शुं करनार छे ? अर्थात् तेहने कांइ विपनी धारा पीडा
करी शकती नथी ॥ २ ॥

सुविशालरसालमंजरीविचरत्कोकिलकाकलीभरैः ॥
किमु माद्यति योगिनां मनो निभृतानाहतनादसादरं ॥३॥

अर्थ—जे योगीश्वर अनहद नादे सहित छे, ते योगमार्गे
करीने सर्व देहरंघ्रपुरीने “ अर्हपद ” अथवा “ सोहं ” पद अ-
थवा अँकार ध्वनि मनमां धरे छे, तेनो ब्रह्मद्वारे जे नाद ऊठे छे
तेनुं नाम अनहद नाद कहिये, तेणे करी जे युक्त छे तो तेवा
योगीश्वरनुं मन भली विस्तारवंती आंवानी मंजरीने विषे विचरती
जे कोकिला तेना मनोहर शब्द सांभलीने शुं मग्न थरो ? अर्थात्
नहीं ज थरो ॥ ३ ॥

રમણીમૃદુપાણિકરુણક્ષણનાકર્ણનર્ણધૂર્ણના • ॥

અનુભૂતનટીસ્ફુટીકૃતપ્રિયમગીતરતા ન યોગિન ॥૪॥

અર્થ—સ્ત્રીના સુકોમલ હાથમા રહ્યા જે કરુણ તેનો શબ્દ સામલીને પૂર્ણપણે ઘુમ્યા છે લોચન તેની અનુભવન દિશારૂપ નાટક કરનારી સ્ત્રીયે પ્રિયકારી મગીતમધ નાટક કીયા તો પણ તેમા યોગીશ્વરનુ મન રગાય નહી, એટલે લોભાય નહી ॥ ૪ ॥

સ્વલનાય ન શુદ્ધચેતમા લલનાપચમચારુઘોલના ॥

યદિય સમતાપદાવલીમધુરાલાપરતેર્ન રોચતે ॥ ૫ ॥

અર્થ — સ્ત્રીની પચમરાગની ઘોલના તે સમતાપદની શ્રેણિના મધુર આલાપની રતિયાલા શુદ્ધ ચેતનાત્મ યોગીને રુચે નહીં, એટલે શુદ્ધ ચેતનાત્મને સલનાકારી ન થાય ॥ ૫ ॥

સ્તતત ક્ષયિ શુક્રશોણિતપ્રભવ રૂપમપિ પ્રિય ન હિ ॥

અવિનાશિનિસર્ગનિર્મલપ્રથમાનસ્પરુપદર્શિન, ॥૬॥

અર્થ.—અવિનાશી મહાજ નિર્મલ અને વિસ્તાર પામતુ એટલુ જે પોતાનુ સ્વપ્ન તેહના જોનાર યોગીશ્વર તેને તો જેનુ નિરતર શીલ ક્ષય થાય છે અને સીર્યસ્થિરવી ઉપનુ એવુ જે સ્ત્રી શ્રાદિકનુ સ્વ તે પ્રિયકારી લાગતુ નથી ॥ ૬ ॥

પરદૃશ્યમપાયમકુલ ત્રિપયો યત્પલ્લુ ચર્મચત્રુષ ॥

ન હિ રૂપમિદ મુદે યયા નિરપાયાનુભવૈકગોચર ॥૭॥

અર્થ —જેમો નિરપાય કે. જેહનો નાશ નથી એહનો અનુભવદિશાને જોડાનો રમ છે તેમો સ્વ ત પરપદાર્થ કે. ધીનાન જોડા યોગ્ય છે, તથા નાશવંત છે, અને ચર્મચત્રુનો ત્રિપય

छे एहवो जे रूप ते जोवाथकी तेनो जे रस ते निश्चयनयथकी
हर्षकारी न थाय ॥ ७ ॥

रतिविभ्रमहास्यचेष्टितै ललनानामिह मोदते ऽबुधः ॥
सुकृताद्रिषविष्वमीषु नो विरतानां प्रसरन्ति दृष्टयः ॥ ८

अर्थ—रतिसुखने देखीने तथा स्त्रीना नेत्रविभ्रमनी
चेष्टायें करीने अबुद्ध जे अज्ञानी प्राणी ते घणो हर्ष पामे छे,
पण ए विभ्रम विलासादिक तो सुकृतरूप पर्वतने वज्र थइ भेदे एवा
छे माटे योगीश्वरनी दृष्टि तेमां रमती नथी ॥ ८ ॥

न सुदे मृगनाभिमल्लिकालवलीचंदनचंद्रसौरभं ॥
विदुषां निरुपाधिवाधितस्मरशीलेन सुगंधिवर्ष्मणां ९

अर्थः—कस्तूरी, मालतीना पुष्प, लवली के० एलची
चंदन तथा चंद्र के० कर्पूरनी सुगंधी ते पंडित लोकोने मग्न
करती नथी; तेमने तो निरुपाधिक अनुभवगोचर स्वरूप चिदा-
दानंदने विषेच मग्नपणुं वत्ते छे, पण रूपादिकने विषे मग्नता-
पणुं नथी ॥ ९ ॥

उपयोगमुपैति यच्चिरं हरते यन्न विभावमारुतः ॥
न ततः खलु शीलसौरभादपरस्मिन्निह युज्यते रतिः ॥ १०

अर्थः—जे घणा काल सुधी उपयोगमां आवे, जेनी
सुगंधीने विभावदिशारूप वायु हरी शकतो नथी, एवी जे शील
सुगंधी तेने मूकी योगीश्वरनुं चित्त अन्य सुगंधीमां लोभातुं
नथी ॥ १० ॥

मधुरैर्न रसैरधीरता क्वचनार्ध्यात्मसुधालिहां सतां ॥
अरसैः कुसुमैरिवालीनां प्रसरत्पद्मपरागमोदिनां ॥ ११ ॥

અર્થ.—જેમ વિક્કર થતા જે કમલ તના સ્વાદ સુગધ-
યુક્ત રસે મગ્ન થયા એના જે ભ્રમર તે નિરસ કુસુમ ઉપર રતિ પામે
નહી, તેમ અધ્યાત્મરૂપ અમૃતરસના ભોગી જે પ્રાણી તેને વીજા
શર્કરાદિક મધુરરસની અધીરજતા ઉપજતી નથી, ગૃધતાપણુ
કરે નહી ॥ ૧૧ ॥

વિપમાયતિભિર્નુ ક્કિ રસૈ સ્ફુટમાપાતસુગ્ધૈર્વિકારિભિઃ
નવમેઽ નવમે રસે મનો યદિ મગ્ન સતતાવિકારિણિ ।૧૨।

અર્થ.—જે આગલ કઢ્યા વિપાક આપે એના મધુરરસે
શુ સારુ ? વલી પ્રગટપણે રાજ્યરુદ્ધિ, સ્ત્રી વિષયાદિક સુખ પામ્યા
અને તે પાછા જતા રહે તેથી વિક્રિયા પ્રગટે તો તેના સુખથી
શુ સારુ ? જો સદાય અવિકારી એવો પૂર્ણ નમો જે શાતરમ તેને
વિષે મનમગ્ન છે, તો પૂર્વે કહ્યા એવા રસે શુ ફાયદો થાય ?
અર્થાત્ કાઠ્ઠજ નહી ॥ ૧૨ ॥

મધુર રસમાપ્ય નિઃપતેદ્રસનાતો રસલોભિના જલ ॥
પરિભાવ્ય વિપારુસાધ્વસ વિરતાના તુ તતો દશોર્જલ ૧૩

અર્થ —એક અચરજ જુઓ, કે રસના લાલચી જે પ્રાણી
ત મધુર રસને જોઈને અચા સાધાની યાત મામલીને કહે છે કે
મારા મુસમા પાણી ભરાય છે એટલે જીભથી પાણી પડે છે,
અને સર્વેવિરતિ જે મુનિરાજ તે માસાદિક મધુરરસ સાથે
આગલ માઠા વિપાક આગશે, તેના મેચને વિચારી વેડ આસે
પાણી આણે છે, એટલે આસેમાથી આસુ પાડે છે ॥ ૧૩ ॥

इह ये गुणपुष्पपरिते धृतिपत्नीमुपगुह्य शेरते ॥
વિમલે સુ ચિત્કલ્પતલ્પકે ક્ક વહિઃ સ્પર્શરતા ભવતુ તે ૧૪

અર્થ:—ઝહાં ચરણકરણાદિક જે ગુણ તે રૂપ ફુલેં પુરી ંગ્રી નિર્મલ જે સુવિકલ્પ કે૦ મનકુશલતારૂપ ગચ્ચ્યા, તેહને વિષે સંતોપરૂપ સ્ત્રીને આલિંગન વેઢને ગૂં છે, તેવા મુનિરાજ તે વાહ્ય સ્ત્રીના સ્પર્શ વિષે રત કેમ થાય ? ॥ ૧૪ ॥

હૃદિ નિર્વૃત્તિમેવ ત્રિશ્રતાં ન મુદે ચંદનલેપનાવિધિઃ ॥
વિમલત્વમુપંચુપાં સદા સલિલસ્નાનકલાપિ નિષ્ફલા ૧૫

અર્થ:—હૃદયને વિષે નિવૃત્તિ સુખને ધરનારા જે ગ્રાણી તેને વાગનાચંદનના લેપની વિધિ તે હર્ષ આપતી નથી, તથા સદૈવ નિર્મલભાવને ધરતા જે ગ્રાણી તેને જલની સ્નાનવિધિ તે નિષ્ફલ જાણવી ॥ ૧૪ ॥

ગણ્યંતિ જનુઃ સ્વમર્થવત્સુરતોહ્લાસસુખેન ભોગિનઃ ॥
મદનાહિવિપોગ્રમૃર્છનામયતુલ્યં તુ તદેવ યોગિનઃ ॥૧૬॥

અર્થ—ભોગી ગ્રાણી સ્ત્રી સાથે વિલાસ સંભોગના સુખે કરી જન્મારા સફલ માને છે, અને યોગીશ્વર પુરુષ તો મદન જે કામ તેની વેષ્ટાને સર્પના વિપની આકરી મૃર્છાતુલ્ય માને છે ॥૧૬
તદિમે વિપયાઃ કિલૈહિકા ન મુદે કેઽપિ વિરક્તચેતસાં ॥
પરલોકસુખેઽપિ નિઃસ્પૃહાઃ પરમાનંદરસાલસા અસ્તી ॥૧૭

અર્થ—વૈરાગી જીવને આ ભવમાં ક્ષણિક સુખ આપે ંગ્રા જે વિષય તે નિશ્ચયથકી કાંઢ પળ હર્ષકારી નથી, કેમકે ત્યાગી ગ્રાણી તો પરલોક જે સ્વર્ગાદિકનાં સુખ તેને વિષે પળ નિઃસ્પૃહી છે; તે તો માત્ર સોક્ષસુખનાજ અભિલાષી છે ॥ ૧૭ ॥

મદમોહવિપાદમત્સરજ્વરવાધાવિધુરાં સુરા અપિ ॥
વિપમિશ્રિતપાયસાન્નવત્ સુગ્વમેતેષ્વપિ નૈતિ રમ્યતા ॥ ૧૮

અર્થ—ગર્ભ, અજ્ઞાન, વિપાદ અને મત્સર તે રૂપભાગની
પીડાએ રહિત એવા જે દેવતા તેના જે વિપયાદિક સુસ તે પળ વિપ-
મિશ્રિત દૂધપાકના મોજનની પરે મનોહરકારી નથી ॥ ૧૮ ॥

રમણીવિરહેણ વહ્નિના બહુમાપ્પાનિલદીપિતેન યત્ ॥
ત્રિદગૌર્દિવિ દુ સ્વમાપ્યતે ઘટતે તત્ર કથ સુસ્વાસ્થિતિ. ૧૯

અર્થ—કેમકે સ્ત્રીના પ્રિયોગરૂપ અગ્નિ તે આસુરૂપ ગાયરે
કરી દેવોપ્યમાન યયો એવો જે શોકરૂપ અગ્નિ પ્રગટ્યો, તેથી
સ્વર્ગના દેવતાને પણ પીડા થાય છે, તેના તે સ્વર્ગમા દેવતાને
પણ સુસની સ્થિતિ છે, એહવુ કેમ કહેગાય ? ॥ ૧૯ ॥

પ્રથમાનવિમાનસપદા ચ્યવનસ્યાપિ દિવો વિચિન્તનાત્ ॥
હૃદય ન હિ યદ્વિદીર્યતે ઘુસદા તત્કુલિશાણુનિર્મિત ॥ ૨૦

અર્થ —જેને વિમાન સપદા મોટી છે એના દેવતાને
પણ ચ્યવન વેલાયે જે દુ સ પ્રગટે છે, તે દુ સથી દેવતાનુ હૃદય
માત્ર ફાટતુ નથી, તેનુ કારણ જે તેમનુ હૃદય તે વ્રજના પરમાણુયે
કરી ઉત્પન્ન થયેલુ છે, તેથી ઘણુ કઠણ છે, માટેજ ફાટતુ
નથી ॥ ૨૦ ॥

વિપયેષુ રતિ. શિવાર્થિનો ન ગતિષ્વસ્તિ ક્ષિલાન્વિ-
લાસ્વપિ ॥
ઘનનદનચદનાર્થિનો ગિરિભૂમિષ્વપરદ્રુમેષ્વિવ ॥૨૧॥

अर्थः—जेम निविड नंदनवनना चंदनना विलेपनवालाने
पर्वतनी भूमियें अथवा वीजा कांडपण वृक्षे रति थती नथी, तेम
मोक्षार्थीने विषय उपर प्रीति थती नथी, तेमज मनुष्य तथा
स्वर्गप्रमुख समग्र गतिने विषे पण प्रीति थती नथी ॥ २१ ॥

इति शुद्धमतिः स्थिरीकृताऽपरवैराग्यरसस्य योगिनः॥
स्वगुणेषु वितृष्णतावहं परवैराग्यमपि प्रवर्त्तते ॥२२॥

अर्थः—एम विचारी शुद्धबुद्धि स्थिर करीने जेने वीजा
वैराग्यनो गुण प्रगट्यो छे तेवा योगीने आत्मगुणने वधारं एवी
तृष्णाना आगमरूप परम वैराग्य प्रगट थाय ॥ २२ ॥

विपुलर्द्धिपुलाकचारणप्रबलाशीविषमुख्यलब्धयः ॥
न मदाय विरक्तचेतसामनुपंगोपनताः पलालवत् ॥ २३

अर्थः—विपुललब्धि, पुलाकलब्धि, चारणलब्धि, म-
होटीआशीविषयलब्धि, प्रमुख अनेक लब्धिओ जो पण उपजे,
तोपण ते वैरागी मुनिने अहंकार भणी थाय नहीं, मात्र एक
मुक्तिसुख विना वीजां मुखने पलाल पुंजरूप ते माने छे ॥२३॥

कलितातिशयोऽपि कोऽपि नो

विबुधानां मदकृद्गुणव्रजः ॥

अधिकं न विदन्त्यमी यतो

निजभावे समुदंचति स्वतः

॥ २४ ॥

अर्थः—पंडित ते कोइ मोटा अतिशयादि गुणना समूहे
सहित होय, तोपण मद करे नहीं, तेथी कांड अधिकता पण न
गणे, मात्र पोताना शुद्ध स्वभावमांज आनंद पामे ॥ २४ ॥

हृदये न शिवेऽपि लुब्धता मद्नुष्ठानमस्रगमगति ।
पुरुषस्य दशोयमिष्यते सहजानदतरगसगता ॥ २५ ॥

अर्थ—पोताना हृदयने निषे मुक्तिसुर उपर पण
लुब्धता नथी, एरु मद्अनुष्ठानरूप सहजानदना कळ्ळालने मलती
अमगानुष्ठानरूप पुरुषनी जे दशा तेने वाळे छे, पाम छे ॥२५॥

इति यस्य महामर्तिभ्रमेदिह वैराग्यविलासभृन्मनः ॥
उपयति चरीतृमुचकैस्तमुदारप्रकृतिं यशःश्रिय ॥२६॥

अर्थ —वैराग्यविलामी पुरुषने एरी बुद्धि उपजे छे ने
तेया उदार प्रकृतिवालाने यशरूप जे लक्ष्मी ते हर्ष धरीने वरदाने
इच्छे छे ॥ २६ ॥ इति श्री वैराग्य निषयाधिकार समाप्त

इति द्वितीय प्रबंध समाप्त ॥

ममतात्यागाधिकारः

निर्भेमस्यैव वैराग्यं स्थिरत्वमवगाहते ॥

परित्यजेत्ततः प्राज्ञो ममतामत्यनर्थदां ॥ १ ॥

विषयैः किं परित्यक्तैर्जागर्ति ममता यदि ॥

त्यागात्क्रंचुकमात्रस्य भुजंगो नहि निर्विषः ॥ २ ॥

अर्थः—ममता रहित प्राणीनेज वैराग्य स्थिरपणे रहे छे. ते माटे बुद्धिवंत प्राणिये अनर्थदायक जे ममता तेने तजवी ॥ १ ॥ जेम सर्प कांचली काढवाथी विष रहित थतो नथी, तेम जेने ममता जागे छे ते विषयनो त्याग करे तो पण त्यागी थतो नथी ॥ २ ॥

कष्टेन हि गुणग्रामं प्रगुणीकुरुते मुनिः ॥

ममंताराक्षसी सर्वं भक्षयत्येकहेलया ॥ ३ ॥

जंतुकांतं पशुकृत्य द्रागविद्यौषधीवलात् ॥

उपायैर्वहुभिः पत्नी ममता क्रीडयत्यहो ॥ ४ ॥

अर्थ—जे गुणसमूहने मुनिराज घणा कष्टे करी प्रगट करे छे, तेने ममतारूप राक्षसी एक कोलीये खाइ जाय छे ॥ ३ ॥ केवुं आश्चर्य छे के स्त्रियाराज्यनी पेरे ममतारूप स्त्री ते जीवरूप भर्त्सरने पशु जे मर्कट ते रूपे करीने शीघ्रपणे अज्ञानरूप जडी-बुटीना बलथकी घणे प्रकारे नचावीने रमाडे छे ॥ ४ ॥

एकः परभवे याति जायते चैक एव हि ॥

ममतोद्रेकतः सर्वं संबंधं कलयत्यथ ॥ ५ ॥

વ્યાપ્રોતિ મહત્તી ભૂમિ વટવીજાત્રયા વટઃ ॥

તથૈકમમતાવીજાત્રપચસ્યાપિ કલ્પના ॥૬॥

અર્થ—એકલો ચેતન પરભવે જાય છે અને એકલોજ આ ભવે આવે છે, પણ મમતાને ઝણ યઢને રત્નાદેડીની પરે મિથ્યા સગળણ ન્યાત જાત વગેરેની કલ્પના કરે છે ॥ ૫ ॥ જેમ એક વડના વીજથકી ઘળી ધરતીયે વડ વ્યાપીને વિસ્તાર પામે છે, તેમ એક મમતાના વીજ થકી ઘળા પ્રપચની કલ્પના ઉઠે છે ॥ ૬ ॥

માતા પિતા મે ભ્રાતા મે મગિની વહ્નમા ચ મે ॥

પુત્રા· સુતા મે મિત્રાણિ જાતયઃ સસ્તુતાશ્ચ મે ॥૭॥

ઇત્યેવ મમતાવ્યાધિ વર્દ્ધમાન પ્રતિક્ષણ ॥

જન, શસ્નોતિ નોચ્છેત્તુ વિના જ્ઞાનમહૌપધ ॥ ૮ ॥

અર્થ—માતા, પિતા, માઈ, વેન, સ્ત્રી ં મર્મ માહરા છે, પુત્ર, પુત્રી, મિત્ર એ પણ માહરા છે, ન્યાતિ પરિચિત એ માહરા છે ॥ ૭ ॥ એ પ્રકારે મમતારૂપ રોગ દિવસે દિવસે ઝધતો જાય છે, તેને મટાડવાને કોડ પણ જ્ઞાનરૂપ ઓપત્ર વિના મમર્થ યાતો નથી ॥ ૮ ॥

મમત્વેનૈવ નિ શકમારભાદો પ્રવર્ત્તતે ॥

કાલાકાલમમુત્યાયી ધનલોભેન ધાવતિ ॥ ૦ ॥

સ્વય યેપા ચ પોપાય વિવ્રતે મમતાવજઃ ॥

ઠહામુત્ર ચ તે ન સ્યુન્નાણાય શરણાય વા ॥૧૦॥

અર્થ—જેમ વેલા કવેલા ઉઠીને વિગ્ર વે મામા સોનુ લેવાને ગયો, તેની પરે એક મમતાયે કગીને નિ શકપણે આરમમા

પ્રવર્તે છે; મમણશેઠ પરે ધનને લોભે કરી ઢાંડે છે ॥ ૯ ॥ પર-
ભવમાં ઇહાંનું કુટુંબ શરણ આધાર નથી, તો પણ કુટુંબને પોપવાની
મમતામાં સ્વેદ પામે છે ॥ ૧૦ ॥

મમત્વેન વહ્નન્ લોકાન્ પુષ્ણાત્યેકોઽર્જિતૈર્ધનૈઃ ॥

સોઢા નરકદુઃગ્વાનાં તોત્રાણામેક એવ તુ ॥ ૧૧ ॥

મમતાન્ધો હિ યન્નાસ્તિ તત્પશ્યતિ ન પશ્યતિ ॥

જાત્યંધસ્તુ યદ્સ્ત્યેતદ્ઘેદ ઇત્યનયોર્મહાન્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—પોતે એકલો ધન મેલવીને મમત્વે કરીને ઘણા
લોકને પુષ્ટિ કરે છે, પણ પરભવમાં આકરાં નારકીનાં દુઃખ
આવશે તેવારે એકલોજ ભોગવશે ॥ ૧૧ ॥ જીવ આંધલો નથી,
પણ મમતાયે કરી નાસ્તિક પદાર્થને સ્વરા કરી માને છે, તેને
મિથ્યાદૃષ્ટિ અંધ કહીયે, કેમકે તેની ચર્મચક્ષુ છે, તો પણ તે
ચક્ષુએ કરી આત્મિક અર્થને નથી દેખતો, માટે એને દેખતો પણ
આંધલોજ જાણવો; અને જે જાતિઅંધ છે પણ જ્ઞાનીને સંયોગે
આત્માર્થને જુએ છે, માટે એ વે પ્રકારના અંધમાં ઘણો
અંતર છે ॥ ૧૨ ॥

પ્રાણાનનિત્યતાધ્યાનાત્ પ્રેમભૂમ્ના તતોઽધિકાં ॥

પ્રાણાપહાં પ્રિયાં મત્વા મોદતે મમતાવશઃ ॥ ૧૩ ॥

કુંદાન્યસ્થીનિ દશનાન્ સુખં શ્લેષ્મગૃહં વિધુમ્ ॥

માંસગ્રંથી કુચૌ કુંભૌ હેમ્નો વેત્તિ મમત્વવાન્ ॥૧૪॥

અર્થ—રાગ દિશાયે કરીને પ્રાણને અનિત્ય માને પણ
પ્રાણની લેનારી જે સ્ત્રી તેને મમતાને વશ થઈ વહ્યુભ જાણીને હર્ષ
પામે છે ॥ ૧૩ ॥ તે સ્ત્રીના દાંત યદ્યપિ હાડકાનાં છે, તો પણ

તેને કુદફુલની કલિના જેવા જાણે, અને શ્લેષ્મ જે લાઠ તેણે કરી ભરેલું મુસ હોય તેને ચદ્રતુલ્ય વસાણે છે, અને સ્તન માસના ગઠા છે તેને સોનાના કલશ મમાન લેરે છે, એ વાતો સર્વ મમત્વને લીધે થાય છે ॥ ૧૪ ॥

મનસ્યન્યદ્વચસ્યન્યત્ ક્રિયાયામન્યદેવ ચ ॥

યસ્યાસ્તામાપિ લોલાક્ષી સાધ્વી વેત્તિ મમત્વવાન ॥૧૫॥

યા રોપયત્યકાર્યઽપિ રાગિણ પ્રાણસશયે ॥

દુર્ટતા સ્ત્રી મમત્યાધસ્તા મુગ્ધામેવ મન્યતે ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—વલી તે સ્ત્રી કેવી છે ? જેના મનમા કોંઈક હોય અને રચનમા વલી વીજાં કોટક હોય, અને ભોગ તો વલી કોઈ ગીનાની સાથજ કરે એવી છે, તેને વેરાગી પુરુષ કહે છે જે એ સ્ત્રીથી સર્વ સર્વું એટલે સ્ત્રીને સર્વયા શુદ્ધી ગણે છે, પણ જે પ્રાણી મમતાવત છે, તે તો એવી ચચલ નેત્રવાલી સ્ત્રીને સતી માને છે ॥ ૫ ॥ સ્ત્રી પોતાના ગામી ધણીને મરણ થાય એવા કામ ભલાયે, અને તે પણ મમત્વ આધારે પુરુષ તે કાર્ય ટુટાટ-પીટાડને કરે. વલી સ્ત્રી વ્યભિચારિણી હોય તો પણ તેને મોલી વળી માને, તે ઉપર એક દષ્ટાંત છે. “ લાલી કહતી ગાપડી અપલા રેલમરેલ, જ્યાથી લાવ્યો લાકડી ત્યાની ત્યા જઈ મેલ ” ॥ ૧૬ ॥

ચર્માચ્છાદિતમામાસ્તિયિષ્મૃત્રપિઠરીપ્સપિ ॥

રનિતાસુ પ્રિયત્વ યત્તન્મમત્વ વિજૃમિત ॥ ૧૭ ॥

લાલયન્ વાલરુ તાતેત્યેવ શ્રૂતે મમત્વવાન ॥

વેત્તિ ચ શ્લેષ્મણા પૂર્ણામગુલીમમૃતાચિના ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—મમત્વની ચેષ્ટા તે શૂલલીલા સરખી છે, તેને વશ થઈ રહ્યો एवો જે પુરુષ તે હાડ, માંસ, વિષ્ટા, મૂત્ર તથા ચર્મથી મઢેલી હાંડલી જેવી સ્ત્રી ઉપર પ્રેમ કરે છે; મમત્વ ધરે છે ॥ ૧૭ ॥ વલી મમત્વે કરીને પોતાના પુત્રને રમાડે તે વચ્ચે તેને ત્રાપ ત્રાપ કરી કહે, અને તે ચાલકના હાથની આંગલીયો શ્લેષ્મથી ભરી હોય તેને અમૃત સમાન જાણે ॥ ૧૮ ॥

पंकार्द्रमपि निःशंका सुतमंकात्तु मुंचति ॥

तदमध्येऽपि मेध्यत्वं जानात्यंवा ममत्वतः ॥ १९ ॥

मातापित्रादिसंबंधोऽनियतोऽपि ममत्वतः ॥

दृढभूमिभ्रમवतां नैयत्येनावभासते ॥ २० ॥

અર્થ—મોહથકી ચાલકની માતા પોતાના ચાલકને કાઢવે મર્યો હોય, તો પણ નિઃશંકપણે ધોલામાંથી મૂકતી નથી. વલી વિષ્ટાયે અશુચિ હોય, તો પણ તે ચાલકને તેની માતા મોહના વશથકી પવિત્ર ગુણે છે ॥ ૧૯ ॥ જેમ ધરતી શાશ્વત દૃઢ છે, પણ ધતુરાના ફલ મક્ષણ કરનાર પ્રાણીને ફેર આવે છે, ત્યારે તેને ધરતી ફરતી જણાય છે તેમ માતાપિતાદિકનો સંબંધ સંસારમાં અનાદિનો શાશ્વત છે; પણ મોહવડે મુંઝાણો પ્રાણી એમ કહે છે જે, માતા મરી ગઈ; હવે કેમ થશે ? શી રીતે ચાલશે ? ॥ ૨૦ ॥

भिन्नाः प्रत्येकमात्मानो विभिन्नाः पुद्गला अपि ॥

शून्यसंसर्ग इत्येवं यः पश्यति स पश्यति ॥ २१ ॥

अहंताममते स्वत्वस्वीयत्वभ्रमहेतुके ॥

भेदज्ञानात्पलायेते रज्जुज्ञानादिवाहिभिः ॥ २२ ॥

અર્થ—તેમ પ્રત્યેક જીવ પણ જુદા જુદા છે, અને તે કઈ ગતિથી આવ્યા અને કઈ ગતિયે જશે ? તેમ પુદ્ગલ પણ જુદા છે, તથા શરીરનો સગ પણ શૂન્ય છે, એ રીતે જે દેખે છે, તેને દેવતો જાણવો ॥ ૨૧ ॥ જેમ દોરડાનું જ્ઞાન યથે સર્પની મીતિ નાશ પામે છે, તેમ દુ જને સ્ત્રી આટિફ માહરી છે એવો મમત્વ યાવ છે, તે ભ્રમહેતુ છે. તે ભ્રમ જ્ઞાનનજરે જોખાથી નાશ પામ ॥ ૨૨ ॥

ક્રિમેતદિતિ જિજ્ઞાસા તત્ત્વાભિજ્ઞાનસમુઘ્વી ॥
 વ્યાસગમેવ નોત્યાતુ દત્તે ક મમતાસ્થિતિઃ ॥૨૩॥
 પ્રિયાર્થિનઃ પ્રિયાપ્રાપ્તિ વિના ક્વાપિ યથા રતિઃ ॥
 ન તથા તત્ત્વજિજ્ઞાસોસ્તત્ત્વપ્રાપ્તિ વિના ક્વચિત્ ॥૨૪॥

અર્થ—એ સસાગ્નો સમઘ શુ છે ? એમ જાત્મતત્ત્વને સન્મુલ ઓલસગાની ડચ્છા થઈ એટલે મમતા તરત નાશ પામે આત્મનાની આગલ મમતા કિહા રહે ? ॥ ૨૩ ॥ જેમ કામી પુરુષ સ્ત્રીનો અર્થા થયો, તે સ્ત્રી પામ્યા વિના કોઈ પણ ઠેકાણે રતિ ન પામે, તેમ તત્ત્વનો જાણ પુરુષ પણ તત્ત્વ પામ્યા વિના ક્યાય રતિ ન પામે ॥ ૨૪ ॥

અતઃ ણ્વ હિ જિજ્ઞાસા ત્રિપ્ક્રમ્ભતિ મમત્વધીઃ ॥
 વિચિત્રાભિનયાઘ્રાતઃ સમ્રાત ડવ લક્ષ્યતે ॥૨૫॥
 ધૃતો યોગો ન મમતા હતા ન મમતાઽઽહતા ॥
 ન ચ જિજ્ઞાસિત તત્ત્વ ગત જન્મ નિરર્થકમ્ ॥૨૬॥
 જિજ્ઞાસા ચ ત્રિપૈકશ્ચ મમતાનાશકાવુભો ॥
 અનસ્તાભ્યા નિઘૃક્ષીયાદ્દેનામભ્યાત્મૈરિણી ॥૨૭॥

अर्थ—ए कारण माटे तच्च जाणवानी इच्छाए करी ममतानी बुद्धि जेणे दवावी छे ते प्राणी विचित्र प्रकारनी नय-गम, मंग, रचनाये व्याप्यो थको संसारना सर्व पदार्थने संभ्रांत जाणे, एटले इंद्रजालवत् जाणे ॥ २५ ॥ जेणे जोग पण धर्यो नहीं, अने ममता पण हणी नही, तथा समता पण आदरी नही, वली शास्त्र जाणवानी इच्छा पण न करी, तेनो नरजन्म निष्फल गयो, एम जाणवुं ॥२६॥ एक जाणवानी इच्छा अने वीजो विवेक ए वे ममताने नाश करनारा छे. ते माटे ए वेहुथकी ममतानो निग्रह करवो कारण के समता ते अध्यात्मनी दुष्मन छे ॥ २७ ॥

इति ममता त्यागाधिकारः अष्टम समाप्तः ॥

समताधिकारः

त्यक्ताया ममताया च ममता प्रथते स्वत. ॥

स्फटिके गलितोपाधौ यथा निर्मलतागुणः ॥ १ ॥

प्रियाप्रियत्वयोर्धार्यव्यवहारस्य कल्पना ॥

निश्चयान्तद् व्युदामेन स्तैमित्य समतोच्यते ॥२॥

अर्थ—हवे ममता आप्तानो अधिकार कहे छे जेम स्फटिकने त्रिप उपाधिपणु टले, तेनारे निर्मलतापणु ववे छे, तेम जेनारे ममतानो त्याग थाय तेनारे पोतानी मेलेज समता प्रिस्तरे ॥ १ ॥ समारने त्रिपे पोताने अर्थे कोइ काम पडे तेनारे एम जाणे जे आ माहरो गहालो छे अने आ दुश्मन छे, पण ए सर्व व्यवहार कल्पना छे, निश्चयथकी तो ते व्यवहारनाशे करी मध्यस्थपणु पामे, तेनारेज समतानत कहेनाय ॥ २ ॥

तेष्वेव द्विपत्तं पुसस्तेष्वेवार्येषु रज्यतं ॥

निश्चयान्तिरुचिदिष्ट वाऽनिष्ट वा नैव विद्यते ॥३॥

एकस्य विषयो यः स्यात्स्वाभिप्रायेण पुष्टितः ॥

अन्यस्य द्वेष्यतामेति स एव मतिभेदत ॥ ४ ॥

अर्थ—व्यवहार कल्पनागालो तो जेने त्रिप द्वेष लावे तेनेज त्रिप पोताना अर्थे माग्ने करी राजी थाय, पण जो निश्चयथकी त्रिचारे तो एमा काइ टपे नथी, तेम अनिष्ट पण नथी ॥३॥ एक त्रिपय जे एक कार्य छे ते एक जणने पोतानी रुचिये पुष्टकारी छे अने गीचाने तथीच द्वेष उपजे छे ए मति—कल्पना मेद छे एम जाणतु ॥ ४ ॥

विकल्पकल्पितं तस्माद्द्रव्यमेतन्न तात्त्विकं ॥

विकल्पोपरमे तस्य द्वित्वादिवहुषक्षयः ॥ ५ ॥

स्वप्रयोजनसंसिद्धिः स्वायत्ता भासते यदा ॥

बहिरर्थेषु संकल्पससुत्यानं तदा हतं ॥ ६ ॥

अर्थ—इष्ट अनिष्ट ए विकल्पनी कल्पनाथकी छे, ए वेनेज रागद्वेष जाणवा. पण एमां कांड तत्र नथी. जो मनथी विकल्प जाय तो रागद्वेष ए वेहु दूर थाय ॥ ५ ॥ पोताना प्रयोजननी सिद्धि जेवारें पोताने स्वाधीन थाय, तेवारें बाहेरना अर्थसंकल्पनो उठाव नाश पामे ॥ ६ ॥

लब्धे स्वभावे कंठस्यस्वर्णन्यायाद्भ्रमक्षये ॥

रागद्वेषानुपस्थाने समता स्यादनाहता ॥ ७ ॥

जगज्जीवेषु नो भाति द्वैविध्यं कर्मनिर्मितं ॥

यदा शुद्धनयस्यित्या तदा साम्यमनाहतं ॥ ८ ॥

अर्थ—जेम कंठ उपर रहेलुं सुवर्ण साक्षात् देखाय छे तेम स्वाभाविकगुण पामे थके विभाविक भ्रमणा दूर जाय, तेवारे रागद्वेष ऊठी दूर थाय अने समता विशेषे वधे ॥ ७ ॥ जगतना जीवने विषे कर्मनुं विचित्रपणुं छे, माटे ते विभावपणुं सारुं नरसुं कहेवानी रीते जेवारे न भासे तेवारे शुद्धनयनमां रह्यो थको प्रबल समताने पामे ॥ ८ ॥

स्वगुणेभ्योऽपि कौटस्थ्या देकत्वाध्यवसायतः ॥

आत्मारामं मनो यस्य तस्य साम्यमनुत्तरं ॥ ९ ॥

समतापरिपाकेस्याद्विषय ग्रहशून्यता ॥

यथा विशदयोगानां वासिचिंदनतुल्यता ॥ १० ॥

अर्थ—पोताना गुणथकी पोतानो आत्मा साथी करीने एक शुद्ध अध्ययमायथकी आत्माने विषे जेनु मन रमे छे, तेनी ममता अनुत्तर कहिये ॥ ९ ॥ एम जेने पाकी समता वड तेनु विषयरूप घर सनु थयु, एम जे मुनिने निर्मल समता योग प्रगटयो, ते मुनिने कुठारे रुगी कोइ उदे अथवा चढने करी कोइ पूजे ते नेहु तुल्य छे ॥ १० ॥

कि स्तुमः समता साधौ या स्वार्थप्रगुणीकृता ॥

वेराणि नित्यवेराणामपि हृत्युपतस्तुपाम् ॥ ११ ॥

कि दानेन तपोभिर्वा यमेश्च नियमैश्च किं ॥

एकैव समता सेव्या तरी, ससारवारिधो ॥ १२ ॥

अर्थ—एवा साधुनी समताना शु बखाण करिये ? जेणे पाताना आत्माने मिद्धि करवाने समता आदगी, एहवा मुनि त समतारूप घरमा रहेता थका आ भयना तथा आगला कटक भय ते सर्व भयना वेरभयने टाली नारो छे, जेम नित्य पासे वमता अका वृत्तग अने माजारी के० विलाटी तेमना बर पण शमी जाय तेदनी परे जाणतु ॥ ११ ॥ रुपटी वेश धारण करवाथी तु थाय ? तथा घणी तपम्याय पण शु थाय ? वली मोन धारी अतीतनी परे इद्रियदमन कीधे शु थाय ? अने तत धारणकर पण शु थाय ? मात्र एक समता जे समाग्ररूप समुद्र तरगामा नौका जेरी छे, तेनु ज सेवन करतु तेहि ज श्रेष्ठ छे ॥ १२ ॥

दूरे स्वर्गसुख्य मुक्तिपदमी मा टरीयमी ॥

मन,मनिहित दृष्ट स्पष्ट तु समतासुख्य ॥ १३ ॥

दृष्टो स्मरन्निप शुष्यंत प्रोथतापः श्रय व्रजेत ॥

आहत्यमपनाश, स्यात्समतामृतमज्जनान् ॥ १४ ॥

અર્થ—દેવલોકનાં સુખ તો દૂર છે. વલી મોક્ષ પદ્મી તે તો મોટી છે, અને ભવસ્થિતિને હાથ છે, તેવારે મનની પાસે પ્રગટપણે દેખીયેં એવી સમતાનું સુખ તે શું સોદું છે ? ॥ ૧૩ ॥
 સમતારૂપ અમૃતકુંડમાં સ્નાન કરવાના પ્રભાવથી આંસ્યકી કંદર્પરૂપ દર્પનું વિષ સોપાઈ જાય છે; ક્રોધરૂપ તાપ નાશ પામે છે; ઉદ્ધતાઈ રૂપી મેલ તે પણ દૂર થાય છે. ॥ ૧૪ ॥

જરામરણદાવાગ્નિજ્વલિતે ભવકાનને ॥

સુસ્વાય સમતૈકૈવ પીયુપવનવૃષ્ટિવત્ ॥ ૧૫ ॥

આશ્રિત્ય સમતામેકા નિર્વૃતા ભરતાદયઃ ॥

ન હિ કષ્ટ મનુષ્ટાનમભૂતેપાં તુ કિંચન ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—જન્મ, જરા, મરણરૂપ દાવાનેલેં કરી ચલતું એવું સંસારરૂપ વન તેમાં સમતાનું જે સુખ છે તે અમૃતના વર-સાદ સરસું જાણવું ॥ ૧૫ ॥ ચિત્રશાલી મધ્યે એકજ સમતાને અવલંબતા મરતરાજા આદિ આઠ પાટ કેવલ પામીને સિદ્ધ થયા પણ તેમને કષ્ટક્રિયા કાંઈ પણ કરવી પડી નહી, એહવી એ સમતા છે ॥ ૧૬ ॥

અર્ગલા નરકદ્વારે મોક્ષમાર્ગસ્ય દીપિકા ॥

સમતા ગુણરત્નાનાં સંગ્રહે રોહણાવનિઃ ॥ ૧૭ ॥

મોહાચ્છાદિતનેત્રાણામાત્મરૂપમપદ્યતાં ॥

દિવ્યાંજનશલાકેવ સમતા દોષનાશકૃત્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—વલી સમતા તે નરકને ઘારણે મોગલ જેવી છે, અને મોક્ષમાર્ગની દીવિ છે. વલી ગુણરૂપ રત્નનો સંગ્રહ કરવાને રોહણાચલ પર્વતની ભૂમિકા સરિખી છે ॥ ૧૭ ॥ જેનાં નેત્ર

મોહનડે ઢકાયા છે અને જે પોતાના સ્વરૂપને જોડ શક્તા નથી, તેને દિવ્ય અજન આજ્ઞાને સમતા તે શલાકાસ્પ છે, અને અજ્ઞાનના પડલને છેદનારી છે ॥ ૧૮ ॥

क्षण चेत. समाकृष्य समता यदि सेव्यते ॥
स्यात्तदा सुखमप्यस्य यद्वक्तु नैव पार्यते ॥ ૧૯ ॥

કુમારી ન યથા વેત્તિ સુખ દયિતભોગજ ॥
ન જાનાતિ તથા લોકો યોગિના સમતાસુખ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—જે પ્રાણી એક ક્ષણમાત્ર મનને રેચીને સમતાને સેવે, તે પ્રાણીને એટલું સુખ પ્રગટે, જેહનો મુખે કહતા ચકા પાઠ આવે નહી ॥ ૧૯ ॥ જેમ કુમારિકા ભરતારના સુણને જાણતી નથી તેમ લોકો પણ મુનિરાજની સમતાના સુણને જાણતા નથી ॥ ૨૦ ॥

नतिस्तुत्यादिकाश साशरस्तीत्र स्वमर्मभित् ॥
समतावर्मगुप्ताना नार्त्तिकृत्सोऽपि जायते ॥ ૨૧ ॥
प्रचितान्यपि कर्माणि जन्मना क्रोटिकोटिभिः ॥
तमासीव प्रभा भानो क्षिणोति समता क्षणात् ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—જેણે સમતાનું ઘરતર પહર્યું છે તેને નમસ્કાર, સ્તુતિ, પૂજા, લામ, પરદ્રવ્યની ઇચ્છાદિરૂપ જે પોતાનાન મર્મને લાગનારા એવા જે તીક્ષ્ણ ગાળા તે પીડા કરી શક્તા નથી ॥ ૨૧ ॥ જેમ સૂર્ય કિરણના પ્રકાશથી ઝઘમ્મર નાશ પામે છે તેમ કોટિ કોટિ મરના પ્રાણીના નિપિટમચિત જે પાપકર્મ છે તે સમતાનું એક ક્ષણમા નાશ પામ છે. ॥ ૨૨ ॥

अन्यलिङ्गादिसिद्धानामाधारः समतैव हि ॥

रत्नत्रयफलप्राप्तेर्यथास्याद्भावजनता ॥ २३ ॥

ज्ञानसाफल्यमेषैव नयस्थानावतारिणः ॥

चंदनं वह्निनेव स्यात् कुग्रहेण तु भस्म तत् ॥ २४ ॥

अर्थ—जे अन्यलिङ्गी सिद्ध थया ते पण द्रव्यथी मोक्ष-फल साधता थका रत्नत्रयना फलनी प्राप्तिवडे भावथी जैनपणुं पाभ्याः माटे ते अन्यलिङ्गीओने पण समता ते एक आधारभूत हती ॥ २३ ॥ जो नयस्थानके उतारी जोड़ये तो, ए समताज ज्ञाननुं फल छे; ने जेम ज्ञानवडे भवताप शमे छे. तेम समतारूप चंदने करी भवताप शमी जाय छे; पण कुग्रह के० कदाग्रह अज्ञानरूप अग्निवडे तो समतारूप चंदन वली भस्म थाय छे ॥२४॥

चारित्र्यपुरुषप्राणाः समताख्या गता यदि ॥

जनानुधावनावेशस्तदा तन्मरणोत्सवः ॥ २५ ॥

संत्यज्य समतामेकां स्याच्चत्कष्टमनुष्ठितं ॥

तदीप्सितकरं नैव बीजमुत्तमिवोषरे ॥ २६ ॥

अर्थ—आ संसाररूप गामने विषे सर्व लोक क्रयविक्रय करता दोडादोड करे छे, ते शुं छे ? ते कहे छे, के जेवारे चारित्र्यरूपी पुरुष मरण पाभ्यां, तेवारे समतारूपी प्राण पण जता रखा. पछी तेना मृत कार्यनो उत्सव, पाथरणा, स्नानसूतक वगैरे करवाने जाणे ऐ लोको दोडादोड करे छे एम समजवुं ॥ २५ ॥ जेम उखर क्षेत्रमां बीज वाव्युं ते कष्टे करीने पण फले नही, तेम एक समताने छोडी जे प्राणी कष्ट क्रिया करे छे तेने रूडुं फल आगल मलतुं नथी ॥ २६ ॥

उपायः समतैवेका मुक्तेरन्यः क्रियाभरः ॥

तत्तत्पुरुषभेदेन तस्या एव प्रसिद्धये ॥ २७ ॥

दिङ्मात्रदर्शने शास्त्रव्यापारः स्यान्न दूरगः ॥

अस्याः स्वानुभवः पार सामर्थ्यारयोऽवगाहते ॥ २८ ॥

अर्थ—मुक्तिનો ઉપાય તો એક સમતા છે ત્રાફી ક્રિયા કષ્ટ સર્વ આહર છે, તે પુરુષને ભેદેકરી એટલે તપ, જપ સર્વ સમતાની પ્રસિદ્ધિ છે પુસ્ત્ય ભેદ તે ગૃહસ્થ અને મુનિને શીલે છે, એટલે ક્રિયા કરવામા ગૃહસ્થ તથા મુનિનો વ્યવહાર જુદો છે, પણ તે વેડની ક્રિયા સમતાયે વસાળતી એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે ॥ ૨૭ ॥ શાસ્ત્રના ઉપદેશ તો જેમ કોઈ આગલીપડે માર્ગ વતાવે, પણ પોતે કાઢ સાથે આવે નહી, તેમ દિશિમાત્રને વતાવે એમ છે, પણ જે શાસ્ત્ર મામલીને પોતાના અનુભવમા લાગી પોતાને સામર્થ્યે કરી પથ અગાહે, તેજ મવાટવીનો પાર પામે ॥ ૨૮ ॥

परस्मात् परमेपा यन्निगूढ तत्त्वमात्मन ॥

तदध्यात्मप्रसादेन कार्याऽस्यामेव निर्भरः ॥ २९ ॥

અર્થ—પરપુદ્લાદિક વસ્તુ તે આત્માની નથી, અને દેવપ્રાપ્તી આત્મા પરમ પવિત્ર છે, આત્માને ત્રિપે આત્મતત્ત્વ ગુપ્ત છે, માટે અધ્યાત્મને પ્રમાદે કરી સમતાને ત્રિપે હર્ષ ઉહાસ કરવો ॥ ૨૯ ॥

॥ इति समताधिकार नमः ममात् ॥

सदनुष्ठानाधिकारः

परिशुद्धमनुष्ठानं जायते समतान्वयात् ॥

कतकक्षादसंक्रांतेः कल्पुषं मलिलं यथा ॥ १ ॥

विषं गरलाऽननुष्ठानं तद्धेतुरमृतं परं ॥

गुरुसेवाद्यनुष्ठानमिति पंचविधं जगुः ॥ २ ॥

अर्थः—जेम कतकफलना चूर्णने योगं डोहळं पाणी निर्मल
थाय तेम समताना योग्धी शुद्ध अनुष्ठान प्रगट थाय छे ॥ १ ॥
विषानुष्ठान, गरलानुष्ठान, अन्यान्यानुष्ठान, तद्धेतुअनुष्ठान ने अमृ-
तानुष्ठान ए पांच अनुष्ठान गुरुसेवादिक करणीमां क्ख्यां छे ॥२॥

आहारोपधिपूजर्द्धिप्राभृत्याशंसया कृतं ॥

शीघ्रं सच्चित्तहन्तृत्वाद्धिषानुष्ठानमुच्यते ॥ ३ ॥

स्थावरं जंगमं चापि तत्क्षणं भक्षितं विषं ॥

यथा हन्ति तयंदं सच्चित्तमैहिकभोगतः ॥ ४ ॥

अर्थः—मिष्ठान भोजननी लालचे, वस्त्रनी लालचे,
पूजानी लालचे, दोलतनी इच्छाये, जे तप जप कष्टक्रिया करे
ते क्रिया पोताना शुभ चित्तनी हणनारी छे. एतुं नाम विषअनु-
ष्ठान जाणवुं ॥ ३ ॥ स्थावर विष ते सोमल जाणवुं अने जंगम
विष सर्पादिकनुं जाणवुं; ए वेउमांथी एक विष खाधाथी तरत
मरे छे तेम भोगाभिलाषे क्रिया करवी ते शुभ चित्तने
हणे छे. ॥ ४ ॥

दिव्यभोगाभिलाषेण कालांतरपरिक्षयात् ॥

स्वादृष्टफलसंपूर्त्तेर्गरानुष्ठानमुच्यते ॥ ५ ॥

यथा कुद्रव्यसयोगजनित गरसजितम् ॥

विष कालातरे हति तयेदमपि तत्त्वतः ॥ ६ ॥

अर्थ—जे देवैद्रादिकना सुख परभये पामरानी इच्छा करीने तपस्या करे ते प्राणी कालातरे नरकगति पामे, कष्ट करीने अणदीठा फलनी वाछ्छा करे तेने गरलानुष्ठान कहेवु ॥ ५ ॥ जेम गडी चूर्ण प्रमुख निर्मल द्रव्यने सयोगे प्रगट यतु पिप ते गरलनामा पिप कहियें, ते घणा दिवम कष्ट पमाडी मारे छे, तेम ए पण तत्त्वथी नरक फलनी प्राप्ति करे छे ॥ ६ ॥

निपेधायानयोरेव विचित्रानर्थदायिनो ॥

सर्वत्रैवानिदानत्व जिनेद्रेः प्रतिपादित ॥ ७ ॥

प्रणिधानाग्रभावेन कर्म्मनिध्यवसायिनः ॥

समृच्छिन्मप्रवृत्ताभमननुष्ठानमुच्यते ॥ ८ ॥

अर्थ —अनेक प्रकारे महा अनर्थ उपजावे एवा ए पूर्वोक्त वे अनुष्ठानतो निपेध करवाने समस्त तीर्थकरे नियाणु वर्जमानु कह्यु छे ॥ ७ ॥ प्रणिधानादिकने अभावे कर्म जे क्रिया तेमा अध्ययसाय रहित के० शून्यपणे समृच्छिन्मनी परे शून्य मननी प्रवृत्तिये अथवा देखादेखीये जे क्रिया करे ते अन्योन्यानुष्ठान कहिये ॥ ८ ॥

ओघसजात्र सामान्यज्ञानरूपा निग्रधन ॥

लोकसजा च निर्दापसूत्रमार्गानपेक्षिणी ॥ ९ ॥

न लोक नापि सूत्र नो गुण्याचमपेक्षते ॥

अनभ्यवसित किंचित्कुरुते चाग्रसजया ॥ १० ॥

अर्थ—इहा सामान्य प्रकार ज्ञानरूपनु कारण न गरेपे, ते ओघमत्ता प्रगारूप कहिये, तेरी निर्दोष म्प्रना मार्गनी अपेक्षा

विना लोक देखादेखीये क्रिया करे अथवा उपयोगशून्य थका जे क्रिया करे ते अन्योन्यानुष्ठान छे ॥ ९ ॥ एटले लोकनी रीत विना अने सूत्रनी तथा गुरुना वचननी अपेक्षा विना उपयोग-शून्यपणे जे कांई कर्तुं तेनुं नाम ओघसंज्ञा छे ॥ १० ॥

शुद्धस्यान्वेषणे तीर्थोच्छेदः स्यादितिवादिनां ॥

लोकाचारादरश्रद्धा लोकसंज्ञेति गीयते ॥ ११ ॥

शिक्षितादिपदोपेतमभ्यावश्यकमुच्यते ॥

द्रव्यतो भावनिर्मुक्तमशुद्धस्य तु का कथा ? ॥ १२ ॥

अर्थः—जो अत्यंत शुद्ध मार्ग खोलवा जइए, तो तीर्थनो उच्छेद थाय, माटे लोकना आचार उपर आदर-श्रद्धा करवी, जेम चाले तेम चालवा दीजे, एहवां वचन बोलता जे लौकिक आचारे प्रवर्त्ते तेनुं नाम लोकसंज्ञा छे ॥ ११ ॥ अने शिक्षा-ग्रहण, आसेवन तथा पदसंपदाये सहित भावशून्यपणे जे आव-श्यक करे ते पण द्रव्य आवश्यक कहुं छे, तो जे अशुद्धज करे तेनी तो शी बात कहिये ? ॥ १२ ॥

तीर्थोच्छेदभिद्या हंताविशुद्धस्यैव चादरे ॥

सूत्रक्रियाविलोपः स्याद्गतानुगतिकत्वतः ॥ १३ ॥

धर्मोद्यतेन कर्त्तव्यं कृतं बहुभिरैव चेत् ॥

तदा मिथ्यादृशां धर्मो न त्याज्यः स्यात्कदाचन ॥ १४ ॥

अर्थः—तीर्थनो उच्छेद थाय, तेना भयथी अशुद्ध क्रियाने विषे गाडरीया प्रवाहनी पेरे गतानुगतिकपणे आदर करतां कांई परमार्थ जाणे नहीं अने ज्ञानक्रियानो नाश करे ॥ १३ ॥ वली धर्मना अर्थी थइने एम कहेशो के जे घणा जन

કરે તે આપણે પણ કરવું, તો મિથ્યાત્વધર્મના ઘણા સેનનાર છે,
માટે તે પણ કોઈ કાલે છડાશે નહીં એમ ઠર્યું ॥ ૧૪ ॥

તસ્માદ્ગતાનુગત્યા યત્ ક્રિયતે સૂત્રવર્જિત ॥

ઓઘતો લોઠ્ઠતો વા તદનનુષ્ઠાનમેવ હિ ॥ ૧૫ ॥

અકામનિર્જરાગત્વ કાયઠ્ઠેશાદિદોષિતમ્ ॥

સકામનિર્જરા તુ સ્યાત્ સોપયોગપ્રવૃત્તિત્ ॥ ૧૬ ॥

અર્થઃ—માટે સૂત્રની શૈલી રહિતપણે ગતાનુગતિકપણે
ઓઘમજાણે અથવા લોઠ્ઠમજાણે જે કરવું તેને અન્યોન્યાનુષ્ઠાન
કહેવું ॥ ૧૫ ॥ જે અજ્ઞાનપણે કાયઠ્ઠેશ કરે તેને અકામનિર્જરા
કહેવા, અને ઉપયોગ સહિત જ્ઞાનક્રિયા કરવા તેનું નામ સકામ-
નિર્જરા છે ॥ ૧૬ ॥

સદનુષ્ઠાનરાગેણ તદ્દેતુર્માર્ગગામિના ॥

એતચ્ચ ચરમાવર્ત્ત ડનોપયોગાદેર્વિના ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥

ધર્મયૌવનકાલોડય ભવવાલદશાપરા ॥

અત્ર સ્યાત્સક્રિયારાગોડન્યત્ર ચાસત્ક્રિયાદર. ॥૧૮॥

અર્થઃ—માર્ગાનુમારીપુરુષ શુદ્ધ ક્રિયાનુષ્ઠાનને રાગે કરી
જે કરે તે તદ્દેતુઅનુષ્ઠાન કહેવાય, તે જેવારે છેલ્લું પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત
રહે, તેવાર જે ક્રિયા કરે તે અનુપયોગે ન કરે માટે એ અનુષ્ઠાન
પણ તેવારજ હોય ॥ ૧૭ ॥ છેલ્લું પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત જેવારે તદ્દેતુ
અનુષ્ઠાન પ્રગટે તેવારે એ ધર્મનો યૌવનકાલ પ્રગટ્યો, અને સસા-
રમા ચાલ્લશા ઠ્ઠી તે મટી ગઈ એમ જાણવું એ અનુષ્ઠાને શુદ્ધ
ક્રિયાનો રાગ ઉપજે છે, અને પૂર્વના ત્રણ અનુષ્ઠાને અશુદ્ધ ક્રિયાનો
આદર ઉપજે છે ॥ ૧૮ ॥

भोगरागाद् यथा यूनो बालक्रीडाऽखिला ह्ये ॥

धर्मयूनस्तथा धर्मरागेणासत्क्रियाह्ये ॥ १९ ॥

चतुर्थं चरमावर्त्तं तस्माद्धर्मानुरागतः ॥

अनुष्ठानं विनिर्दिष्टं बीजादिकमसंगतं ॥ २० ॥

अर्थ—जेम युवान् पुरुष भोगनो विलासी थाय छे ने बालक्रीडाथी लजवाय छे, तेम धर्म यौवनकालवंत पुरुष धर्मना रागे करी अशुद्ध क्रियाथी लजवाय छे ॥ १९ ॥ ते माटे ते धर्मना अनुरागथी चरम पुद्गल परावर्त्तेज तद्वेतु नामे चोथुं अनुष्ठान कह्युं छे, पण बीजादिक जे समकित ते तो असंग के० अप्राप्त छे ॥ २० ॥

बीजं चेह जनान् दृष्ट्वा शुद्धानुष्ठानकारिणः ॥

बहुमानप्रशंसाभ्यां चिकीर्षा शुद्धगोचरा ॥ २१ ॥

तस्या एवानुबंधश्चाकलंकः कीर्त्यतेऽङ्कुरः ॥

तद्धेतवन्वेषणा चित्रा स्कंधकल्पा च वर्णितां ॥ २२ ॥

अर्थः—इहां समकितरूप बीज तो तेवारे थाय के जेवारे शुद्ध क्रिया करता जीवने देखीने बहुमान प्रशंसा करे, अने आगमविधिरागे पोते पण ज्ञाने शुद्ध विधिगोचर होय तेवारे समकित उपजे छे ॥ २१ ॥ ए तद्वेतुअनुष्ठाननो अनुबंध जे शुद्ध परिणमन ते कलंक रहित अंकुर कहिये, अने तद्वेतुअनुष्ठाननी खोल करवी ते नाना प्रकारनो स्कंध कहिये ॥ २२ ॥

प्रवृत्तिस्तेषु चित्रा च पत्रादिसदृशी मता ॥

पुष्पं च गुरुयोगादिहेतुसंपात्तिलक्षणं ॥ २३ ॥

भावधर्मस्य संपात्तिर्या च सद्देशनादिना ॥

फलं तदत्र विज्ञेयं नियमान्मोक्षसाधकं ॥ २४ ॥

અર્થ—તે મધ્યે પ્રપત્તેષુ તે રૂપ ત્રિચિત્ર પ્રકારના પાન
જાણના, અને સદ્ગુરુના યોગપદે સ્વર્ગમા સુસપદા પામવી તે
રૂપ ફૂલ જાણના ॥ ૨૩ ॥ જેવારે ગુરુ પાસે દેશના સામઢીને
ભાવધર્મરૂપ સપદા પામે તે ફલ કહિયે, તે ફલ મોક્ષ—સાધનરૂપ
છે એમ જાણવુ ॥ ૨૪ ॥

સહજો ભાવધર્મા હિ શુદ્ધશ્ચદનગધવત્ ॥

एतद्गर्भमनुष्ठानममृत सप्रचक्ष्यते ॥ २५ ॥

जैनीमाज्ञा पुरस्कृत्य प्रवृत्त चित्तशुद्धित ॥

मवेगगर्भमत्यतममृत तद्विदो विदुः ॥ २६ ॥

અર્થ—સહજ સ્વાભાવિક જે ભાવધર્મ છે તે તો ચદનની
સુગંધ સમાન છે તે સહિત જે અનુષ્ઠાન ક્રિયા કરવી તેનુ નામ
અમૃતાનુષ્ઠાન છે ॥ ૨૫ ॥ પ્રભુની આજ્ઞાપદે મનશુદ્ધિયે પ્રપત્તે
અને અત્યત્તપ્પે સવેગગુણે સહિત હોય તેને ગણધરાદિક
અમૃતાનુષ્ઠાન કહે છે ॥ ૨૬ ॥

शास्त्रार्थालोचन सम्यक् प्रणिधान च कर्मणि ॥

कालात्रगाविपर्याप्तोऽमृतानुष्ठानलक्षण ॥ २७ ॥

द्वय हि सदानुष्ठान त्रयमत्रामदेव च ॥

तत्रापि चरम श्रेष्ठ मोहोत्प्रविपनाशनात् ॥ २८ ॥

અર્થ—મલી રીતે શાસ્ત્રના અર્થ ત્રિચારે, ક્રિયા મધ્યે
રીર્ય ઉદ્ધામ ધરે, પચમકાલના દોષ ન ગણે, અથવા જે કાલે જે
ઉચિત ત્રિયા હોય તે ત્રિયા કર, એ લક્ષણ અમૃતાનુષ્ઠાનના
જાણના ॥ ૨૭ ॥ એ પાચ અનુષ્ઠાનમા છેલ્લા વે અનુષ્ઠાન એ રૂઢા
છે અને પ્રથમના ત્રણ અનુષ્ઠાન તે રૂઢા નથી, તેમા પણ સર્વથા

શ્રેષ્ઠ તો અમૃતાનુષ્ઠાન જાણવું; કેમકે મોહ કેં અજ્ઞાન તેનું આકરું
જે વિષ તે એ અનુષ્ઠાનવડે નાશ પામે છે ॥ ૨૮ ॥

આદરઃ કરણે પ્રીતિરવિગ્રસંપદાગમઃ ॥

જિજ્ઞાસાત્જ્ઞસંવા ચ સદનુષ્ઠાનલક્ષણં ॥ ૨૯ ॥

ભેદૈર્ભિન્નં ભવેદિચ્છાપ્રવૃત્તિસ્થિરસિદ્ધિભિઃ ॥

ચતુર્વિધમિદં મોક્ષયોજનાદ્યોગસંજ્ઞિતં ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—ક્રિયાયે આદર કરતાં રાગ ધરે, તથા આગમને
અતિ મોટી સંપદાનું માને, વ્હલી જાણવાની ઇચ્છા કરે, જાણનો
સંગ કરે, એ શુદ્ધ ક્રિયાનાં લક્ષણ છે ॥ ૨૯ ॥ તેના પળ જુદા
જુદા ભેદ છે. ૧ ઇચ્છા, ૨ પ્રવૃત્તિ, ૩ સ્થિરતા, ૪ સિદ્ધિયોગ. એ
ચાર યોગ મોક્ષને જોડે (મોક્ષ આપે) માટે યોગ કહિયે ॥૩૦॥

ઇચ્છા તદ્યત્કયા પ્રીતિર્યુક્તા વિપરિણામિની ॥

પ્રવૃત્તિઃ પાલનં સમ્યક્ સર્વત્રોપસમાન્વિતં ॥ ૩૧ ॥

સત્ક્ષયોપશમોત્કર્પાદતિચારાદિચિંતયા ॥

રહિતં તુ સ્થિરં સિદ્ધિઃ પરેષામર્થસાધકં ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—જે ગુરુનો ઉપદેશ સાંભલી ગુરુ ઉપર અને કથા
ઉપર પરમ પ્રીતિ ધરે—ગુણ પરિણમે તેને પહેલો ઇચ્છાયોગ કહિયે.
પછી ગુરુના કહ્યા પ્રમાણે સમતાયે સહિત વ્રત પાલે, ક્રિયાયે
સહિત પ્રવર્તે, તે ત્રીજો પ્રવૃત્તિયોગ કહિયે ॥ ૩૧ ॥ જે રુડા
ક્ષયોપશમના ઉત્કર્ષથી અતિચાર ન લગાડે અને મનસ્થિરપણે
પ્રવર્તે એ ત્રીજો સ્થિરયોગ કહ્યો, અને નિરતિચાર શુદ્ધ ક્રિયામાં
ત્રીજા જીવોને ભેલવીને તેનો પળ અર્થ સધાવે તે ચોથો સિદ્ધિ-
યોગ જાણવો ॥ ૩૨ ॥

ભેદા હમે વિચિત્રાઃ સ્યુ. ક્ષયોપશમભેદતઃ ॥

શ્રદ્ધાપ્રીત્યાદિયોગેન ભવ્યાના માર્ગગામિનામ્ ॥૩૩

અનુક્રુપા ચ નિવેદઃ સવેગઃ પ્રશમસ્તથા ॥

એતેપામનુભાવાઃ સ્યુરિચ્છાદીના ઘયાક્રમમ્ ॥૩૪॥

અર્થઃ—એ ઇચ્છાદિક યોગના ત્રી વિચિત્ર ભેદ છે, તે ત્રયોપશમ માપના ભેદથી છે તે શ્રદ્ધા પ્રીતિ પ્રમુદ્ધ યોગે કરીને મુક્તિમાર્ગ પામનાર ભવ્યજીવને હોય ॥ ૩૩ ॥ ૧ ક્રુણા, ૨ વૈરાગ્ય, ૩ સવેગ, ૪ ઉપશમ એ અનુક્રમે ઇચ્છાદિકના ચાર પ્રકાર છે ॥ ૩૪ ॥

કાયોત્સર્ગાદિસ્ત્રાણા શ્રદ્ધામેધાટિભાવતઃ ॥

ઇચ્છાદિયોગસાફલ્ય દેશમર્વવ્રતસ્પૃશામ્ ॥ ૩૫ ॥

ગુહ્યવ્રહ્મદિમાધુર્યભેદવત્ પુરુપાતરે ॥

ભેદેસ્પીચ્છાદિમાપના દોષો નાર્યાન્નિયાદિદ્ ॥૩૬॥

અર્થ—કાયોત્સર્ગાદિક જાવશ્યક સ્ત્રાણુ શ્રદ્ધાપણુ જો માપથી યાય તો શ્રાવક તથા સાધુને ઇચ્છાદિક યોગ સફલ યાય ॥૩૫॥ કોઈને ગોલ મીઠો લાગે છે અને કોઈને સાહ મીઠી લાગે છે એ રીતે મીઠાશના સ્વાદમા જેમ ભિન્નતા છે તેમ જ પુરુષોની પ્રકૃતિ ભિન્ન ભિન્ન, માટે ઇચ્છાદિક યોગના જે માપ તેના પણ ભેદ છે, તો પણ તમા કાઠ દૂષણ નથી, કેમકે જેમ શર્કરાદિકની મીઠાશ જુદી જુદી છે તો પણ મીઠાશનો અર્થ એક જ છે, મિઠાશ ગમ તેની હોય, પણ તેથી મીઠાશનો અર્થ મર છે, તેમજ ઇચ્છાદિક યોગના ભેદ છે, તો પણ તે ઘકી અર્થ જે ફલ ત એક જ મલે છે, માટે દૂષણ નથી એમ જાણવું ॥ ૩૬ ॥

येषां नेच्छादिलेशोऽपि तेषां त्वेतत्समर्पणे ॥

स्फुटो महामृषावाद इत्याचार्याः प्रचक्षते ॥ ३७ ॥

उन्मार्गोत्थापनं वाढमसमंजसकारणे ॥

भावनीयमिदं तत्त्वं जानानैर्योगविंशिकाम् ॥३८॥

त्रिधा तत्सदनुष्ठानमादेयं शुद्धचेतसा ॥

ज्ञात्वा समयसद्भावं लोकसंज्ञां विहाय च ॥ ३९ ॥

अर्थ—पण जेने शुद्ध अनुष्ठानने विषे इच्छादि योगनो
लेश पण नथी, तेवा अयोग्य नरने जे इच्छादि योग आपे तेने
प्रगट मृषावादनं पाप लागे छे, एवुं पूर्वाचार्य कहे छे ॥ ३७ ॥
जे अति असमंजस कारण छे, तेने विषे उन्मार्ग स्थापन थाय छे;
माटे योगविंशिका ग्रंथना जाण पुरुषे ए तत्त्व चित्तवीने सद-
अनुष्ठान करवुं, एटले जेम तेम करीये तो उन्मार्गनुं स्थापन थइ
जाय ॥ ३८ ॥ माटे शुद्ध चेतनाये, मन-वचन-कायाये करीने
सदनुष्ठान सेववां, सिद्धांतना सद्भाव जाणी लोकसंज्ञा तजीने
शुद्ध क्रिया करवी । ३९ ॥

इति सदनुष्ठानाधिकारः दशमः ॥

मनशुद्धिअधिकार.

उचितमाचरण शुभमिच्छता
प्रयमतो मनस. खलु शोधन ॥
गदवतामह्यकृते मलशोधने
कमुपयोगमुपैतु रसायन ॥ १ ॥

अर्थ—अध्यात्मनी शुद्धि करवा माटे प्रथमथी
उचितपणे शुभ आचरणनी इच्छा करवी ने मननी शुद्धता करवी
जेम रोगग्रत प्राणी मल-शोधन करवाने रेच लीधा पिना रसायन
साय तो, तेथी तेने काइ गुण थाय नही, केमके मल जाय तेमार
पछी रसायण साय तो गुण करे, तेम प्रथम मनशुद्धि थइ होय
तांन अध्यात्मनी शुद्धि थाय ॥ १ ॥

परजने प्रसभ किमु रज्यते
द्विपति वा स्वमनो यदि निर्मल ॥
विरहिणामरतेर्जगतो रते-

रपि च का विकृतिर्विमले विधौ ॥ २ ॥

अर्थ—हे चेतन ! जो तारु मन निर्मल छे तो लोक
ताहंग उपर राग धरशे अथवा द्वेष करशे ते थकी ताहरे शुं
बगाह थवानो छे ? जेम चंद्रमा निर्मल छे, पण तेना उदयथी
निरही जीरो अथवा चोग लोकोने अरति उपजे छे, अन जगतना
थीना जीरोने तेरी आनद गाय छे, पण तेथी चंद्रमाने गुण
अथवा अंगुण काटन थता नथी ॥ २ ॥

रचितमाकलयन्ननुपस्थित
स्वमनसं हि शौचति मानवः ॥

उपनते स्मयमानमुखः पुन-

र्भवति तत्र परस्य किमुच्यतां ॥ ३ ॥

अर्थ—रूडी वस्तु मनમાં ચિતવી મનોરથ કીધો, અને તે મનોરથ નિપનો નહી, તેવારે તે પ્રાણી પોતાના મનમાં શોક ધરે છે, અને જેવારે તે ધારેલી વસ્તુ મળે છે તેવારે खुशी થાય છે; એ હર્ષ-શોકનો કર્તા આત્મા ને એક મનજ છે; તો વીજાયે મહારું સારું-નરસું કર્યુ એમ શું કહેવું ? ॥ ૩ ॥

चरणयोगघटान्प्रविलोठयन्

शमरसं सकलं विकिरत्यधः ॥

चपल एष मनः कपिरुच्चकै

रसवणिग् विदधातु मुनिस्तु किं ॥ ४ ॥

अर्थ—મન માંકડા જેવું છે કેમકે તે ચારિત્રના યોગ-રૂપ ઘટના ઘડાને ઝંઘા વાલે છે, તથા સમતારૂપી અમૃતરસના ઘડાને ઢોલી નાખે છે; એવું એ ચપલ મન તે ચરેચરું વાંદરું છે. તેની આગલ મુનિરૂપ રસ વાણિજ્યનો કરનાર વાણીયો વિચારો શું કરે ? ૪ ॥

सततकुट्टितसंयमभूतलो-

त्थितरजोनिकरैः प्रथयंस्तमः ॥

अतिदृढैश्च मनस्तुरगोगुणै-

रपि नियंत्रित एष न तिष्ठति ॥ ५ ॥

અર્થ—વલી મુનિયે ચારિત્રે કરી કર્મરૂપી ધૂલને દાઢી નાખી હતી, પણ મનરૂપી ઘોડાએ નિત્ય કુદી કુદીને સંયમરૂપ ભૂમિતું તલિયું ડચ્છેડયું; તેથી કલુપતારૂપ રજ ઝડી, તેહના સમૂહે

करी अज्ञानरूप अधकार थयो, एवो अति आकरो ए मनरूप
घोडो छे, ते श्रतरूपी दोरडे बधायो छतो तोफान करे छे, पण
समो रहेतो नथी ॥ ५ ॥

जिनवचोधनसारमलिम्लुच.

कुसुमसायकपावकदीपकः ॥

अदृह कोपि मनःपवनो बली

शुभमतिदृमसततिभगकृत् ॥ ६ ॥

अर्थ—एक कौतुक जुगो के मनरूपी वायु महाप्रलयान्
छे, केमके रुडी बुद्धिरूप वृक्षने भागी नाखे छे तथा जिन प्रचन-
रूप बरामनो चोर छे, बली कदर्परूप अग्निनो दीपाप्रनार छे ॥६॥

चरणगोपुरभगपरः स्फुर-

त्समयबोधतरूनपि पातयन् ॥

भ्रमति यत्रतिमत्तमनोगजः

क कुशल शिवराजपथे तदा ॥ ७ ॥

अर्थ—बली मनरूप हाथी छे, ते चारित्ररूप नगम्ना
दरवाजा भागतो थको प्रसरे छे, मिद्धातना बोधरूपी वृक्षने पण
पाडतो थको भमे छे, एवो गदान्मत्त मनरूपी हाथी दोडादोड
करे छे, तेपारे साधुने मोक्षमार्ग जता कुशलता ते क्याथी
होय ? ॥ ७ ॥

व्रततरून प्रगुणीकुरुते जनो

दहति दुष्टमनोदहन पुनः ॥

ननु परिश्रम एषविशेषवान् ।

क भविता सुगुणेपवनोदये ॥ ७ ॥

अर्थ—जे साधु छे ते व्रतरूपी वृक्षे फली वाडीने चेतन ज्ञान अमृतरसवडे सींचीने नवपल्लव करे छे; पण दुष्ट मनरूप जे अग्नि ते वली वाडीने वाली नांखे छे; तो रुडा गुणरूप वाडीमां गुणरूप वायराने उदयें मुनिनी महेनत ते केम करीने सफल थाय ? ॥ ८ ॥

अनिगृहीतमना विदधत्परां

न वपुषा वचसा च शुभक्रियां ॥

गुणमुपैति विराधनयाऽनया

वत दुरतं भवभ्रममचंति ॥ ९ ॥

अर्थ—एक मननो निग्रह कर्या विना वचने तथा कायाये जेटली शुभ क्रिया करे ते उपयोगशून्यताये—अविधिये करे, अने ते अविधिनो करनारो तो आवश्यकसूत्रने विषे छकायनो विराधक कह्यो छे; माटे ते गुण न करे. जे शून्य मने क्रिया करनारो ते विराधक छे, माटे शून्य क्रिया करतो विराधकपणे संसारने विषे घणा भव भमशे ॥ ९ ॥

अनिगृहीतमनाः कुविकल्पतो

नरकमृच्छति तंदुलमत्स्यवत् ॥

इयमभक्षणजा नहि जीर्णता—

ऽनुपनतार्थविकल्पकदर्थना ॥ १० ॥

अर्थः—मन वश कीधा विना जे तप—जप करे, वळी मनमां कुविकल्प घणा थाय तेथी ते तंदुलमच्छनी परे नरके पडे, ए कुविकल्प करतो थको जो उपवास करे, तप करे, तेथी तेने मात्र अजीर्ण थाय; केमके अणपाम्या अर्थनो विकल्प करे तेनी कदर्थना अजीर्णनुं कारण छे ॥ १० ॥

મનસિ લોલતરે વિપરીતતા

વચનનેત્રકરેગિતગોપના ॥

વ્રજતિ ધૂર્તતયા હ્યનયાગ્વિલ

નિવિહદમપરંમુપિત જગત્ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—જો મન ચપ્પલ છે તો વચનગુપ્તિ કરે તથા નેત્રને ગોપને, ડગિતઆકાર ચેષ્ટા પિના કાઠસ્મગ્ગા કર, તે સર્વ ત્રિપરીત જાણતુ તે સર્વ ધૂર્તતાપણાને પામે, અને ઈત્રી રીતે ધૂર્તપણે કપટ ક્રિયાના કરનારા તે મોટા ચોર છે જગત્ને હુટનારા છે ॥૧૧॥

મનમ ણ્ય તત પરિશોધન

નિયમતો વિદધીત મહામનિઃ ॥

હૃદમભેપજમયનન મુને

પરપુમર્યરતસ્ય શિવશ્રિય ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—તે માટે મનને મલી રીતે નિશ્ચયથી શોધન કર તજ પહિતને મનોશુદ્ધિરૂપ વૃર્ણ છે, અને પરમ પુરુષાર્થને વિષે રાતા જે મુનિ તેને મુક્તિ સ્ત્રીને યશ કર્યાનુ ઓપધ છે ॥૧૨॥

પ્રવચનાબ્જવિલામરવિપ્રભા

પ્રશમનીરતરગતગિણી ॥

હૃદયશુદ્ધિરૂપમદજ્વર-

પ્રમરનાશત્રિધૌ પરમૌપધ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ —મિદ્વાતમ્પ કમલને વિકમિત કર્યાને મનશુદ્ધિ તે સૂર્યના પ્રકાશરૂપ છે, ઉપશમમ્પ જલમ્પટ્ટોલ વધારવાને મનશુદ્ધિ તે નદીરૂપ છે, પલી પ્રમરતો વફો ઈહ્યો મદરૂપ જે

ताप तेने टालवाने मनशुद्धि ते परम सुन्दर (जडीबुडी)
औषध छे ॥ १३ ॥

अनुभवामृतकुंडमनुत्तर

व्रतमरालविलासपयोजिनी ॥

सकलकर्मकलंकविनाशिनी

मनस एव हि शुद्धिरुदाहता ॥ १४ ॥

अर्थ—वली मनशुद्धि अनुभवनो मोटो अमृतकुंड छे;
तथा चारित्ररूप हंसने रमवाने कमलिनी छे, अने सर्व कर्मकलंक
हरवाने अग्नि समान मन शुद्धिने कही छे ॥ १४ ॥

प्रथमतो व्यवहारनयस्थितोऽ-

शुभविकल्पनिवृत्तिपरो भवेत् ॥

शुभविकल्पमयव्रतसेवया

हरति कंटक एव हि कंटकं ॥ १५ ॥

अर्थ—प्रथमथी व्यवहारनये रह्यो एहवो जे पुरुष ते
अशुभ विकल्पनी निवृत्ति जे नाश करवुं तेने विषे तत्पर थईने
शुभ विकल्पमय जे व्रत तेनी सेवा करे; तेथी अशुभपणुं टली
जाय, जेम कांटा बडे कांटो नीकळी जाय छे तेनी परे ॥ १५ ॥

विषमधीत्य पदानि शनैः शनै-

हरति मंत्रपदावधि मांत्रिकः ॥

भवति देशनिवृत्तिरपि स्फुटा

गुणकरी प्रथमं मनसस्तथा ॥ १६ ॥

अर्थ—जेम मंत्रवादी पुरुष मंत्रपद समाप्ति सुधी मंत्रना
शब्द धीमे धीमे मनमां भणे, पण विषने टाले; तेम जे

देशी निवृत्ति करे ते पण प्रगटपणे प्रथम मनने गुणकारी
थाय ॥ १६ ॥

स्फुटमसद्विषयव्यवसायतो
लगति यत्र मनोऽधिरसौष्ठवात् ॥

प्रतिकृतिः पदमात्मवदेव वा
तदवलनमत्र शुभ मत ॥ १७ ॥

अर्थ—जे देखताज नरळो अने भुडो एहरो जे विषय तेना
व्यापारथी जे नरनु चित्त घणी चतुराईथी जे प्रस्तुने विषे लागे
ते वस्तु आत्माने साथे जोटीये तेनारे तेनु प्रतिविम भासे, पण
ते आत्मघर्म नहीं, तोपण अध्यात्म रीते तेनुज अवलनन रुडु
कहु छे ॥ १७ ॥

तदनु काचन निश्चयकल्पना
विगलितव्यवहारपदावधि ॥
न किमपीति विवेचनसमुत्पत्ती
भवति सर्वनिवृत्तिसमाधये ॥ १८ ॥

अर्थ—पछी काईक निश्चय कल्पना थड, अने व्यवहार
पत्नी मर्यादा गलित थई “ एगोह नत्थि मे कोई ” एवी वहेचण
चेतना सन्मुख थई तेनार सर्वनिवृत्तिरूप समाधि थाय ॥ १८ ॥

इह हि सर्ववद्विर्विषयच्युत
हृदयमात्मनि केंद्रमागत ॥
धरणादर्शनयोऽपरपर-
परिचित प्रसरत्यधिकतपकम् ॥ १९ ॥

અર્થ—જેવારે સર્વ વાહ્ય વિષયથી હૃદય યથાસ્થિતિ તેવારે પોતાના આત્માને વિષે કેવલ એકજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના વૌધની પરંપરા જે આત્મકુટુંબ છે, તેનો મિલાપ તે નિર્વિકલ્પપણે પ્રસરે, ઓલખાણ થાય એમ જાણવું ॥ ૧૯ ॥

તદિદમન્યદુષૈત્યધુનાપિ નો
નિયતવસ્તુવિલાસ્યપિ નિશ્ચયાત્ ॥
ક્ષણમસંગમુદીતનિસર્ગધી—
હતવહિર્ગ્રહમંતરુદાહતમ્ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—નિશ્ચયનયથકી એ આત્મા તે સ્વચ્છ શુદ્ધ વસ્તુનો વિલાસી છે, તે માટે હમણાં અન્ય જે રાગદ્વેષાદિ ભાવ તેને ન પામે; વ્હી ક્ષણમાત્ર પણ જે પરપુદ્ગલાદિકનો સંગ ન કરે, એવી સ્વાભાવિક વૃદ્ધિ થઈ તેથી વાહ્ય ભાવ હળવો, અને અંતરંગ ઉત્કૃષ્ટભાવને પામ્યો ॥ ૨૦ ॥

કૃતકપાયજયઃ સગભીરિમ,
પ્રકૃતિશાંતમુદાત્તમુદારધીઃ ॥
સ્વમનુગૃહ્ય મનોઽનુભવત્યહો
ગલિતમોહતમઃ પરમં મહઃ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—એવો જે ગંભીર સ્વભાવવાલો, જેણે કપાયનો જય મેલવ્યો છે અને જેની વૃદ્ધિ મોટી છે, અને સ્વભાવે શાંત છે, તે જો સમ્યક્પ્રકારે મનનો નિગ્રહ કરે તો તેથી મોહાંધ-કારને ગાલીને પરમ મહાતેજસ્વિપણાનો તે પ્રાણી જરૂર અનુભવ પામે ॥ ૨૧ ॥

ગલિતદુષ્ટવિકલ્પપરંપરં
ધૃતવિશુદ્ધિ મનો ધવતીહશં ॥

धृतिमुपेत्य ततश्च मत्तामतिः

समधिगच्छति शुभ्रयज्ञः श्रिय ॥ २२ ॥

अर्थ—नेणे माठा विकल्पनी श्रेणि टाली छे अने विशु-
द्वतानु ग्रहण कीधु छे ते मनोशुद्धिने पामे, अने रली सतोपी-
पगाने पामीने ते पडित पुरुष उज्ज्वल यशस्व लक्ष्मी अथवा
यशशोभाने पामे ॥ २२ ॥ इति मनशुद्धिनामाएकादशो-
धिकारः समाप्त ॥

इतिश्री पडित यशोविनयेन विरचितेऽध्यात्मसारप्रकरणे
तृतीय प्रपद्य ॥

सम्यक्त्वाधिकारः

मनशुद्धिश्च सम्यक्त्वे सत्येव परमार्थतः ॥

तद्धिना मोहगर्भा सा प्रत्यपायानुबंधिनी ॥१॥

सम्यक्त्वसहिता एव शुद्धा दानादिकाः क्रियाः ॥

तासां मोक्षफले प्रोक्ता यदस्य सहकारिता ॥२॥

अर्थ—ए पूर्वे मनशुद्धि कही ते जो सम्यक्त्व गुण होय तो निश्चे मनशुद्धि कहेवाय, पण सम्यक्त्व विना जे मनशुद्धि माने ते मोहगर्भित होय एटले अज्ञान सहित होय, ते तो ऊलटी कष्टबंधन करनारी छे माटे हवे सम्यक्त्वनो अधिकार कहे छे ॥ १ ॥ दानादिक क्रिया पण सम्यक्त्व सहित होय तोज शुद्ध छे; ते क्रिया मोक्षफल लेवाने सहायकारक छे ॥ २ ॥

कुर्वाणोऽपि क्रियां ज्ञातिधनभोगांस्त्यजन्नपि ॥

दुःखस्योरो ददानोऽपि नांधो जयति वैरिणं ॥ ३ ॥

कुर्वन्निर्वृत्तिमप्येवं कामभोगास्त्यजन्नपि ॥

दुःखस्योरो ददानोऽपि मिथ्यादृष्टिर्न सिध्यति ॥४॥

अर्थ—जेम आंधलो वैरीने जीती शकतो नथी तेम क्रिया करे छे, न्याति धननो भोग तजे छे, दुःख सहे छे, कायाने कष्ट आपे छे; पण ए सर्व सम्यक्त्व विना व्यर्थ जाय छे ॥ ३ ॥ जो संतोष धरे, कामभोग छोडे, कायाने कष्ट आपे, तो पण मिथ्यात्वी थको मुक्तिने पामे नही ॥ ४ ॥

कनीनिकेव नेत्रस्य कुसुमस्येव सौरभं ॥

सम्यक्त्वमुच्यते सारः सर्वेषां धर्मकर्मणां ॥६॥

તત્ત્વશ્રદ્ધાનમેતચ ગદિત જિનશાસને ॥

સર્વ જીવા ન હૃતવ્યાઃ સૂત્રે તત્ત્વમિતીપ્યતે ॥ ૬ ॥

અર્થ—જેમ આસમા કીકી સારભૂત છે, ફૂલમા સુગંધ મારભૂત છે તેમ સર્વ ધર્મક્રિયામા સમ્યક્ત્વ તે સારભૂત કહ્યું છે ॥ ૫ ॥ જિનશામનેને પ્રિયે જે તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરતી તેહને સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે, અને કોઈ પળ જીવને હળવો નહી તેને સૂત્રગા તત્ત્વ કહ્યું છે ॥ ૬ ॥

શુદ્ધો ધર્માઽયમિત્યેતદ્ધર્મરુચ્યાત્મક સ્થિત ॥

શુદ્ધાનામિદમન્યાસા રુચીનામુપલક્ષણ ॥ ૭ ॥

અથયેદ યયા તત્ત્વમાજ્ઞયૈત તયાઽગ્નિલ ॥

નયાનામપિ તત્ત્વાનામિતિ શ્રદ્ધોદિતાર્યતઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—જે શુદ્ધ ધર્મ તે એ ધર્મરુચી નામા સમ્યક્ત્વનેજ કહિયે અને એ મધ્યે ઉપલક્ષણથી ત્રીજી પળ શુદ્ધ પદાર્થની રુચીઓ પ્રગટે છે ॥ ૭ ॥ અથવા એ સમ્યક્ત્વ તે પ્રભુ આજ્ઞારૂપ તત્ત્વે પ્રગટે છે તે તત્ત્વ તો જીવોનું નવ પ્રકારે છે, તેની જે શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ જાણવું ॥ ૮ ॥

ઇદૈવ પ્રોચ્યતે શુદ્ધાઽદિંસા વા તત્ત્વમિત્યતઃ ॥

સમ્યક્ત્વ દર્શિત સૂત્રપ્રામાણ્યોપગમાત્મક ॥ ૯ ॥

શુદ્ધાઽદિંસોક્તિત સૂત્રપ્રામાણ્ય તત્ત્વ ણ ચ ॥

અદિંસાશુદ્ધીરંતમન્યોઽન્યાશ્રયમીર્ન તુ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—યલી શુદ્ધા તત્ત્વ તે અદિંસામ્ય શુદ્ધ તત્ત્વ છે તે તત્ત્વ શુદ્ધાચાર પ્રમાણે પ્રિચાગિત, તેઓ આત્માને અભિન્ન-સ્વરૂપે સમ્યક્ત્વ દેગાડ્યું છે ॥ ૯ ॥ અને શુદ્ધ અદિંસા રહી તે

મૃત્ર પ્રમાણ છે; એ વેદુની માત્ર વચનેજ જુદાઈ છે. તે માટે એક અહિંસા તથા ઘીઝી તત્ત્વશુદ્ધિ એ વેદુને માંદોમાદો મેલવતાં વૃષણ નથી; એક સ્વરૂપે છે ॥ ૧૦ ॥

નેવ યસ્માદહિંસાયાં સર્વેપામેકવાક્યતા ॥

તત્ક્રુહતાવદોહશ્ચ સંભવાદિવિચારણાત્ ॥ ૧૧ ॥

યથાઽહિંસાદયઃ પંચ વ્રતધર્મયમાદિભિઃ ॥

પદૈઃ કુશલધર્મૈઃ કરયંતે સ્વસ્વદર્શને ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—કેમકે અહિંસાને વિષે સર્વની એકવાક્યતા નથી, તો પણ વિચારી જોતાં શુદ્ધ અવગ્રોધ જણાય છે ॥ ૧૧ ॥ જેમ અહિંસાદિક પાંચ વ્રતને ધર્મ છે તેમ મર્વ પાંતપોતાના દર્શનને વિષે કુશલયકા ધર્મ આદે દેહ યમાદિક પદે કરીને વ્રત કહે છે ॥ ૧૨ ॥

પ્રાહુર્ભાગવતાસ્તત્ર વ્રતોષવ્રતપંચકમ્ ॥

યમાંશ્ચ નિયમાન્ પાશુપતાન્ ધર્માન્ દશાભ્યધુઃ ॥ ૧૩ ॥

અહિંસા સત્યવચનમસ્તૈન્યં ચાપ્યકલ્પના ॥

વ્રહ્મચર્ય તથાઽક્રોધો ત્યાર્જવં શૌચમેવ ચ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ:—તેમાં ભાગવત મતવાલા એમ વોલે છે, કે પાંચ વ્રત અને પાંચ ઉપવ્રત મલીને દશ છે. એ પાશુપતમતવાલા દશ પ્રકારે ધર્મદિશા માને છે. તે યમ—નિયમાદિક દશ કહી વતાવે છે ॥ ૧૩ ॥ દયા, સત્ય વચન, અચોરી, અકલ્પના અને વ્રહ્મચર્ય એ પાંચ યમ તથા અક્રોધ, સરલતા, શૌચ, મંતોષ અને ગુરુસેવા, એ પાંચ નિયમ જાણવા ॥ ૧૪ ॥

સંતોષો ગુરુશુશ્રૂષાં હૃત્યેતે દશ કીર્તિતાઃ ॥

નિગદ્યંતે યમાઃ સાંખ્યૈ રપિવ્યાસાનુસારિભિઃ ॥ ૧૫ ॥

અહિંસા સત્યમસ્તૈન્ય બ્રહ્મચર્ય તુરીયક ॥

પચમો વ્યવહારશ્ચેત્યેતૈ પચ યમાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થઃ—૫ દશ ધર્મદશા કહેનાય. હવે વેદવ્યાસના મતાનુમારી સારયમતનાલા પળ યમ નિયમ એમ કહે છે ॥ ૧૫ ॥

દયા, સત્ય, અચોરી, બ્રહ્મચર્ય, વ્યવહાર ૫ પાચ યમ જાણના ॥ ૧૬ ॥

અક્રોધો ગુરુશુશ્રૂષા શૌચમાહારલાઘવ ॥

અપ્રમાદશ્ચ પચૈતે નિયમા પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૧૭ ॥

વૌદ્દૈ' કુશલધર્માશ્ચ દશેષ્યતે યદુચ્યતે ॥

હિસાસ્તેયાન્યયાક્રામ પેશુન્ય પરુષાનૃત ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — ૫ ક્રોધ, ગુરુસેવા, શૌચ, અલ્પાહાર, અપ્રમાદ-
૫ પાચ નિયમ કહ્યા છે ॥ ૧૭ ॥ અને વૌદ્દર્શનમા જે કુશલ
છે તે ધર્મનાલા પળ દશ પ્રકારે કહે છે, તેમ કહિયે છીએ, હિંસા,
ચૌરી, કદર્પ, ચાહી, કઠોર વચન અને જૂઠું વોલતુ ॥ ૧૮ ॥

સમિન્નાલાપવ્યાપાદ મભિધ્યાદ્ગવિપર્યય ॥

પાપકર્મતિ દગ્ધા કાયવાટમનમેસ્ત્યજેત્ ॥ ૧૯ ॥

બ્રહ્માદિપદવાચ્યાનિ તાન્યાદૃવૈદિકાદયઃ ॥

અતઃ સર્વૈરુવાચ્યત્વાદ્ધર્મશાસ્ત્રમદોર્ચ્યક ॥ ૨૦ ॥

અર્થઃ—જેમતેમ ધરતુ, મારતુ, અપ્રહ્મ સેવતુ, -દષ્ટિનિષ
ર્યામ, ૫ દશ પ્રકારે પાપકર્મ તે મન, વચન અને કાયા ૫ ત્રણે
યોગે કરી ત્યજના ॥ ૧૯ ॥ અને વૈદિકાદિક મતનાલા પળ
બ્રહ્માદિક પદ વોલે છે, જે સર્વત્ર બ્રહ્મપદ છે, એવી ૫ સર્વ ધર્મ-
નાલાના એકવચન છે, માટે માર્યવપળ મરને ધર્મશાસ્ત્ર
કહિયે ॥ ૨૦ ॥

क चैतत्संभवो युक्त इति चिंत्यं महात्मना ॥

शास्त्रं परीक्षमाणेना व्याकुलेनांतरात्मना ॥ २१ ॥

प्रमाणलक्षणादेस्तु नोपयोगोत्रऽकश्चन ॥

तन्निश्चयेऽनवस्थानादन्यथार्यस्थितेर्यतः ॥ २२ ॥

अर्थः—ते माटे ए सर्वदर्शननो संभव किहां ठेकाणे छे, एम मोटा पुरुषे चितवहुं, ते शास्त्रनी परीक्षावालाए विचारवुं, ते वली अव्याकुलपणे अंतरात्मावडे विचारवुं ॥ २१ ॥ इहां प्रमाणलक्षणादिकथकी कशोए उपयोग कार्यकारी नथी, जिहां अन्यथा अर्थ उपजे एटले ते धर्म जुदो थइ जाय अने धर्म तो एक स्वभावरूप छे ॥ २२ ॥

प्रसिद्धानि प्रमाणानि व्यवहारश्च तत्कृतः ॥

प्रमाणलक्षणस्योक्तौ ज्ञायते न प्रयोजनं ॥ २३ ॥

तत्रात्मा नित्य एवेति येषामेकांतदर्शनं ॥

हिंसादयः कथं तेषां कथमप्यात्मनोव्ययात् ॥ २४ ॥

अर्थः—अने चार प्रमाण तो प्रसिद्ध छे, व्यवहार पण तेज कह्यो छे; माटे प्रमाण तथा लक्षणनी युक्ति विषे प्रयोजन जणातुं नथी ॥ २३ ॥ ते मध्ये वे नये करी आत्मा नित्यज छे, एवुं एकांत मतवालाहुं कहेवुं छे. तेने मते तो हिंसादिक नथी. केमके आत्मा अविनाशी छे, ते कोइवारे मरे नहीं, अने मरे नही तेवारे हिंसा पण शानी ? ॥ २४ ॥

मनोयोगविशेषस्य ध्वंसो मरणमात्मनः ॥

हिंसा तच्चेन्न तत्त्वस्य सिद्धेरार्यसमाजतः ॥ २५ ॥

नैति बुद्धिगता दुःखोत्पादरूपेयमौचितिम् ॥

पुंसि भेदाग्रहात्तस्याः परमार्थाऽव्यवस्थितः ॥ २६ ॥

अर्थः—सबळे मरणे मनोयोग नाश पाम छे तेवारे लोक
 वहे छे के जीव मुत्रो, पण आत्मा तोमगतो नथी, माटे तत्त्व-
 थकी आत्मानी हिंसा नथी ए अर्थ घटमान छे एम कहे छे
 ॥ २५ ॥ कोई जाणशे जे आगल दुस उपजायानी जे उद्धि
 तेहने हिंसा कहिये, पण ए त्रात योग्य नथी, केमके तमे उद्धिने
 तो पुरूपभेद आग्रहथकी आत्मायी भिन्न मानो छो, तेथी पण
 आत्मानी हिंसा न थई केमके परमार्थे उद्धिने आत्मा साथे
 व्यग्रस्था नथी ॥ २६ ॥

न च हिंसापद नाशपर्याय कथमप्यहो ॥

जीवस्यैकातनित्यत्वेऽनुभवायाधरु भवेत् ॥ २७ ॥

शरीरेणापि सग्रधो न तत्रांगाविवंचनात् ॥

विभुत्वेनैव ममार कल्पित स्यादसशय ॥ २८ ॥

अर्थ —एकाते नित्यपणे जीवनो नाश यवानो जे पर्याय
 ते हिंसा पद कह्याय, तेहने अहो इति आश्चर्य ! अनुभव अमा
 धरूपणे न हाय शु ? होयन इति काकोक्ति ॥ २७ ॥ नित्य
 पणे शरीर करीने पण मत्रव नथी, केमके तना योगनी गृहचण
 नथी, माटे गण्य भक्तिपणे ईश्वरउड करीनेग ईश्वरकृता
 इत्यादिक समार कथा छे ॥ २८ ॥

आत्मक्रिया विना च स्यान्मितानुग्रहण कथं ? ॥

कथं मयोगभेदादिरूपना चापि युज्यते ॥ २९ ॥

अदृष्टादेहमयोग स्यादन्यतरकर्मज ॥

इत्य जन्मापपत्तिश्चेन्न तत्रांगविवंचनात् ॥ ३० ॥

अर्थ —एक वागविया विना एट्टे जान्याना व्या-

पार विना-परिमित परमाणुं ग्रहण केम थाय ? वली संयोग-
वियोगादिकनी कल्पना पण केम घटे ? ॥ २९ ॥ एम सांभलीने
कोई बोल्यो के- हरकोई कर्मथी पूर्व संस्कार दिठा विना शरीरनो
संयोग थाय छे, तेनो उत्तर आपे छे. एम जन्मनी उत्पत्ति
ते जीवना व्यापार विना-वेंचण विना थाय नही, इति
भावार्थः ॥ ३० ॥

कथंचिन्मूर्त्ततापैतिर्धिना वपुरसंक्रमात् ॥

व्यापारयोगतश्चैव यत्किञ्चित्तिदिदं जगुः ॥ ३१ ॥

निःक्रियोऽसौ ततो हंति हन्यते वा न जातुचित् ॥

किञ्चित्केनचिदित्येवं न हिंसाऽस्योपपद्यते ॥ ३२ ॥

अर्थः—शरीरने संयोगे तो जीव काईक रूपीपणुं पामे
छे. जो शरीरनो संक्रम न होय तो जे काई छे ते इहां कहे छे
॥ ३१ ॥ जेणे आत्मा त्यागी कीधो छे ते एम कहे छे के
आत्मा क्रिया रहित छे, माटे कोइने हणतो नथी तेम कोइ
काले कोइथी हणातो पण नथी; एखुं जेना चित्तमां छे ते हिंसा
नहीं माने ॥ ३२ ॥

अनित्यैकांतपक्षेऽपि हिंसादीनामसंभवः ।

नाशहेतोरयोगेन क्षणिकत्वस्य साधनात् ॥ ३३ ॥

न च संतानभेदस्य जनको हिंसको भवेत् ॥

सांवृतत्वाद्जन्यत्वाद् भावत्वनियतं हि तत् ॥ ३४ ॥

अर्थः—एम एकांते अनित्यवादीने पक्षे हिंसा नथी
मनाती, केमके ते सर्व पदार्थ क्षणरूप माने छे; माटे आत्मा
क्षणमां नाशरूप छे, तं पोतानी मेलेज मरे छे तेवारे मारनार

हेतु कोड नथी माटे हिंसा नथीज ॥ ३३ ॥ पुत्र-पुत्री प्रमुखनो
कोड बाप नथी तेम कोड मारनार पण नथी, ए जगत मर्म अणिक
भावनो नियम छे, अनित्य छे, माटे कोड प्रगट करनार नथी
तेपारे पिता कोनो अने पुत्र कोनो ? ॥ ३४ ॥

नरादिः क्षणहेतुश्च शूकरादेर्न हिंसकः ॥

शूकरात्यक्षणेनैव व्यभिचारप्रसगतः ॥ ३५ ॥

अनंतरक्षणोत्पादे बुद्धलुब्धकयोस्तुला ॥

नैव तद्विरति कापि ततः शान्त्रायसगतिः ॥ ३६ ॥

अर्थः—मनुष्य क्षणमात्र छे अने पछी सुअरना मरणने
अतकालना क्षणमा ते मनुष्य नथी, माटे सुअरने मार-
नार कोण छे ? एहना गोलनारने पण प्रसगथी व्यभिचार आवे
छे ॥ ३५ ॥ तथा सुअरने मारुं अने मरणने गीजे समये ज्ञानी
तथा आहेडी ए वे मरिखा छे सुअर मरण पाम्यु ते ए वे जणे
जाण्यु, माटे हवे ए तेमाथी कोडने मारवानी मति नथी. ते माटे
मारनार तथा मरनार सर्पना अणे क्षणे उत्पत्ति तथा मरण छे,
पण कोड अणे काड विरति नथी, एम कहे छे ए मतपालाना
शास्त्र पण जूठा छे ॥ ३६ ॥

घटन्ते न विनाऽहिंसा सत्यादन्यापि तन्वत ॥

एतस्यावृत्तिभूतानि तानि यद्भगवान् जगौ ॥३७॥

मौनीद्रे च प्रवचने युज्यते सर्वमेव हि ॥

नित्यानित्ये स्फुट देहाद्भिन्नाभिन्ने तथात्मनि ॥३८॥

अर्थः—केमके अहिंसा विना सत्यादिक धर्म पण घटे
नहीं अने सत्यादिक धर्म के छे ते जीवदयारूप क्षेत्रनी गड

છે, એવું કેવલી કહે છે ॥ ૩૭ ॥ જિનશાસનને વિષે તો એ સર્વ ઘટમાન છે, શરીરથી પ્રગટપણે નિત્ય છે, વળી અનિત્ય પણ છે; તેમજ મિત્રાભિન્નપણું છે; તથા એકપણું છે અને અનેકપણું પણ છે; વળી આત્માને વિષે પણ તેમજ કહેવું ॥ ૩૮ ॥

આત્મા દ્રવ્યાર્થતો નિત્યઃ પર્યાયાર્થાદ્વિનશ્વરઃ ॥

હિનસ્તિ હન્યતે તત્તત્ફલાન્યપ્યધિગચ્છતિ ॥ ૩૯ ॥

इह चानुभवः साक्षी व्यावृत्यान्वयगोचरः ॥

एकांतपक्षपातिन्यो युक्तयस्तु मिथો हताः ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—આત્મા દ્રવ્યાર્થિકનયે નિત્ય છે અને પર્યાયાર્થિકનયે અનિત્ય છે; એ જીવ કોઈને હણે છે, અથવા કોઈ એ જીવને હણે છે, તેનાં ફલ પરભવમાં આત્મા ભોગવે છે ॥ ૩૯ ॥ એ જૈનની શૈલીયે અન્વય અને વ્યતિરેક એ વે ગુણે સહિત એવો જે અનુભવ તે સાક્ષી કરતાં થકાં એકાંત મતવાલાની યુક્તિયો માહોમાંહે હણાઈ જાય છે ॥ ૪૦ ॥

पीडाकर्तृत्वतो देहव्यापत्त्या दुष्टभावतः ॥

त्रिधा हिंसागमे प्रोक्ता न हीत्यमपहेतुका ॥ ૪૧ ॥

હંતુર્જાગ્રતિ કો દોષો હિંસનીયસ્ય કર્મ્મણિ ॥

प्रसक्तिस्तदभावे चान्यत्रार्पाति मुधा वचः ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—પીડા કરવાથી, દેહપીડાથી, દુષ્ટભાવથી, એવા ત્રણ પ્રકારની હિંસા સિદ્ધાંતમાં કહી છે, તે કાંઈ જૂઠી નથી ॥ ૪૧ ॥ જે પ્રાણીનું સ્વકૃત કર્મનો ઉદય થયે થકે મૃત્યુ થયું તો તેના હણનારને શો દોષ છે ? એટલે હિંસા ન થઈ; અને જે હણાણો તેનાં કર્મ ઉદય આવ્યાં, તે તેણે ભોગવ્યાં તો તેમાં શી

હિંમા છે ? કેમકે જે જીવને મરણનો ઉદય હાલ નથી તેને મારિયે તો પણ તે કાઢ મરતો નથી, માટે હિંસા કોડની થતી નથી, એવું જે માને છે તે મિથ્યા છે ॥ ૪૨ ॥

હિસ્યકર્મ્માવિપાકસ્ય દુષ્ટાશયનિમિત્તતા ॥

હિસકત્વ ન તેનેદ વૈયસ્ય સ્યાદ્વિપોરિવ ॥ ૪૩ ॥

ઇત્ય સદ્ગુણેશાદેસ્તન્નિવૃત્તિરપિ સ્ફુટા ॥

સૌપક્રમસ્ય પાપસ્ય નાશાત્સ્વાશયવૃદ્ધિતઃ ॥૪૪॥

અર્થ—કેમકે જે પ્રાણીના મનમા દુષ્ટ આશયનું નિમિત્ત છે તેને એ હિંમા છે, અને હિંસાના કર્મવિપાક પણ તેનેજ છે. જો વેદને ઔપચર કરતા દુષ્ટ ચિત્ત હોય તો તે ઔપચર શત્રુ સરશુ યાય, અને તે વેદને પણ હિંમરૂપણુ લાગે. અને જો વેદનું મન નિર્મલ છે તો વેદને હિંસરૂપણુ ન લાગે ॥ ૪૩ ॥ એવા સદ્ગુણના ઉપદેશ સામલભાવી હિંમાની નિવૃત્તિ પ્રગટપણે થાય. નિર્મલ ચિત્તના આશયની વૃદ્ધિથી મોપક્રમી જે અનિશ્ચિત માથેલા પાપ તેનો નાશ થાય છે ॥ ૪૪ ॥

અપવર્ગતરોર્વીજ મુર્યાર્હિસેયમુચ્યતે ॥

સત્યાદીનિ વ્રતાન્યત્ર જાતે પલ્લવા નવા ॥ ૪૫ ॥

અદિમામભવશ્ચેત્ય દૃઢ્યતેઽર્ચ શાસને ॥

અનુવધાદિસશુદ્ધિરપ્યત્રૈવાસ્તિ વાસ્તવી ॥ ૪૬ ॥

અર્થ—જે અહિંસા તે મોક્ષરૂપ વૃક્ષનું વીજ કહિયે, અને સત્યાદિક જે વ્રત છે તે મોક્ષરૂપ વૃક્ષના નવપલ્લવ અટ્ટરા છે ॥ ૪૫ ॥ ત તો આ જિનશાનનમા જીવદયાનો, અહિંસકવણાનો મમ જોગામા જાત છે અને વલી અનુવધહિંસા તમા દૃઢહિંમા

अने स्वरूपहिंसा ए त्रण जातनी जे हिंसा तेनी शुद्धि ते पण
आ जिनशासनमांज वसी रही छे ॥ ४६ ॥

हिंसाया ज्ञानयोगेन सम्यग्दृष्टेर्महात्मनः ॥

तप्तलोहपदन्यासतुल्याया नानुबंधनं ॥ ४७ ॥

सतामस्याश्च कस्याश्चिद् यतनाभक्तिशालिनां ॥

अनुबंधो ह्यहिंसाया जिनपूजादिकर्मणि ॥ ४८ ॥

अर्थः—मोटा प्राणी जे सम्यग्दृष्टि ते ज्ञानयोगे करी
वर्ते छे, तेने पण अविरतिथी हिंसा लागे छे, ते केवी छे ? जेम
तपाव्युं एवुं जे लोहुं ते उपर पग मूकी कोई चाले, एण बलवाने
भये निःशंकपणे पग ठरावे नहीं, तेम समकृती पण निःशंकपणे
हिंसा न करे, अने ते माटेज नरकनो बंध पण करे नहीं ॥४७॥
तेम रुडा जयणावंत जीवने ज्ञानयोगे करी जिनपूजा करतां
अहिंसा जे दया तेनो अनुबंध छे; केमके ए पूजा ते परंपराये
मुक्तिफलनी आपनारी छे ॥ ४८ ॥

हिंसानुबंधिनी हिंसा मिथ्यादृष्टेस्तु दुर्मतेः ॥

अज्ञानशक्तियोगेन तस्याहिंसापि तादृशी ॥४९॥

येन स्यान्निहवादीनां दिविषदुर्गतिः क्रमात् ॥

हिंसैव महती तिर्यङ्नरकादिभवांतरे ॥ ५० ॥

अर्थः—पण नरकगतिनो बंध पडे एवी जे हिंसा ते
मिथ्यात्वी दुर्मतिने होय, अज्ञानने योगे करी ते मिथ्यात्वी जो
जीवदया पाले तो ते पण हिंसा जेवीज जाणवी ॥ ४९ ॥
जे कारण माटे निहवादिक जमाली प्रमुखे पण जीवदया पाली
छे, तोपण अज्ञानोदयना योगे स्वर्गमां पण दुर्गति पास्या छे,

અને ઢેહરૂપ છે, માટે નિન્દ્યની જે અર્હિમા તે પરમાર્યે હિંસાના જ ફલ આપે, કેમકે મરાતરે તેમને તિર્યચ્ નરકાદિકની ગતિ પ્રગટે છે ॥ ૫૦ ॥

સાધૂનામપ્રમત્તાના સા ચાહિંસાનુવધિની ॥

હિંસાનુવધિચ્છેદાદ્ગુણોત્કર્ષા યતસ્તતઃ ॥૫૧ ॥

મુગ્ધાનામિયમજત્વાત્ સાનુવધા ન કાર્ત્ત્વિચિત્ ॥

જ્ઞાનોદ્દેકાપ્રમાદાભ્યામસ્યા યદનુવધન ॥ ૫૨ ॥

અર્થઃ—અપ્રમત્ત સાધુ જે સાતમા ગુણઠાણાગલા તેને જે હિંસા છે તે અર્હિમાનુવધી છે, કેમકે હિંસાનો અનુવધ વિચ્છેદ થયા થકી જિહા તિહા યકી ગુણનો ઉત્કર્ષ થાય છે ॥ ૫૧ ॥ પણ એ અર્હિમા તે અજ્ઞાનપણે મોલા પ્રાણીને કદાપિ કાલે સુસદાયક નથી, એટલે એ અનુવધ સહિત ન યાય, પણ અપ્રમત્ત સાધુને જ્ઞાન સહિત જે અર્હિમા અથવા હિંસા તે અનુવધે અર્હિસાજ કહિયે, કેમકે એ પરપરાએ મોક્ષસુસનુ કારણ છે માટે ॥ ૫૨ ॥

એકસ્યામપિ હિંસાયામુક્ત સુમદ્દતર ॥

માવવીર્યાદિવૈચિત્ર્યાદહિંસાયા ચ તત્તથા ॥ ૫૩ ॥

સય કાલાતરે ચેતદ્વિપાકેનાપિ મિન્નતા ॥

પ્રતિપક્ષાતરારાલંન તદ્વા શક્તિનિયાંગતઃ ॥ ૫૪ ॥

અર્થ —એકલી હિંમાને વિષે પણ જેમ માટો અત્તર દેસાહ્યો છે તેમ માત્ર વીર્યના વિચિત્રપણાથકી અર્હિસાને વિષે પણ તેમન જાણવું ॥ ૫૩ ॥ પ્રતિપક્ષપણ અત્તરારાલે કરી અથવા તે શક્તિને યોગે કરી તત્કાલ અથવા કાલાતર વિપાકે કરીને પણ મિન્નતા છે ॥ ૫૪ ॥

हिंसाप्युत्तरकालीनविशिष्टगुणसंक्रमात् ॥

त्यक्त्वाविध्यनुबंधत्वादहिंसैवातिभक्तितः ॥ ५५ ॥

ईदृग्भंगशतोपेताऽहिंसा यत्रोपवर्ण्यते ॥

सर्वांशपरिशुद्धं तत्प्रमाणं जिनशासनं ॥ ५६ ॥

अर्थः—जे हिंसा छे ते पण जा उत्तरकाले विशिष्टगुण प्रगटे, तथा अविधिनो अनुबंध तज्याथी अने अत्यंत भक्ति-थकी प्राणीने अहिंसारूपज फलदायक थाय छे ॥ ५५ ॥ ए रीते सेंकडो गमे भंगजाल सहित जिहां अहिंसाने वर्णविये ते तो सर्वांशे शुद्ध एवुं जे जिनशासन तेमांज प्रमाण छे ॥ ५६ ॥

अर्थोऽयमपरोऽनर्थ इति निर्धारणं हृदि ॥

आस्तिक्यं परमं चिन्हं सम्यक्त्वस्य जगुर्जिनाः ॥५७॥

शमसंवेगनिर्वेदानुकंपाभिः परिष्कृतं ॥

दधतामेतदविच्छिन्नं सम्यक्त्वं स्थिरतां व्रजेत् ॥ ५८ ॥

अर्थः—अहिंसा तेज अर्थ छे अने बीजा सर्व अनर्थ छे, ए प्रकारे जेना मनसां धारणा छे एहवी परम आस्था प्रगटे ते आस्था श्रद्धारूप समकितनुं चिह्न छे, एवुं प्रभुए कह्युं छे ॥५७॥ समता, संवेग, निर्वेद, अनुकंपा ए लक्षणो रुडी रीते अविच्छिन्न-पणे धरतां थकां समकित जे छे ते स्थिरतापणाने पामे ॥ ५८ ॥

इति सम्यक्त्वाधिकारः द्वादशः समाप्तः ॥

॥ मिथ्यात्व त्यागाधिकार ॥

मिथ्यात्वत्यागतः शुद्ध सम्यक्त्व जायतेऽङ्गिना ।

अतस्तत्परिहाराय यतितव्य महात्मना ॥ १ ॥

नास्ति नित्यो न कर्त्ता च न भोक्ता न निर्वृतः ।

तदुपायश्च नेत्याहुर्मिथ्यात्वस्य पदानि पट् ॥ २ ॥

अर्थः—ते जे वार मिथ्यात्वनो नाश याय ते वारे जीवने सम्यक्त्व प्रगटे, माटे मिथ्यात्व टालवानो रुडा प्राणीय उद्यम करणे ॥ १ ॥ आत्मा नथी, आत्मा नित्य नथी, कर्त्ता नथी, भोक्ता नथी, मिद्ध नथी, त सिद्धता प्रगट करवानो उपाय नथी ए छ पद मिथ्यात्वना छे ॥ २ ॥

एतैर्यस्माद्भवेद्दृढव्यवहारत्रिलघन ।

अयमेव च मिथ्यात्वध्वसी मद्रुपदेशतः ॥ ३ ॥

नास्तित्वादिग्रहैर्नोपदेशो नोपदेशकः ।

ततः कस्योपकार स्यात्सदेहादिव्युदासतः ॥४॥

अर्थ —ए पदपड करी पूजाचार्यना व्यवहार उलवाय छे, लोपाय छे, एज मिथ्यात्व छे, अने ते मद्गुरुना उपदेशथकी नाश पाम छे ॥ ३ ॥ ए उ पदरूपी पुग्रह नव्यायका जे उपदेश आपे ते उपदेश न कहिये, तेथी कोहने उपकार न थाय, मिथ्यात्वीना उपदेशे सदेह टले नही ॥ ४ ॥

येषा निश्चय एतेष्टो न्यवहारस्तु सगतः ।

विप्राणा म्लेच्छभाषेव स्वार्थमात्रोपदेशनात् ॥५॥

यथा केवलमात्मानं जानानः श्रुतकेवली ।

श्रुतेन निश्चयात्सर्वं श्रुतं च व्यवहारतः ॥ ६ ॥

अर्थः—जेम ब्राह्मणने म्लेच्छ भाषा बोलवानी मनाई छे, माटे पोताना स्वार्थ जेटलीज बोले; तेमज जेहने एक निश्चय नयज इष्ट छे तेहने व्यवहार नय तो ब्राह्मणने म्लेच्छनी भाषाना उपदेशनी परे स्वार्थ माटे संगत मात्र छे ॥ ५ ॥ जेम श्रुतकेवली व्यवहारथी श्रुत जाणे; अने सर्व निश्चय नयवडे श्रुतज्ञाने करी श्रुतकेवली केवल आत्माने जाणे ॥ ६ ॥

निश्चयार्थोऽत्र नो साक्षाद्भक्तुं केनापि पार्यते ।

व्यवहारो गुणद्वारा तदर्यावगमक्षयः ॥ ७ ॥

प्राधान्यं व्यवहारे चेत्तत्तेषां निश्चये कथं ?

परार्थस्वार्थते तुल्ये शब्दज्ञानात्मनोर्द्वयोः ॥ ८ ॥

अर्थः—इहां निश्चय अर्थ प्रगटपणे कहेवाने कोई समर्थ नथी. देखीतो गुण प्रगटे ते रूप द्वारे निश्चय अर्थनी प्राप्ति क्षयरूप व्यवहार कहेवाय ॥ ७ ॥ जेने केवल व्यवहारने विषेज प्रधानपणुं छे तो तेने निश्चयनयमां केम होय ? वली शब्दनय अने ज्ञाननयरूप प्राणीने स्वार्थ ने परार्थ बे तुल्य छे. जे शब्द ते व्यवहार छे अने ज्ञान ते निश्चय छे । ८ ॥

प्राधान्याद् व्यवहारस्य तत्त्वमुच्छेदकारिणां ।

मिथ्यात्वरूपतैतेषां पदानां परिकीर्त्तिता ॥ ९ ॥

नास्त्येवात्मेति चार्वाकः प्रत्यक्षानुपलंभतः ।

अहंताव्यपदेशस्य शरीरेणोपपत्तितः ॥ १० ॥

अर्थ —जे व्यग्रहाना प्रज्ञानपणावकी सर्जनो उच्छेद
 धाय तेवा प्राणीने मिथ्यात्वरूप छ पदमा मिथ्यात्वमात्र थयो
 एम जाणतु ॥ ९ ॥ चार्नाक दर्शनमाला रुहे छे के आत्मा नथी;
 केमके जो आत्मा होय तो प्रत्यक्ष जणाय, ते तो काई
 जणातो नथी, अने अहकार एटले आ कार्य हु करु छु तेनो
 जे व्यपदेश छे ते तो शरीरे करीने जणाय छे ॥ १० ॥

मयागेभ्यो मदव्यक्ति प्रत्येकमसती यथा ।

मिलितेभ्यो हि भूतेभ्यो ज्ञानव्यक्तिस्तथा मता ॥११॥

राजरकादिवैचित्र्यमपि नात्ममला हितम् ।

स्वाभाविकस्य भेदस्य ग्रावादिष्वपि दर्शनात् ॥१२॥

अर्थ—जेम महुडा तथा पाणीप्रमुख मदिराना अग छे,
 पण ते प्रत्येकमा मदिरानी शक्ति नथी, जे वारे भेगा मले
 ते वारेज शक्ति प्रगटे, तेम पचभूत भेगा मले ते वारे ज्ञानशक्ति
 प्रगट धाय छे ॥ ११ ॥ जेम एक शिला अथवा एक काकरी ए
 सर्प पथराना भेद छे तेम आ राना छे, आ राक छे एवु
 विचित्रपणु ते आत्मा नथी, ए तो स्वभावे भेद पड्या छे ॥१२॥

वाक्येन गम्यते चात्मा परस्परविरोधिभि ।

दृष्टमान्न च कोऽप्येन प्रमाण यद्वचो भवेत् ॥१३॥

आत्मानं परलोक च क्रिया च विविधा वदन् ।

भोगेभ्यो भ्रशयत्युच्चैर्लाकृच्चिन् प्रतारकः ॥ १४ ॥

अर्थ.—बली सर्प मतमालाना माहोमाह विगेधी वचन
 होमाथी आत्मानी प्रतीति यती नथी, केमके कोइये आत्मा दीठो
 नथी के जे थकी एकेनु वचन प्रमाण धाय ॥ १२ ॥ आत्माने

સૂક્ષ્મ સ્થિતિમાં સ્થિરદર્શન ન સંભવે ॥ ૨૧ ॥ જેમ મદિરાના અંગથકી મદશક્તિ પ્રગટપણે નથી, પણ ભેગે મલત્રે થાય છે, અથવા પીધા પછી આત્માને સંયોગે થાય છે તેમ જ્ઞાનની પ્રગટતા પણ આત્માને યોગે થાય છે; નહીં તો સદાય એકલું જ્ઞાન રહેવું જોઈએ ॥ ૨૨ ॥

રાજરંકાદિવૈચિત્ર્યમપ્યાત્મકૃતકર્મજં ॥

સુખદુઃખાદિસંવિત્તિવિશેષો નાન્યથા ભવેત્ ॥૨૩॥

આગમાદ્ગમ્યતે ચાત્મા દૃષ્ટેષ્ટાર્યાવિરોધિનઃ ॥

તદ્વક્તા મર્વવિચ્છેનં દૃષ્ટવાન્વીતકશ્મલઃ ॥ ૨૪ ॥

અર્થઃ—આ રાજા છે અને આ રાંક છે, એવો જીવને વિચિત્ર ભાવ ઉપજે છે એવી લોકવાણી છે; તે સર્વ પોતાનાં કીધેલાં કર્મથકી જાણવી. સુખદુઃખ સર્વ કર્મથકી પ્રગટ થાય છે, અન્યથા વીજું વિશેષ કારણ કાંઈ નથી ॥ ૨૩ ॥ જે દૃષ્ટિયે દીર્ઘ તે પ્રત્યક્ષપ્રમાણ અને ઇષ્ટાર્થ તે અનુમાન પ્રમાણ, તથા ઉપમાપ્રમાણ તે અનુમાનમાં ભલે છે; માટે એ ત્રણ પ્રમાણને અવિરોધી એટલું જે આગમપ્રમાણ તેણે કરી આત્માને જાણ્યો જાય છે. તે આગમ તો જેનાં સર્વ પાપ ગયાં છે એવા સર્વજ્ઞ દેવે દેખાડ્યું છે ॥ ૨૪ ॥

અમ્રાંતાનાં ચ વિફલા નામુષ્મિક્યઃ પ્રવૃત્તયઃ ॥

પરવંધનહેતોઃ કઃ સ્વાત્માનમવસાદયેત્ ॥ ૨૫ ॥

સિદ્ધિઃ સ્થાવવાદિવદ્વ્યક્તા સંશયાદેવ ચાત્મનઃ ॥

અસૌ સ્વરવિષાણાદૌ વ્યસ્તાર્યવિષયઃ પુનઃ ॥ ૨૬ ॥

અર્થઃ—અમ્રાંત જે જ્ઞાની પુરુષ તેને હમણાની પ્રવૃત્તિ તે

नि फलता न होय, माटे परमधनना हतुए करी पोताना आत्माने कोण खेदमा नाखे ? ॥ २५ ॥ आत्मानी प्रगटपणे सशयधी सिद्धि छे, एरी जात तो वगडामा झाडना ठुठा जेरी देलाय, पण सशय करता थका जे सरु वृक्ष ते न जणाय. तेमज सशयपडे आत्माने न जाणिये अने जे त्रिपरीत अर्थे आत्माने माने तेने गधेडाने शिंगडा माननार जेरो ममजरो ॥ २६ ॥

अजीव इति शब्दस्य जीवसत्तानियत्रितः ॥

असतो न निषेधो यत्सयोगादिनिषेधनात् ॥ २७ ॥

मयोगः समवायश्च सामान्य च विशिष्टना ॥

निषिध्यते पदार्थानां त एव न तु सर्वथा ॥ २८ ॥

अर्थः—अजीव शब्दमा जीव शब्दनी मत्ता उलगेली छे, पण निषेध अछतो छे जेवी नास्तिक मतवाला मयोग, समवाय अने सामान्य तथा विशेषने निषेध छे, त पण सर्वथा-पणे वस्तुस्वरूपने निषेधी शक्ता नथी, कमकै मयोग, समवाय अने सामान्य नही माननाथकी पण अजीव शब्द बोलरो ते यद्यपि अजीव पदार्थ सत छे, तथापि शब्द अमत् मानीए तो ते असत पदार्थनो निषेध देलातो नथी ॥ २७ ॥ माटे मयोग, समवाय, सामान्य इत्यादिक पदार्थनु विशेषणु ते नास्तिक मतवाला निषेध कर छे, पण त सर्वथा निषेध थाय नहीं ॥ २८ ॥

शुद्ध व्युत्पत्तिमज्जीवपद सार्थ घटादिवत् ॥

तदर्थस्य शरीर नो पर्यायपदभेदत ॥ २९ ॥

आत्मव्यवस्थितंस्त्याज्य तनश्चार्यारूढशनिम् ॥

पापा किलैतदालापा मद्व्यापारविरोधिन ॥ ३० ॥

अर्थः—शामाटे ? शुद्ध निर्मल एवी व्युत्पत्ति ते जीव प्राण धारणे एवे अर्थे युक्त एवं जीव पद साचुं छे, घटादिकनी पेरे छतुं छे; पण नवा नवा पर्यायना भेदथकी जीवने मूल अर्थे शरीर नथी ॥ २९ ॥ ए रीते आत्माचुं स्थापन करीने चार्वाक दर्शनने छांडवुं, ए दर्शनी साथे आलाप करवां तं पण पापरूप छे, केमके ते सत्यवादी साथे विरोधकारक छे; तेथी तजवुं ॥३०॥

ज्ञानक्षणावलीरूपो नित्यो नात्मन्ति सौगताः ॥

क्रमाक्रमाभ्यां नित्यत्वे युज्यतेऽर्थक्रिया न हि ॥३१॥

स्वभावहानितोऽध्रौव्यं क्रमेणार्थक्रियाकृतौ ॥

अक्रमेण च तद्भावे युगपत्सर्वसंभवः ॥ ३२ ॥

अर्थः—हवे बौद्धमतवाला बोल्या के-आत्मा ज्ञानरूप छे, पण क्षण-आवलिका प्रमाणे स्थिति छे; माटे आत्मा नित्य नथी. एटले जीव ते क्षणमां क्रोध करे, क्षणमां मान करे, एम भिन्न अवस्था थाय छे; एक अवस्था नित्य रहेती नथी. परंपराये क्रम अक्रमपणे जो नित्य आत्मा कांइ वेलाये हाय, तो अर्थक्रियाकलाप घटे नही; माटे नित्य आत्मा नथी ॥ ३१ ॥ एनो स्वभाव हणाय ते वारे ध्रुवपणुं पामे, अनुक्रमे अर्थक्रिया आकृतिने विषे अक्रमे करीने तं भावने विषे समकाले विचारतां सर्व संभव होय, माटे अमारो क्षणिक मत साचो ठर्यो ॥ ३२ ॥

क्षणिके तु न दोषोऽस्मिन् कुर्वद्रूपविशेषिते ॥

ध्रुवेषणोत्थतृष्णाया निवृत्तेश्च गुणो महान् ॥ ३३ ॥

मिथ्यात्ववृद्धिकृन्नूनं तदेतदपि दर्शनं ॥

क्षणिके कृतहानिर्यत्तयात्मन्यकृतागमः ॥ ३४ ॥

अर्थः—ब्रह्मी आ क्षणिक मतमा दोष नथी, केमके नम-
नमा रूप कर छे, पण जे समये जे रूप होय ते समये ते रूपना
लक्षणे करी गुर छे तेमा तृष्णानो अने निवृत्तिनो मोटो गुण छे
जेथी ध्रुवतारूप महागुण पामिये, एम बौद्ध कहे छे ॥ ३३ ॥
ए उपरथी खरेखरु ए दर्शन मिव्यात्वनी वृद्धि करनारु छे,
केमके आत्माने क्षणिक माननारना मुकृतनी हानि थाय छे जो
कदी पाप न करे, तोपण जूठा बोलानु पाप तो परभवे भोगगु
पडे, माटे अकृतागम कहिये ॥ ३४ ॥

एकद्रव्यान्वयाभावाद्वासनासक्रमश्च न ॥

पौर्वापर्यं हि भावाना सर्वत्रातिप्रसक्तिमत् ॥ ३५ ॥

कुर्वद्बुपविशेषे च न प्रवृत्तिर्न वाऽनुमा ॥

अनिश्चयान्न वाऽध्यक्ष तथाचोदयतो जगौ ॥ ३६ ॥

अर्थ—जेम एक द्रव्यनो सापेक्षपणे एक भाव नथी,
माटे वासनानु सक्रमण न याय अने भावनु पूर्वापरपणु सर्वात्र
शक्तिरूपे परिणम छे ॥ ३५ ॥ रूप विशेष करता उता प्रवृत्ति
करवी अथवा धारणी त तो नहीं, पण क्षणिक मतमालाए तो
अनिश्चयथकी आत्माने उदयथी क्षणिकपणु रहु छे ॥ ३६ ॥

न वेजात्य विना तत् स्यान्न तस्मिन्ननुमा भवेत् ॥

विना तेन न तत्सिद्धिर्नाध्यक्ष निश्चय विना ॥ ३७ ॥

एकताप्रत्यभिज्ञान क्षणिकत्व च ग्राहते ॥

योऽहमन्वभव सोऽह स्मरामीत्यवधारणात् ॥ ३८ ॥

अर्थ—विजाति विना ते न होय, एमा काई अनुमान
घटतु नथी, केमके ते विना तेनी सिद्धि पण नथी निश्चय विना

प्रत्यक्ष ज्ञान पण नथी थतुं ॥ ३७ ॥ तथा हं आ अनुभवुं हं,
ते हं संभारुं हं—ए अवधारणथकी आत्माने वैकालिक एकता-
ज्ञान ते क्षणिकपणे वाधकारी थाय छे ॥ ३८ ॥

नास्मिन्विषयवाधो यत् क्षणिकेऽपि यथैकता ॥

नानाज्ञानान्वये तद्गत स्थिरे नानाक्षणान्वये ॥३९॥

नानाकार्यैक्यकरणस्वाभाव्यं च विरुध्यते ॥

स्याद्वादस्त्रिवेगेन नित्यत्वेऽर्थक्रिया न हि ॥४०॥

अर्थः—ए नित्यात्माना मतवडे विषयवाधरूपणुं न होय,
क्षणिक मतने विषे पण एगज जेम ज्ञानान्वये एकत्वपणुं छे तेम
स्थिर आत्माने विषे नाना क्षणने संयोगे एकता जाणवी ॥३९॥
वहु कार्यना एकीकरण स्वभावने अंगीकार करे छते विरोध पडे
छे अने स्याद्वाद गेली स्थापना करवाथी नित्यापेक्षपणे अर्थ-
क्रिया विरोध पामती नथी; केमके बेहु नये प्रकृति अर्थ
अनुसरें छे; माटे ॥ ४० ॥

नीलादावप्यतद्भेदशक्तयः सुवचाः कथं ? ॥

परेणापि हि नानैकस्वभावांपगमं विना ॥ ४१ ॥

ध्रुवे क्षणेऽपि न प्रेम निवृत्तमनुपल्लवात् ॥

ग्राह्याकार इव ज्ञाने गुणस्तन्नात्र दर्शने ॥ ४२ ॥

अर्थः—नीलादि वर्णने विषे भेदशक्ति न होय, एम
सुखे केम कहंवाय ? पर पुद्गलवडे करीने पण एक स्वभावने
टाल्या विना नानाविधपणुं संभवे नही ॥ ४१ ॥ ध्रुवतापणाने
विषे इक्षणने विषे पण एटले लोचनने विषे पण उपप्लव माटे
निवृत्तपणे प्रेम न जोड्ये. जेम ग्राह्याकार ज्ञानने विषे गुण छे
तेम आ दर्शनमां गुण नथी ॥ ४२ ॥

प्रत्युत्तानित्यभावे हि स्वतः क्षणजबुद्धिया ॥

हेत्वनादरत, सर्वं क्रियाविफलता भवेत् ॥ ४३ ॥

तस्मादिदमपि त्याज्यमनित्यत्वस्य दर्शन ॥

नित्यसत्यचिदानन्दपदससर्गमिच्छता ॥ ४४ ॥

अर्थः—ऊल्लटो अनित्यभावेने विषे पण पोताथी क्षणनी बुद्धिये करी हेतुना अनादर थकी सवळी क्रिया निष्फल थाय ॥ ४३ ॥ ते माटे ए अनित्य दर्शन पण जोडतु सदैव नित्य सत्यपणे मुक्तिपदना ससर्गेने इच्छता प्राणीये जरूर त्यजतु ॥४४॥

न कर्त्ता नापि भोक्तात्मा कापिलाना तु दर्शने ॥

जन्मधर्माश्रयो नाय प्रकृतिः परिणामिनी ॥ ४५ ॥

प्रथमः परिणामोऽस्या बुद्धिर्धर्माष्टकाऽन्विता ॥

ततोऽहकारतन्मात्रेन्द्रियभूतोदयः क्रमात् ॥ ४६ ॥

अर्थः—हवे कपिल दर्शनगाला गेल्या के-आत्मा कर्त्ता नथी तेम भोक्ता पण नथी जात्मा प्रगट धर्माश्रयगालो नथी, माया परिणाम वर्त्ते छे ॥ ४५ ॥ ए मायानो प्रथम परिणाम शुश्रूषा, श्रवण, चैत्रग्रहण इत्यादिक आठ प्रकारनी बुद्धिरूप धर्मे करी सहित छे अथवा तेथी अहकार, तन्मात्र, इंद्रिय, पाच भूतोदय-ए अनुक्रमे जाणतु ॥ ४६ ॥

चिद्रूप, पुरुषो बुद्धेः सिद्धये चैतन्यमानत ॥

सिद्धिस्तस्या अविषयाऽवच्छेदनियमान्त्रित, ॥४७॥

हेतुत्वेपु प्रकृत्यर्थान्द्रियणामत्र निर्वृत्ति ॥

दृष्टादृष्टविभागाश्च व्यामगश्च न युज्यते ॥ ४८ ॥

અર્થ:—બુદ્ધિની સિદ્ધિને અર્થે આત્મા ચિદ્રૂપ છે, વલી ચૈતન્ય છે; તો પળ નિશ્ચય સહિત અવિચ્છેદપણે તે બુદ્ધિની જે સિદ્ધિ તે અવિપયી છે ॥ ૪૭ ॥ હેતુત્વે કરી આત્માને પ્રકૃતિ અર્થને વિષે ઇન્દ્રિયોના નિવૃત્તિપણાનો દીઠા-અળદીઠાના વિભાગથી પ્રસંગ ઘટતો નથી ॥ ૪૮ ॥

સ્વપ્ને વ્યાઘ્રાદિસંકલ્પાન્નરત્વાનભિમાનતઃ ॥

અહંકારશ્ચ નિયતવ્યાપારઃ પરિકલ્પ્યતે ॥ ૪૯ ॥

તન્માત્રાદિક્રમસ્તસ્માત્પ્રપંચોત્પત્તિહેતવે ॥

इच्छंयुद्धिर्जगत्कर्त्री पुरुषो न विकारभाक् ॥ ૫૦ ॥

અર્થ:—જેમ સ્વપ્નને વિષે વ્યાઘ્રાદિકના સંકલ્પથી અને પુરુષાર્થના નિરાભિમાનથી અહંકારને નિશ્ચયે વ્યાપારરૂપ કલ્પિયે છીયે ॥ ૪૯ ॥ તે પ્રપંચની ઉત્પત્તિના હેતુને અર્થે તન્માત્રાદિકનો ક્રમ છે. એ રીતે જગતની કરનારી બુદ્ધિ ઠરે છે; માટે વિકારનો ભજનાર આત્મા નથી ॥ ૫૦ ॥

પુરુષાર્થોપરાગૌ દ્વૌ વ્યાપારાવેશ એવ ચ ॥

અત્રાંશો વેદૂમ્યહં વસ્તુ કરોમીતિ ચ ધીસ્તતઃ ॥૫૧॥

ચૈતનોઽહં કરોમીતિ બુદ્ધેર્ભેદાગ્રહાત્સ્મયઃ ॥

एतन्नाशेऽनवच्छिन्नं चैतन्यं मोक्ष इष्यते ॥ ૫૨ ॥

અર્થ:—સર્વ પ્રવૃત્તિ વ્યાપારને વિષે એક પુરુષાર્થ અને વીજો ઉપરાગ એ બે વ્યાપાર ભલે છે. તે વારે હું અંશે જાણું છું, હું વસ્તુ કરું છું- એવી કદાગ્રહી બુદ્ધિ થાય છે ॥ ૫૧ ॥ હું ચેતન છું, હું કરું છું એવો ગર્વ બુદ્ધિના હેતુથી પ્રગટે છે. એવા ગર્વનો નાશ કરી સ્વભાવે રહ્યું ચૈતન્યપણું મુક્તિને પામે છે ॥૫૨॥

कर्तव्युद्दिगते दु खसुखे पुस्युपचारतः ॥

वरनाथे यथा भृत्यगतौ जयपराजयौ ॥ ૫૩ ॥

कर्त्ता भोक्ता च नो तस्मादात्मा नित्यो निरजन. ॥

अध्यात्मादन्यथाबुद्धिस्तदा चोक्त महात्मना ॥૫૪॥

अर्थः—आत्माने जिणे दु ख-सुख पामशु, एहनी कर्त्ता-
पणानी बुद्धि जे थाय છે તે उपचारથી છે જેમ સેવકનો જય
અથવા પરાજય તે રાજા હોવાથી જણાય છે ॥ ૫૩ ॥ इत्यादिक
माटे आत्मा कर्त्ता भोक्ता नथी पण नित्य निरजन છે, અને
जे बुद्धि છે તે તો અધ્યાત્મથી જુદી છે એવું મહાત્મા કપિલ
મુનિએ કહ્યું છે ॥ ૫૪ ॥

प्रकृते क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वथा ॥

अहकारविमूढात्मा कर्त्ताह मिति मन्यते ॥ ૫૫ ॥

विचार्यमाण नो चारु तदेतदपि दर्शन ॥

प्रकृतिचैतन्ययोर्व्यक्त सामानाधिकरण्यत. ॥ ૫૬ ॥

अर्थ.—પ્રકૃતિના ગુણે કરી ક્રિયમાણ જે કર્મ તેનો હું
કર્તા છું, એમ મારું પ્રકારે અહકારે મૂઢ આત્મા માને છે ॥ ૫૫ ॥
એવો વિચાર કરી એ દર્શન પણ સ્પષ્ટ નથી, કેમકે પ્રગટ બુદ્ધિ
પ્રકૃતિ અને ચૈતન્યનો મામાનાધિકરણે વિચાર કરતા સ્પષ્ટ નથી
જણાતું ॥ ૫૬ ॥

बुद्धि कर्त्री च भोक्तो च नित्या चेन्नास्ति निर्वृत्तिः ॥

अनित्या चेन्न समारः प्राग्धर्मादेरयोगत ॥ ૫૭ ॥

प्रकृतावेव धर्मादिस्वीकारे बुद्धिरेव का ॥

सुवचश्च घटादौ स्यादीदृग्धर्मान्वयस्तथा ॥ ૫૮ ॥

अर्थः—बळी तमे जो कर्ता, भोक्तापणे बुद्धि मानशो; पण जो ते बुद्धि नित्य छे तो मोक्ष नथी एटले मोक्ष ठरशे नहीं, अने जो बुद्धिने अनित्य मानशो तो पूर्व धर्मना अयोग्य थकी संसार ठरशे नही ॥ ५७ ॥ प्रकृतिने विषे धर्मादिकने अंगीकार कीधायी बुद्धिने शुं कहेवी जोइये ? अने वटादिकने विषे एवा धर्मनो अन्वय ते सुखे कहेवो. इति तर्कवादः ॥ ५८ ॥

कृतिभोगौ च बुद्धेश्चैद्वंधो मोक्षश्च नात्मनः ॥

ततश्चात्मानमुद्दिश्य कूटमेतदुच्यते ॥ ५९ ॥

पञ्चविंशतितत्वज्ञो यत्रतत्राश्रमे रतः ॥

जटी मुंडी शिखी चापि मुच्यते नात्र संशयः ॥ ६० ॥

अर्थः—जो करवुं, भोगवुं बुद्धिने छे तो बंधमोक्ष आत्माने नथी, ते पण बुद्धिनेज जोइये; माटे आत्माने उद्देशीने नहीं समजवामां आवे तेने कूट वचन कवि कहे छे ॥ ५९ ॥ पंच-विंशतत्त्वनो जाण जे पुरुष छे ते कोई पण आश्रममां रत होय एटले जटाधर होय, अथवा मुंडावे, अथवा चोटी रखावे, तो पण ते संदेह विना संसारथी मूकाय एवुं कपिल मतवाला कहे छे ॥ ६० ॥

एतस्य चोपचारत्वे मोक्षशास्त्रं वृथाऽखिलं ॥

अन्यस्य हि विमोक्षार्थे न कोऽप्यन्यः प्रवर्तते ॥ ६१ ॥

कपिलानां मते तस्मादस्मिन्नैवोचिता रतिः ॥

यत्रानुभवसंसिद्धः कर्ता भोक्ता च लुप्यते ॥ ६२ ॥

अर्थः—ए रीते ए आत्माने विषे मोक्षने उपचारिपणे अंगीकार करे छे, तेनुं सकल मोक्षशास्त्र फोगट थाय छे; केमके

કોઈને મોક્ષ આપવા કોઈ નીજો પ્રવૃત્ત યાય નહીં ॥ ૬૧ ॥
 નિહા અનુભવસિદ્ધ આત્માનુ કર્તાપણુ તથા મોક્તાપણુ લોપે છે
 એટલે માનતા નથી, તે માટે એવા કપિલના મતમા પ્રીતિ કરવી
 તે ઠીક નથી ॥ ૬૨ ॥

નાસ્તિનિર્વાણમિત્યાદુરાત્મન, કેઽપ્યવધત ॥

પ્રારૂ પશ્ચાદ્યુગપદ્ધાપિ કર્મ્મનધાવ્યવસ્થિતં. ॥ ૬૩ ॥

અનાદિર્યાદિ સવધ ઇપ્યતે જીવકર્મણો. ॥

તદાનત્યાન્ન મોક્ષઃ સ્યાત્તદાત્માકાશયોગવત્ ॥ ૬૪ ॥

અર્થ —કટલાક અરથ મતવાલા છે તે એમ કહ છે કે—
 આત્માને મોક્ષ-નિર્વાણ નથી, કેમક પ્રથમ કે અથવા પછી સમ-
 કાલે આત્માને કર્મનવ નથી, તો મુક્તિ શેની હોય ? ॥ ૬૩ ॥
 જો જીવને તથા કર્મને અનાદિ સમગ્ર માનિયે તો આદિ નહી,
 તિહા અત પણ કેમ યાય ? માટ અનતવળાના પ્રમગધી કોઈ
 કાલે મોક્ષ ન યાય, જેમ આત્માથકી આકાશ યોગ કદાપિ
 ભિન્ન ન થાય ॥ ૬૪ ॥

તદેતદત્યસ્મદ્દ યન્મિથો હેતુકાર્યયો ॥

મતાનાનાદિતા યીજાકુર્યત્ત દેહકર્મણો ॥ ૬૫ ॥

કર્તા કર્માન્વિતો દેહે જીવ કર્મણિ દેહયુઃ ॥

ક્રિયાફલોપભુક્ત્યે દેહાન્વિતકુલાલયત્ ॥ ૬૬ ॥

અર્થ —એહટુ ચોલે છે, તે વચન પણ જૃષ્ટ છે, કેમકે
 કારણ કાયને માહામાહ મનથ છે—તેમ પુત્ર પોત્રાદિકનો અનાદિ
 મનથ થાય છે તે મીના અંદુગની પર છે, તમન ગરીર તથા
 કર્મનો પણ અનાદિ મનથ છે ॥ ૬૫ ॥ કર્મ સહિત જીવ કર્તા-

पणे देहमां रह्यो छे, एवुं जे कहे छे ते पण जडुं छे, जेम दंड सहित कुंभारनी परे क्रियातुं फल भोगवे ते पण असंबंध छे तेनी परे ॥ ६६ ॥

अनादिसंततेनाशः स्याद्वीजांकुरयोरिव ॥

कुक्कुटव्यंडकयोः स्वर्णमलयोरिव वानयोः ॥ ६७ ॥

भव्येषु च व्यवस्थेयं संबन्धो जीवकर्मणोः ॥

अनाद्यनंतोऽभव्यानां स्यादात्माकाशयोगवत् ॥ ६८ ॥

अर्थः—तमे कहे छे के अनादि संतति नाश न थाय तेना तो नाश थतो देखीये छीये: जेम बीज वणस्ये अंकुर न थाय अने अंकुरा नाश थये बीज नहीं थाय. कुकडी नाश थये इंडुं नाश पामे अने इंडानो नाश थये कुकडी नाश पामे. वळी अनादिनां सुवर्णथी मेल जुदा थाय छे. तेम आत्माथकी कर्म जुदां थाय छे ॥ ६७ ॥ ए रीते अनादि संतति जीवकर्मनो जे संबंध ते नाश थाय छे. ते भव्य जीवो आश्रयी छे. अने जेहने अनादि संतति टलती नथी ते अभव्य जीवो आश्रयी छे. आत्मा तो आकाशना योगनी परे छे ॥ ६८ ॥

द्रव्यभावे समानेऽपि जीवाजीवत्वभेदवत् ॥

जीवभावे समानेऽपि भव्याभव्यत्वयोर्भिदा ॥ ६९ ॥

स्वाभाविकं च भव्यत्वं कलशप्राग्भावतः ॥

नाशकारणसाम्राज्याद्विनश्यन्न विरुध्यते ॥ ७० ॥

अर्थः—जेम द्रव्यनी रीते तो सर्वद्रव्य एकद्रव्यपणे तुल्य छे, पण ते द्रव्यमां भेद करीए तो जीव अजीव ए वे थाय; तेमज जीवपणे तो सर्व जीव सरिखा छे, पण भेद करतां भव्य

તથા અભવ્ય એ વે ભેદ થાય છે ॥ ૬૯ ॥ જેમ ઘટ ઉત્પત્તિ પહેલા માટી દ્રવ્ય સ્વાભાવિકપણે છે અને માટીના નાશથી ઘટ પ્રગટે છે તે નિરુદ્ધ નથી તેમ સ્વાભાવિક ભવ્યપણે કર્મની અનાદિ સતતિના નાશરૂપ કારણના સામર્થ્યથી પરમાત્માપણુ પ્રગટે તે પણ નિરુદ્ધ નથી ॥ ૭૦ ॥

ભવ્યોચ્છેદો ન ચૈવ સ્યાદ્ગુર્વાનત્યાન્નભોંશવત્ ॥

પ્રતિમાદલવત્ ક્ષાપિ ફલભાવેઽપિ યોગ્યતા ॥ ૭૧ ॥

નૈતદ્વ્ય વદામો યદ્ભવ્ય સર્વોઽપિ સિધ્યતિ ॥

યસ્તુ સિધ્યતિ સોઽવશ્ય ભવ્ય એવૈતિ નો મત ॥૭૨॥

અર્થ:—એ રીતે ભવ્યપણાનો ઉચ્છેદ ન થાય, મોટા અનતપણાથકી આકાશના અશની પરે ઘટ આરે આકાશ પણ આશુ અને ઘટ માગે આકાશ રહ થયો, પણ આકાશ કાઈ વધ્યું નહી, તેમ કર્મના નાશથી આત્મા અધિક થતો નથી જેમ કોઈ ઠેકાણે પ્રતિમાના દલની પરે પ્રતિમાદલ પાપાણથી નિરૂપ ફલ ઉપજે તેમ મોક્ષનુ ઉપજતુ થાય ॥ ૭૧ ॥ અમ એમ કહેતા નથી કે સઘલા ભવ્ય જીમો સિદ્ધિ પામ, પણ જે સિદ્ધિ વરે તને નિશ્ચય ભવ્ય કહીએ એ અમારો મત છે ॥ ૭૨ ॥

નનુ મોક્ષેઽપિ જન્યત્વાદ્વિનાશિની ભવસ્થિતિઃ ॥

નૈવ પ્રધ્યસવત્તસ્યાનિધનત્વવ્યવસ્થિતેઃ ॥ ૭૩ ॥

આકાશસ્યેવ વૈવિત્યા મુદ્ગરાદેર્ઘટક્ષયે ॥

જ્ઞાનાદે કર્મણો નાગે નાત્મનો જાયતેઽધિક ॥૭૪॥

અર્થ:—મોક્ષને વિષે પ્રગટથવાપણુ નથી અને મગની સ્થિતિ નાશવતી છે, પણ મોક્ષમા અનતપણાની સ્થિતિ છે

माटे मुक्तिनो नाश नथी ॥ ७३ ॥ जेम मोगरे करी घडो भांग्यो,
अने घडाने क्षये आकाश जुदुं थयुं, पण वध्युं नही तेम ज्ञानथी
कर्मनो नाश थाय, पण आत्मा अधिक थाय नहीं ॥ ७४ ॥

न च कर्माणुसंबंधान्मुक्तस्यापि न मुक्तता ॥

योगानां बंधहेतूनामपुनर्भवसंभवात् ॥ ७५ ॥

सुखस्य तारतम्येन प्रकर्षस्यापि संभवात् ॥

अनंतसुखसंवित्तिर्मोक्षः सिध्यति निर्भयः ॥ ७६ ॥

अर्थः—जिहां मूलथीज कर्मपरमाणुनो संबंध नथी,
अने जे मुकाणा तेने कांड मुकावापणुं नथी तथा मिथ्यात्व,
अविरति, कषाय, योग ए चार बंधहेतुना योग छे, तेनुं फरी
थवापणुं नथी, तेहने सिद्धि कहिये ॥ ७५ ॥ सुखनुं तारतम्य
तथा ज्ञाननी उत्कृष्टता प्रगट थयेथी एटले अनंत सुख जाणवाथी
निर्भयपणे जे सिद्धि तेनुं नाम मोक्ष छे एम कहीये ॥ ७६ ॥

वचनं नास्तिकाभानां मात्मसत्तानिषेधकम् ॥

भ्रान्तानां तेन नादेयं परमार्थगवेषिणा ॥ ७७ ॥

न मोक्षोपाय इत्याहुरपरेनास्तिकोपमाः ॥

कार्यमस्ति न हेतुश्चेत्येषा तेषां कदर्थना ॥ ७८ ॥

अर्थः—माटे नास्तिक मतवालानां वचन आत्मसत्तानां
निषेधक छे, ते भ्रम चित्तवालाये आदरवां नही. अथवा नास्तिक
मतवालानां भयनां वचन छे, एम जाणी आदरवां नही. जे
परमार्थनो गवेषक होय तेणे छांडवां ॥ ७७ ॥ हवे वली बीजा
नास्तिक मतने मलताज मतवाला छे. तेनुं कहेवुं एम छे के
मोक्षनो उपाय नथी. एटले कार्य जे मोक्ष ते तो छे, पण तेनुं
कारण जे उपाय ते नथी. एम माने छे तेमने पण विटवना छे ॥ ७८ ॥

अकस्मादेव भवतीत्यलीक नियतावधेः ॥

कदाचित्कस्य दृष्टत्वाद्भाषे तार्किकोऽप्यदः ॥७९॥

हेतुभूतनिषेधाना स्वानुपाख्यविधिर्न च ॥

स्वभाववर्णना नैवमवधेर्नियतत्वतः ॥ ८० ॥

अर्थः—कोहक तो अणर्चितव्यो अकस्मात् मोक्ष थाय छे एम कहे छे ए पण जूठ छे नियत अग्रिमर्यादाज छे, जे माटीना पिंडथी घट निपजे छे, ते कदाचित् दीठुं छे तेहने तार्किरुशास्त्रवाला कहे छे जे अमुक वखतमाज पूरु थाशे एवो काई नियम नथी ॥ ७९ ॥ हेतुभूत मोक्षनो निषेध नथी पोतानो अनुपक्रयनीय एटले पोताने बोलवु नही एहवो जे विधि ते पण नथी, अने स्वभाव वर्णन करवु, स्तुति करवी ते नथी, केमके ए सर्गनी अग्रधि छे एटले अवधिएज मोक्ष थाशे, ते माटे मोक्षनु साधन करवु ते जूठ छे, एम कहे छे ॥ ८० ॥

न च सार्वत्रिको मोक्षः ससारस्यापि दर्शनात् ॥

न चेदानी न तद्व्यक्तिर्व्यञ्जको हेतुरेव यत् ॥ ८१ ॥

मोक्षोपायोऽस्तु किं त्वस्य निश्चयो नेति चेन्मत ॥

तत्र रत्नत्रयस्यैव तथाभावविनिश्चयात् ॥ ८२ ॥

अर्थः—सर्गमोक्ष नथी, केमके जे हमणा नथी तेनी प्रगटता पण नथी, अने ससार तो प्रत्यक्ष देखाय छे, माटे जेहनो जे हेतु छे तेज प्रगट नथी, तो तेहनो सशय छे ॥८१॥ मोक्षनो उपाय छे किंन नथी ? ए वातनो निश्चय नथी, माटे ए मत पण जूठो छे मोक्षनो हेतु तो रत्नत्रयनी परे, तेमज भावे निश्चयथी जाणिये ॥ ८२ ॥

भवकारणरागादिप्रतिपक्षमदः खलु ॥

तद्विपक्षस्य मोक्षस्य कारणं घटतेतरां ॥ ८३ ॥

अथ रत्नत्रयप्राप्तेः प्राक्कर्मलघुता यथा ॥

परतोऽपि तथैव स्यादिति किं तदपेक्षया ॥ ८४ ॥

अर्थः—रत्नत्रयी जे छे ते संसारनुं कारण जे रागादिक तेहना शत्रु छे, अने संसाररूप कार्यनो शत्रु मोक्ष छे, माटे मोक्षनुं कारण जे उपाय, ते घटे छे; ॥ ८३ ॥ केमके रत्नत्रयनी प्राप्ति थयाथकी पूर्वभवना कर्मनी जेवी लघुता थाय तो वीजाथकी पण तेमज थाय, ए अपेक्षाये जो अवधि नथी तोपण शुं थयुं ? ॥ ८४ ॥

नैवं यत्पूर्वसेवातो मृद्वीतो साधनक्रिया ॥

सम्यक्त्वादिक्रिया तस्माद् दृढैव शिवसाधने ॥ ८५ ॥

गुणाः प्रादुर्भवन्त्युच्चैरथवा कर्मलाघवात् ॥

तथाभव्यतया तेषां कुतोऽपेक्षानिवारणं ॥ ८६ ॥

अर्थः—जे पूर्वसेवाथकी ते वंचनावोलनारूपथी, रुजुताथी, साधनक्रियामंदरूप तेवी न होय, माटे समकृतादिक्रिया ते मोक्षसाधनमां दढ छे ॥ ८५ ॥ अथवा कर्मना लघुतापणाथकी मोटा जे गुण ते प्रगट थाय छे; ते प्रकारे तेनो भव्यतापणे करीने मोक्ष छे; पण मोक्षनी अपेक्षा वारी नथी. ॥ ८६ ॥

तथाभव्यतयाक्षेपाद्गुणा न च न हेतवः ॥

अन्योऽन्यसहकारित्वाद् दंडचक्रभ्रमादिवत् ॥ ८७ ॥

ज्ञानदर्शनचारित्राण्युपायास्तदूभवक्षये ॥

एतन्निषेधकं वाक्यं त्याज्यं मिथ्यात्ववृद्धिकृत् ॥ ८८ ॥

अर्थः—तेम भव्यपणाना तिरस्कारथकी पुनर्हेतुभूत

ગુણ ન હોય, કેમકે પરસ્પર સહકારી છે માટે દહ, ચક્ર, ઋમણની પેરે ભવ્યતાપણે જ્ઞાનાટિક ગુણ પ્રગટ થાય તે ગુણ મોક્ષનો હેતુ છે, એ ઉત્તર કહ્યો છે ॥ ૮૭ ॥ માટે સસારના ક્ષયરૂપ જે ઉપાય તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે તેનો જે નિપેધ કરે અને મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરે તેનું વચન ત્યાગ કરવું ॥ ૮૮ ॥

મિથ્યાત્વસ્ય પદાન્યેતાન્યુત્સૃજ્યોત્તમધીધનં ॥

ભાવયેત્પ્રાતિલોભ્યેન સમ્યક્ત્વસ્ય પદાનિ પદ્ ॥ ૮૯ ॥

અર્થ:—એ પૂર્વે કહ્યા જે સર્વ શાસ્ત્રના મતવાદ તે મિથ્યાતના ઠેકાણા છે તેને છાડીને બુદ્ધિરૂપ ધનનું ગ્રહણ કરીને મિથ્યાત્વને પ્રતિકૂલપણે જે સમકિતના છ પદ છે તેને ભાવના ॥ ૮૯ ॥

इति मिथ्यात्वत्यागाधिकार त्रयोदश ममाप्त ॥

कदाग्रहत्यागाधिकार—

मिथ्यात्वदावानलनी खाहम—

सद्ग्रहत्यागमुदाहरंति ॥

अतो रतिस्तत्र बुधैर्विधेया,

विशुद्धभाषैः श्रुतसारवद्भिः ॥ १ ॥

अर्थः—मिथ्यात्वरूप जे दावानल तेने शमावधाने मेघ समान एवा मिथ्यात्व कदाग्रहरूप प्रसारनो त्याग पंडिते कश्यो छे. जे कदाग्रहना त्यागने विषे रति करवी ते तो जे पंडित होय, वली शुद्ध भाववालो होय अने सिद्धांतना सारनो जाण होय तेणे कदाग्रहने छांडवो ॥ १ ॥

असद् ग्रहाग्निज्वलितं घदंतः,

क तत्र तत्त्वव्यवसायवह्निः ॥

प्रशांतिपुष्पाणि हितोपदेशं—

फलानि चान्यत्र गवेषयंतु ॥ २ ॥

अर्थः—जेतुं अंतःकरण अच्छता पदार्थना कदाग्रहरूप अग्निये बल्युं छे तेना हृदयमां तत्त्व—व्यापाररूप वेली कैम करी उगे ? अने समतारूप फूल कैम फूटे ? तथा हित उपदेशरूप फल क्यांथी होय ? ते माटे कदाग्रहने तजीने बीजे ठेकाणे तत्त्वनी खोज करवी ॥ २ ॥

अधीत्य किंचिच्च निशम्य किंचिद्—

सद्ग्रहात्पंडितमानिनो ये ॥

मुखं मुखं चुंबितमस्तु वाचो,

लीलारहस्यं तु न तैर्जगाहे ॥ ३ ॥

अर्थ.—काङ्क भणीने तथा काङ्क शास्त्र सामळीने
आत्माने पटितपणु मानता एवा मूर्ख कदाग्रहना धरनार ते
पोतानु मुखचुनित जे वाचा तेने सुख माने, पण ते मुखे करी
लीलारूप रहस्य जे ज्ञान त अवगाहे नही ॥ ३ ॥

असद्ग्रहोत्सर्पदतुच्छदर्पे-

बांधाशताधीकृतमुग्धलोकैः ॥

विडविता हत जडैर्वितडा-

पाडित्यकडूलतया त्रिलोकी ॥ ४ ॥

अर्थ.—जेने कदाग्रहथकी घणो गर्व बंध्यो छे, अने
स्वरूपित ज्ञानने अशे करी भक्ति जीवोने जेणे आधळा कीधा
छे, एहवा जड प्राणीये पडिताइनी खरजे करीने हत इति खेदे
पादुप्रहारथकी त्रण लोकरुने वितडा कहता डारुडमालें विटवना
करी छे ॥ ४ ॥

विधोर्विवेकस्य न यत्र दृष्टि-

स्तमोघन तत्त्वरविर्विलीनः ॥

अशुरूपक्ष स्थितिरेष नूनम-

मद्ग्रहास्थूलमतिर्मनुष्यः ॥ ५ ॥

अर्थ —जेना हृदयमा विवेकरूप चद्रनी दृष्टि नथी
तथी घणो अधकार छे, अने तत्त्वरूप सूर्य अस्त पाम्यो छे तथी
त कृष्णपक्षनी निशात् स्थितिमा छे, केमके तन कदाग्रह
छल्यो छे ॥ ५ ॥

कृतकदाग्रेण लुनाति तत्त्ववर्ती-

रमानमिचति दोषगृक्ष ॥

क्षिपत्यधः स्वादुफलं समाख्य-

मसद्ग्रहः कोऽपि कुह्वविलासः ॥ ६ ॥

अर्थः—जे कदाग्रही छे ते कुविचाररूप दातरडे करी तत्त्वरूप वेलीने छेदे छे, अने पापरूप वृक्षने पाणी पाय छे; तथा समतारूप अमृत फलने हेतुं धूळमां नाखे छे; एवो कोई कदाग्रह-रूप अमावास्यानी रात्रीनो विलास छे ॥ ६ ॥

असद्ग्रहग्रावमये हि चित्ते,

न क्वापि सद्मावरसप्रवेशः ॥

इहांकुराश्चित्तविशुद्धबोधः

सिद्धांतवाचां वत कोऽपराधः ॥ ७ ॥

अर्थः—ते कदाग्रही माणसतुं चित्त पथ्यर जेवुं छे. जेम पथ्यरने पाणी भेदे नहीं तेम जिनवाणीरूप रस ते कदाग्रही माणसमां प्रवेश करे नहीं, तेथी तेना चित्तरूप वृक्षमां शुद्ध बोध-रूप अंकुर प्रगटे नहीं; तो तेमां सिद्धांतनी वाणीनो शो वांक? ॥७॥

व्रतानि चीर्णानि तपोऽपि नष्टं,

कृता प्रयत्नेन च पिंडशुद्धिः ॥

अभूत्फलं यत्तु न निन्दवानाम-

सद्ग्रहस्यैव हि सोऽपराधः ॥ ८ ॥

अर्थः—जो पंचमहाव्रत पाळ्यां, उग्र तप कीर्थां, उद्यमं करी वेंतालीस दोष रहित आहार लीधो, तेम छतां पण जे निन्दवादिंक मुक्तिरूप फल न पास्या ते अपराध सर्वे कदा-ग्रहनाज छे ॥ ८ ॥

स्यालं स्वशुद्धिः सुगुरोश्च दातु-

रूपस्थिता काचन मोदकाली ॥

અસદ્ગ્રહઃ કોઽપિ ગલે ગ્રહીતા
તથાપિ ભોક્તુ ન દદાતિ દુષ્ટઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ.—પોતાની બુદ્ધિરૂપ થાલમા કાઠક શુદ્ધ જ્ઞાનરૂપ
મોદકને ગુરુ પીરસમા ઉઠ્યા, પણ કદાગ્રહે આવી ગલ્લં પકડ્યુ,
તેથી જમાયુ નહી, એવો કદાગ્રહ દુષ્ટ છે ॥ ૯ ॥

ગુરુપ્રસાદોક્રિયમાણમર્થ

વૃદ્ધાતિ નાસદ્ગ્રહવાસ્તતઃ કિં ? ॥

દ્રાક્ષા હિ સાક્ષાદુપનોયમાનાઃ,

ક્રમેલકઃ કુટકમ્બુઙ્ ન મુક્તે ॥ ૧૦ ॥

અર્થ.—જો ગુરુ પ્રમત્ર થઈને અર્થ-ઉપદેશ આપે છે,
તોપણ કદાગ્રહી પુરુષ તે ઉપદેશને ગ્રહતો નથી, તેથી શુ થયુ ?
ઉપદેશ તો કાઈ સોટો નથી એ તો જેમ પ્રગટપણે મીઠી દ્રાક્ષ
ઉટ આગલ મુકિયે, તોપણ તેને તજીને ઉટ કાટાને રાચ છે ॥ ૧૦ ॥

અસદ્ગ્રહાત્પામરસગતિ યે,

ઠૂર્વતિ તેષા ન રતિર્વુદ્ધેષુ ॥

વિષ્ટાસુ પુષ્ટા કિલ વાયસા નો

મિષ્ટાન્નિષ્ટા પ્રસન્ન ભવતિ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ.—જે પ્રાણી કદાગ્રહ કરી મૂર્ખની સગત કર છે
તેને પડિતની સોમત ગમતી નથી જેમ કાગડા વિષ્ટાભોગી છે,
તેને મધુર આહારની ઇચ્છા થતી નથી તની પેર ॥ ૧૧ ॥

નિયોજયત્યેવ મતિ ન યુક્તૌ,

યુક્તિં મર્તા યઃ પ્રસન્ન નિયુક્તે ॥

असद्ग्रहादेव न कस्य हास्योऽ-

जले घटारोपणमादधानः ॥ १२ ॥

अर्थः—जेम कोई मूर्ख नदीना जल उपर घडो भरीने मूके, तेने जोईने कोण हसे नहीं ? केमके अगाध निर्मल जलना विस्तार आगल एक तुच्छ मात्र जले भरेलो घडो ते शी गण-त्रीमां छे ? तेम गुरुना मुखथी शास्त्रयुक्ति सांभलीने तेमां पोतानी मति जोडे नही अने पोतानी युक्तिवडे ऊलटुं बोले, जे तमारी युक्तिने नमस्कार होजो ! एवा कदाग्रहीने देखी कोण हांसी न करे ? इहां गुरुनो उपदेश ते नदीना जल तुल्य छे. तेना आगल कदाग्रही घट केम नीभे ? ॥ १२ ॥

असद्ग्रहो यस्य गतो न नाशं,

न दीयमानं श्रुतमस्य शस्यम् ॥

न नाम वैकल्यकलंकितस्य,

प्रौढा प्रदातुं घटते नृपश्रीः ॥ १३ ॥

अर्थः—जेम कोइ घेला आदमीने महोटी राज्यलक्ष्मी आपवी घटे नही, तेम जेहने कदाग्रह गयो नथी तेवा प्राणीने धर्मोपदेश आपवो योग्य नथी ॥ १३ ॥

आमे घटे वारि धृतं यथा सद्धिनाशयेत्स्वं च घटं च सद्यः ॥
असद्ग्रहग्रस्तमतेस्तथैव श्रुतात्प्रदत्ताद्बभयोर्विनाशः ॥

अर्थः—जेम काचा घडामां पाणी भरवाथी घडानो तेमज पाणीनो नाश थाय छे, तेमज कदाग्रही माणसने शास्त्र शीखवतां शास्त्रनो तेमज तेनो पोतानो वंनेनो विनाश थाय छे ॥ १४ ॥

असद्ग्रहग्रस्तमतेः प्रदत्ते हितोपदेशं खलु यो विमूढः ॥
शुनी शरीरे स महोपकारी कस्तूरिकालपेनमादधाति ॥

અર્થ.—જેમ વિષાચે મર્યુ મુણ દેહી કુતરીને ઉપકાર કરવા કસ્તૂરીનો લેપ કરે તે મૂર્ખ જાણતો, તેમ કદાગ્રહી પ્રાણીને ઉપકાર કરવાને હિતોપદેશ આપે તે પણ મૂર્ખ જાણતો ॥ ૧૫ ॥

કષ્ટેન લબ્ધ ત્રિશદાગમાર્થ દદાતિ યોઽસદ્ગ્રહદૂપિતાય ।
મ પ્રિયતે ષત્નશતોપનીત ષોજ વપન્નૂપરભૂમિદેશે ૧૬

અર્થ.—જેમ ષણા ઉદ્યમે બનાજના ષીજ મેગા કરી ઉણ જમીનમા વાપે, તે આગલ જતા સદાય સ્વેદ પામે છે, તેમ પઢિત પ્રાણી ગુરુનો વિનય કરી કષ્ટે કરી નિર્મલ આગમ સિદ્ધાવના અર્થને પામ્યો હોય, તે જો કદાગ્રહે કરી દુષિત પ્રાણીને તેહનો અર્થ શીલવવાનો ઉદ્યોગ કરે તો તેથી અંતે સ્વેદ પામે છે ॥ ૧૬ ॥

શૃણોતિ શાસ્ત્રાણિ ગુરોસ્તદાજ્ઞા,

કરોતિ નાસદ્ગ્રહવાન્ કદાચિત્ ॥

વિવેચકત્વ મનુતે ષ સાર

ગ્રાહી મુવિ સ્વસ્થ ષ ચાલનીવત્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—જો ગુરુ પાસેથી ગ્રાહ સામલે તો પણ કદાગ્રહી જે હોય તે કોઈ કાલે તે ગુરુની આજ્ઞા ન માને. તે પોતાની મઝે પોતે ઈહુ માને, જે હુન સર્વ પદાર્થની વરામર વહેંચણ કરુ છું, પણ તે તો જેમ પૃથ્વીમા ચાલણીમાથી ચાઝીને સારમૂત ષમ્તુ કદાગ્રહી લેહને ષાકી અમાર ધાન્ય રહ છે તેહનો તે ગ્રાહી છે ॥ ૧૭ ॥

દમાય વાતુર્યમધાય ગામ્ન પ્રતારણાય પ્રતિભાપટ્ટત્વ ॥
ગરાય ધીરત્યમદોગુણાનામ મદ્ગ્રહત્યે વિપરીતમૃષ્ટિ

અર્થ —માટ મહો ઈતિ અપ્યર્થ ! વિષાચાચે કદાગ્રહી

માણસમાં વિપરીત ગુણ સૃજ્યા છે ! જેવા દેવ તેવી પાત્રી, અને મેઘજલ સર્પના મુખમાં જેમ વિપતુલ્ય થઈ જાય છે, એ કહેવતને વિઘાતાયે સ્વરી પાડી છે, કેમકે જે કદાગ્રહીની ચતુરાઈ તે કપટને અર્થે થાય, અને શાસ્ત્ર ભણવું તે મદને અર્થે થાય, તથા બુદ્ધિ, હાપણ અને ઉપદેશ તે લોકને ઠગવાના સાધનને અર્થે થાય અને ધૈર્યપણું તે ગર્વ કરવાને અર્થે થાય ॥ ૧૮ ॥

અસદ્ગ્રહસ્યેન સમં સમંતા-

ત્સૌહાર્દભૃદુઃસ્વમવૈતિ તાદૃગ્ ।

ઉપૈતિ યાદક્ષદલી કુવૃક્ષ-

સ્ફુટત્તુટત્કંટકકોટિકીર્ણા ॥ ૧૯ ॥

અર્થ:—જેમ કેલતું વૃક્ષ તે કંથેરાદિક વૃક્ષને સંગે કાંટાયે કરી કોરાય છે તેમ જે પ્રાણી કદાગ્રહી સાથે મિત્રાઈ કરે તે અંતે દુઃખનો વિપાક પામે છે ॥ ૧૯ ॥

વિદ્યા વિવેકો વિનયો વિશુદ્ધિઃ,

સિદ્ધાંતવાલ્લભ્યમુદારતા ચ ॥

અસદ્ગ્રહાદ્યાન્તિ વિનાશમેતે,

ગુણાસ્તૃણાનીવ કણાદ્વાગ્નેઃ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:—જેમ અગ્નિથી વાસના સમૂહ ભસ્મીભૂત થાય છે તેમ વિદ્યા, વિનય, વિવેક, વિશુદ્ધિ અને સિદ્ધાંત ઉપર વલમતા-પણું અને ઉદારતા એ સર્વ કદાગ્રહથી નાશ પામે છે ॥ ૨૦ ॥

સ્વાર્થઃ પ્રિયો નો ગુણવાંસ્તુ કશ્ચિન્-

મૂઢેષુ મૈત્રી ન તુ તત્ત્વવિત્સુ ॥

અસદ્ગ્રહાપાદિતવિશ્રમાણાં

સ્થિતિઃ કિલાસાવધમાધમાનાં ॥ ૨૧ ॥

अर्थः—जे कदाग्रहीनी सोवते रह्या तेने स्वार्थ प्रिय छे ते प्राणी अवगुणमत, मूर्ख साथे मित्राई करे अने पडित साथे मित्राड करे नही, एना कदाग्रहीनी सोवते रह्या, जे अधममा अधम नीच प्राणी तेहनी ए स्थिति छे, ते कही ॥ २१ ॥

इदं विदस्तत्त्वमुदारबुद्धि-

रसद्ग्रहं घस्तृणवज्जहाति ।

जहाति नैन कुलजेव घोषिद्-

गुणानुरक्ता दयिता यशःश्री ॥ २२ ॥

अर्थः—एम जाणीने तत्त्वने ओलखनार मोटी बुद्धि-वाला प्राणी कदाग्रहने तृणखलानी पेटे छाडे, तेने जेम कुलवती स्त्री भरतारने तजती नथी तेम गुणरागी एवी जे यश-कीर्ति-रूप लक्ष्मी स्त्री छाडती नथी ॥ २२ ॥

इति कदाग्रहत्यागाधिकार चतुर्दशः ॥

इति महोपाध्यायश्रीयशोविजयगणिविरचिते

अध्यात्मसारप्रकरणे चतुर्थः प्रबध ॥

योगाधिकारः

असद्ग्रहव्ययाद्वांतमिध्यात्वविषयीषुषः ॥

सम्यक्त्वशालिनोऽध्यात्मशुद्धेर्योगः प्रसिध्यति ॥ १ ॥

कर्मज्ञानविभेदेन स द्विधा तत्र चादिमः ॥

भावश्यकवादिविहितः क्रियारूपः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥

अर्थः—हवे कदाग्रहना नाशयी मिध्यात्वरूप अंधकारनो विषय गयो छे जेमांथी एहवा समकिते करी उज्ज्वल अंतःकरण भयां छे जेहना एवा जे प्राणी तेमने अध्यात्मनी शुद्धिथकी योग प्रसिद्ध रीते प्रगटे ॥ १ ॥ ते योगना बे भेद छे. एक कर्म-योग अने बीजो ज्ञानयोग. तेमां कर्मयोग ते आवश्यकवादिक जे क्रिया करवी ते रूप कह्यो छे ॥ २ ॥

शारीरस्पंदकर्मात्मा यदयं पुण्यलक्षणं ॥

कर्मातनोति सद्भोगात्कर्मयोगस्ततः स्मृतः ॥ ३ ॥

आवश्यकदिरागेण वात्सल्याद्भगवद्गिरां ॥

प्राप्नोति स्वर्गसौख्यानि न घांति परमं पदं ॥ ४ ॥

अर्थः—शरीरचेष्टारूप ते कर्मात्मा कहिये, ए योग पुण्य-रूप छे. ते रुडा भोग थकी कर्मने विस्तारे छे. ते माटे एने कर्म-योग कहिये ॥ ३ ॥ आवश्यकदिक क्रियाने रागे तथा जिन-वाणीने विलासे करीने स्वर्गना सुखने पामे; पण ए योगे मुक्ति-पदने न पामे ॥ ४ ॥

ज्ञानयोगस्तपः शुद्धमात्मरत्येकलक्षणं ॥

इंद्रियार्थोन्मनीभावात्स मोक्षसुखसाधकः ॥ ५ ॥

न परप्रतिबंधोऽस्मिन्नल्पोऽप्येकात्मवेदनात् ॥

शुभं कर्मापि नैवात्र व्याक्षेपायोपजायते ॥ ६ ॥

અર્થ:—શીનો જ્ઞાનયોગ તેહને કહિયે, જે તપ શુદ્ધિપણે આત્માને વિષે રતિ પામે, તે એક લક્ષણ અને હૃદિયોના વિષયથી દૂર રહેતુ તે રીજુ, એવા લક્ષણે યુક્ત જે યોગ તેને પામેલો પુરુષ તે મોક્ષસુખને સાધે ॥ ૫ ॥ એક આત્મજ્ઞાનયોગના જ્ઞાનમા શીજો પ્રતિગ્રહ નથી, અને જે કર્મથી મોક્ષમા જતા વાર લાગે તે શુભ કર્મ પળ નથી ॥ ૬ ॥

ન હ્યપ્રમત્તસાધુના ક્રિયાપ્યાવશ્યકાદિકા ॥

નિયતા ધ્યાનશુદ્ધત્વાદ્યદન્યૈરપ્યદ સ્મૃત ॥ ૭ ॥

યસ્ત્વાત્મરતિરેવ સ્યાદાત્મતૃપ્તશ્ચ માનવઃ ॥

આત્મન્ધેવ ચ સતુષ્ટસ્તસ્ય કાર્યં ન વિચિન્તે ॥ ૮ ॥

અર્થ:—અપ્રમત્તસાધુને આવશ્યક પ્રમુસ જે ક્રિયા તેને પળ કરવાને વિષે પ્રતિગ્રહ નથી, કેમકે તેને ધ્યાનરુપ શુદ્ધિ છે; માટે ॥ ૭ ॥ વલિ અન્ય દર્શનમા પળ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—હ અર્જુન ! જે આત્મસુખમા તૃપ્ત છે તેને આત્માને વિષે જ રતિ છે, અને સતોષ છે જે આત્મ સુખમા સતુષ્ટ છે, એવો જે જીવ તેને કાંઈ પળ કર્તવ્ય નથી ॥ ૮ ॥

નૈવ તસ્ય કૃત્તેનાર્યાં નાકૃતેનેહ કશ્ચન ॥

ન વ્યાસ્ય સર્વભૂતેષુ કશ્ચિદર્થવ્યપાશ્રય ॥ ૯ ॥

અવકાશો નિપિદ્ધોઽસ્મિન્નરત્યાનદયોરપિ ॥

ધ્યાનાવષ્ટભત્ત વ્યાસ્તુ તત્ક્રિયાણા વિકલ્પન ॥૧૦॥

અર્થ:—તે પ્રાણીને કાર્ય કરવે અર્થ નથી, તેમજ ન ક્તયાથી સોટ પળ નથી; તેને સર્વે ભૂતને વિષે કાંઈ પ્રયોજન નથી ॥ ૯ ॥ એ ઠકાણ અરતિનો અને આનદનો અપકાશ નથી, કેમકે ધ્યાનની સ્થિત્વાથી તે પ્રિયાનો વિકલ્પ પળ કેમ હોય ? ॥ ૧૦ ॥

देहनिर्वाहमात्रार्था याऽपि भिक्षाटनादिका ॥

क्रिया सा ज्ञानिनोऽसंगान्नैव ध्यानविघातिनी ॥११॥

रत्नशिक्षादृगन्या हि तन्नियोजनदृग्यथा ॥

फलभेदात्तयाचारक्रियाप्यस्य विभिद्यते ॥ १२ ॥

अर्थः—देह-निर्वाहरूपे मुनिने गोचरी प्रमुख जे क्रिया ते क्रिया ज्ञानीना असंगानुष्ठानथी ध्यानमां विघ्न करे नहीं ॥ ११ ॥ रत्नमाणिक्यपरीक्षाना ग्रंथ जुदा अने नजर-परीक्षा पण जुदी. ग्रंथ भणीने जेम नजर-परीक्षामां फलभेदथी प्रवर्ते छे, तेम आचारक्रिया पण फलभेदे करी भिन्न भिन्न छे, एटले भेदवंती छे ॥ १२ ॥

ध्यानार्था हि क्रिया सेयं प्रत्याहृत्य निजं मनः ॥

प्रारब्धजन्मसंकल्पादात्मज्ञानाय कल्पते ॥१३॥

स्थिरीभूतमपि स्वांतं रजसा चलतां व्रजेत् ॥

प्रत्याहृत्य निगृह्णाति ज्ञानी यदिदमुच्यते ॥१४॥

अर्थः—जो पोताना मनने पाळुं वाळीने जन्मसंकल्पथी मांडीने आत्मज्ञान भणी कल्पये तो ते क्रिया ध्यानरूप छे ॥१३॥ स्थिर थयेलुं जे मन ते पण रजोगुणे करी चपलताने पामे. तेहने पाळुं वाली तेनो निग्रह करे तेने ज्ञानी कहेंवो ॥ १४ ॥

शनैः शनैरुपशमेदबुद्ध्या धृतिगृहीतया ॥

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिंतयेत् ॥१५॥

यतो यतो निःसरति मनश्चंचलमस्थिरं ॥

ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ १६ ॥

अर्थः—हे अर्जुन ! मनने धीरे धीरे धीरजवडे अने बुद्धिवडे स्थिर करवुं, पछी ते मन जेवारे आत्माना स्वरूपने

मिष जाय तेवारे काड बीजु चिंतन करानी जरूर नथी
॥ १५ ॥ मन चचल ने अस्थिर ठे तेने ज्या ज्या जाय त्या
त्याथी पाळु गळीने आत्माना साथे राखतु ॥ १६ ॥

अत एवाद्दृढस्वात कुर्याच्छास्त्रादिना क्रिया ॥

मकला विषयप्रत्याहरणाय महामति. ॥ १७ ॥

श्रुत्वा पैशाचिकी वार्त्ता कुलवध्वाश्च रक्षण ॥

नित्य समययोगेषु व्यापृतात्मा भवेत्प्रति. ॥ १८ ॥

अर्थ—एम परदर्शनमा पण रुहु छे, माटे ज्या सुधी
मन स्थिर न होय त्या सुधी शास्त्रोक्त क्रिया जेटली करिये
तेटली सर्पसफल न थाय जेवारे निषयत्याग थाय तेमारज मफल
थाय, माटे जे प्राणी मनने निषयथी वाळ्यामा उजमाल रह
ते महामतिनाळा जाणया ॥ १७ ॥ जेम एक शेठना पुत्र देशा-
तर गयो तेना घरनी सामेना एक वृक्ष उपर एक भूत रहतो
हतो ते छल पामी, पुत्रनु रूप वाग्ण करी तेनी स्त्री साथे
लागु पळ्यो एम करता ते शेठनो दीकरो पोताने घर आव्यो
तेवारे घरमा लडाई चालना लागी पळी रानदगमार इन्सा-
फने वास्ते गया तिहाथी भूतने घरमाथी काढवानु ठर्यु, पण ते
नीकळ्यो नही ने कहेना लाग्यो के हू जमानो नथी, हू पण
पुत्र तु ए वात सामळी वहुने लान लागी छेष्टे शेठने भूतने
वैरी साथे युद्ध करवानु काम भळायु, अने गहुने घरनो धधो
भळाव्यो, प रीत अनाचार टाल्या अने गहुने रागी, तम मुनिये
पण निगतर समयना योगे आत्माने राखया ॥ १८ ॥

या निश्चयैकलीनाना क्रिया नातिप्रयोजना. ॥

व्यवहारदशास्याना ता एनातिगुणावहा. ॥ १९ ॥

कर्मणोऽपि हि शूद्रस्य श्रद्धामेधादियोगतः ॥

अक्षतं मुक्तिहेतुत्वं ज्ञानयोगानतिक्रमात् ॥ २० ॥

अर्थः—जेनुं मन निश्चयमां लीन छे तेने क्रियानुं प्रयोजन नथी. व्यवहारदशावालाने क्रिया ते अतिगुणकारी छे ॥ १९ ॥ शुभ कर्मथी अने श्रद्धाबुद्धिना योगथी अखंडपणे जे ज्ञानयोगने उल्लंघे नहीं तो तेने मुक्तिना हेतु प्रगट थाय ॥२०॥

अभ्यासे सत्क्रियापेक्षा योगिनां चित्तशुद्धये ॥

ज्ञानपाके शमस्यैव यत्परैरप्यदः स्मृतं ॥ २१ ॥

आरूढो मुनेर्योगं कर्मकारणमुच्यते ॥

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ २२ ॥

अर्थ—जे रूडी क्रियानी अपेक्षायें अभ्यास करे छे ते योगीश्वरने चित्तशुद्धिने अर्थे ज्ञान परिपक्व करवाने उपशम कहुं छे एम अन्य दर्शनीओ पण कहे छे ॥ २१ ॥ हे अर्जुन ! योग पामवाने इच्छता जे योगी छे तेहने कर्म तो एक कारण छे. जेवारे सर्व संकल्प शमी जाय तेवारे तेने ज्ञानयोगी कहियें. ते माटे ज्ञानारूढने समता तेज कारण छे ॥ २२ ॥

यदा हि नेंद्रियार्थेषु न कर्मस्वलुपज्यते ॥

सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ २३ ॥

ज्ञानं क्रियाविहीनं न क्रिया वा ज्ञानवर्जिता ॥

गुणप्रधानभावेन दशाभेदः किलैनयोः ॥ २४ ॥

अर्थ—जेवारे विषयथी विरमे, कर्मने विषे संलग्न न थाय, जेवारे सर्व संकल्प शमी जाय तेवारे तेहने योगारूढ कहियें ॥ २३ ॥ क्रिया विना ज्ञान नथी, अने ज्ञान विना क्रिया नथी.

ए वेमा क्रिया ते गौण छे अने ज्ञान ते मुख्य छे, एवो ए
वेनो दिशीभेद कथो छे ॥ २४ ॥

ज्ञानिना कर्मयोगेन चित्तशुद्धिमुपेयुषा ॥

निरवग्रप्रवृत्तीना ज्ञानयोगौचित्ती ततः ॥ २५ ॥

अत एव हि सुश्रद्धाचरणस्पर्शनोत्तरम् ॥

दु पालश्रमणाचारग्रहण विहित जिनै, ॥ २६ ॥

अर्थः—कर्मयोगे करीने मनशुद्धि पामेला अने निर्दोष
निदारी एह्या जे ज्ञानी तेने ज्ञानयोग मुख्यपणे सेवो उचित छे
एवो वीतरागनो मत छे ॥ २५ ॥ ए माटे रुडी श्रद्धाये देश-
पिरतिरूप चारित्रनो स्पर्श कीया पछी दु खे पाली शक्तिं एवा
मुनिनो आचार जे सर्पपिरतिपणु छे ते लेवो एटले प्रभुये पछी
सयम लेवु ऋद्यु छे ॥ २६ ॥

एकोद्देशेन सवृत्त कर्म यत्पौर्वभूमिक ॥

दोपोच्छेदकर तत्स्यादज्ञानयोगप्रवृद्धये ॥ २७ ॥

अज्ञानिना तु यत्कर्म न ततश्चित्तशोधन ॥

योगादेरतथाभावान् म्लेच्छादिकृतकर्मवत् ॥ २८ ॥

अर्थ —कोइएक देश आश्रीने पूर्वभूमि ते पूर्वभवरूप
सवृत्तपणे उदेशीने एटले देशकी जे पहला वृत्त आदर्या एहवी
जे क्रिया ते पण दु खने टालनारी छे पली ज्ञानयोगनी वृद्धि-
कर्ता थाय छे ॥ २७ ॥ अने अनानीनी जे क्रिया ते चित्तशुद्धि
करवाने श्रेय नहीं थाय, केमके तेहने ज्ञानयोगनो अभाव छे,
माटे म्लेच्छना करेला कार्य सरसी ते जाणगी ॥ २८ ॥

न च तत्कर्मयोगेऽपि फल सकल्पपरजनात् ॥

सन्धासो ब्रह्मघोषाद्वा सायत्त्यात्स्वरूपतः ॥२९॥

नो चेदित्यं भवेबुद्धिर्गोहिंसादेरपि स्फुटा ॥

इथेनाद्वा वेदविहिताद्विशेषानुपलक्षणात् ॥ ३० ॥

अर्थः—तो तेवा कर्मयोगे पण फल नथी. फल तो संकल्प वजे तेवारेज थाय छे. आत्मज्ञान विना त्याग पण नथी, अने एतुं स्वरूप सावद्य छे, माटे ब्रह्म जे ज्ञान तेना बोधथकी फल प्रगटे ॥ २९ ॥ जो कदापि एम बुद्धि न होय तेवारे तो गोहिंसादिकथकी म्लेच्छादिकने पण प्रगट शुद्धि होय, तथा सिंचाणाना वधथी वेदमां पशुयाग कह्या, ते थकी हिंसक कर्मना योगे वेदीयानां अने म्लेच्छनां एक सरखां ज लक्षण छे; कांई विशेष नथी ॥ ३० ॥

सावद्यकर्म नो तस्मादादेयं बुद्धिविप्लवात् ॥

कर्माद्यागते तस्मिन्नसंकल्पादबंधनं ॥ ३१ ॥

कर्माप्याचारतो ज्ञातुर्मुक्तिभावो न हीयते ॥

तत्र संकल्पजो बंधो गीयते यत्परैरपि ॥ ३२ ॥

अर्थः—एटला माटे बुद्धिना विपर्यासपणाथी सावद्यकर्म आदरवुं नही, अने जो दैवयोगे तेवा कर्म करवानुं उदय आव्युं तेवारे ते कर्म करवानो जो संकल्प नथी, तो ते कर्मनुं बंधन पण नथी ॥ ३१ ॥ सांसारिक क्रियानो जो आचार छे, तोपण ज्ञानीने मुक्तिभावनी हाण नथी, केमके संकल्पथी बंधन छे, एवुं अन्य दर्शनवालानुं पण कहेवुं छे, ते जुओ आगल कहे छे ॥ ३२ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ॥

स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृतकर्मकृत् ॥ ३३ ॥

कर्मण्यकर्म वाकर्म कर्मण्यस्मिन्नुभे अपि ॥

नोभे वा भंगवैचित्र्यादकर्मण्यपि नो मते ॥ ३४ ॥

अर्थः—जे कर्मने विसर्जे, अकर्मपणु देखे छे, अने कर्म नथी करतो, अने जाणे छे जे हु करु तु, तेने माणसमा बुद्धिवत कहिये ते करजापणाना कर्मने अकरजापणु देखे छे ते पोते पोताने स्वरूपे छे, एम घणी भगजाल प्रगटे छे ॥ ३३ ॥ निःकर्म मार्गने पिपे नहीं माण्यु, ते अकरतु थयु, अने अकरजापणे जे कर छे तेना वे भागा छे, एम कग्वाना विचित्र भागा छे ॥ ३४ ॥

कर्मनैः कर्मवैषम्यमुदासीनो विभावयन् ॥

जानी न लिप्यते भोगैः पद्मपत्रमिवाभसा ॥ ३५ ॥

पापांकरणमात्राद्धि न मौन विचिकित्सया ॥

अनन्यपरमात्मा स्यात् ज्ञानयोगी भवेन्मुनि. ॥३६॥

अर्थ —उदामी भावनालो पिचित्रपणे कर्मनु पिपमपणु चितवे जेम कमलपत्र जलमा लेपातु नथी तेम ज्ञानी पुरुष भोगमा लेपातो नथी ॥ ३५ ॥ पाप न करवायी काड मुनिपणु आप्तु नथी सशय रहितपणे पोतज ज्ञानयोगमय परमात्मा थाय तेने मुनि कहिये ॥ ३६ ॥

विषयेषु न रागी वा द्वेषी वा मौनमश्नुते ॥

सम रूप विदस्तेषु ज्ञानयोगी न लिप्यते ॥ ३७ ॥

सतत्त्वचितया यस्याभिसमन्वागता इमे ॥

आत्मवान ज्ञानवान्वेदधर्मब्रह्ममयो हि स ॥३८॥

अर्थ—विषयने पिप जेने राग नथी तम द्वेष पण नथी तेने मुनि कहिये मध्यस्थपणे रूपादिकने जाणतो जे ज्ञानी योगी तेने लेप नागतो नथी ॥ ३७ ॥ जेणे तत्त्वनी ओलखाण-वडे समता वारण कीधी, तेनेज आत्मानी ओलखाण धई, अने तेन ज्ञानी तथा तेज धर्ममय तथा ब्रह्ममय कह्नाय ॥ ३८ ॥

वैषम्यबीजमज्ञानं निवृत्तंति ज्ञानयोगिनः ॥

विषयांस्ते परिज्ञाय लोकं जानंति तत्त्वतः ॥ ३९ ॥

इतश्चापूर्वाविज्ञानाच्चिदानंदविनोदतः ॥

ज्योतिष्मंतां भवंत्येते ज्ञाननिर्भूतकल्मषाः ॥४०॥

अर्थः—संसारनुं विषय बीज जे अज्ञान छे ते बीजने ज्ञानयोगी वाली नांखे छे; तथा विषयादिकने ओलखीने तत्त्वथी लोकना स्वरूपने जाणे छे ॥ ३९ ॥ ते अपूर्व अनुभवथी अने ज्ञानना आनंदमय विनोदथी महाज्योतिषंत थाय अने तेना पाप ज्ञाने करी वली जाय ॥ ४० ॥

तेजोलेख्याविबुद्धिर्या पर्यायक्रमवृद्धितः ॥

भाषिता भगवत्यादौ सेत्यंभूतस्य जायते ॥४१॥

विषमेऽपि सर्वेक्षी यः स ज्ञानी स च पंडितः ॥

जीवन्मुक्तः स्थिरं ब्रह्म तथा चोक्तं परैरपि ॥४२॥

अर्थ—दीक्षापर्यायनी बुद्धिथी तेजोलेख्यानी बुद्धि थाय छे, एम भगवती आदि सूत्रोमां कह्यं छे. ते एवा प्राणीने प्रगट थाय ॥ ४१॥ जे विषमने विषे समभावे जुए, तेवा ज्ञानीने पंडित कहियें. वली जीवनमुक्त अने स्थिर तथा ब्रह्म पण तेने ज कहियें ॥ ४२ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ॥

शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥४३॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ॥

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः॥४४॥

अर्थ—तेमज परदर्शनने विषे पण कह्यं छे के, हे अर्जुन ! विद्या, विनय सहित ब्राह्मण, गाय, हाथी, कुतरुं, चंडाल

ए सर्वने समदृष्टिये जुए छे तेने पडित कहिये ॥ ४३ ॥ एहना
जीवे इहा बेठे थकेज जगत्सृष्टिने जीती लीधी ने तेनु मन
समता पाम्यु. त निर्दोषपणे सम्यक् जे आत्मस्वरूप तेने पाम्यो,
ते ब्रह्मज्ञाने रखो एम जाणतु ॥ ४४ ॥

न प्रहृष्येत्प्रिय प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रिय ॥

स्थिरबुद्धिरसमृढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थित ॥ ४५ ॥

अर्वाग्दशाया दोषाय वैपम्ये साम्यदर्शन ॥

निरपेक्षमुनीना तु रागद्वेषक्षयाय तत् ॥ ४६ ॥

अर्थ—जे रुઢુ મલે હર્ષ ન કરે અને ઘુઢુ પ્રાપ્ત વ્યે
શોક ન ધર, ત સ્થિર બુદ્ધિવાળાં ચતુર પ્રાણી બ્રહ્મનો જાણ બ્રહ્મ-
જ્ઞાને રહ્યો ટે એમ જાણતુ ॥ ૪૫ ॥ હેઠલી દશાગ્રાલાન તા જે
વિપમને વિપે સમપણે જોતુ તે દોષનુ કારણ છે, અને જે નિરપેક્ષી
મુનિ તેને તો વિપમને સમપણે જાતુ ત રાગદ્વેષનો ક્ષય કરનાર
ધાય છે ॥ ૪૬ ॥

રાગદ્વેષક્ષયાદેતિ જ્ઞાની વિપયશૂન્યતા ॥

હિયતે ભિયતે વાઽય હન્યતે વા ન જાતુચિત્ ॥૪૭॥

અનુસ્મરતિ નાતીત નંવ ક્ષાક્ષત્યનાગત ॥

શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ સમો માનાપમાનયોઃ ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—રાગદ્વેષના ક્ષયથી જ્ઞાની મુનિ વિપયની શૂન્યતા-
પણાને પામ છે તેને કાંડ ટ્રેડી શક નહી, કાંડ મેદી શકે નહી,
કોઈ હળી શક નહી, કમક ત પોતાનો આત્મા આત્મસ્વરૂપે માને
ટે ॥ ૪૭ ॥ ત જ્ઞાની પુષ્પ ગર્દ વસ્તુને સમાર નહીં અને અના-
ગત વસ્તુને ઇચ્છે નહી, શીત અને ઉષ્ણ તથા સુખ અને દુઃખ,
વલી માન અને અપમાન એ સર્વને સમપણે માને છે ॥ ૪૮ ॥

जितेंद्रियां जितक्रोधो मानमायानुपद्रुतः ॥

लोभसंस्पर्शरहितो वेदखेदविवर्जितः ॥ ४९ ॥

संनिरुध्यात्मनात्मानं स्थितः स्वकृतकर्मभित् ॥

हृष्टप्रयत्नोपरतः सहजाचारसेवनात् ॥ ५० ॥

अर्थ—जे क्रोध रहित, मान-मायाना उपद्रवे रहित, लोभना स्पर्श रहित, वेदोदय रहित, अने खेद रहित होय तेने जितेंद्रिय कहिये ॥ ४९ ॥ ते आत्माए करी आत्माने रोधी रह्यो, पोताना कर्या कर्मने भेदतो कदाग्रहथी विरम्यो, स्वाभाविक आचारने सेवतो ॥ ५० ॥

लोकसंज्ञाविनिर्मुक्तो मिथ्याचारप्रपंचहृत् ॥

उल्लसत्कंडकस्थानः परेण परमाश्रितः ॥ ५१ ॥

श्रद्धावानाज्ञया युक्तः शस्त्रातीता ह्यशस्त्रवान् ॥

गतो दृष्टेषु निर्वेदमनिन्दितपराक्रमः ॥ ५२ ॥

अर्थ—लोकसंज्ञाथी मूकाणां, मिथ्यात्व आचारनो टालनार, योगस्थानके उल्लसित थयो छे, एवो जे उत्कृष्ट भावे आत्मानो आश्रित थयो छे ॥ ५१ ॥ तथा श्रद्धावंत, आज्ञायुक्त अने माठा अध्यवसायरूप जे शस्त्र तेथी वेगलो रहेलो, अने बाह्य शस्त्रथी रहित, देखीता पदार्थने विषे वैराग्यवान्, बली बल-वीर्यने अणगोपवनार । ५२ ॥

निक्षिप्तदंडो ध्यानाग्निदग्धपापेन्धनव्रजः ॥

प्रतिस्त्रोतोऽनुगत्वेन लोकोत्तरचरित्रभृत् ॥ ५३ ॥

लब्धान् कामान्वहिःकुर्वन्नकुर्वन्बहुरूपतां ॥

स्फारीकुर्वन् परं चक्षुरपरं च निमीलयन् ॥ ५४ ॥

अर्थ—अने त्रण दंड रहित, जेणे ध्यानरूप अग्निए करी

પાપરૂપ કાષ્ટના સમૂહને વાલ્યો છે, જે સામે પ્રગ્રાહે ચાલવે કરીને લોકોત્તર ચારિત્રનો ધરનાર ॥ ૫૩ ॥ તથા ત્રિપયમુખઃ પામીને તે સુખ દૂર કરનાર તથા માયા-કપટ અને ક્રોધાદિકને અણકરતો-થકો તે જ્ઞાનચક્ષુને ત્રિકસ્વર કરતો અજ્ઞાનરૂપ ચતુને વધ કરતો થકો ॥ ૫૪ ॥

પશ્યન્નન્તર્ગતાન્ ભવાન્ પૂર્ણભાવમુપાગતઃ ॥

મુજાનોઽધ્યાત્મસામ્રાજ્યમવશિષ્ટ ન પઠ્યતિ ॥૬૫॥

શ્રેષ્ઠો હિ જ્ઞાનયોગોઽયમધ્યાત્મન્યેવ યજ્ઞગૌ ॥

વધપ્રમોક્ષ ભગવાન્ લોકસારે સુનિશ્ચિતમ્ ॥૬૬॥

અર્થ—ગત્તી જે અધ્યાત્મમાત્રને દેસતો થકો પૂર્ણભાવને પામેલો, અધ્યાત્મની ઠકુરાઈને ભોગવતો થકો અન્ય પદાર્થને નથી જોતો ॥ ૬૫ ॥ એ ઉપર કહ્યો તે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનયોગ છે એ અધ્યાત્મ ગ્રંથને ત્રિપં ત્ર-મોક્ષ પળ ભગવતે નિશ્ચયે આચારાગના લોકસાર અધ્યયને કહ્યો છે ॥ ૬૬ ॥

ઉપયોગકસારત્વાદાશ્વમમોહયોધત ॥

મોક્ષાપ્તેર્યુજ્યતે ચૈવ તથા ચોક્ત પરૈરપિ ॥ ૬૭ ॥

તપસ્તિભ્યોઽધિકો યોગી જ્ઞાનિભ્યોઽપ્યધિકો મતઃ ॥

કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી તસ્માયોગી ભવાર્જુન । ॥૬૮॥

અર્થ —મોક્ષપ્રાપ્તિને ત્રિપં ઉપર કહલો જ્ઞાનયોગ ઘટે છે, કેમકે શીત્રપણે જ્ઞાનજાગૃત એહયો ઉપયોગજ માત્ર એક સાર છે, અને અન્યદર્શનીએ પળ એમજ કહ્યુ છે ॥ ૬૭ ॥ તપસીથી યોગી અધિકુ છે, જ્ઞાનીથી અને રાજાથી પળ યોગીને માંટો

કહ્યો છે; તે માટે શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું છે કે—હે અર્જુન ! તમે
પણ યોગી થાઓ ॥ ૫૮ ॥

સમાપત્તિરિહ વ્યક્તમાત્મનઃ પરમાત્મનિઃ ॥

અભેદોપાસનારૂપસ્તતઃ શ્રેષ્ઠતરો હ્યયં ॥ ૫૯ ॥

ઉપાસના ભાગવતી સર્વેભ્યોઽપિ ગરીયસી ॥

મહાપાપક્ષયંકારી તથા ચોક્તં પરૈરપિ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ:—માટે ઘ્યાં આત્માની સમાધિ પ્રગટે છે. આત્મા
તથા પરમાત્મા એ બેઉને ત્રિપે અભેદપણે સેવનરૂપ જે યોગ તે
ઘણોજ શ્રેષ્ઠ છે ॥ ૫૯ ॥ માટે સર્વથી મોટી અને મોટા પાપને
ટાલે એવી પ્રશુની સેવા છે, અને પરદર્શનમાં પણ એવુંજ
કહ્યું છે ॥ ૬૦ ॥

યોગિનામપિ સર્વેષાં સદ્ગુણેનાંતરાત્મના ॥

શ્રદ્ધાવાન્ ભજતે યો માં સ મે યુક્તતમો મતઃ ॥૬૧॥

ઉપાસ્તે જ્ઞાનવાન્ દેવં યો નિરંજનમવ્યયં ॥

સ તુ તન્મયતાં યાતિ ધ્યાનનિર્ઘૂત કલ્મષઃ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ:—સર્વયોગીમાં પણ અંતરઆત્માયે મલ્યો એવો
શ્રદ્ધાવંત પ્રાણી તો તેહને કહિયે, જે મુજને સેવે, તે મુજ સરસો
પુરુષોત્તમ થાય, એમ શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહે છે ॥ ૬૧ ॥ જ્ઞાનવંત,
નિરંજન અને અવિનાશી દેવ જાણીને, જે પુરુષ મને સેવે છે તે
તન્મયીપણે થાય છે, અને જેણે મહારા ધ્યાનથી પાપવાલી નાસ્ખ્યાં
છે, હે અર્જુન ! તે પુરુષ મહારારૂપે થાય છે ॥ ૬૨ ॥

વિશેષમપ્યજાનાનો યઃ કુગ્રહવિવર્જિતઃ ॥

સર્વજ્ઞં સેવતે સોઽપિ સામાન્યં યોગમાસ્થિતઃ ॥૬૩॥

સર્વજ્ઞો મુખ્ય ણકસ્તત્પ્રતિપત્તિશ્ચ યાવતામ્ ॥

સર્વેઽપિ તે તમાપન્ના મુખ્ય સામાન્યતો બુધાઃ ॥૬૪॥

અર્થ:—જે પ્રિશેપને ણજાણતો છે, તોપણ જે કદાગ્રહે રહિત છે અને જે સર્વજ્ઞને સેવે છે તે પણ સામાન્ય યોગે આશ્રિત છે ॥ ૬૩ ॥ સર્વ પ્રમાણમા એક મર્મજ તો મુખ્ય છે, તેહની સેવાના કરનાર જેટલા છે તે સર્વે તેહિજ સર્વજ્ઞના ખાતને પામે, પણ સર્વજ્ઞનુ મુખ્યપણુ પડિતો સામાન્યથકી કહે છે ॥ ૬૪ ॥

ન જાયતે વિશેષસ્તુ સર્વથાઽસર્વદર્શિભિઃ ।

અતો ન તે તમાપન્ના વિશિષ્ય ભુવિ કેચન ॥૬૫॥

સર્વજ્ઞપ્રતિપત્યશાત્તુલ્યતા સર્વયોગિના ॥

દૂરાસન્નાદિભેદસ્તુ તદ્ભૃત્યત્વ નિહતિ ન ॥ ૬૬ ॥

અર્થ.—તે સર્વથા પ્રકારે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી તેવડે પણ વિશેષ તો જાણતો નથી, તેથી તે કોઈ પ્રિશેષ ભૂમિકાને પામ્યા નથી, એટલે પૃથ્વીમા કોઈ વિશેષ જાણપણે સર્વજ્ઞપણુ પામ્યા નથી ॥ ૬૫ ॥ સર્વજ્ઞપણાના જે પ્રત્યેક અશ છે તે સર્વ યોગીને સરિલા છે, માટે ઢુકડા અને વેગલાપણાના ભેદથી તેહનુ સેવકપણુ કાઢ હણાતુ નથી ॥ ૬૬ ॥

માધ્યસ્થમવલબ્યૈવ દેવતાતિશયસ્ય હિ ॥

સેવા સર્વેર્બુધેરિષ્ટા કાલાતીતોઽપિ યજ્ઞગૌ ॥ ૬૭ ॥

અન્યેવામપ્યય માર્ગા મુક્તાવિદ્યાદિવાદિના ॥

અભિધાનાદિભેદેન તત્સ્વરીત્યા વ્યવસ્થિતઃ ॥ ૬૮ ॥

અર્થ:—માધ્યસ્થપણુ અગ્રહીને એટલે દેવતાના અતિ-શયનુ માધ્યસ્થપણુ ધારીને સર્વ પડિતે સેવા માની છે કાલથી અતીત છે, તોપણ એમ કહે છે ॥ ૬૭ ॥ વીજા પણ મુક્તવાદીનો

અને અવિદ્યાદિકવાદી જે પરદર્શની તેનો પણ આ માર્ગ છે, એટલે પૂર્વે કહ્યો તે માર્ગ છે. જો કે નામાદિક ભેદે કરી કદાપિ જુદા છે; તોપણ તત્ત્વ રીતે જોતાં એકજ વ્યવસ્થા છે ॥ ૬૮ ॥

મુક્તોવુદ્ધોઽર્હશ્ચાપિ યદૈશ્વર્યેણ સમન્વિતઃ ॥

તદીશ્વરઃ સ એવ સ્યાત્સંજ્ઞાભેદોઽચ્ર કેવલં ॥ ૬૯ ॥

અનાદિશુદ્ધ ઇત્યાદિર્યો ભેદો યસ્ય કલ્પ્યતે ॥

તત્તત્ત્ત્રાનુસારેણ મન્યે સોઽપિ નિરર્થકઃ ॥ ૭૦ ॥

અર્થઃ—તે વ્યવસ્થા કહી દેખાડે છે. કોઈ દર્શની મુક્ત કહે છે; કોઈ શુદ્ધ કહે છે, કોઈક અર્હત કહે છે; કોઈક ऐश्वर્યયુક્ત એટલે ઈશ્વર કહે છે, એ સર્વ સર્વજ્ઞની સંજ્ઞાના ભેદ છે, ત્રીજું નથી ॥ ૬૯ ॥ તેમજ વ્લી અનાદિશુદ્ધ ઈશ્વર છે ઇત્યાદિક ભેદ જે પરદર્શનીઓ કલ્પે છે, તે ભેદ સિદ્ધાંતને અનુસારે વિચારીએ તો માનવા પણ નિર્ગર્થક છે ॥ ૭૦ ॥

વિશેષસ્થાપરિજ્ઞાનાદ્ યુક્તીનાં જાતિવાદિનઃ ॥

પ્રાયો વિરોધતશ્ચૈવ ફલાભેદાચ્ચ ભાવતઃ ॥ ૭૧ ॥

અવિદ્યાક્લેશકર્માદિ યતશ્ચ ભવકારણં ॥

તતઃ પ્રધાનમેવૈતત્સંજ્ઞાભેદમુપાગતં ॥ ૭૨ ॥

અર્થઃ—કેમકે જે વિશેષને નહિ જાણ્યાથી, ઠક્તિયુક્તિના જાતિવચનથી અને પ્રાયે વિરોધથી ભાવથી ફલનો અભેદ છે, એ હંતુ માટે ॥ ૭૧ ॥ જે અવિદ્યા, ક્લેશ અને કર્મ ઇત્યાદિક જે સંસારના કારણ પ્રગટે, તે કેટલાએક દર્શનીઓ જુદા જુદા કહે છે. એટલે કોઈ અવિદ્યા, કોઈ ક્લેશ, કોઈ કર્મ, એમ સંજ્ઞાયે કરી ભેદ કહે છે, પણ એ ત્રણે પ્રધાનપણે એકજ છે ॥ ૭૨ ॥

यस्यापि योऽपरो भेदश्चित्रोपाधिस्तथा तथा ॥

गीयतेऽतीतहेतुभ्यो धीमता सोऽप्यपर्यकः ॥ ७३ ॥

ततः स्थानप्रयासोऽयं यत्तद्वेदनिरूपणं ॥

सामान्यमनुमानस्य यतश्च विषयो मतः ॥ ७४ ॥

अर्थ—ए अग्निद्यादिक प्रणना गली वीणा भेद कल्पनाये अनेक वाय छे, तेथी अनेक प्रकारनी उपाधी निपजे, तेम तेम जाणिये जे हेतुनो अभाव वाय छे, पण ते उपाधिभेद पडितने निरर्थक छे एम जाणतु ॥ ७३ ॥ तेथी आ स्थाननो जे प्रयास ते भेदनु निरूपण कराने अनुमाननो विषय ते सामान्य जाणयो, केमके ज्या अनुमान प्रमाण करिये त्या सामान्यपणे उपयोगी होय तेवारे अनुमान विषयनो अभाव वाय ॥ ७४ ॥

सक्षिप्तरुचिजिज्ञासोर्विशेषान बलबलम् ॥

चारिसजीविनीचारजातादत्रोपयुज्यते ॥ ७५ ॥

जिज्ञासापि सता न्याय्या यत्परेऽपि वदत्यदः ॥

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ७६ ॥

अर्थ—जेम मनीषी नामा चारं जे घामगुटी तेने ओलपनारी मोटी स्त्रीये ते गुटीने योगे भर्तृग्ने पशु अगस्था माथी पुत्र्य वनाव्यो, तम मक्षेप रुचिगालो विशेष बलवान करारे कह्नाय ? जेवारे तनी प्रीति माचे साची होय तेवारे कह्नाय पण माची प्रीति विनातु विशेष बल ते बलमा न गणार ॥ ७५ ॥ माटे ए प्रण जे कामादि योग तेने विषय मत्पुरुषे जाणपणु रागदुःख उचिद छे परस्पर्शनीतु म्हतु पण एवु ज छे हे अर्जुन ! जे पुत्र्य जानयोगने जाणया इच्छे ते पुत्र्य परमात्मानी दिशाने पावे ॥ ७६ ॥

भार्ता जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी चानि चतुर्विधाः ॥

उपासकान्त्रयस्तत्र धन्या वस्तुविशेषतः ॥ ७७ ॥

ज्ञानी तु शांतविशेषो नित्यभक्तिर्विशिष्यते ॥

अत्यासन्नो ह्यसौ भर्तुरंतरात्मा सदाशयः ॥ ७८ ॥

अर्थ—एक दुःखी, बीजो जाणवानी इच्छावालो, त्रीजो धननो अर्थी अने चौथो ज्ञानी—ए चार प्रकारना हे अर्जुन ! मारा सेवको छे; पण ते मध्ये एक धनार्थी विना जे बीजा त्रण जातना सेवक ते वस्तुतत्त्वना जाण छे माटे धन्य छे—वखाणवा योग्य छे ॥ ७७ ॥ ए त्रणने धन्य क्ख्या तेमां पण जेनो विक्षेप शम्यो छे, अने नित्य भक्तिवंत एहवो ज्ञानी पुरुष जे चौथो ते मोटो जाणवो. ते ज्ञानी अमारी पासे अत्यंत नजीक रहे छे माटे श्रेष्ठ छे, केमके अंतरात्माए वत्ते छे, अने तेना आशय निर्मल छे; ते माटे ॥ ७८ ॥

कर्मयोगविशुद्धस्तद्ज्ञाने युंजीत मानसं ॥

अङ्गश्चाश्रद्धधानश्च संशयानो विनश्यति ॥ ७९ ॥

निर्भयः स्थिरनासाग्रदत्तदृष्टिर्व्रते स्थितः ॥

सुखासनः प्रसन्नास्यो दिशश्चानवलोकयन् ॥ ८० ॥

अर्थ—हे अर्जुन ! कर्मयोगे विशुद्ध थको ते प्राणी ज्ञानमां पोतानुं मन जोडे छे, अने हे अर्जुन ! एक मूर्ख, बीजो श्रद्धा रहित अने त्रीजो संशयभरलो माणस ए त्रणे विनाश पासे छे ॥ ७९ ॥ निर्भय, नासिकाना अग्रभागने विषे दृष्टि राखीने स्थिर रहेनार, तथा निरंतर व्रतमां रहेनार, एहवो सुखासने वेठो, वली प्रसन्न मुख छे जेहनुं अने एकदृष्टि राखनार, आडुंअवलुं नही जोनार ॥ ८० ॥

देहमध्यशिरोग्रीवमवक्र धारयन्बुधः ॥

दतैरसस्पृशन् दतान् सुश्लिष्टाधरपल्लवः ॥ ८१ ॥

आर्त्तरीट्टे परित्यज्य धर्मे शुक्ले च दत्तधीः ॥

अप्रमत्तो रतो ध्याने ज्ञानयोगी भवेन्मुनिः ॥ ८२ ॥

अर्थ—केड, मस्तक अने कोट तेने पासरा धरतो, एटले शरीरनी चपलाइ-वाकाइ रहित एहमो डाद्यो, दाते करी दातने अणफरसतो एटले स्पर्ग करतो नथी अने जेना होठ पल्लव पेउ रुढ़ी रीते मलेला होय ॥ ८१ ॥ तथा आर्त्त रौद्रध्यान छाडीने धर्म शुक्लध्यानमा बुद्धि दीधी छे अने भारे अप्रमत्तपणे ध्यानमा रत यको एवो जे मुनि तेने ज्ञानयोगी रुहेमो ॥ ८२ ॥

कर्मयोग ममभ्यस्य ज्ञानयोगममाहित ।

ध्यानयोग समारुह्य मुक्तियोग प्रपश्यते ॥ ८३ ॥

अर्थ—ते मुनि कर्मयोगनो अभ्यास करी, चढवाने उज-माल थई, ज्ञानयोगरूप दोरडु झाली, समाधिपणे ध्यानयोग नीसरणीए चडीने मुक्तियोगरूप मदिरने पाम ॥ ८३ ॥

॥ इति योगाधिकार पचदशमो समाप्तः ॥

अथ ध्यानाधिकारः

स्थिरमध्यवसानं यत्तद्व्यानं चित्तमस्थिरं ॥

भावना चाप्यनुप्रेक्षा चिंता वा तत्रिधा मतं ॥१॥

मुहूर्त्तोत्तर्भवेऽव्यानमेकार्थं मनसः स्थितिः ॥

बह्वर्थसंक्रमे दीर्घाप्यच्छिन्ना ध्यानसंनतिः ॥ २ ॥

अर्थ—चित्त चपल छे, पण ते चित्तने जे स्थिरपणे चित्तना अध्यवसायने प्रगट करे तेवारे तेने ध्यानयोगी कहिये. एक भावना, वीजी अनुप्रेक्षा, अने वीजु चिंतानुं ध्यान—ए त्रण प्रकारे चित्त चपल थाय छे ॥ १ ॥ अंतर्मुहूर्त्ते ध्यान होय, पण जिहां एक ठामे एक अर्थने विषे घणा अर्थनुं संक्रमण थाय, एवी मननी स्थिति हांय तिहां ध्याननी अविच्छिन्न दीर्घपणे परंपरा थाय. तिहां कांई अंतर्मुहूर्त्तनो नियम नथी ॥ २ ॥

आर्त्तं रौद्रं च धर्मं च शुक्लं चेति चतुर्विधं ॥

तत्स्याद्भेदाविह द्वौ द्वौ कारणं भवमोक्षयोः ॥३॥

शब्दादीनामनिष्टानां वियोगासंप्रयोगयोः ॥

चिंतनं वेदनायाश्च व्याकुलत्वमुपेयुषः ॥ ४ ॥

अर्थ—आर्त्त, रौद्र, धर्म ने शुक्ल—ए चार ध्यानना भेद छे. ते मध्ये प्रथमनां वे ध्यान ते संसारनां कारणिक छे, अने पाछलां वे ध्यान ते मुक्तिनां कारणवाची छे ॥ ३ ॥ तेमां प्रथम आर्त्तध्यानना चार भेद कहे छे. प्रथम अनिष्ट जे शब्दादिक, तेना वियोग वांछे के रखे अनिष्टना संयोग वने तेम अनिष्ट मले जे पीडा थाय तेनुं चिंतन करे तेथी व्याकुल थाय ॥ ४ ॥

इष्टाना प्रणिधान च सप्रयोगवियोगयोः ॥

निदानचितन पापमार्त्तमित्य चतुर्विधम् ॥ ५ ॥

कापोतनीलकृष्णाना लेख्यानामत्र मभय ॥

अनतिक्लिष्टभावाना कर्मणा परिणामतः ॥ ६ ॥

अर्थ—बीजो भेद इष्टनु चितन करे, एटले रखे इष्ट नस्तुना सयोगनो वियोग थई जाय, बीजो नियाणु करे, चोथो रोगना औषधनी चिता करे. ए चार आर्त्तध्यानना प्रकार छे ॥ ५ ॥ ए मध्ये कापोत, नील, कृष्ण ए त्रण लेख्यानो मभय छे, केवके जेमा अति क्लिष्ट भावना नथी एही कर्मनी परिणतिना परिणामे करी ए त्रण लेख्यानो मभय छे ॥ ६ ॥

कदन रुदन प्रांचैः शोचन परिदेवन ॥

ताडन लुचन चेति लिंगान्यस्य विदुर्बुधाः ॥ ७ ॥

मोघ निदन्निज कृत्यं प्रशसन् परमपदः ॥

विस्मितः प्रार्थयन्नेता. प्रसक्तश्चैव वुर्जनः ॥ ८ ॥

अर्थ—उकोर करवो, ऊचे स्वरे रडवुं, शोचना करधी, नाम दइने रडवु, मारवु, माथाना बाल तोडवा इत्यादिकने पंडित आर्त्तध्यानना लक्षण कह छे ॥ ७ ॥ अम मदबुद्धि छीए एम कहीने पोतानु कार्य निदे, अम शु पालीशु ? मुक्तिमार्ग तो महोटो छे, एम प्रशसा करे, एम विस्मित थको लोक पासे मागतो फर इत्यादिक दुर्जननी रीत छे ॥ ८ ॥

प्रमत्तश्चेद्रिधार्थेषु गृह्यो धर्मपराङ्मुखः ॥

जिनोक्तमपुरस्कृर्वन्नार्त्तध्याने प्रवर्त्तते ॥ ९ ॥

प्रमत्तांतगुणस्थानानुगमेतन्महात्मना ॥

सर्वप्रमादमूलत्वात्त्याज्यं तिर्यग्गतिप्रदं ॥ १० ॥

अर्थ—जे प्रमादी होय, विषयमां लीन होय, धर्मथी उलटो होय, जिनवाणीने गोपवे तेवो पुर्य आर्त्तध्यानमां प्रवर्ते ॥ ९ ॥ ए ध्यान उपलां गुणठाणां पामतां थकां प्रमादमां पाडे अने छट्टा गुणठाणा लगे रहे; माटे मोटा मुनिये सर्व प्रमादसुं मूल तथा तिर्यच् गति पमाडे एवुं जाणीने ए ध्यानने छोटवुं ॥ १० ॥

निर्दयं बधबंधादिचिंतनं निविडक्रुधा ॥

पिशुनासत्यमिथ्यावाक् प्रणिधानं च मायया ॥ ११ ॥

चौर्यधीर्निरपेक्षस्य तीव्रक्रोधानलस्य च ॥

सर्वाभिशंकाकलुषं चित्तं च धनरक्षणे ॥ १२ ॥

अर्थ:—हवे जे निर्दय होय, जीवनो बध-बंधनादिक चिंतवे, आकरो क्रोधी होय, चाडीओ होय, जटुं बोले, मिथ्यात्वसुं बचन बोले, माया-कपट धरे ॥ ११ ॥ चोरी करनार, परमार्थ रहित, क्रोधरूप अग्रिये धमधमतो रहे, धन संचय करनार, धनने डाटी राखे, शंकाये मेलुं मन राखनार, एटले रखेने कोई मारुं धन जुए अने लड जाय ए रीते १ हिंसानुबंधी, २ मृपानुबंधी, ३ चौर्यानुबंधी, ४ परिग्रहरक्षणानुबंधी ए चार प्रकार रौद्रध्यानना जाणवा ॥ १२ ॥

एतत्सदोपकरणकारणानुमतिस्थिति ॥

देशाविरतिपर्यंतं रौद्रध्यानं चतुर्विधं ॥ १३ ॥

कापोतनीलकृष्णानां लेह्यानामत्र संभवः ॥

अतिसंश्लिष्टरूपाणां कर्मणां परिणामतः ॥ १४ ॥

અર્થ:—એ રીતે ધ્યાનને કરવે, કરાવવે અને અનુમોદવાની સ્થિતિયે કરી એ ધ્યાન ડોપનુ કારણ છે એ ધ્યાન ચોયા અવિરતિ ગુણઠાણા અને પાચમા દેશવિરતિ ગુણઠાણા મુઘી હોય, એ રીતે રૌદ્રધ્યાનના ચાર ભેદ કહ્યા ॥ ૧૩ ॥ કાપોત, નીલ અને કૃષ્ણ એ ત્રણ લેશ્યાનો ઇહા સભવ છે. એ અતિ સફ્ટિષ્ટરૂપ જે કર્મ તેના પરિણામથી હોય છે ॥ ૧૪ ॥

ઉત્સન્નબહુદોષત્વ નાનામારણદોષતા ॥

હિસાદિષ્ટ પ્રવૃત્તિશ્ચ કૃત્વાચ સ્મયમાનતા ॥ ૧૫ ॥

નિર્દયત્વાનનુશયૌ વદ્ધુમાનઃ પરાપદિ. ॥

લિગાન્યત્રેત્યદો ધૌરૈસ્ત્યાજ્ય નરકદુઃસ્વદ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—એ પ્રાયે ઘણા ડોપનુ કારણ છે નાનાપ્રકારના જીવને મારનાના ડોપે કરી હિંસાદિકમા પ્રવૃત્તિ થાય, પાપ કરીને સુશન્તીપણુ માને ॥ ૧૫ ॥ નિર્દયપણુ, પશ્ચાત્તાપપણુ, પરઆપદાયે રાજીપણુ અને મહાવિપયીપણુ, એ ચિન્હે કરી એ ધ્યાન નરકના દુ સ્વનુ આપનારુ છે, માટે એ ધ્યાનને ઝાડવુ ॥ ૧૬ ॥

અપ્રશસ્તે ઇમે ધ્યાને દુરતે ચિરસસ્તુતે ॥

પ્રશસ્ત તુ કૃતાભ્યાસો ધ્યાનમારોદુમર્હતિ ॥૧૭॥

ભાવના દેશકાલે ચ સ્પસન્તાલબનશ્રમાત્ ॥

ધ્યાતવ્યધ્યાનાનુપ્રેક્ષા લેશ્યાલિંગફલાનિ ચ ॥૧૮॥

અર્થ:—એના એ વે ધ્યાન વે મહાનિર્બલ છે એનો ઘણો પરિચય કરીએ, તો તેથી કડમા વિપાક પ્રગટે, માટે હાથા પુરુષે અભ્યાસ કરતા ઉજ્જ્વલ ધ્યાને ચઢવુ યોગ્ય છે ॥ ૧૭ ॥ હવે ધર્મધ્યાન કહે છે. દેશકાલ જોઈને શુભ- ભાવના કરવી,

પોતાની સત્તાના આલંબનના ક્રમથી ધ્યેય ધ્યાતા અને ધ્યાનની અનુપ્રેક્ષા તે શુભ લેશ્યાના ચિન્હનું ફલ છે ॥ ૧૮ ॥

જ્ઞાત્વા ધર્મં તતો ધ્યાયેચ્ચ તસ્રસ્તત્ર ભાવનાઃ ॥

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવૈરાગ્યાલ્યાઃ પ્રકોર્તિતાઃ ॥ ૧૯ ॥

નિશ્ચલત્વમસંમોહો નિર્જરા પૂર્વકર્મણાં ॥

સંગાશંસા ભયોચ્છેદઃ ફલાન્યાસાં યથાક્રમાત્ ॥૨૦॥

અર્થ—જ્ઞાનભાવના, દર્શનભાવના, ચારિત્રભાવના અને વૈરાગ્યભાવના એ ચાર ભાવનાને ધર્મ જાણી ધ્યાવવી ॥ ૧૯ ॥ તેમાં જ્ઞાનભાવનાથી નિશ્ચલપણું થાય અને દર્શનભાવનાથી અમૃદ-પણું થાય. વલી ચારિત્રભાવનાથી પૂર્વકર્મની નિર્જરા થાય અને વૈરાગ્યભાવનાથી સ્ત્રિયાદિકનો સંગ તથા પુદ્ગલની ઇહા અને ભય તેનો ઉચ્છેદ થાય. એ રીતે એ ચાર ભાવનાનાં ફલ જાણવાં ॥૨૦॥

સ્થિરચિત્તઃ કિલૈતાભિર્યાતિ ધ્યાનસ્ય યોગ્યતાં ॥

યોગ્યતૈવ હિ નાન્યસ્ય તથા ચોક્તં પરૈરપિ ॥ ૨૧ ॥

ચંચલં હિ મનઃ કૃષ્ણ પ્રમાથિવલવદ્દૃઢં ॥

તસ્યાહં નિગ્રહં મન્યે વાયોરિવ સુદુષ્કરં ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—એ ભાવનામાં જેનું ચિત્ત સ્થિરં હોય તેને ધ્યાનમાં સ્થિરતા રહે. માટે તે પ્રાણી ધ્યાનની યોગ્યતા પામે; પણ વીજો કોઈ ન પામે. તેમજ પરદર્શનમાં પણ કહ્યું છે, તે કહે છે ॥ ૨૧ ॥ અર્જુન પૂછે છે—હે કૃષ્ણ ! મન તો ચંચલ છે; અને શત્રુના સૈન્ય સરખું દૃઢ છે, તે મનનો નિગ્રહ હું શી રીતે કરું ? કેમકે પવનની પેઠે મન દુષ્કર અને અગ્રાહ્ય છે ॥ ૨૨ ॥

અસશય મહાવાહો મનોદુર્નિગ્રહ ચર્લં ॥

અભ્યાસેન ચ કૌંતેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે ॥ ૨૩ ॥

અસપતાત્મનો યોગો દુ.પ્રાપ્ય્ય ઇતિ મે મતિઃ ॥

વશ્યાત્મના તુ યતતા શક્યોઽવાપ્તુમુપાયત. ॥ ૨૪ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે મહાવાહો ! કે. મોટી છે વાહુ જૈની એવા હે અર્જુન ! યેરેયરુ મન ચપલ છે તેનો નિગ્રહ કરવો તો કઠણ છે, તો પણ હે કૃતિના પુત્ર ! હે અર્જુન ! અભ્યાસ અને વૈરાગ્યે કરીને મન વશ થાય એવું છે ॥ ૨૩ ॥ હે અર્જુન ! જેને પોતાનો આત્મા વશ નથી એવો જે પુરુષ તેને ધ્યાનયોગ પામવો દુષ્કર છે, એવી મારી મતિ છે, પણ જેણે આત્માને વશ કીધો છે તેને ઉદ્યમે કરી અને અભ્યાસે કરી ધ્યાનયોગ પામવો સુલભ છે ॥ ૨૪ ॥

સદશપ્રત્યયાવૃત્ત્યા વૈતૃષ્ણ્યાદ્ઘ્ચિરર્થતઃ ॥

एतच्च युज्यते सर्व भावनाभावितात्मनि ॥ ૨૫ ॥

સ્ત્રીપશુક્લીષદુ શીલવર્જિતસ્થાનમાગમે ॥

सदा यतीनामाज्ञप्त ध्यानकाले विशेषत ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—મરત્તો પ્રત્યય જે વિશ્વામ તેણે મહિત અને ગાહ્ય પદાર્થની તૃષ્ણાએ રહિત તથા શુદ્ધ ભાવનાએ ભારીત પુરુષને એ આત્મા વશ કરવો સર્વ પ્રકારે ઘટે છે ॥ ૨૫ ॥ સ્ત્રી, પશુ, નપુ સક, દુઃશીલાદિ રહિત એહમી વસતી મુનિયે સેઝવી, એમ આગમમા મુનિને સદાય પ્રમુખે આજ્ઞા કરી છે, તેમા પણ ધ્યાનપેલાયે તો વિશેષપણે કહી છે એમ જાણવું ॥ ૨૬ ॥

स्थिरयोगस्य तु ग्रामे विशेष. कानने वने ॥

तेन यत्र समाधान स देशो ध्यायतो मतः ॥ ૨૭ ॥

यत्र योगसमाधानं कालोऽपीष्टः स एव हि ॥

दिनरात्रिक्षणादीनां ध्यानिनो नियमस्तु न ॥२८॥

अर्थ—स्थिरयोगवालाए गाममां अने विशेषे करीने वगडामां तथा वनमां जिहां चित्त समाधीमां रहे ते स्थानके ध्यान करवुं ॥ २७ ॥ जे वखत योग स्थिर रहे ते काल रुडो समजवो; पण ध्यानवालाने दिवस अथवा रात्रीनो नियम नथी ॥ २८ ॥

यैवावस्था जिता या तु न स्याद्ध्यानोपघातिनी ॥

तथा ध्यायेन्निपण्णो वा स्थितो वा शयितोऽथवा ॥२९॥
सर्वासु मुनयो देशकालावस्थासु केवलं ॥

प्राप्तास्तन्नियमो नासां नियता योगसंस्थिता ॥३०॥

अर्थ—ध्यानवंत मुनिने जे अवस्थाये, जे ठेकाणे अने जे वेलाये ध्यानने व्यवघात न लागे ते ठेकाणे, ते वेलाये, ते रीते वेठा, ऊमा अथवा सूता ध्यान करवुं ॥ २९ ॥ सर्व देश-काल अवस्थाने विषे रह्या जे, मुनि तेने कांई नियम नथी, केमके ते नियतपणे योगमां स्थिर रह्या छे ॥ ३० ॥

वाचना चैव पृच्छा च परावृत्त्यनुचिंतनं ॥

क्रिया चालंबनानीह सङ्घर्मावश्यकानि च ॥ ३१ ॥

आरोहति दृढद्रव्यालंबनो विपमं पदं ॥

तथा रोहति सङ्घ्यानं सूत्राद्यालंबनाश्रितः ॥ ३२ ॥

अर्थ—वाचना, पृच्छना, परावर्तना अने अनुप्रेक्षा ए धर्मनां आलंबन इहां कह्यां, ते अवश्यकरणी छे ॥ ३१ ॥ जे प्राणी खरी वस्तुनो आलंबक छे ते प्राणी कठण ठेकाणे पण जेम चडे तेम जे जैन सूत्रादिकनो आलंबक छे ते प्राणी रुडे ध्याने पण चडे ॥ ३२ ॥

आलसनादरोद्भुतप्रत्यूहक्षययोगतः ॥

ध्यानाद्यारोहणभ्रशो योगिना नोपजायते ॥ ३३ ॥

मनोरोधादिको ध्यानप्रतिपात्तिक्रमो जिने ॥

शेषेषु तु यथायोगसमाधान प्रकीर्तित ॥ ३४ ॥

अर्थ—आलसना आदरथी प्रगट्यो जे निम्ननो क्षय तना योगी ध्यानरूप परत उपर चढता, योगीश्वरने भ्रष्टपण थतु नथी ॥ ३३ ॥ योगनिरोध ध्यान तो केपलीने छे मन-रोधकरण इत्यादि अनुक्रम जिनमतमा छे नाकी गीजा दर्शनमा तो जेम नजरमा आवे तम योगनु समाधान कह्यु छे ॥ ३४ ॥

आज्ञापायविपाकाना सस्थानस्य च चित्तनात् ॥

धर्मध्यानोपयुक्ताना ध्यातव्य स्याच्चतुर्विध ॥ ३५ ॥

नयभगप्रमाणाख्या हेतूदाहरणान्विता ॥

आज्ञा ध्यायेज्जिनेन्द्राणामप्रामाण्यरुलकिता ॥ ३६ ॥

अर्थ—आज्ञा, अपाय, विपाक अने सस्थान ए चार भेदना चित्तनयकी धर्मध्यानमालाये धर्मध्यान करतु ॥ ३५ ॥ मातनय, सप्तमगी, चार प्रमाण सहित तथा हेतु उदाहरणे सहित अने अप्रमाणरूप दूषणे रहित एरी जिनेश्वरनी आज्ञा ध्यावरी ए प्रथम भेद ॥ ३६ ॥

रागद्वेषकषायादिपीडिताना जनुष्मता ॥

ऐहिकामुष्मिकास्तास्तान्नापायान्निश्चितयेत् ॥ ३७ ॥

ध्यायेत्कर्मविपाक च त त योगानुभावज ॥

प्रकृत्यादिचतुर्भेद शुभाशुभविभागत ॥ ३८ ॥

अर्थः—जे जीव राग, द्वेष, कषायवडे पीडाया छे, ते आ

લોક ને પરલોક સંબંધી કષ્ટ તે ત્રીજે પાચે ચિતવે એ ત્રીજો ભેદ.
 ॥ ૩૭ ॥ જે યોગના અનુભવથી થયો અને પ્રકૃતિ, સ્થિતિ,
 રસ, પ્રદેશના વંધથી નીપજ્યો એહવો જે કર્મનો વિપાક તેને
 શુભાશુભ વહેંચણથી ધ્યાવે એ ત્રીજો ભેદ ॥ ૩૮ ॥

ઉત્પાદસ્થિતિભંગાદિપર્યાયૈર્લક્ષણૈ પૃથક્ ॥

ભેદૈર્નામાદિભિર્લોકસંસ્થાનં ચિંતયેદ્ ભૃતં ॥ ૩૯ ॥

ચિંતયેત્તત્ર કર્તારં ભોક્તારં નિજકર્મણાં ॥

અરૂપમવ્યયં જીવમુપયોગસ્વલક્ષણં ॥ ૪૦ ॥

અર્થ:—ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ, કાલ તથા ભંગાદિ
 પર્યાય લક્ષણે કરી જુદા જુદા ભેદેં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવભેદે
 કરીને ચૌદ રાજલોકતું સંસ્થાન ધારીને ચિતવે ॥ ૩૯ ॥ તિહાં
 પોતાના કર્મનો કર્તા-ભોક્તા આત્મા છે, એમ ચિતવે. એ જીવ
 અરૂપી, અવિનાશી અને ઉપયોગ લક્ષણે યુક્ત છે, એમ ચિતવે
 એ ચોથો ભેદ ॥ ૪૦ ॥

તત્કર્મજનિતં જન્મજરામરણવારિણા ॥

પૂર્ણ મોહમહાવર્ત્તકામૌર્વાનલભીષણં ॥ ૪૧ ॥

આશામહાનિલાપૂર્ણ કષાયકલશોચ્છલત્ ॥

અસદ્વિકલ્પકલ્પોલચક્રં દધતમુદ્ધતં ॥ ૪૨ ॥

અર્થ:—હવે કર્મજનિત સંસારસમુદ્ર વચ્ચાણે છે તે
 જન્મ, જરા અને મરણરૂપ જલે પૂર્ણ ભયોં છે, તથા મોહરૂપ મોટા
 આવર્ત્ત, તદ્રૂપ ભમરી અને કામરૂપ વડવાનલે કરી ભયંકર ॥૪૧॥
 આશારૂપ પ્રચંડવાયુવડે ભરપૂર, કષાયરૂપ ચાર કલશાયે યુક્ત
 અને માઠા વિકલ્પરૂપ મહાઉદ્ભૂત કલ્પોલ જિહાં ઉચ્છલે છે એવો
 મવસમુદ્ર ભયંકર છે ॥ ૪૨ ॥

હૃદિ શ્રોતસિકાવેલામપાતદુરતિકમમ્ ॥

પ્રાર્થનાવલ્લિસતાન દુ.પુરવિપયોદર ॥ ૪૩ ॥

અજ્ઞાનદુર્દિન વ્યાપદ્વિદ્યુત્પાતોદ્ભવદ્વય ॥

કદાગ્રટકુવાતેન હૃદયોત્ક્રવકારિણ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—વલી તે સમુદ્રમા મનમા શ્રોતસિકા એટલે જે હર્ષ તથા શોકનુ ભરાવુ તે રૂપેલ એટલે ભરતિ કહિયે, માટે જો એમા પલ્કો તો પછી નીકલ્લવુ ઘણુ કઠણ છે, અને યાચનારૂપ સંગલનો સમૂહ છે જેને ત્રિપે, તથા દુ સ્વે પૂર્ણ થાય એવો ત્રિપય રૂપ મધ્યભાગ છે જેનો ॥ ૪૩ ॥ જિહા અવકાર વ્યાપ્યુ એતુ અજ્ઞાનરૂપ ગાદલુ છે, તથા જેમા આપદારૂપ વીજલી પડવાનો ભય છે, અને કદાગ્રહરૂપ સરાય પતનનો ઉદ્ભવ યયો છે, તેણે કરીને જ્ઞાન નજરગાઠાનુ તો હૈયુ તુજે, એવો કર્મજનિત સમુદ્ર વિદ્વામણો છે ॥ ૪૪ ॥

વિત્રિધવ્યાધિસવધમત્સ્યકચ્છપમકુલ ॥

ચિતયેચ મગામોધિ ચલદોષાદ્વિદુર્ગમ ॥ ૪૫ ॥

તસ્ય મતરણોપાય સમ્યક્ત્વદ્વધન ॥

વદુશીલાગફલક જ્ઞાનનિર્યામિકાન્વિત ॥ ૪૬ ॥

અર્થ—જે સમુદ્ર ત્રિવિત્ર જાતિના જે રોગના સપત્તી મચ્છ અને કાચનાયે કરી આકુલ છે, તથા જેમા ચલલા, ગૂન્યતા અને ગર્વ ત રૂપ જેદોષ તદ્રૂપ મહોટા પર્વત છે, એમા મગરૂપ સમુદ્રને ચિતરે ॥ ૪૫ ॥ હવં એમા સમુદ્રથી તરવાનો ઉપાય, તે સમક્રિતરૂપ દ્વધન છે જિહા, અને જેને અઠાર હજાર

શિલાંગ સ્થરૂપ પાટીયાં જડ્યાં છે, તથા તે જહાજ જ્ઞાન-
રૂપ ચલાવનાર નિર્યામક જે નાસુદા તેણે સહિત છે ॥ ૪૬ ॥

સંવરાસ્તાશ્રવચ્છિદ્રં ગુપ્તિગુપ્તસમંતનઃ ॥

આચારમંડપોદ્દીપ્તાપવાદોત્સર્ગભૂદ્વયં ॥ ૪૭ ॥

અસંખ્યૈર્દુર્ધરૈર્યોર્ધૈર્દુઃપ્રધૃષ્યં સદાશયૈઃ ॥

સત્યોગકૂપસ્તંભાગ્રન્યસ્તાધ્યાત્મસિતાંશુકં ॥ ૪૮ ॥

અર્થઃ—વલી તે જહાજનાં પાટીઆંને વિષે રહ્યાં જે
છિદ્રો તેહને સંવરરૂપી કીચડ તદ્રૂપ તેલવડે પુર્યાં છે, તથા
મનોગુપ્તિરૂપ ગુપ્ત સુકાન તે માર્ગ વતાવે છે, તેણે કરી તે વહાણ
સમું ચાલે છે, તથા આચારરૂપ મંડપે શોભે છે, વલી તે વહાણમાં
ઉત્સર્ગ અને અપવાદરૂપ વે જાતનો માલ ભરેલો છે ॥ ૪૭ ॥ જે
વહાણમાં શુદ્ધ અધ્યવસાયરૂપ ઘણા વલયંત સુખટો જે રાગ-દ્વેશાદિ
શત્રુને દુઃપ્રધૃષ્ય છે; તથા મલો જે યોગરૂપ કુઓ જે થંમ તેના
ઉપર અધ્યાત્મરૂપ ઉજ્વલ સડ સેંચ્યો છે જિહાં ॥ ૪૮ ॥

તપોઽનુકૂલપવનોદ્ભુતસંવેગવેગતઃ ॥

વૈરાગ્યમાર્ગપતિતં ચારિત્રવહનં શ્રિતાઃ ॥ ૪૯ ॥

સદ્ભાવનાસ્થમઞ્જૂષાન્યસ્તસચ્ચિત્તરત્નતઃ ॥

યથાઽવિદનેન ગચ્છાંતિ નિર્વાણનગરે બુધાઃ ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—તે સદથી તપસ્યારૂપ અનુકૂલ પવન પ્રગટ્યો છે
અને તે પવને કરી સંવેગગુણરૂપ વેગ પ્રગટ્યો છે, તેણે કરી વૈરાગ્ય
માર્ગમાં તે વહાણ ચાલતું જાય છે; એહવું ચારિત્રરૂપ જે વહાણ
તેમાં બેઠા થકા ॥ ૪૯ ॥ રુડી ભાવનારૂપ મંજૂષામાં ગુપ્તપણે
શુભ ચિત્તરૂપી રત્ન સ્થાપ્યું છે જેણે એવા મુનિ નિર્વિઘ્નપણે મુક્તિ-
રૂપ નગરને પામે છે ॥ ૫૦ ॥

यथा च मोहपल्लीशे लब्धव्यतिकरे मति ॥

समारनाटकोच्छेदाशकापकाविले मुष्टुः ॥ ५१ ॥

मज्जीकृतस्वीयभटे नाच दुर्बुद्धिनामिका ॥

श्रिते दुर्नीतिनावृदारूढशेषभटान्विते ॥ ५२ ॥

अर्थ—ए वातनी खबर चोरनो राजा जे मोहरूपी पल्लीपति तेने पडी तेगारे ते मोह जे चोरनो राजा छे तेणे त्रिचारुं जे रखेने ससाररूप नाटकनो उच्छेद थई जाय, एनी शंकररूप जे फचरो तेमा लेपाणो थको ॥ ५१ ॥ ते मोहराजा पोताना सुभटोने सज्ज करीने दुर्बुद्धि नामे जे नाच तेमा पोते वेडो यको, दुष्टाचाररूप बीजा जे नाच छे तेमा वली बीजा घणा सुभटोने वेमारीने पोते भयसमुद्रमा आव्यो ॥ ५२ ॥

आगच्छत्यय धर्मशभटौघे रणमडप ॥

तत्त्वचिंतादिनाराच सज्जीभूते समाश्रिते ॥ ५३ ॥

मिथो लग्ने रणावेशे सम्यग्दर्शनमत्रिणा ॥

मिथ्यात्वमत्रीविषमा प्राप्यते चरमा दशा ॥ ५४ ॥

अर्थ—ते वखते धर्मराजाना सुभटोना जे थोक ते मोहना सैन्यने जोईने रणमडपभूमिमा आवी तत्त्वचिंता प्रमुख जे वहाण ते लेईन सज्ज थया थका ॥ ५३ ॥ ते पडी वेउने माहोमाह युद्ध चालना लाग्यु तेमां सम्यग्दृष्टि जे प्रधान तेणे मिथ्यात्व प्रधानने विषम चरमदशा के० मरणदशा पमाडी, एटने मृत्यु-प्राप कीधो ॥ ५४ ॥

लीलयैव निरुध्यते कपायचरटा अपि ॥

प्रशमादिमहायोधै शीलेन स्मरतस्कर ॥ ५५ ॥

हास्यादिपङ्कलुंटाकवृंदं वैराग्यसेनया ॥

निद्रादयश्च ताड्यन्ते श्रुतयोगादिभिर्भटैः ॥ ५६ ॥

अर्थ—अने उपशमादिक महासुभटे लीलाये करीने कपायरूप चोरटाने रोक्या तथा शीलसुभटे कंदर्परूप चोरने जीत्यो ॥ ५५ ॥ वैराग्यनी सेनाये करीने हास्यादिक जे छ चोर तेने जीत्या अने ज्ञानयोगादिक जे सुभटा तेणे निद्रादिकने मारी काढ्या ॥ ५६ ॥

भटाभ्यां धर्मशुक्लाभ्यामार्तरौद्राभिधौ भटौ ॥

निग्रहेणेंद्रियाणां च जीयते द्रागसंयमः ॥ ५७ ॥

क्षयोपशमतश्चक्षुर्दर्शनावरणादयः ॥

नश्यत्यस्नातसैन्यं च पुण्योदयपराक्रमात् ॥ ५८ ॥

अर्थ—धर्मध्यान अने शुक्लध्यान ए वे सुभटे आर्त्त अने रौद्र ए वे सुभटने हण्या, तथा पांच इंद्रियना निग्रहरूप सुभटे उतावले करी असंयमरूप सुभटने जीत्यो ॥ ५७ ॥ दर्शनावरणीयना क्षयोपशम सुभटे चक्षुर्दर्शनावरणादिक योद्धाओने मार्या. वली पुण्योदयना पराक्रमथी अशातारूप सैन्य नासी गयुं ॥ ५८ ॥

सह द्वेषगजेंद्रेण रागकेशरिणा तथा ॥

सुतेन मोहभूपोऽपि धर्मभूपेन हन्यते ॥ ५९ ॥

ततः प्राप्तमहानंदा धर्मभूपप्रसादतः ॥

यथा कृतार्था जायन्ते साधवो व्यवहारिणः ॥ ६० ॥

अर्थ—हवे छेवटे द्वेषरूप हाथीये वेठो तथा रागरूप सिंहे सहित एहवो मोहराजा तेने पण धर्मराजाए हण्यो ॥ ५९ ॥ तेवार

પછી સાધુરૂપી વ્યવહારિયા ધર્મરાત્રાનો પ્રસાદ જે પસાય તથી કૃતાર્થ થઈ, આનંદ પામી સુખે પોતાનો વ્યાપાર કરતા થયા ॥૬૦॥

વિચિંતયેત્તયા સર્વ ધર્મધ્યાનનિવિષ્ટધીઃ ॥

ઈદ્દગન્યદપિ ન્યસ્તમર્થજાત યદાગમે ॥ ૬૧ ॥

મનસશ્ચેદ્વિયાણા ન્વ જયાદ્યો નિર્વિકારધીઃ ॥

ધર્મધ્યાનસ્ય સ ધ્યાતા શાતો દાતઃ પ્રકીર્તિત ॥૬૨॥

અર્થ—એ રીતે સર્વ ધારી લેવું તે ધર્મધ્યાનમા જે મુનિની બુદ્ધિ પેઠી છે, તેણે એને તથા એના જેવા વીજા પળ જે આગમ-સિદ્ધાંતમા પદાર્થના સમૂહ સ્થાપ્યા છે તેનું ચિંતન કરવું ॥૬૧॥ જે મનનો અને ઇન્દ્રિયનો જય કરીને નિર્નિકાર બુદ્ધિવાલો થયો તેને ધર્મધ્યાનનો ધ્યાતા કહ્યો છે વર્તી શાતદાતપણુ પળ તદ્દનેજ હોય ॥ ૬૨ ॥

પરૈરપિ યદિષ્ટ ચ સ્થિતપ્રજ્ઞસ્ય લક્ષણ ॥

ઘટતે હ્યત્ર તત્સર્વ તથા ચેદ વ્યવસ્થિત ॥ ૬૩ ॥

પ્રજહાતિ યદા કામાન્ સર્વાન્ પાર્થ ! મનોગતાન્ ॥

આત્મન્યેવાત્મમતુષ્ટ સ્થિતપ્રજ્ઞસ્તદોચ્યતે ॥ ૬૪ ॥

અર્થ—પરદર્શની પળ સ્થિતપ્રજ્ઞનું લક્ષણ એમ કહ છે અને તે સર્વે ઇહા ઘટે છે, તેમન ઇહા અપસ્થિત હોય તે જાણવું ॥ ૬૩ ॥ હ અર્જુન ! જેવારે કદર્પને છોડે અને મનના સર્વ કામને ત્યાગી આત્મસતોપી થઈને આત્માને પ્રિયે રહે તે પ્રાણીને તેવારે સ્થિતપ્રજ્ઞાવત કહીએ ॥ ૬૫ ॥

દુઃસ્વેપ્સુદ્વિગ્નમત્તા સુસ્ત્રેષુ વિગતસ્પૃહ ॥

વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે ॥ ૬૬ ॥

यः सर्वज्ञानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभं ॥

नाभिनन्दति न द्वेषि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६६ ॥

अर्थः—जेहने दुःखमां उद्वेग नथी. अने सुखनी इच्छा नथी, तथा जेहना राग, भय अने क्रोध गया छे ते मुनिने स्थितबुद्धिवालो कहिये ॥ ६५ ॥ जेने विषय उपर स्नेह नथी, जेवुं तेवुं शुभ अशुभ मले तोपण रागद्वेष नथी; हे अर्जुन ! तेनी बुद्धि रुडी छे एम जाणवुं ॥ ६६ ॥

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानिव सर्वशः ॥

इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥६७॥

शांतो दांतो भवेदीदृगात्मारामतया स्थितः ॥

सिद्धस्य हि स्वभावो यः सैव साधकयोग्यता ॥६८॥

अर्थः—हे अर्जुन ! जेम काचवो अंगने संहरी-संकोची राखे तेम इंद्रिओने विषयथी पाछी वाले तेनी बुद्धि मोटी छे ॥ ६७ ॥ ते शांत गुण अने दांतगुणी होय, तेने आत्मारामवडे आत्मामां रखो कहिये. सिद्धिनो स्वभाव पण एवोज छे, अने एवा जे होय तेनेज साधकतापणानी योग्यता कहिये ॥ ६८ ॥

ध्यातायमेव शुक्लस्याप्रमत्तः पादयोर्द्वयोः ॥

पूर्वविद् योग्ययोगी च केवली परयोस्तयोः ॥६९॥

अनित्यत्वाद्यनुप्रेक्षा ध्यानस्थोपरमेऽपि हि ॥

भावयेन्नित्यमभ्रान्तः प्राणा ध्यानस्थ ताः खलु ॥७०॥

अर्थः—ए धणी शुक्लध्यानना वे पायानो अप्रमत्त थको ध्यावनार थाय, पूर्वधरणे योगी होय अथवा अयोगी होय; पण केवलीपणे होय. ते पछी शेष वे पायाने ध्यावे ॥ ६९ ॥

ध्यानने पिरामकाले अनित्यत्वादि भावना छाडे नहीं, मिश्रम
रहितपणे नित्य भावना भावे ते ध्यानना प्राण जाणया ॥ ७० ॥

तीव्रादिभेदभाज. स्युर्लेश्यास्तिस्र इहोत्तरा. ॥

लिंगान्यत्रागमश्रद्धा विनयः मद्रुणस्तुति. ॥ ७१ ॥

शीलसयमयुक्तस्य ध्यायतो धर्ममुत्तम ॥

स्वर्गप्राप्तिफल प्राहुः प्रौढपुण्यानुबधिनीं ॥ ९२ ॥

अर्थः—इहा पाछली त्रण लेश्याओ छे एटले तेजो, पद्म
अने शुक्ल ए त्रण लेश्या जे छे त तीव्र, तीव्रतर तीव्रत्तम ए त्रण
भेदनी भजनारी छे तेना ए चिन्ह छे जे आगमनी श्रद्धा,
विनय, रुडा गुणनी स्तवना करवी ॥ ७१ ॥ शील अने सयमयुक्त
प्राणीने उत्तम धर्मध्यान ध्याते वके स्वर्गप्राप्तिफल कह्यु
छे ते मोटा पुण्यानुबधी पुण्यने पाम ॥ ७२ ॥

ध्यायेच्छुक्रमथ क्षातिमृदुत्वार्जवसुक्तिभि ॥

छद्मस्थोऽणौ मनो धृत्वा व्यपनीय मनो जिन. ॥ ७३ ॥

सवितर्क सविचार सपृथक्त्व तदादिम ॥

नानानयाश्रित तत्र वितर्कपूर्वकश्रुत ॥ ७४ ॥

अर्थ —जे समतापणे तथा निष्कपटपणे अने जीमनमुक्त-
पणे एवी स्थिति राखीने शुक्लध्यानने ध्यावे, अने छद्मस्थपणे
अणुमा मन धरीने रहे तेमारे रागद्वेषने जीते ॥ ७३ ॥ सपृथ
क्त्वसवितर्कसविचार, ए नामे शुक्लध्याननो पहिलो पायो तेने
नानाप्रिय नये सहित विचारपूर्वक श्रुते करी ध्याययो ॥ ७४ ॥

अर्थव्यजनयोगाना विचारोऽन्योन्यसक्रमः ॥

पृथक्स्व द्रव्यपर्यायगुणातरगति पुन. ॥ ७५ ॥

ત્રિયોગયોગિનઃ સાધોર્વિતર્કાચ્ચન્વિતં હ્યદઃ ॥

ईषच्चलत्तरंगाऽब्धेः क्षोभाभावदशानिभं ॥ ७६ ॥

અર્થઃ—અર્થ, અક્ષર અને યોગ એના જે વિચાર તેનું સાંહોમાંહે સંક્રમણ તેનું નામ પૃથક્ત્વ કહિયે; તે કેવું છે ? કે દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય તેમાં ગતિ છે જેની એવું છે. એ પહેલો ખેદ ॥ ૭૫ ॥ ત્રણ યોગે ઉપરમ્યા જે યોગી તે સાધુને વિતર્કા-દિક થોડા ચંચલ તરંગ છે, જેમાં એવો જે સમુદ્ર તે ક્ષોભનો જે અભાવ તેવી દશા સરખું છે ॥ ૭૬ ॥

एकत्वेन वितर्केण विचारेण च संयुतं ॥

निर्वर्तस्थप्रदोषाभं द्वितीयं त्वेकपर्यायम् ॥ ७७ ॥

सूक्ष्मक्रियानिवृत्ताख्यं तूतीयं तु जिनस्य तत् ॥

अर्धरुद्धांगयोगश्च रुद्धयोगे द्वयस्य च ॥ ७८ ॥

અર્થઃ—એકત્વવિતર્કવિચાર નામે જે વીજો પાયો તે પવન રહિત જે દીવો તે સરખો છે. એ વીજો પાયો તે એક પર્યાય-રૂપ છે ॥ ૭૭ ॥ સૂક્ષ્મક્રિયાનિવૃત્તિ નામે ત્રીજો પાયો તે કેવલીને હોય. તેમાં વાદર જે કાયયોગ તેને અર્ધ રૂંધ્યો છે, અને મન તથા વચન એ બે યોગને સમસ્ત રૂંધે તેવારે ત્રીજો પાયો ધ્યાવે ॥ ७૮ ॥

तुरीयं तु समुच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति तत् ॥

शैलवन्निःप्रकंपस्य शैलेद्यं विश्ववेदिनः ॥ ७९ ॥

एतच्चतुर्विधं शुक्लध्यानमत्र द्वयोः फलं ॥

आद्ययोः सुरलोकाप्तिरंत्ययोस्तु महोदयः ॥ ८० ॥

અર્થઃ—હવે ચોથા પાયામાં ક્રિયા ઉચ્છેદી છે અને

પોતે પરતની પેરે અપ્રતિપાતિ થયો છે, એમો ત્રિશ્વવેદી, જગ-
ત્ના સર્મ માગનો જાણ જે કેવલી તે નિઃપ્રકૃપ પરતની માફક
ઘનીમૂત થયા શેલેશીકરણ કરે ॥ ૭૯ ॥ એ ચાર પ્રકારનું
શુક્લધ્યાન છે, તેનું ફલ રહે છે. ઇહા પ્રથમ વે પાયામા જે કાલ
કરે તે સ્વર્ગગતિ પામે અને ઉપરના વે પાયામા કાલ કરનાથી
મોક્ષ પામે ॥ ૮૦ ॥

આશ્રવાપાયમસારાનુભાવભવસતતીઃ ॥

અર્થે વિપરિણામ વાનુપડયેચ્છુરુવિશ્રમે ॥ ૮૧ ॥

દ્વયોઃ શુક્લા તૃતીયે ચ લેશ્યા સા પરમા મતા ॥

ચતુર્યં શુક્લભેદસ્તુ લેશ્યાતીતં પ્રકીર્તિતં ॥ ૮૨ ॥

અર્થ —શુક્લધ્યાનને વિશ્રામે આશ્રવનો નાશ દેસે,
સમારના સ્વરૂપને મમની પરપરા દેસે અને અન્ય પદાર્થે આત્માનું
વિપરિણામપણું જુએ ॥ ૮૧ ॥ એ શુક્લધ્યાનના પ્રથમ વે પાયામા
વે લેશ્યા તથા ત્રીજે પાયે તો પરમ ઉત્કૃષ્ટ શુક્લેશ્યા રહી
છે, અને ચોથો પાયો જે છે તે તો લેશ્યાયે રહિત કહ્યો છે ॥૮૨॥

લિંગ નિર્મલયોગસ્ય શુક્લધ્યાનવતોઽપ્રથઃ ॥

અસમોહો વિવેકશ્ચ વ્યુત્સર્ગશ્ચાભિધીયતે ॥ ૮૩ ॥

અવધાદુપસર્ગમ્પ્ર કૃપતે ન ત્રિભોતિ ચ ॥

અસમોદ્દાન્ન સૂક્માર્થ માયાસ્તપિ ચ મુહ્યતિ ॥૮૪॥

અર્થ:—શુક્લધ્યાનપાલાને નિર્મલ યોગ હોય, તેના લક્ષણ
કહ છે અહિંસક હોય, મોહરહિત, વિવેકી હોય અને ત્યાગ-
બુદ્ધિયે યુક્ત હોય ॥ ૮૩ ॥ ત્રી અવધી થયો માટે ઉપસર્ગ અને

परिसह तेथी कंपे नही तथा वीहे पण नहीं. ए अहिंसक लक्षण होय १, तथा सूक्ष्म अर्थमां, वली मायामां मुंझाय नहीं; ए असंमोह एटले मोहरहितनुं लक्षण कहुं २ ॥ ८४ ॥

विवेकात्सर्वसंयोगाद्भिन्नमात्मानमोक्षते ॥

देहोपकरणासंगो व्युत्सर्गाज्जायते मुनिः ॥ ८५ ॥

एतद्ध्यानक्रमं शुद्धं मत्वा भगवदाज्ञया ॥

यः कुर्यादितदभ्यासं संपूर्णाध्यात्मविद्भवेत् ॥ ८६ ॥

अर्थः—सर्व संयोगथी आत्माने जूदो देखे, ए विवेकनुं लक्षण छे ३, देह तथा उपकरणनी त्यागवुद्धिये असंगानुष्ठान वर्ते छे, ए व्युत्सर्गनुं लक्षण छे ४. ए चार लक्षण ६६ मां श्लोकमां कहुं छे. तेनो ए अर्थ विवरीने कहुं. ए लक्षणे जे मुनि होय ते ज्ञानपणुं पामे ॥ ८५ ॥ ए रीते ध्याननो जे अनुक्रम ते शुद्ध रीते जाणीने, प्रभुनी आज्ञा प्रमाणे एनो अभ्यास जे करशे ते संपूर्ण अध्यात्मज्ञानी थामे ॥ ८६ ॥

इति ध्यानाधिकारः षोडशः ॥

अथ ध्यानस्तुत्याधिकारः

यत्र गच्छति पर परिपाक पाकशासनपद तृणकल्प ॥
स्वप्रकाशसुग्रयोधमय तद्धानमेव भवनाशि भजध्व ॥ १ ॥

अर्थ — माटे उत्कृष्ट परियक्त्र ध्यान पामे थके मुनिराज ते इदानी पदवीने पण तृण सरावर गणे, माटे जे यकी सुखे करी आत्माने प्रकाशकारी ज्ञान प्रगटे एवु समारतु नाश करनारु ध्यान सेवतु ॥ १ ॥

आतुरैरपि जडैरपि साक्षात्

मुत्यजा हि विषया न नु रागः ॥

ध्यानवास्तु परमशुतिदर्शी

तृप्तिमाप्य न तमृच्छति भूयः ॥ २ ॥

अर्थ — कामातुर जे प्राणी तथा जड जे प्राणी ते पण प्रगटपणे विषयसुखने सुखे छाडे, पण रागदशा छाडवी दुर्घट छे, अने ध्यानवत मुनि तो मात्र परमात्मानो ज दर्शनी छे ते तो ध्यानमा तृप्ति पामीने फगीयी रागद्वेषने वाछे नही ॥ २ ॥

या निशा सकलभूतगणाना

ध्यानिनो दिनमहोत्सव ण्यः ॥

यत्र जाग्रति च तेऽभिनिविष्टा

ध्यानिनो भवति तत्र सुषुप्तिः ॥ ३ ॥

अर्थ — सर्व प्राणीने निद्रामा जे रात्रि जाय छे ते ध्यानदशावालां ए रात्री ते जाग्रत महोत्सवनो दिवस छे,

अने संपारी जीव विषयमां लीन थका जे वेलाये जागे छे ते वेला ध्यानवाला मुनिराजने शयनरूप छे ॥ ३ ॥

संप्लुतोदक इवांधुजलानां सर्वतः सकलकर्मफलानां ॥
सिद्धिरस्ति खलु यत्र तदुच्चैर्ध्यानमेव परमार्थनिदानं ॥४

अर्थः—जेम वपराया विनाना (अचड कुवानुं) पाणी डोहोलुं रहे छे, तेम जेमां सर्वथकी सकल कर्मना फलनी सिद्धि एहवो जे ध्यानरूप घट जे जलमां रमतो होय, (पाणी वपगतुं होय) त्यां जल निर्मल होय; माटे सकल क्रियाफलनी सिद्धि ध्यानथी छे, ध्यान ते परम अर्थनुं कारण छे ॥ ४ ॥

वध्यते न हि कषायसमुत्थैर्मानसैर्न ततभूपनमद्भिः ॥

अत्यनिष्टविषयैरपि दुःखैर्ध्यानवान्निभृतमात्मनि लीनः

अर्थ—जे ध्यानवान् पुरुष ते कषायजनित मने करी बंधातो नथी तेहने जो राजानी श्रेणी आवी नमस्कार करे, तो पण तेनुं चित्त डोहोलाय नही; अने अनिष्ट विषयनी प्राप्तिलां दुःखे करी पण निश्चलपणुं छोडे नहि, तेने आत्माने विषे लीन कहिये ॥ ५ ॥

स्पष्टदृष्टसुखसंभृतमिष्टं

ध्यानमस्तु शिवशर्मगरिष्ठं ॥

नास्तिकस्तु निहतो यदि न ॥

स्यादेवमादिनयवाङ्मयदंडात् ॥ ६ ॥

अर्थ—प्रगट दीठुं अने मोक्षसुखे भर्यु एवुं जे ध्यान ते इष्ट छे, एटले मोक्षसुखथी पण ध्यान मोठुं छे, पण जिहां सुधी

શાસ્ત્રના દટધકી નાસ્તિકભાવને અતિશયપણે હપ્પ્યો નથી તિહા
સુધી નથી, પણ નાસ્તિકભાવે રહિત જે જ્ઞાન તે મોટું છે ॥ ૬ ॥

યત્ર નાર્કવિધુતારઋટીપજ્યોતિપા પ્રમરતામવકાશ ॥
ધ્યાનમિન્નતમસામુદિતાત્મજ્યોતિપાતદપિ ભાતિ રહસ્ય

અર્થ—જેની આગલ સૂર્યનું તેજ, તથા ચંદ્રમા અને તારાનું
તેજ, વલી દીપકા તેજનો પ્રકાશ અલ્પ છે, એવું જે ધ્યાન તેણે
કરીને મેદાણો છે અવાનરૂપ અધકાર જે પ્રાણીનો એવા મુદિત
આત્માપ્રાણનું તેજ તે ગુપ્તપણે પણ આત્માને વિષે ગોખે છે ॥ ૭ ॥

યોજયત્યમિતકાલવિયુક્તા પ્રેયમ્નો શમરતિ ત્વરિત યત્ ॥
ધ્યાનમિત્રમિદમંય મત નઃ કિં પરેર્જગતિ કૃત્રિમમિત્રૈઃ ॥૮॥

અર્થ—શમતાગતિરૂપ સ્ત્રીની સાથે પ્રાણીને ઘણા કાલથી
વિયોગ હતો તે ળણમા વિયોગ ભાગીને સયોગ મિલાવે એવો ધ્યાન
રૂપ પરમિત્ર છે, તે ધ્યાનમિત્ર અગારે પ્રમાણ છે, એમ ધ્યાન કરનાર
પ્રાણી ચાંલે છે; માટે સમારમા કૃત્રિમ પરમિત્રથી શુ વાચ ? તે
કૃત્રિમ મિત્રો કરતા તો ધ્યાનમિત્ર ઘણો શ્રેષ્ઠ છે ॥ ૮ ॥

ધારિતસ્મરયલાતપચારે

શીલશીતલસુગાધિનિવેશો ॥

ઉચ્ચિત્તપ્રશમતલ્પનિવિષ્ટો

ધ્યાનધામ્નિ લભતે સુખમાત્મા ॥ ૯ ॥

અર્થ.—હવે ધ્યાનને રગમટિની ઉપમા આપે છે જિહા
કામરૂપ તાપ ટલ્યો છે, અને શીલરૂપ શીતલ સુગાધી પમળી રહી
છે તેથી પેઠકને વિષે શમતારૂપ મોટી તલાઈ છે, તે ઉપર આત્મા
વેઠો ઘણા પૂર્ણ આનંદ પામ છે, એવું ધ્યાનરૂપ મદિર છે ॥ ૯ ॥

शीलविष्टरदमोदकपीठं प्रातिहार्यममतामधुपर्कैः॥
 ध्यानधाम्नि भवति स्फुटमात्माहृतपूतपरमातिथिपूजा

अर्थ—ध्यानमंदिरमां शीलरूप मिहासने इंद्रियदमन
 रूप जलनो वाजोट छे, अने शमतारूप पालीओ ते एवा
 ध्यानधरमां पवित्रपणे आत्माने तेडीने तेनी मधुपर्के करी
 परोणागत करे छे ॥ १० ॥

आत्मानो हि परमात्मनि योऽ-

भूद्भेदबुद्धिकृत एव विवादः ॥

ध्यानसंधिकृदसुं व्यपनीय,

द्रागभेदमनयोर्वितनोति ॥ ११ ॥

अर्थ—आत्मा अने परमात्माने विषे जे भेदबुद्धिनो
 विवाद हतो, एटले तेमां पंडितना विवादरूप झवडा हता तेने
 ध्यानरूप संधिपाले एटले ध्यानी पुरुषे ते विवादोने टाल्या
 अने जलदीथी ए वेउनुं अभेदपणुं करी आप्युं ॥ ११ ॥

कामृतं विषभृते फणिलोके ?

क क्षयिष्यपि विधौ त्रिदिवे वा ? ।

काप्सरो रतिमतां त्रिदशानां ?

ध्यान एव तदिदं बुद्धसेव्यं ॥ १२ ॥

अर्थ—विषथकी भरेलो जे नागलोक तिहां अमृत-
 क्यांथी होय ? तेम दिन दिन क्षय पामतो जे चंद्रमा तेमां अमृत
 किहांथी होय ? अने देवलोकमां अप्सराना योगे राता जे देवता
 तेमां पण अमृत किहांथी होय ? माटे ए मात्र ध्यानरूप अमृत
 ज सत्य छे, तेने ज पंडिते सेव्युं ॥ १२ ॥

गोस्तनीपु न सितासु सुधाया नापि नापि वनिताधरविवे॥
 त रस कमपि वेत्ति मनस्वी ध्यानसभवधृतौ प्रथते यः॥१३॥

अर्थ—गायना स्तनमा जे रस नथी, जे साकरमा रस नथी अने जे रस अमृतमा पण नथी, तेमज स्त्रीना अधर जे होठ तेमा पण जे रस नथी ते रस ध्यानथी प्रगटयो अने सतोपथी प्रिस्तर्यो एहयो जे कोडक अपूर्व रस तेने तो कोडक पडित्तज जाणे छे ॥ १३ ॥

इत्यवेत्य मनसा परिपक्वध्यानसभवफले गरिमाण ॥
 तत्र यस्य रतिरेनमुपैति प्रौढधामभृतमाशु यशःश्रीः॥१४॥

अर्थ—ए प्रकारे मने करीने परिपक्व जे ध्यान, तेथी प्रगट्यु जे फल तेहने मोटाइपणे जाणीने तेमा जे रति पाम ते महातेजवत कातिमान पुरुष छे अने तेने ज यशस्वमी ऋशे ॥१४॥

॥ इति श्री ध्यानस्तुत्यधिकार सप्तदश समाप्त ॥

॥ इति श्री महोपाध्यायश्रीयशोप्रियगणिरचिते

अध्यान्ममारप्रकरणे पचमपरिच्छेदः ॥

अथ आत्मनिश्चयाधिकारः

आत्मध्यानफलं ध्यानमात्मज्ञानं च मुक्तिदं ॥

आत्मज्ञानाय तन्नित्यं यत्नः कार्यो महात्मना ॥१॥

ज्ञाते ह्यात्मनि नां भूयो ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥

अज्ञाते पुनरेतास्मिन् ज्ञानमन्यन्निरर्थकं ॥ २ ॥

अर्थ—आत्माने ध्यानतुं फल ते ध्यान छे, पण आत्म-
ज्ञान होय तेवारेज तेने मुक्ति आपे, माटे ज्ञान ते गोडुं छे; तो
मोटा पुरुषे आ-मज्ञान भणी उद्यम करवो ॥ १ ॥ जेणे आत्माने
जाण्यो तेने फरी वीजुं कंड जाणवानुं रहुं नथी; अने जिहां
सुधी आत्माने जाण्यो नथी तिहां सुधी वीजुं सर्व जाण्युं ते
निरर्थक छे ॥ २ ॥

नवानामपि तत्त्वानां ज्ञानमात्मप्रसिद्धये ।

येनाजीवादयो भावाः स्वभेदप्रतियोगिनः ॥ ३ ॥

श्रुतो ह्यात्मपराभेदोऽनुभूतः संस्तुतोऽपि च ॥

निसर्गादुपदेशाद्वा वेत्ति भेदं तु कश्चन ॥ ४ ॥

अर्थ—नवे तत्त्वतुं जे जाणपणुं करवुं ते पण आत्मज्ञान
प्रगट करवाने अर्थे छे, कारण के अजीवादिक जे भाव ते पण
आत्मज्ञानवडे शमाय छे ॥ ३ ॥ पोतानो अने पारको जे भेद
तेने भेदरूपे सांभळ्यो, अनुभव्यो, परिचय थयो थको, सहेजे
अथवा उपदेशथकी कोइक भेदने जाण्यो ॥ ४ ॥

तदेकत्वपृथक्त्वाभ्यामात्मध्यानं हितावहं ॥

वृथैवाभिनिविष्टानामन्यथा धीर्विडंबना ॥ ५ ॥

एक एव हि तत्रात्मा स्वभावसमवस्थित ॥

ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणप्रतिपादितः ॥ ६ ॥

अर्थ—ते माटे एकत्वपृथक्त्वे करी आत्मज्ञान हित-
कारी याय, नही तो फोफुटपणे मिथ्यात्वनी जुद्धिनी विटपना
छे ॥ ५ ॥ तिहा एक ज आत्मा स्वभापणे रळो छे, ते आत्मा
तो ज्ञान, दर्शन अने चारित्ररूप लक्षणे कळो छे ॥ ६ ॥

प्रभानैर्मल्यशक्तीना यथा रत्नान्न भिन्नता ॥

ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणाना तथात्मनः ॥ ७ ॥

आत्मनो लक्षणाना च व्यवहारो हि भिन्नता ॥

पृथ्वादिव्यपदेशेन मन्यते न तु निश्चयः ॥ ८ ॥

अर्थ—जेम रत्ननी कात्ति अने निर्मलता ए वेउनी
शक्ति काड जुढी नथी, तेम ज्ञान, दर्शन अने चारित्रलक्षणे जे
आत्मा ते काड जुढो नथी ॥ ७ ॥ आत्मा अने आत्मानु लक्षण
ए ते व्यपहारे जुदा छे ते पट्टि आदे निभक्तिने व्यपदेशे
करी मानिये, पण निश्चयथी नही ॥ ८ ॥

घटस्य रूपमित्यत्र यथा भेदो विकल्पज ॥

आत्मनश्च गुणाना च तथा भेदो न तात्त्विकः ॥ ९ ॥

शुद्ध यदात्मनो रूप निश्चयेनानुभूयते ॥

व्यवहारो भिदाद्वारानुभावयति तत्पर ॥ १० ॥

अर्थ—जेम घट अने घटनु रूप तेनो भेट ते विकल्प-
मात्र छे, तेम आत्माने अने गुणने परમાર્થે भेદ નથી ॥ ૯ ॥

जे आत्मरूप शुद्ध छे ते निश्चयनये करी अनुभवाय छे; अने
व्यवहारवडे पर के० काया ते पण ओलखाय छे ॥ १० ॥

वस्तुतस्तु गुणानां तद्रूपं न स्वात्मनः पृथक् ॥
आत्मा स्यादन्यथाऽनात्मा ज्ञानाद्यपि जडं भवेत् ॥११
चैतन्यपरसामान्यात्सर्वेषामेकतात्मनां ॥
निश्चिता कर्मजनितो भेदः पुनरुपप्लवः ॥ १२ ॥

अर्थ—वस्तुभावे तो गुणतुं अने आत्मातुं रूप जुहुं नथी.
जो जुहुं कहीए तो आत्मा छे ते अनात्मा थाय; ज्ञानादिक जड
थाय ॥ ११ ॥ चैतन्य पर सामान्यपणे सर्व आत्मानां एकता छे;
अने निश्चयथी तो कर्म प्रकृत्यो जे भेद ते विटंबनारूप छे ॥ १२ ॥

मन्यते व्यवहारस्तु भूतग्रामादिभेदतः ॥

जन्मादेश्च व्यवस्थातो मियो नानात्वमात्मनां ॥१३॥
न चैतनिश्चये युक्तं भूतग्रामो यतोऽखिलः ॥
नामकर्मप्रकृतिजः स्वभावो नात्मनः पुनः ॥१४॥

अर्थ—जीवसमूहना भेदथी तथा बाल जुवान वृद्ध ए
अवस्थावडे मांहोमांहे विचित्रपणुं जणाय छे, एम व्यवहारनयवालो
माने छे ॥ १३ ॥ पण ए बात निश्चयनयवालो मानतो नथी.
ते एम कहे छे के, ए जीवने सर्व अवस्था नामकर्मना स्वभावथी
प्रगटे छे; पण ए आत्मानो मूल स्वभाव नथी ॥ १४ ॥

जन्मादिकोऽपि नियतः परिणामो हि कर्मणां ॥

न च कर्मकृतो भेदः स्यादात्मन्यविकारिणि ॥१५॥
आरोप्य केवलं कर्मकृतां विकृतिमात्मनि ॥
भ्रमंति भ्रष्टविज्ञाना भीमे संसारसागरे ॥ १६ ॥

અર્થ—જન્મ જરાદિક પરિણામ કર્મને વશ છે, અને આત્મા તો અપિકારી છે તેથી કર્મનો ભેદ આત્માને સમ્ભવે નહીં, કેમકે એ આત્મસ્વભાવ નથી ॥ ૧૫ ॥ જન્મ જરાદિક કર્મપ્રકૃતિ છે, અને કર્મજનિત માત્રને કેવલ આત્માને વિષે આરોપીને શ્રદ્ધા જ્ઞાની ભયંકર સસારસમુદ્રમા ભમશે ॥ ૧૬ ॥

उपाधिभेदज भेद चेतज्ञः स्फटिके यथा ॥

तथा कर्मकृत भेदमात्मन्येवाभिमन्यते ॥ १७ ॥

उपाधिरुर्मजो नास्ति व्यवहारास्त्वकर्मणः ॥

इत्यागमवचो लुत्पमात्मवैरूप्यवादिना ॥ १८ ॥

અર્થ—સ્ફટિકમા ઉપાધિ ભેદે જેમ મૂર્ચ પ્રાણી ભેદ માને છે, તેમ આત્માને વિષે પ્રગટ્યો જે કર્મકૃત ભેદ તે માને છે ॥ ૧૭ ॥ પોતાના વ્યવહારથી કર્મજનિત જે ઉપાધિ તે નથી, એમ માનતા આત્મવિરૂપવાદી આગમનુ વચન લોપે છે ॥ ૧૮ ॥

एकक्षेत्रस्थितोऽप्येति नात्मा कर्मगुणान्वयम् ॥

ययाऽभव्यस्वभावत्वाच्छुद्धो धर्मास्तिकायवत् ॥ १९ ॥

यया तैમિરિકश्चद्रमप्येरु मन्यते द्विधा ॥

अनिश्चयकृतोन्मादस्तथात्मानमનેरुधा ॥ २० ॥

અર્થ—ધર્માસ્તિકાયની પરે એક ક્ષેત્રમા રહ્યો છે તો પણ કર્મગુણના સયોગને પામતો નથી, એવો આત્મા રુડા સ્વભાવથી શુદ્ધ છે ॥ ૧૯ ॥ જેમ તિમિર કે ૦ ગ્રહણવેલો એક ચંદ્રને બે ચંદ્ર માને છે તેમ નિશ્ચયનયની જાણ પિનાનો જે પ્રાણી તે ઉન્માદ મમત્વે કરી આત્માને અનેક પ્રકારે માને છે ॥ ૨૦ ॥

यथानुभूयते लोके स्वरूपास्तित्वमन्वयात् ॥

मादृश्यास्तित्वमप्येकमविरुद्धं तथात्मनां ॥ २१ ॥

सदसद्वादपिशुनात् संगोप्य व्यवहारतः ॥

दर्शयत्येकतारत्नं सतां शुद्धनयः सुहृत् ॥ २२ ॥

अर्थ—जेम अन्वयथी एकस्वरूपास्तित्पणाने अनुभविये छीए तेम मरखापणे जे विद्यमानपणु छे ते थकी आत्माने एक कहिये ॥ २१ ॥ व्यवहारनयथी सद्अमद्वादरूप जे चाडियो तेने लुपावीने शुद्ध नयरूप जे मित्र छे, ते एकतारूप रत्नने देखाडे छे ॥ २२ ॥

नृनारकादिपर्यायैर प्युत्पन्नविनश्वरैः ॥

भिन्नैर्जहाति नैकत्वमात्मद्रव्यं सदान्वयि ॥ २३ ॥

यथैकं हेमकेयूरकुंडलादिषु वर्तते ॥

नृनारकादिभावेषु तथात्मैको निरंजनः ॥ २४ ॥

अर्थ—नर, नारकादि पर्याय जे उपजे छे अने विणशे छे, ते भिन्न पर्याय कांड रम्य नथी; माटे ते पर्याये करीने सदा अन्वयी-जे शुद्धवंशी आत्मतत्त्व ते एकत्वपणाने छांडतुं नथी ॥ २३ ॥ जेम सुवर्ण एक छे, पण वाजुबंध, कंठी, कुंडलादिक पर्याये वर्ते छे, तेम आत्मा एक छे, पण नर, नारकादिकना भवे करी भिन्न छे; पण आत्मा तो एक निरंजन छे ॥ २४ ॥

कर्मणस्ते हि पर्याया नात्मनः शुद्धसाक्षिणः ॥

कर्मक्रिया स्वभावो यदात्मा तु न स्वभाववान् ॥ २५ ॥

नाणूनां कर्मणो वासौ भवसर्गः स्वभावजः ॥

एकैकविरहो भावान्न च तत्त्वांतरं स्थितं ॥ २६ ॥

अर्थ—जे नर, नारकादिक भय ते तो मर्त्य कर्मना पर्याय छे, पण शुद्ध माक्षी निश्चयनये आत्मपर्याय छे, अने कर्मक्रियारूप जे स्वभाव ते काड आत्मानो मूल स्वभाव नथी, आत्मा तो अज, अग्निनाशी स्वस्वभावी छे ॥ २५ ॥ केवल कर्मना जे परमाणुआ तेथी आ समार सर्ग स्वभाविक नथी परंतु जीव अने पुद्गल ए बन्नेना मलनाथी ते उत्पन्न थयेल छे, अने ते वेना परस्पर विरुद्धी ममार मार्गनी उत्पत्ति नथी, तेमन जीना कोड तत्त्वथी पण समारनी स्थिति मभयती नथी एकैक उज्वलताने विषे भावथकी नय तत्त्वमा रह्यु छे ॥ २६ ॥

श्वेतद्रव्यकृत श्वेत्य भित्तिभागे यथा द्वयोः ॥

भात्यनतर्भवत्सत्य प्रपचोऽपि तथेक्षता ॥ २७ ॥

यथा स्वभावबुद्ध्योऽर्था विबुद्धेन न दृश्यते ॥

व्यवहारमत सर्गा जानिना न तथेक्षते ॥ २८ ॥

अर्थ—जेम श्वेत द्रव्ये कीधेलु जे चित्रामण ते भीतना भागमा (सप्रथमी) शोभे, तेम अनत भयमत्यताये ए प्रपचने जाणयो, एटले जीव कर्मनो सप्रथ छटी गया पत्ती ममार रहतो नथी ॥ २७ ॥ जेम स्वप्नमा दीठेलो अर्थ जाग्या पछी देखाय नही, तेम व्यवहारे स्वर्गादिक मार्ग श्रेष्ठ छे, पण नियत प्रमाणी ज्ञानी पुरुषने ममार न जणाय ॥ २८ ॥

मध्यस्थे मृगतृणाया पयः पूरो यदेक्ष्यते ॥

तथा सयोगज सर्गो विवेकाख्यातिविह्वले ॥ २९ ॥

गर्भानगरादीनामरे डम्बरो यथा ॥

तथा सयोगज सर्गो विलासो वित्तयाकृतिः ॥ ३० ॥

અર્થ—જેમ મધ્યાહ્ને મૃગજલવડે પૃથ્વી ઉપર જલપૂર દેખાય છે, તેમ સંયોગે ઉપની જે સૃષ્ટિ તે વિવેકની રૂપાતિયે નાશ દેખાય છે ॥ ૨૯ ॥ જેમ ગંધર્વનગરવડે શ્રાકાશે આહંચર જણાય, તેમ સંયોગે પ્રગટયા જે સર્વ વિલાસ તે જૂઠા છે ॥૩૦॥

इति शुद्धनयायत्तमेकत्वं प्राप्तमात्मनि ॥

अंशादिकल्पनाप्यस्य नेष्टा यत्पूर्णवादिनः ॥ ३१ ॥

एक आत्मेति सूत्रस्याप्ययमेवाशयो मतः ॥

प्रत्यग्ज्योतिषमात्मानमाहुः शुद्धनयाः खलु ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—એ રીતે શુદ્ધ નયે જે એકત્વપણું ગ્રહું તે આત્માને વિષે પામ્યું; અને અંશાદિકની જે કલ્પના તે પૂર્ણ વાદીને વહાલી નથી ॥ ૩૧ ॥ સૂત્રમાં, “ એમે આયા ” એવો જે પાઠ છે, તે એજ આશયે કહ્યો છે. એક પ્રગટ જ્યોતિરૂપ જે આત્મા તે તેજ-રૂપ છે, એમ શુદ્ધ નયવાલા કહે છે ॥ ૩૨ ॥

प्रपंच संचयकृष्टान्मायारूपाद्विभेमि ते ॥

प्रसिद्भगवन्नात्मन् ! शुद्धरूपं प्रकाशय ॥ ૩૩ ॥

देहेन सममेकत्वं मन्यते व्यवहारवित् ॥

कथंचिन्मूर्ततापत्तेर्वेदनादिसमुद्भवात् ॥ ૩૪ ॥

અર્થ—નિશ્ચય નય કહે છે કે, પ્રપંચ સંચયવડે સંક્લિષ્ટ એટલે દુઃખરૂપ એવું જે એ માયારૂપ છે; તે થકી હે ભગવન્ ! હે આત્મા ! હું વીહું છું; માટે પ્રસન્ન થાઓ અને શુદ્ધરૂપ પ્રકાશ કરો ! ॥ ૩૩ ॥ કોઈક પ્રકારે રૂપીપણું પામ્યો જે આત્મા તેને વેદનાદિક ઉપજે છે; માટે વ્યવહાર નયવાલો શરીર સાથે આત્માનું એકત્વપણું માને છે ॥ ૩૪ ॥

નન્નિશ્ચયો ન મહતે યદમૂર્ત્તા ન મૂર્ત્તતા ॥

અશેનાપ્યગાદેત પાપકઃ શીતતામિય ॥ ૩૫ ॥

ઉષ્ણસ્યાગ્નેર્યયા યોગાદ્ ઘૃતમુષ્ણમિતિ ભ્રમ, ॥

તથા મૂર્ત્તાગસયઘાદાત્મા મૂર્ત્ત ઢતિ ભ્રમ, ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—પણ તે વાત નિશ્ચયવાલો મહી શકનો નથી, જેમ અગ્નિ શીતલતા પામતો નથી, તેમ જે અસ્પી આત્મા છે તે અશે કરીને પગ સ્પીષણાને પામતો નથી ॥ ૩૫ ॥ જેમ ચલતા અગ્નિને સયોગે ઘૃત ઉષ્ણ છે એવો ભ્રમ થાય છે, તેમ સ્પી શરીરને મયોગે આત્મા પણ સ્પી ઢીસે છે, ણ પણ ભ્રમણાન દેણાય છે ॥૩૬॥

ન સ્પ ન રમો ગધો ન ચ સ્પર્શા ન ચાક્રુતિ ॥

યસ્ય ધર્મા ન શબ્દોવા તસ્ય કા નામ મુર્ત્તતા? ॥૩૭॥

દૃશાદૃશ્ય દૃદાગ્રાણ્ય યાચામપિ ન ગોચર ॥

સ્વપ્રકાશ દ્વિ યદ્ય તસ્ય કા નામ મુર્ત્તતા ? ॥૩૮॥

અર્થ—કેમકે સ્પ, રમ, ગધ, સ્પર્શ અને મમ્થ્યાન ણટલા વાના આપાને નથી, ણ તે પુગ્ગલન છે, તેમજ ચાલ ધર્મ પણ નથી, શબ્દ નથી, તેમજ આત્માને શી શીત સ્પી કહાય ? ॥ ૩૭ ॥ ચલી જા મા નજર દેણાય ણયો પણ નથી, મનથી પ્રદેશય ણયો પણ નથી, તેના વચન પણ અગાચર છે, જેનું સ્વ પાતાના પ્રકાશે છે, પણ ધીનાના પ્રકાશ નથી, તેને સ્પી કેમ કહાય ? ૩૮ ॥

આત્મા સત્યશિદાનદ મમ્માત્મસૂક્ષ્મ, પરાત્પર ॥

શ્વશત્યપિ ચ મૂર્ત્તત્વ તયા યોક્ત, પરંરપિ ॥૩૯॥

દ્વિગાળી પરાણ્યાણુરિદ્વિયેભ્ય પર મન, ॥

મનસોઽપિ પરા યુદ્ધિર્વાયુદ્ધે પરમસ્તુ સ ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—આત્મા સત્ય છે; ચિદાનંદમયી છે; સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ છે; ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ છે; તે મૂર્ત્તપણુ કેમ ફરસે ? તેમજ પરદર્શનમાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે અર્જુન ! શરીરમાં ઇન્દ્રિયો મોટી છે, અને ઇન્દ્રિયોથી મન મોટું; મન કરતાં બુદ્ધિ મહોટી છે અને તેથી આત્મા મોટો છે ॥ ૩૯-૪૦ ॥

વિકલે હંત લોકેઽસ્મિન્નમૂર્ત્તે મૂર્ત્તતાભ્રમાત્ ॥

પ્રયત્યાશ્ચર્યવજ્ જ્ઞાની વદત્યાશ્ચર્યવદ્વચઃ ॥ ૪૧ ॥

વેદના યેન મૂર્ત્તત્વં નિમિત્તા સ્ફુટમાત્મનઃ ॥

પુદ્ગલાનાં તદાપત્તેઃ કિં ત્વશુદ્ધસ્વશક્તિજા ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—હંત ઇતિ સ્વેદે. આ વિકલ લોકને વિષે અમૂર્ત્ત આત્માને વિષે મૂર્ત્તપણાના ભ્રમથકી જે જ્ઞાની પુરુષ છે તે અચંચો દેખે છે, અને વચન પણ અચંવાના બોલે છે ॥ ૪૧ ॥ જે માટે જીવાત્માને મૂર્ત્ત નિમિત્ત વેદના પ્રગટપણે છે, એમ જો માનીએ તો પુદ્ગલને વેદના થઈ જોઈયે; તે માટે એ વેદના તો આત્માને અશુદ્ધ શક્તિથી અનુભવાય છે ॥ ૪૨ ॥

અક્ષદ્વારા યથા જ્ઞાનં સ્વયં પરિણમત્યયં ॥

તથેષ્ટાનિષ્ટવિષયસ્પર્શદ્વારેણ વેદનાં ॥ ૪૩ ॥

વિપાકકાલં પ્રાપ્યાસૌ વેદનાપરિણામભાક્ ॥

મૂર્ત્તે નિમિત્તમાત્રં નો ઘટે દંડવદન્વયિ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—ઈન્દ્રિયદ્વારે કરી જેમ જ્ઞાનદિશા પોતાની મેલે પરિણમે છે, તેમ ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષય સ્પર્શદ્વારે કરી વેદના પરિણમે છે ॥ ૪૩ ॥ વિપાકકાલ પામીને આ વેદના પરિણામને જેમ આત્મા ભજે છે, તેથી અમારે મતે મૂર્ત્તપણું તે

નિમિત્તમાત્ર થયુ, અન્વયી કે૦ સહચારી થયુ જેમ ઘટને ત્રિપે દર
સહચારી છે તેની પેઠે જાણવુ ॥ ૪૪ ॥

જ્ઞાનાખ્યા ચેતના વોધ, કર્મ્માખ્ય દ્વિષ્ટરક્તતા ॥

જતો: કર્મફલાખ્યા સા વેદના વ્યપદિશ્યતે ॥૪૫॥

નાત્મા તસ્માદમૂર્ત્ત્વ ચૈતન્ય ચાતિવર્તતે ॥

અતો દેહેન નૈકત્વ તસ્ય મૂર્ત્તેન કર્હિચિત્ ॥ ૪૬ ॥

અર્થ—જ્ઞાન નામે ચેતના તે વોધ છે અને કર્મ નામે
દ્વિષ્ટ રક્તતા છે, તેપડે જીવને કર્મફલ નામ વેદના વ્યપદેશ પામ
છે ॥ ૪૫ ॥ તે માટે અમૂર્ત આત્મા ત ચેતન્યપણાને ઉલધ
નહી અને મૂર્તિમાન્ દેહ સાથે આત્માને કોઈ પ્રકારે એકત્વપણુ
છેજ નહી ॥ ૪૬ ॥

સન્નિકૃષ્ટાન્મનોવાણીકર્માદેરપિ પુદ્ગલાત્ ॥

વિપ્રકૃષ્ટાદ્વનાદેશ્ચ ભાવ્યૈવ ભિન્નાત્મન ॥ ૪૭ ॥

પુદ્ગલાના ગુણોમૂર્ત્તિરાત્મા જ્ઞાનગુણ: પુન ॥

પુદ્ગલેભ્યસ્તતો ભિન્નમાત્મદ્રવ્ય જગુર્જિના: ॥ ૪૮ ॥

અર્થ.—એ રીતે કર્મ વર્ગણાના, મનોવર્ગણાના, વચનવર્ગ-
ણાના જે આત્માને સમીપવર્તિ, એકત્વમગતવર્તિ એવા તનધનાદિક
જે પુદ્ગલ ત તો સર્વ આત્માથી ભિન્ન ક૦ દૂર છે ॥ ૪૭ ॥
કેમકે પુદ્ગલનો ગુણ તો મૂર્તિમાન્ છે, અન આત્મા તો જ્ઞાનગુણ
મય છે, માટે પુદ્ગલથી આત્મદ્રવ્ય જુદુ છે એમ પ્રશ્નુ કહે છે ॥૪૮॥

ધર્મસ્ય ગતિદેતુત્વ ગુણો જ્ઞાન તયાત્મન: ॥

ધર્માસ્તિકાયાત્તદ્ભિન્નમાત્મદ્રવ્ય જગુર્જિના: ॥ ૪૯ ॥

अधर्मं स्थितिहेतुत्वं गुणो ज्ञान गुणोऽसुमान् ॥

ततो धर्मास्तिकायान्यमात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥५०॥

अर्थः—धर्मास्तिकायनो गुण गतिहेतु छे अने आत्मानो गुण ज्ञान छे, माटे धर्मास्तिकायथी आत्मा जुदो छे एम प्रभु कहे छे ॥ ४९ ॥ अधर्मास्तिकायनो गुण स्थितिहेतु छे अने आत्मानो ज्ञान गुण छे, माटे अधर्मास्तिकायथी आत्मद्रव्य जुदुं छे एम प्रभु कहे छे ॥ ५० ॥

अवगाहो गुणो व्योम्नो ज्ञानं खलवात्मनो गुणः ॥

व्योमास्तिकायात्तद्भिन्नमात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥५१

आत्मज्ञानगुणः सिद्धः समयो वर्तनागुणः ॥

तद्भिन्नं समयद्रव्यादात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥ ५२ ॥

अर्थः—आकाशनो गुण अवगाह छे, अने आत्मानो गुण ज्ञान-छे, माटे आकाशास्तिकाय श्री आत्मद्रव्य जुदुं छे एम प्रभु कहे छे ॥ ५१ ॥ आत्मा ज्ञान गुणे सिद्ध छे, काल वर्तनारूप छे, माटे कालथी आत्मद्रव्य जुदुं छे, एम प्रभु कहे छे ॥ ५२ ॥

आत्मनस्तदजीवेभ्यो विभिन्नत्वं व्यविस्थितं ॥

व्यक्तिभेदेनयादेशादजीवत्वमपीष्यते ॥ ५३ ॥

अजीवा जन्मिनः शुद्धभावप्राणव्यपेक्षया ॥

सिद्धाश्च निर्मलज्ञाना द्रव्यप्राणव्यपेक्षया ॥ ५४ ॥

अर्थः—ए प्रमाणे अजीवथी आत्मानुं जुदापणुं सत्य ठर्युं, पण भेदे करी देशथकी अजीवपणुं पण वंछीए छीए ॥ ५३ ॥ जेम निर्मल ज्ञानवंत सिद्धने द्रव्यप्राणनी अपेक्षा रहित-पणे अजीवपणुं कहिये, तेम शुद्ध भावप्राणनी अपेक्षा रहित जीवने अजीव कहिये छीए ॥ ५४ ॥

इन्द्रियाणि त्रल श्वासोऽग्रसो ह्यायुस्तथा पर ॥

द्रव्यप्राणाश्चतुर्भेदाः पर्यायाः पुद्गलाश्रिताः ॥ ५५ ॥

भिनास्ते ह्यात्मनोऽत्यत तदेतेर्नास्ति जीवन ॥

ज्ञानधैर्यसदाश्वासनित्यस्थितिविकारिभिः ॥ ५६ ॥

अर्थ.—इन्द्रिय, त्रल, श्वासोऽग्राम अने आयुष्य ए रीते द्रव्यप्राण चार भेदे छे एना पर्याय तो पुद्गलने आश्री रखा छे ॥ ५५ ॥ ते आत्माथी अत्यत जुदा छे, माटे एवढे काड आत्माने जीवतु नथी ए पर्याय तो ज्ञान, धैर्य, तेना श्वामनी जे काइ नित्य स्थिति तेणे करी वर्जित छे ॥ ५६ ॥

एतत्प्रकृतिभूताभिः शाश्वतीभिस्तु शक्तिभिः ॥

जीवत्यात्मा सदेत्येषा शुद्धद्रव्यनयस्थिति ॥५७॥

जीवो जीवति न प्राणैर्विना तैरेव जीवति ॥

इदं चित्र चरित्र को हत पर्यनुयुञ्जता ॥ ५८ ॥

अर्थ.—ए प्रकृतिरूप शाश्वती शक्ति तेणे करीने आत्मा सदैव जीवे छे, ए शुद्ध द्रव्यनयनी स्थिति जाणनी ॥ ५७ ॥ जीव काइ प्राणे करीने जीवतो नथी, ए जीव तो प्राण विना जीवे छे, ए अचरानी वात त्रिचित्रकारी चरित्र मामली कोण न हर्से ? अने ए वात शुद्ध नये कोण न जोडे ? ॥ ५८ ॥

नात्मा पुण्य न वा पापमेते यत्पुद्गलात्मके ॥

आद्यबालशरीरस्योपादानत्वेन कल्प्यते ॥ ५९ ॥

पुण्य कर्म शुभ प्रोक्तमशुभ पापमुच्यते ॥

तत्कथं तु शुभ जतून यत् पातयाति जन्मनि ॥६०॥

अर्थ —आत्मा पुण्य नहीं तेम पाप पण नहीं, केमके

પણ તે પાપ માં પરલભ્ય છે, અથવા કારણને તે કરીને તેને
 ક્રોધાગ્રાહ્યને તેને છે ॥ ૫૯ ॥ તે પ્રમ કર્મ તે પુણ્ય કરીને,
 અને તે અશુભ કર્મ તે પાપ કરીને, માટે તે શુભ કર્મ તે છે તે
 વીતને મનામાં તેમ પાટે છે ॥ ૬૦ ॥

ન પાપમન્ય સંભન્ય તપર્નાયમન્ય વ ॥

પારયંદ્યાવિદોષેણ ફલભેદોપન્નિ વક્ષાત ॥ ૬૧ ॥

ફલ્યાભ્યાં મુગદ્ઃગ્યાભ્યાં ન ભેદઃ પુણ્યપાપયોઃ ॥

દુઃખાસ્ય ભિયતે સંન યત. પુણ્યફલં મુગં ॥ ૬૨ ॥

અર્થઃ—પણ લોકની વેદી અને એક તુર્ણની વેદી તે
 પણ પન્નપણ છે, માટે વિનાશી તે ફલભેદ કાંઈ નથી, તેમ
 અશુભ કર્મ તે લોકની વેદી અને તે શુભ કર્મ તે તુર્ણની
 વેદી ॥ ૬૧ ॥ મુગનાં ફલ અને યુગનાં જે ફલ પ્રગટે છે,
 તેથી પુણ્યપાપ માટે કાંઈ ભેદ નથી, તે થઈ પણ મુગ મિલમે
 એ પુણ્યનું ફલ છે, તે પણ યુગમય જ છે ॥ ૬૨ ॥

મર્ત્યે પુણ્યફલં દુઃખં કર્મોદયકૃતન્વનઃ ॥

તત્ર દુઃખપ્રતીકાર વિમ્હાનાં મુખ્યન્વર્થીઃ ॥ ૬૩ ॥

પરિણામાચ તાપાચ સંસ્કારાચ બુધૈર્મતં ॥

શુભવૃત્તિવિરોધાચ દુઃખં પુણ્યભવં મુગં ॥ ૬૪ ॥

અર્થઃ—માટે મર્ત્યે પુણ્યનું ફલ તે દુઃખરૂપ છે, કેમકે એ
 કર્મના ઉદયથી થાય છેઃ માટે દુઃખના પ્રતીકારને વિષે મુગને
 સુખવૃદ્ધિ ઉપજે છે ॥ ૬૩ ॥ પંચિત કહે છે કે, પરિણામથી,
 તાપથી અને સંસ્કારથી શુભવૃત્તિ વિરોધી પદ્યું જે પુણ્ય,
 તેથી નીપત્યું જે સુખ તે દુઃખપ્રાય છે ॥ ૬૪ ॥

દેહપુષ્ટેર્નરામર્થનાયકાનામપિ સ્ફુટ ।

મહાજપોષણસ્યેવ પરિણામોઽતિદારુણઃ ॥ ૬૫ ॥

જલૂકાઃ સુખમાનિન્યઃ પિત્ત્યો રુધિર યથા ॥

ભુજાના વિપયાન્ યાતિ દશામતેઽતિદારુણા ॥૬૬॥

અર્થ—નરને, રાજાને તથા ઇદ્રાદિકને પળ જે સુખમા શરીરની પુષ્ટિ યાય છે તે મોટા ગોઠાની પેટે છે, એ કયા ઉત્તરા-ધ્યવનમૂત્રમા કહી છે તિહાથી જાણી જે ગારે વગ થયો, તે ગારે પરિણામ અતિદુઃખ છે ॥ ૬૫ ॥ જેમ જલો લોહી પીતા થકા સુખ માને છે તેમ ત્રિપચ ભોગવતા થકા પ્રાણી સુખ માને છે, પળ તેથી અતે માઠી દશાને પામે છે ॥ ૬૬ ॥

તીવ્રાગ્નિમગસશુષ્યત્પયમામયસામિવ ॥

યત્રૌત્સુક્યાત્મદાક્ષાણાતપ્નતા તત્ર ક્લિ સુખ્ય ? ॥૬૭॥

પ્રાપ્તવશ્ચાચારતિસ્પર્શાત્પુટપાકસુપેયુપિ ॥

ઇદ્રિયાણા ગણે તાપવ્યાપ ણ્વ ન નિર્વૃત્તિઃ ॥ ૬૮ ॥

અર્થ — શ્રાકરી અગ્નિમા વલતરાણ ફરી લોહ પાણી પીયે છે તેમ જ્યા મટા ઇદ્રિયોની ઉત્કઠાથી ઘણીજ વલતરા રહે ઠે ત્યા શુ સુખ છે ? ॥ ૬૭ ॥ પહલા અચ્ચા પટ્ટી પળ જે ચકી અરતિ ઉપજે, તેને અડકવાથી ત્રિપાક પામે થકે ઇદ્રિયોના સમૂહમા તાપ વ્યાપે પળ સુખ ન થાય, એટલે પહલા ત્રાધ્યા જે રૂમ તે જેગારે ભોગવવામા આવે તેગારે પળ અરતિ લટનેચ આવે, અને પટ્ટી તે કર્મો વિપાકે પળ દુઃખ આપે ॥ ૬૮ ॥

સદા યત્ર સ્થિતો દ્વેષોલ્લેગ્વ સ્વપ્રતિપચિષુ ॥

સુખાનુભવકાલેઽપિ તત્ર તાપહત મન. ॥ ૬૯ ॥

स्कंधान्त स्कंधान्तरारोपे भारस्येव न तत्त्वतः ॥

अश्नात्हालादेऽपि दुःखस्य संस्कारोऽपि निवर्त्तते ॥७०॥

अर्थः—जेहने मदेंव शत्रु उपर ट्रेप रह्यो छे ते प्राणी जो घरमां मुखे वेठो होय, तो पण तेहने मुख न होय. तेम विषयसुखमां अनुभवकाले पण विषयना तापे करी जेतुं मन हणायुं छे, तेहने सुख क्यांथी होय ? ॥ ६९ ॥ जेम एक खंभा उपरथी बीजा खंभा उपर भार लीथो, पण तत्परथी भार उतर्यो नहीं एम इंद्रियोने आनंदे दुःखनो संस्कार मटतो नथी ॥ ७० ॥

सुखं दुःखं च मोहश्च तिम्रोपि गुणवृत्तयः ॥

विरुद्धा अपि वर्त्तते दुःखजात्यनतिक्रमात् ॥ ७१ ॥

क्रुद्धनागफणाभोगोपमो भोगोद्भवोऽखिलः ॥

विलासश्चित्ररूपोऽपि भयहेतुर्विवेकिनां ॥ ७२ ॥

अर्थः—सुख, दुःख अने मोह एं व्रणे जो के विरुद्ध छे, तो पण गुणवृत्तिये वर्ते छे: केमके दुःखनी जातिने उहंघन करी शकता नथी, माटे गुणवर्तारूप छे ॥ ७१ ॥ क्रोधी नागनी फणना विस्तार सरखो मर्व भोगविलास छे. वली ते भोग-विलास यद्यपि विचित्ररूप छे, तथापि विवेकीजनने ते भयनो हेतु छे ॥ ७२ ॥

इत्यमेकत्वमापन्नं फलतः पुण्यपापयोः ॥

मन्यते यो न मूढात्मा नांतस्तस्य भवोदधेः ॥ ७३ ॥

दुःखैकरूपयोर्भिन्नस्तेनात्मा पुण्यपापयोः ॥

शुद्धनिश्चयतः सत्यचिदानंदमयः सदा ॥ ७४ ॥

अर्थः—ए रीते फलनी अपेक्षाये पुण्यपापतुं एकत्वपणुं

ठगव्यु, पण जे मूर्ख न मानशे ते समारमा भटकरे, अने जे मानशे ते भवसागर तरी जशे ॥ ७३ ॥ पुण्य अने पाप ए वंड एक सरसा दुःसस्वरूप जे छे, ते थकी आत्मा भिन्न छे, शुद्ध निश्चयनययी सदा मतचिदानदमय छे ॥ ७४ ॥

तत् तुरीयदशाव्यग्ररूपमाचरणान्वयात् ॥

भात्युष्णोद्योतशीलस्य घननाशाद्भवेरिव ॥ ७५ ॥

जायते जाग्रतोऽक्षेभ्यश्चित्रार्थीसुखवृत्तयः ॥

सामान्य तु चिदानदरूप सर्वदशान्प्रथि ॥ ७६ ॥

अर्थः—ए बात त चाथी दिशाये जाणना योग्य छे जेम वर्षाकालमा मघ परमी रह्या पछी वादलनो नाश याय छे, अने सूर्यप्रभा शोभे छे, तेम व्यग्ररूप चित्र पढ़ना आचरण विशेष करी चोथी दशामा शोभे छे ॥ ७५ ॥ जागता जीवने इद्रियोनी सुखवृत्तिओ नाना प्रकारनी थाय छे, पण सामान्य जे चिदानद-स्वरूप तने तो सर्व दशामा सरसु सुख छे ॥ ७६ ॥

स्फुल्लिगनै रथ्या वह्निर्दीप्यते ताप्यतेऽथवा ॥

नानुभूतिपराभूती तथेताभि किलात्मनः ॥ ७७ ॥

साक्षिण सुखरूपस्य सुपुत्रौ निरहकृते ॥

यथा भान तथा शुद्धविवेके तदतिस्फुट ॥ ७८ ॥

अर्थ.—तणसे करीने जेम अग्नि दीप नहीं, तपे नहीं, तेम अनुभव पराभवदिके करीने आत्माने रुड नयी ॥ ७७ ॥ निद्रावस्थामा जेम सुखरूपनो साक्षी जे आत्मा तने अहकारे रहित सुखनो भास याय छे, तेम शुद्ध विवेकने विष तां प्रगटपणे सुख भासे छे ॥ ७८ ॥

संग्रहनय उपर चाले, केमके सम्मति ग्रंथमां सिद्धसेन सरिए कहुं छे ॥ ८८ ॥

तन्मते च न कर्तृत्वं भावानां सर्वदान्वयात् ॥

कूटस्थः केवलं तिष्ठत्यात्मा साक्षित्वमाश्रितः ॥ ८९ ॥

कर्तुं व्याप्रियते नाद्यमुदासी नइव स्थितः ॥

आकाशमिव पंकेन लिप्यते न च कर्मणा ॥ ९० ॥

अर्थः—तेने मते कर्तापणुं नथी, केमके सदैवभावना अन्वय छे; माटे कूटस्थ केवल निर्विक्रिय जे आत्मा ते साक्षीपणाने आश्रीने रह्यो छे ॥ ८९ ॥ करवानो व्यापार करतो नथी; उदासीनी पेठे रह्यो छे. जेम कचरे आकाश लेपातुं नथी तेम कर्म आत्मा लेपातो नथी ॥ ९० ॥

स्वरूपं तु न कर्तव्यं ज्ञातव्यं केवलं स्वतः ॥

दीपेन दीप्यते ज्योतिर्नित्यपूर्वं विधीयते ॥ ९१ ॥

अन्यथा प्राग्नात्मा स्यात्स्वरूपाननुवृत्तितः ॥

भव हेतुसहस्रेणाप्यात्मता स्यादनात्मनः ॥ ९२ ॥

अर्थः—पोताना रूपने नवीन करवुं नथी, मात्र पोताना रूपने पोताथकी केवल जाणी लेवुं छे. जेम दीवेथी ज्योति दीपे छे तेम नित्य शाश्वत आत्मा स्वप्रकाश होवाथी पोते पोताने प्रकाशे छे ॥ ९१ ॥ एम आत्माने स्वप्रकाश अने शाश्वत अंगीकार करीए नही अने परप्रकाश तथा कर्तृत्व सिद्ध मानीए तो, पूर्वे अनात्मपणुं अंगीकार करवुं पडशे, केमके क्रियावडे उत्पन्न थएला पदार्थनुं पूर्वनुं रूप जुदुंज होय छे, एवो नियम छे. एवी रीते आत्मानी उत्पत्तिनी पूर्वे आत्माने अनात्मा मानवो

પડશે અને ક્રિયાવડે આત્માનુ રૂપાતર યાય છે, એમ માનીળ તો આત્માની આટૃત્તિ અગીકાર કરૂની પડશે આટૃત્તિ અગીકાર કરીએ તો સમાર ત્રિપયકુ હજારો કૃત્યરૂપ હતુપડે હજારો રૂપ વદલાશે ત્યારે પૂર્વ પૂર્વનુ રૂપ અનાત્મા અને ઉત્તર ઉત્તરક્રિયાજન્ય રૂપ આત્મા માનસો પડશે, અને એમ કર્યાથી છેવટે અનપસ્થા ઢોપ પ્રાપ્ત થશે ॥ ૯૨ ॥

નયે તેનેહ નો કર્તા કિં ત્વાત્મા શુદ્ધભાવશ્રુત્ ॥

ઉપચારાત્તુ લોકેષુ તત્કર્તૃત્વમપીડ્યતે ॥ ૯૩ ॥

ઉત્પત્તિમાત્ર ધર્માણા વિશેષગ્રાહિણો જગુઃ ॥

અવ્યક્તિરાવૃત્તેસ્તેપા નાભાવાદિતિ કા પ્રમા? ॥૯૪॥

અર્થ — તે માટે આ નયને ત્રિપે કર્તાપણુ નથી, કેમકે આત્મા શુદ્ધ માનસો ધરનાર છે અને લોકમા ઉપચારથી તેનુ કર્તાપણુ કહ છે ॥ ૯૩ ॥ વિશેષગ્રાહી જે જ્ઞાની પુરુષો છે તે પૂર્વોક્ત રીતે આત્માને ક્રિયામિદ્ર માનતા નથી, કિંતુ આત્માના ધર્મોની ઉત્પત્તિ માને છે અહીં કોહને ગ્રહા થશે કે, જેમ આત્મા અવ્યક્ત છે તેમ આત્માના ધર્મ પણ અવ્યક્ત છે, તો હ્યારે જાત્માની ઉત્પત્તિ માનતા નથી ત્યાર તેના ધર્મની ઉત્પત્તિ પણ કેમ મનાય ? તેનુ સમાધાન એ કે, કેટલી એક અવ્યક્ત વસ્તુઓ આકાશની પેટે જેમની તેમ ગ્રહે છે અને કેટલી એક રૂપાતરને પામે છે આત્મા શાશ્વતા વ્યક્ત છે અને તેના ધર્મ અશાશ્વતા વ્યક્ત છે, માટે તથોની જાટૃત્તિ યાય છે કેમકે જેમ આત્માની અનાટૃત્તિમા ઘણા પ્રમાણો છે, તેમ જાત્માના વર્મની જાટૃત્તિ ન થયામા કોહ પ્રમાણ નથી, તેથી જાત્માની પુનઃજાટૃત્તિ થતી નથી પણ આત્માના ધર્મોની પુનઃજાટૃત્તિ થાય છે, એવુ મિદ્ર થયુ ॥૯૪॥

सत्त्वं च परसंताने नोपयुक्तं कथंचन ॥

संतानिनामनित्यत्वात्संतानोऽपि न च ध्रुवः ॥९५॥

व्योमाव्युत्पत्तिमत्तत्तद्वगाहात्मना ततः ॥

नित्यता नात्मधर्माणां तद्दृष्टान्तवलादपि ॥ ९६ ॥

अर्थः—आत्मानुं उत्पत्तिरहितपणुं दृष्टान्तवडे दृढ करे छे. जेम पिता पुत्ररूप परिवारनी उत्पत्तिमां पूर्वं पूर्वापितारूप कारणथी उत्तर उत्तरपुत्ररूप कार्यनी उत्पत्ति थवाथी पितापणानो अभाव अने पुत्रपणानो भाव थाय छे, एम संकलना चालतां जेम पितानो नाश तेम पुत्रनो पण नाश थाय छे. तेम अनात्माथी आत्मानी उत्पत्तिरूप प्रवाहथी पूर्वनो अभाव अने उत्तरनो भाव थतां पूर्वनी पेठे उत्तरना नाशनो पण संभव सिद्ध थाय छे, एथी आत्मा अशाश्रित अने नाशरूप ठरशे ॥ ९५ ॥ आकाशना दृष्टान्तवडे आत्मानुं अचलपणुं अने आत्माना धर्मोनुं चलायमानपणुं सिद्ध थाय छे. जेम आकाश उत्पत्ति रहित छे तेथी तेनुं रूपांतर थतुं नथी; तेमज आत्मा पण उत्पत्ति रहित होवाथी तेनुं रूपांतर थतुं नथी. अने आत्माना धर्म उत्पत्तिवान छे तेथी तेनुं रूपांतर थाय छे. अहीं पण आकाशनुं व्यतिरेकपणे दृष्टान्त लेवुं. जे वस्तु आकाशनी पेठे उत्पत्ति रहित नथी होती तेनुं रूपांतर थाय छे ॥ ९६ ॥

रुजुमूत्रनयमूत्रः कर्तृतां तस्य मन्यते ॥

स्वयं परिणमत्यात्मा यं यं भावं यदा यदा ॥९७॥

कर्तृत्वं परभावानामसौ नाभ्युपगच्छति ॥

क्रियाद्वयं हि नैकस्य द्रव्यस्याभिमतं जिनैः ॥९८॥

अर्थ.—ज्यारे आत्मानु रूपांतर धतु नथी त्यारे परिणा मरादनो उच्छेद यशे, एनी आशका करीने तेनो उत्तर कहे छे. रुजुम्वननयमालो, ज्यारे ज्यारे जे जे भावना परिणामने आत्मा पामे छे त्यारे त्यारे त ते भावरूप कर्मवडे परिणामरूप उत्पत्ति माने छे, तथापि आत्माने कर्तृत्वपणे घीना भावनी प्राप्ति यती नथी, केमके एक द्रव्यमा वे क्रिया समवे नही, एवु जिनने अभिमत छे ॥ ९७-९८ ॥

भूतिर्षा हि क्रिया सैव स्यादेकद्रव्यसततौ ॥

न साजात्य विना च स्यात्परद्रव्यगुणेषु सा ॥९९॥
न चैवमन्यभावाना न चेतकर्त्ताऽपरो जन ॥

तदा हिंसादयादानहरणाय व्यवस्थितः ॥ १०० ॥

अर्थ.—भूति णटले भाव जने क्रिया ए वनेनो एक अर्थ छे ते एक द्रव्य सततिने रिपे सामान्य विना न याय, अने द्रव्यना गुणने रिपे पण न याय, केमके कोड पण द्रव्य अपरभावनो कर्त्ता होतो नथी ॥ ९९ ॥ एमज आत्माने रिपे अन्य भावनु कर्त्तापणु नथी त्यारे शिष्यपूठे छे के हिंसा, दया, दान गोरनी व्यवस्था केम ग्हेशे ? ॥ १०० ॥

मृत्य पराश्रय न स्यात् फल कस्यापि यद्यपि ॥

तथापि स्वगत कर्म स्वफल नाभिवर्त्तते ॥ १०१ ॥

हिनस्ति न पर कोऽपि निश्चयान्न च रक्षति ॥

नचायु कर्मणो नाशो मृतिर्जीवनमन्यथा ॥१०२॥

अर्थ.—न्यासे गुरु कह छे, यद्यपि ए तारु मोलतु साचु छे तेमके कोशने पण पराश्रये फल धतु नथी (तथापि पोताने

વિષે રહેલું જે કર્મ તે પોતાના ફલને વિષે પ્રવર્તતું નથી)
 ॥ ૧૦૧ ॥ નિશ્ચયવડે વીજા કોઈને કોઈ મારતો નથી તેમ
 કોઈનું કોઈ રક્ષણ કરતો નથી; આયુ કર્મનો નાશ થાય નહીં
 અને મૃત્યુ જીવન અન્યથા થાય નહીં ॥ ૧૦૨ ॥

હિંસાદયાવિકલ્પાભ્યાં સ્વમતાભ્યાં તુ કેવલં ॥
 ફલં વિચિત્રમાપ્નોતિ પરાપેક્ષાં વિના પુમાન્ ॥૧૦૩॥
 શરીરો મ્રિયતાં મા વા ધ્રુવં હિંસા પ્રમાદિનઃ ॥
 દયૈવ યતમાનસ્ય વધેऽપિ પ્રાણિનાં ક્વચિત્ ॥ ૧૦૪ ॥

અર્થ:—હિંસા અને દયાની પળ માત્ર કલ્પના છે. પોતાના
 મતે કરી તો પરની અપેક્ષાથી પુરુષ કેવલ વિચિત્ર ફલને
 પામે છે ॥ ૧૦૩ ॥ જીવનો ઘાત થાય અથવા ન થાય, તો પળ
 જે પ્રમાદી જીવ છે તેને નિશ્ચયે કરી હિંસા થાય છે; અને જે
 દયાવાન પ્રાણી છે તેના હાથે કદાચ કોઈ જીવનો ઘાત થઈ
 જાય, તો પળ તેને હિંસા લાગતી નથી ॥ ૧૦૪ ॥

પરસ્પર યુજ્યતે દાનં હરણં વા ન કસ્યચિત્ ॥
 ન ધર્મસુખયોર્યન્તે કૃતનાશાદિદોષતઃ ॥ ૧૦૫ ॥

ભિન્નાભ્યાં ભક્તવિત્તાદિપુદ્ગલાભ્યાં ચ તે ક્રુતઃ ? ॥
 સ્વત્વાપત્તિર્યતો દાનં હરણં સત્વનાશનં ॥ ૧૦૬ ॥

અર્થ:—કોઈ વીજાને દાન દેતો નથી, અને વીજાની
 પાસેથી કોઈ કાંઈ હરણ કરી લેતો નથી; ધર્મ અને સુખને વિષે
 પળ દાન તથા હરણનો સંભવ નથી, કેમકે કૃતનાશ અને અકૃતનો
 પ્રસંગ इत्यादि દોષ પ્રાપ્ત થશે. જેમ દાન કર્યું તેનો નાશ થાય
 તેને કૃતનાશ કહે છે, અને જે વીજાને આપ્યું નથી તેનું હરણ

કરવું તે અકૃતાગમ પ્રમગ્ન કહાય એા ઢોપ આત્માને વિષે પ્રાપ્ત થશે ॥ ૧૦૫ ॥ કેમકે ભોજન તથા ઘનાદિક જે પુદ્ગલ તે તો આત્માથી ભિન્ન છે, તો તેમા કયાથી પોતાપણુ આવ્યું ? માટે દાન અને હરણ તે પોતાથી જ નાશ છે ॥ ૧૦૬ ॥

કર્માદયાચ તદાન હરણ વા ઝરીરિણા ॥

પુરુષાણા પ્રયાસઃ કસ્તતોપનમાતિ સ્વતઃ ॥ ૧૦૭ ॥

સ્વાગતાભ્યા તુ ભાવાભ્યા કેવલ દાનચૌર્યયોઃ ॥

અનુગ્રહોપઘાતૌ સ્તઃ પરાપેક્ષા પરસ્ય ન ॥ ૧૦૮ ॥

અર્થ.—વલી તે દાન અને હરણ પ્રાણીને કર્મના ઉદય-યત્ની છે, ત્યા પુરુષને શો પ્રયાસ છે ? તે તો પોતાની મેલેજ ઉદય પામ છે ॥ ૧૦૭ ॥ પોતામા રહ્યા એવા જે દાન અને હરણના માત્ર તેણે કરીને એકથી ઉપકાર વાચ, મીજાથી ઉપઘાત વાચ, ત્યા પરની અપેક્ષા પરને નહીં ॥ ૧૦૮ ॥

પરાશ્રિતાના ભાવાના કર્તૃત્વાયભિમાનત ।

કર્મણા ચ પતેઽજ્ઞાની જ્ઞાનયાસ્તુ ન લિપ્યતે ॥૧૦૯॥

કર્ત્ત્વમાત્મનો પુણ્યપાપયોરપિ કર્મણો ॥

રાગદ્વેષાશયાના તુ કર્ત્તાષ્ટાનિષ્ટાસ્તુષ્ઠ ॥ ૧૧૦ ॥

અર્થ —પર આશ્રિત જે માત્ર તેના દુઃ કર્ત્તા હુ, એમ અભિમાનથી રહવું, એા કર્મો અજ્ઞાની-ચઘાય છે, પણ જ્ઞાની તેમા કમ લેવાતા નથી ॥ ૧૦૯ ॥ માટે આત્મા તે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મનો કર્તા છે, રાગ-દ્વેષ આશયનો કર્તા છે અને ઇષ્ટ અનિષ્ટ વસ્તુને વિષે પણ આત્મા કર્તા છે ॥ ૧૧૦ ॥

રજ્યતં દ્વેષ્ટિ ચાર્યેષુ તત્તત્કાર્યવિકલ્પતઃ ॥

આત્મા યદાતદા કર્મ ભ્રમદાત્મનિ યુજ્યતે ॥૧૧૧॥
સ્નેહાભ્યક્ત નોરંગં રેણુનાશ્લિષ્યતે યથા ॥

રાગદ્વેપાનુવિદ્ધસ્ય કર્મબંધસ્તયામતઃ ॥ ૧૧૨ ॥

અર્થ:—જેવારે તે તે કર્મના વિકલ્પથી આત્માને કોઈ પદાર્થ ઉપર રાગદશા અથવા દ્વેષ ઉપજે છે તેવારે આત્મામાં કર્મનો ભ્રમ જોડાય છે ॥ ૧૧૧ ॥ તેલ લગાડેલા શરીરે જેમ રજનો લેપ વલગે છે તેમ રાગી અને દ્વેષી આત્માને કર્મનો બંધ વલગે છે ॥ ૧૧૨ ॥

આત્મા ન વ્યાપૃતસ્તત્ર રાગદ્વેષાશયં સૃજન્ ॥

તન્નિમિત્તોપનમ્નેષુ કર્મોપાદાનકર્મસુ ॥ ૧૧૩ ॥
લોહં સ્વાક્રિયયાભ્યાંતિ ભ્રામકોપલસંનિધૌ ॥

યથા કર્મ તથા ચિત્રં રક્તદ્વિષ્ટાત્મસંનિધૌ ॥૧૧૪॥

અર્થ:—તિહાં આત્મા પોતે કોઈ ક્રિયા કરતો નથી, પણ રાગ દ્વેષ કરતો થકો તે નિમિત્તે પામ્યાં જે કર્મ તેના નિમિત્તે કર્તાપણું કર્મ છે; પણ તિહાં આત્મા તો રાગદ્વેષ રૂપ કર્મનો સૂકનારો છે. ઇટલે આત્મા ભાવકર્મનો વ્યાપારવંત છે; પણ દ્રવ્ય કર્મનો વ્યાપારવંત નથી ॥ ૧૧૩ ॥ જેમ ચમક પાપાણ તે લોહને આકર્ષે, તેણે કરી લોહ પોતાની ક્રિયાયે ચમક પાસે આવી મલે, તેમ રાગદ્વેષી આત્માની પાસે કર્મ આકર્ષણે આવી મલે છે ॥ ૧૧૪ ॥

વારિ વર્ષન્ યથાંભોદો ધાન્યવર્ષાં નિગચ્ચતે ॥

ભાવકર્મ સૃજન્નાત્મા તથા પુદ્ગલકર્મકૃત્ ॥ ૧૧૫ ॥

નૈગમવ્યવહારૌ તુ શ્રૂતઃ કર્માદિકર્તૃતા ॥

વ્યાપારઃ ફલપર્યતઃ પરિદૃષ્ટો યદાત્મનઃ ॥ ૧૧૬ ॥

અર્થ.—જેમ પાણી વરસે છે તે લોકવ્યવહારે ધાન્ય વરસે છે એમ કહીએ, તેમ માનકર્મ કરતો વક્ષો આત્મા પુદ્ગલ કર્મનો કર્તા કહીએ ॥ ૧૧૫ ॥ નૈગમ અને વ્યવહારનયવાલા તો કર્માદિકનો કર્તા આત્માને માને છે, જે આત્માનો વ્યાપાર તે ફલપર્યત દેખાય છે ॥ ૧૧૬ ॥

અન્યોઽન્યાનુગતાના કા તદેતદિતિ વા ભિદા ॥

યાત્ચરમપર્યાય યથા પાનીયદુગ્ પ્રયોઃ ॥ ૧૧૭ ॥

નાત્મનો વિકૃતિ દત્તે તદેવા નયકલ્પના ॥

શુદ્ધસ્થ રજતસ્થેવ શુક્તિ ઝર્મપ્રકટપના ॥ ૧૧૮ ॥

અર્થ:—પરસ્પર મલ્યા એવા જે નય તેને, (એનો નિર્ણય યાત્ ચરમપર્યાય છે) પરતુ જાતિભેદ કેમ જણાય ? જેમ દૂધ અને પાણીના મયોગની પેઠે સગ્રહ માને નૈગમને, અને નૈગમ માને સગ્રહને, એ વે નય માહોમાહ મળે છે એમ વ્યવહાર પણ મળે છે ॥ ૧૧૭ ॥ વલી શુદ્ધનયવાલો ગોલે છે કે, આત્માને વિકાર નથી વિકાર એ નૈગમ તથા વ્યવહારનયની કલ્પના છે કેની પેઠે ? તે કહ છે જેમ શુદ્ધ રૂપાને ઝીવનો ધર્મ કલ્પ છે તેની પેઠે જાણવું ॥ ૧૧૮ ॥

મુપિતત્વ યથા પાય ગત પચ્યુપચર્યતે ॥

તથા પુદ્ગલકર્મસ્યા વિક્રિયાત્મનિ તાલિશૈઃ ॥૧૧૯॥

कृष्णः शोणोऽपि चोपाधेर्नाशुद्धः स्फटिको यथा ॥

रक्तोद्विप्रस्तथैवात्मा संसर्गात्पुण्यपापयोः ॥१२०॥

अर्थः—जेम पंथीजनने लुंटां लोक कहेसे जे मार्ग लुंटाणो, ए लोक वाक्य छे तेम मूर्ख प्राणी पुद्गल कर्ममां रही जेवी क्रिया करे ते आत्माने विषे माने छे ॥ ११९ ॥ जेम कालो अथवा रातो स्फटिक छे ते उपाधिथी छे, माटे तेने अशुद्ध न कहिये; तेम पुण्य-पापना संयोगथी आत्मा रागी-द्वेषी कहेवाय छे ॥ १२० ॥

स्यं नटकला तावद् यावद्विधिकल्पना ॥

यद्रूपं कल्पनातीतं न तु पश्यत्यकल्पकः ॥ १२१ ॥

कल्पनामोहितो जंतुः शुक्लं कृष्णं च पश्यति ॥

तस्यां पुनर्विलीनायामशुक्लं कृष्णमीक्षते ॥ १२२ ॥

अर्थः—जिहां सुधी विविध प्रकारनी कल्पना होय तिहां सुधी ए सर्व नटकलारूप छे, पण कल्पनाये अतीत जे रूप तेने तो जे अकल्प कह्यो होय ते देखे ॥ १२१ ॥ पण कल्पनाये मुंझाणो जे जीव ते तो धोलाने कालुं देखे अने कालाने धोलुं देखे, अने ते कल्पना जेवारे जाय तेवारे तो कालाने कालुंज देखे अने धोलाने धोलुंज देखे ॥ १२२ ॥

तद्ध्यानं सा स्तुतिर्भक्तिः सैवोक्ता परमात्मनः ॥

पुण्यपापविहीनस्य यद्रूपस्यानुचिंतनं ॥ १२३ ॥

शरीररूपलावण्यवप्रच्छन्नध्वजादिभिः ॥

वर्णितैर्वीतरागस्य वास्तवी नोपवर्णना ॥ १२४ ॥

अर्थः—पुण्य-पाप रहित एहना जे परमात्मा प्रभु तेना स्वरूपनु चिंतननु तेनेज ध्यान कहिये, अने स्तुति पण तेज तथा भक्ति पण तेज कहिये ॥ १२३ ॥ पण शरीरना वर्ण, रूपे करी, लाक्षण्यताए करी, ममस्मरणे अने छत्रे करी, तथा इदधज्जादिके करी जे परमात्माने प्रमाणवा गहरी स्तुतिने वस्तुत माची न कहिये ॥ १२४ ॥

व्यग्रहारस्तुतिः सेय वीतरागा-मवर्तिना ॥

जानादीना गुणाना तु वर्णना निश्चयस्तुतिः ॥१२५॥
पुरादिवर्णनाद्राजा स्तुतः स्यादुपचारतः ॥

तत्त्वतः शौर्यगाभीर्यधैर्यादिगुणवर्णनात् ॥ १२६ ॥

अर्थः—केमके ए स्तुति तो व्यग्रहार छे, पण जेमा वीतरागना ज्ञानादिक गुण प्रशमना तेहन निश्चय स्तुति कहिये ॥ १२५ ॥ जेम देश नगरादिके करी राजा वर्णना ए उपचारे स्तुति जाणवी, पण राजानु मल, गाभीर्यता, धैर्यतानु वर्णननु, ते निश्चयथी स्तुति कहिये ॥ १२६ ॥

मुख्योपचारधर्माणामविभागेन या स्तुति ॥

न मा चित्तप्रमादाय रुचित्वा कुकवेरिण ॥ १२७ ॥
अन्वशाभिनिवेशेन प्रत्युतानर्थकारिणी ॥

सुतीष्णावदगधारं प्रमादेन करे धृता ॥ १२८ ॥

अर्थः—जेम दृढमिनी प्रियताथी पडित गीत्रे नहीं, तेम राव्य उपचार देगी प्रहेचण मिनानी ते स्तुति करिये त धकी चित्त प्रमन वाय नहीं ॥ १२७ ॥ जे पोताना हठ-कदाग्रह करी

મુખઉપચારે સ્તુતિ કરી ગુણ માને છે, પણ તે ઝલટી અનર્થકારી છે; જેમ પ્રમાદે કરી હાથમાં જાલેલી તરવાર તે જો કદાચ પડે, તો ઝલટી અનર્થ-વિઘાત કરે છે; તેનીપરે તે સ્તુતિ પણ અન્યથા જાણવી ॥ ૧૨૮ ॥

મણિપ્રભામણિજ્ઞાનન્યાયેન શુભકલ્પના ॥

વસ્તુસ્પર્શિતયા ન્યાય્યા યાવન્નાનજ્ઞનપ્રથા ॥ ૧૨૯ ॥

પુણ્યપાપવિનિર્મુક્તં તત્ત્વતસ્ત્વવિકલ્પકં ॥

નિત્યં બ્રહ્મ સદા ધ્યેય મેષા શુદ્ધનયસ્થિતિઃ ॥૧૩૦॥

અર્થ:—મણિરત્નની કાંતિ દેખીને જેમ મણિનું જ્ઞાન કે. ઓલસાણ થાય છે, એ દૃષ્ટાંતે શુભ કલ્પનાયે કરી આત્માનું જ્ઞાન થાય છે. પછી વસ્તુસ્પર્શિકવડે કરી યોગ્યતા થાય છે; પણ જ્યાં સુધી નિરંજન પ્રથા નથી થઈ ત્યાં સુધી કર્મ છે ॥ ૧૨૯ ॥ માટે પુણ્ય-પાપ રહિતપણે તત્ત્વથી નિર્વિકલ્પ એવો શાશ્વતો જે આત્મા તે સદાય ધ્યાવવો. એવી શુદ્ધ નયની સ્થિતિ છે ॥૧૩૦॥

આશ્રવઃ સંવરશ્ચાપિ નાત્મા વિજ્ઞાનલક્ષણઃ ॥

યત્કર્મપુદ્ગલાદાનરોધાવાશ્રવસંવરઃ ॥ ૧૩૧ ॥

આત્માદત્તે તુ યૈર્ભાવૈઃ સ્વતંત્રઃ કર્મપુદ્ગલાન્ ॥

મિથ્યાત્વાવિરતી યોગાઃ કષાયાસ્તે તદાશ્રવા ॥૧૩૨

અર્થ:—આત્મા જ્ઞાનરૂપ છે, માટે આત્માને આશ્રવ. સંવર કાંડ ન કહિયે; પણ કર્મ પુદ્ગલનું ગ્રહવું તથા રોધવું તે આશ્રવ સંવર છે ॥ ૧૩૧ ॥ જે ભાવે કરી સ્વાધીનપણે કર્મ-પુદ્ગલને આત્મા ગ્રહે છે, તે મિથ્યાત્વ, અવિગતિ, કષાય અને યોગરૂપ આશ્રવે કરી જાણવું ॥ ૧૩૨ ॥

भावनाधर्मचारित्रपरिपहजयादयः ॥

आश्रयोच्छेदिनो धर्मा आत्मनो भावसवरा ॥१३३॥

आश्रय सरो न स्यात्सवरश्चाश्रवः क्वचित् ॥

भवमोक्षफलाभेदोऽन्यथा स्याद्भेतुसकरात् ॥ १३४ ॥

अर्थः—अने भावना धर्म जे चारित्र छे, जेथकी परिपहनो जय थाय ते ए आश्रयनो उच्छेदक धर्म छे ए आत्माने भावसवर कहिये ॥ १३३ ॥ जे आश्रयते सर न थाय, अने जे संवर ते आश्रय न थाय हेतु सका ए ते जो कदापि एकरूप थाय, तो समार अने मोक्ष ए वेत्त फल पण एक थाय, पण तेमा भेद रहे नहीं एट्टले ज्या आश्रये करी सरनु मक्रमण थाय त्या मोक्षफल जाणतु, अने ज्या सरे करी आश्रयनु सक्रमण थाय त्या समारफल जाणतु ॥ १३४ ॥

कर्माश्रयाश्च सवृष्णान्नात्मा भिन्नैर्निजाशयैः ॥

करोति न परापेक्षामलभूष्णु स्रत मदा ॥१३५॥

निमित्तमात्रभृतास्तु हिमाऽहिमादयोऽग्विला ॥

ये परप्राणिपर्याया न ते स्वफलहेतर ॥ १३६ ॥

अर्थ —आश्रयभायने सर करतो थको जे पोताना आत्मायी जुटा नथी एया जे पोताना आशय तेणे करी परापेक्षा न करे, केभके ते पोतायी सदा ममर्य छे ॥ १३५ ॥ जे हिमा अहिमादिक मघला पर प्राणिना पर्याय ते आत्माने निमित्तभूत जे, पण पोताने फलहतु नथी ॥ १३६ ॥

व्यग्रहारविमृढस्तु हेतृस्तानेव मन्यते ॥

बाह्यक्रियारतस्मान्तस्तत्प्र गूढ न पठ्याति ॥१३७॥

हेतुत्वं प्रतिपद्यन्ते नैवेति नियमास्पृशः ॥

यावंत आश्रवाः प्रोक्तास्तावंतोहि परिश्रवाः ॥ १३८

अर्थः—व्यवहारमृदु जे आत्मा ते परंपर्यायने पोताना फलहेतु माने છે, માટે જેનું મન વાહ્યક્રિયામાં રક્ત છે તેવા પ્રાણી ગુપ્ત તત્ત્વને દેખતા નથી ॥ ૧૩૭ ॥ જે હિંસાદિક તથા અહિંસા-દિક પરપર્યાય હેતુપણું છે, તેને પહિવજે અથવા નથી પહિવર્જતા એવો નિયમ તે તો નિશ્ચયના જે ફરમનારા છે તેહને જેટલા આશ્રવ છે તેટલા સંવરરૂપ થાય ॥ ૧૩૮ ॥

તસ્માદનિયતં રૂપં વાહ્યહેતુષુ સર્વયા ॥

નિયતૌ ભાવવૈચિત્ર્યાદાત્મૈવાશ્રવસંવરૌ ॥ ૧૩૯ ॥

અજ્ઞાતા વિષયાસક્તો વધ્યતે વિષયૈસ્તુ નઃ ॥

જ્ઞાનાહિદૂવિ સુચ્યતે ચાત્મા નતુ શાસ્ત્રાદિપુદ્ગલાત્ ૧૪૦

અર્થઃ—તે માટે સદાય વાહ્ય હેતુને વિષે અનિયતરૂપ છે. નિયતિને વિષે ભાવના વિચિત્રપણાથકી આત્મા તેજ સંવર આશ્રવ-રૂપ છે ॥ ૧૩૯ ॥ જે અજ્ઞાની છે અને વિષયાસક્ત છે, તેહિજ વિષયમાં વંશાય છે. તે વિષય તો આત્માને આત્મજ્ઞાનથકી સૂકાય, પણ શાસ્ત્રાદિક પુદ્ગલથકી ન સૂકાય ॥ ૧૪૦ ॥

શાસ્ત્રં ગુરોશ્ચ વિનયં ક્રિયામાવશ્યકાનિ ચ ॥

સંવરાંગતયા પ્રાહુ વ્યવહારવિશારદાઃ ॥ ૧૪૧ ॥

વિશિષ્ટા વાક્તનુસ્વાંત પુદ્ગલાસ્તેઽફલાવહાઃ ॥

યે તુ જ્ઞાનાદયો ભાવાઃ સંવરત્વં પ્રયાંતિ તે ॥ ૧૪૨ ॥

અર્થઃ—શાસ્ત્ર મળવું, ગુરુનો વિનય કરવો, તથા આવશ્યકાદિક ક્રિયા કરવી એને વ્યવહારમાં વિચક્ષણ પુરુષોએ સંવરનાં

અંગ કહ્યા છે ॥ ૧૪૧ ॥ જે રુડા મન-વચન-કાયાયે કરી પ્રવર્તેયુ તેહના જે પુદ્ગલ તે ફલદાયી છે, પણ જે જ્ઞાનાદિક ભાગ છે, તે સંપ્રવણાને પામે છે ॥ ૧૪૨ ॥

જ્ઞાનાદિભાવયુક્તેષુ શુભયોગેષુ તદ્ગત ॥

મવરત્વ સમારોપ્ય સ્મયતે વ્યવહારિણઃ ॥ ૧૪૩ ॥

પ્રશસ્તરાગયુક્તેષુ ચારિત્રાદિગુણેષ્વપિ ॥

શુભાશ્રવત્પમારોપ્ય ફલભેદ વદતિ તે ॥ ૧૪૪ ॥

અર્થઃ—જ્ઞાનાદિક ભાગે યુક્ત એવા જે શુભ યોગ તને મિષ તદ્ગત જે સવરત્વ તને આરોપીને વ્યવહાર પ્રવર્તક જે જીવ તે હર્ષ પામ છે ॥ ૧૪૩ ॥ રુડા રાગે યુક્ત એવા જે ચારિત્રાદિક ગુણ તેને મિષ પણ શુભ આશ્રવણુ આરોપીને ફલભેદ કહ છે ॥ ૧૪૪ ॥

ભવનિર્વાણહેતના વસ્તુતો ન વિપર્યય ॥

અજ્ઞાનાદેવ તદ્જ્ઞાના જ્ઞાની તત્ર ન મુહ્યતિ ॥ ૧૪૫ ॥

તીર્થક્રૂણામહેતુત્વ યત્સમ્યક્ત્વસ્ય વર્ણ્યતે ॥

યચ્ચાહારહેતુત્વ સ્યમસ્યાતિશાધિનઃ ॥ ૧૪૬ ॥

અર્થ —મસાર તવા મોક્ષનો હેતુ તને વસ્તુતત્ત્વ કાઠ વિપર્યામ નથી, પણ અજ્ઞાનના યોગથી ત જગાયે વિપર્યામણુ વાય છે, પણ તિહા જ્ઞાની પુરુષ કાઠ મુજ્ઞાતા નથી ॥ ૧૪૫ ॥ જિનનામ ર્મનો હતુ જે મમકિતન વર્ણવીણ ત્રીણ, ત પણ ઉપચાર કહાય છે, અને આહારરુ શરીરનો હતુ જે અતિશય લઘ્વિવત મંચમી મુનિ તે પણ ઉપચાર કહાય છે ॥ ૧૪૬ ॥

અર્થ:—નિર્જગનું કારણ તે શુદ્ધ જ્ઞાને સહિત પ્રગટ્યો અને ચિત્તની ચંચલવૃત્તિને રોકતો એવો વાર ભેદે તપ છે ॥ ૧૫૫ ॥ જિહાં પ્રમુના ધ્યાનયુક્ત કપાયનો રોધ છે, બ્રહ્મચર્યનું ધરવું છે તે શુદ્ધ તપ જાણવો. એ સિવાય વીજો તપ તે માત્ર લાંઘણ કરવા જેવો છે ॥ ૧૫૬ ॥

વુશુક્ષા દેહકાશ્યં વા તપસો નાસ્તિ લક્ષણં ॥

તિતિક્ષાબ્રહ્મગુપ્ત્યાદિસ્થાનં જ્ઞાનં તુ તદ્વપુઃ ॥૧૫૭॥
જ્ઞાનેન નિપુણેનૈક્યં પ્રાપ્તં ચંદનગંધવત્ ॥

નિર્જરામાત્મનો દત્તે તપો નાન્યાદૃશં ક્વચિત્ ॥૧૫૮॥

અર્થ:— મૂલ્યે મરવું, શરીરને દુબલું કરવું, એ તપનું લક્ષણ નથી; પણ જિહાં જ્ઞાનયુક્તપણે બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ, તથા તિતિક્ષા કે શાંતિ હોય તે તપનું સ્વરૂપ છે ॥ ૧૫૭ ॥ જ્ઞાન સાથે એકતા ભાવને પામ્યો એવો જે તપ તેને તપ કહિયે, જેમ ચંદન સાથે ગંધ એકતાભાવને પામ્યો છે, તેનીપરે એ તપ તે જ્ઞાને યુક્ત થકો આત્માને નિર્જરા ફલ આપે, પણ વીજી રીતે ન આપે ॥ ૧૫૮ ॥

તપસ્વી જિનભક્ત્યા ચ શાસનોદ્ધાસનોત્યયા ॥

પુણ્યં બધનાતિ વહુલં મુચ્યતે તુ ગતસ્પૃહઃ ॥ ૧૫૯ ॥
કર્મતાપક્તરં જ્ઞાનં તપસ્તનૈવ વેત્તિ યઃ ॥

પ્રાપ્નોતુ સ હતસ્વાંતો વિપુલાં નિર્જરાં કથં ? ॥૧૬૦॥

અર્થ:—નિરાસી ભાવે તપનો કરનારો તપસી જિન તથા જ્ઞાનભક્તિએ કરી શાસનને દિવાલે, ઘણું પુણ્ય વાંધે અને કર્મથી મુકાય ॥ ૧૫૯ ॥ કર્મને તપાલે એવું જ્ઞાન છે, અને તે જ્ઞાનને

जे धणी तप न जाणे ते तपसी निर्दुद्धिनो धणी त्रिपुल निर्जरा
केम पामे ? ॥ १६० ॥

अज्ञानी तपसा जन्मकोटिभि कर्म यन्नयेत् ॥

अत ज्ञानतपोयुक्तस्तत्क्षणेनैव सहरेत् ॥ १६१ ॥

ज्ञानयोगस्तपःशुद्धमित्पाद्दुर्मनिपुगवा. ॥

तस्मान्निकाचितस्यापि कर्मणो युज्यते क्षय ॥१६२॥

अर्थ—ज्ञान विना एक कोटि भय सुधी जेटला तप
करे, ते तपसा जेटला कमक्षय न थाय तेटला कर्मोने एक क्षणमा
ज्ञान सहित तपे करी सपावे ॥ १६१ ॥ माटे ज्ञानयोगे जे तप
करतो ते शुद्ध छे, ए रीते प्रभु कहे छे, केवके ते तपथी निका-
चित कर्मनो क्षय थाय छे ॥ १६२ ॥

यदिहापूर्वाकरण श्रेणि शुद्धा च जायते ॥

ध्रुवः स्थितिक्षयस्तत्र स्थिताना प्राच्यकर्मणा ॥१६३॥

तस्माद्ज्ञानमय शुद्धस्तपस्वी भावनिर्जरा ॥

शुद्धनिश्चयतस्त्रेपा शुद्धाशुद्धस्य कापि न ॥१६४॥

अर्थ—जे तपथी इहा अपूर्वाकरण श्रेणि शुद्ध थाय,
वली एथी पूर्वकर्मनी रही जे स्थिति ते स्थिति निश्चयथी क्षय
थाय ॥ १६३ ॥ ते माटे ज्ञानमयी जे शुद्ध तपसी तेने निश्चयथी
शुद्ध भाव निर्जरा थाय, पण अज्ञान तपसीने काड न थाय ॥१६४॥

यद्य कर्मात्ममश्लेषो द्रव्यत न चतुर्विधः ॥

तद्देवध्यायमायात्मा भावतस्तु प्रकीर्तित ॥१६५॥

वेष्टयत्यात्मनात्मानं यथा सर्पस्तथासुमान् ॥

तत्तद्भावैः परिणतो बधनात्यात्मानमात्मना ॥१६६॥

अर्थः—कर्मनी साथे आत्मानुं जे मलबुं तेने बंध कहिये, ते बंध चार भेदे छे, ते हेतु अध्यवसाये आत्मभावथी कह्यो छे ॥ १६५ ॥ जेम सर्प पोतानी मेले पोते विटाय छे तेम आत्मा पण ते ते भावे परिणम्यो थको पोतपोतानी मेलेज कर्म साथे बंधाय छे ॥ १६६ ॥

बधनाति स्वं यथा कोशकारकीटः स्वतंतुभिः ॥

आत्मनः स्वगतैर्भावैर्वंधने सोपमा स्मृता ॥ १६७॥

जंतूनां सापराधानां बंधकारी न हीश्वरः ॥

तद्वंधकानवस्थानादबंधस्याप्रवृत्तितः ॥ १६८ ॥

अर्थः—जेम रेशमनो कीडो पोतानी लाले करी पोतेज बंधाय छे तेम आत्मा पोताना रागादि परिणामे करी पोतेज बंधाय छे, ए उपमा कही ॥ १६७ ॥ पण जे ईश्वर कर्ता कहे छे ते वात निषेध छे, अपराधी जीवने कांइ ईश्वर बंधकर्ता नथी, ते ईश्वर बंधकर्तापणाना निषेधवा थकी अवंधनीय आत्माने विषे अप्रवृत्ति छे. एटले स्वभावेज बंधनिवृत्ति आत्माने छे पण ईश्वर कर्ता नथी ॥ १६८ ॥

तत्त्वज्ञानप्रवृत्त्यर्थं ज्ञानवन्नोदना ध्रुवा ॥

अबुद्धिपूर्वकार्येषु स्वप्नादौ तददर्शनात् ॥ १६९ ॥

तथाभव्यतया जंतुर्नोदितश्च प्रवर्तते ॥

बधनन् पुण्यं च पापं च परिणामानुसारतः ॥१७०॥

अर्थः—ज्ञानप्रतनी जे प्रेरणा छे ते तत्त्वज्ञाननी प्रवृत्तिने अर्थ ध्रुव छे, केसके स्वप्नादिक जे अतुद्धिपूर्वक कार्य छे तेने विषे ए ज्ञाननी प्रेरणा काइ देखाती नयी, ते माटे ॥ १६९ ॥ तेमज प्राणी भव्यताये प्रेरणा यको पणिणामने अनुसारे करी पुष्प, पापने राधतो यको प्रसन्न छे ॥ १७० ॥

शुद्धनिश्चयत, स्वात्मान बद्धो बधशक्या ॥

भयकषादिक कितु रज्जावह्विपत्तेरिव । १७१ ॥

रोगस्थित्यनुसारेण प्रवृत्ति रोगिणो यथा ॥

भवस्थित्यनुसारेण तथा बधोऽपि वर्ण्यते ॥ १७२ ॥

अर्थ—शुद्ध निश्चयनबधकी तो आत्मा अग्रक छे, पण भयकषादिके करी बधनी शका रह छे, जेम दोरडु देवी सर्पनी शका उपजे छे तेनीपर जाणतुं ॥ १७१ ॥ रोगनी स्थितिने अनुसारे रोग छे, एटले जे दिग्गसे शरीर उपनु, तेन दिग्गमथी मर्ग रोगनी स्थितिओ शरीरमा उत्पन्न थयेली छे अर्थात् शरीर कयल रोगनी स्थितिम्बन छे, पण ते रोग जेवार रोगी कृप-ध सवे तेवारे प्रगट् याय छे तेवार रोगी पुरुष जेम रोगनी प्रवृत्ति गणे छे तेमन भवस्थितिने अनुसार आत्माने बध कहिये ठीग ॥ १७२ ॥

दृढाज्ञानमयोशका मनोमपनिनीपत ॥

अध्यात्मशास्त्रमिच्छति श्रान्तु वंराग्यकाक्षिण. ॥१७३

दिशाप्रदर्शक शाय्या चन्द्रनायेन तत्पुन ॥

प्रत्यक्षविषया शका न हि हति परोक्षधी ॥१७४॥

अर्थ --दृढ अज्ञानमय एवरी जे शका तेहने टालमाने

इच्छतो, वैराग्यनो अभिलाषी थको, अध्यात्मशास्त्र સાંભલવાને
 इच्छे છે ॥ ૧૭૩ ॥ જેમ નિર્મલ ચક્ષુ છતાં ગ્રહણવેલા જેવી નજર
 થઈ જાય તો તેણે કરી એક ચંદ્રની પાસે ઘીજાં ચંદ્ર દેસે એ
 ન્યાયે કરી જે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે તે પળ દિગિનું દેખાડનાર છે,
 પણ પરોક્ષ વુદ્ધિ કાંઈ પ્રત્યક્ષ વિષયની આશંકાને ટાળી ન શકે.
 એટલે અધ્યાત્મનો વિષય પ્રત્યક્ષરૂપે નથી, પરોક્ષરૂપે છે; માટે
 સ્વભાવે જે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે તે પરોક્ષવુદ્ધિ છે, પણ અનુભવ તે
 સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષરૂપાને હળી ન શકે; એટલે આત્માનુભવી પુરુષો
 પોતાના અનુભવે કરી આત્માનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરે છે ॥૧૭૪॥
 શંખે શ્વૈત્યાનુમાનેऽपि दोषात्पीतत्वधीर्यथा ॥

शास्त्रज्ञानेऽपि मिथ्याधीः संस्काराद्बंधधीस्तथा १७५
 श्रुत्वा मत्वा मुहुः स्मृत्वा साक्षादनुभवन्ति ये ॥

तत्त्वं न बंधधीस्तेषामात्માवंद्ઃ પ્રકાશતે ॥ ૧૭૬ ॥

અર્થ:—જેમ મધુરાનો રોગવંત પુરુષ તે યદ્યપિ શંખને
 ઉજ્વલ તો જાણે છે, પણ રોગે કરી તેને પીલા વર્ણની વુદ્ધિ થાય
 છે, તેમ શાસ્ત્રે કરી આત્માને નિર્મલ તો જાણે છે પણ મિથ્યાત્વ
 વુદ્ધિના સંસ્કારથી વંધરૂપ વુદ્ધિ છે. એટલે આત્માને રાગી
 દ્વેષી વંધરૂપ જે દેસે છે, તે અનુભવ વિના દેસે છે. એ ભાવાર્થ
 છે ॥ ૧૭૫ ॥ ગુરુના મુખથી અધ્યાત્મશાસ્ત્રનું સાંભલવું તેને
 શ્રવણ કહે છે, તે સાંભળેલા વિષયનો અનુક્રમે પુનઃ પુનઃ અંતઃ-
 કર્ણમાં વિચાર કરવો તેને મનન કહે છે, અને સાંભળીને વિચાર
 કરી સંશય તથા વિપર્યયમાત્ર રહિત થઈને ઉક્ત આધ્યાત્મિક
 વિષયરૂપ સ્વાત્મતત્ત્વ અંતર્વૃત્તિ કરીને જે સાક્ષાત્ અનુભવ કરવો
 તેને નિદિધ્યાસન કહે છે. એવા સ્વાત્મ તત્ત્વજ્ઞાતૃ પુરુષને વંધવુદ્ધિ

होती नहीं, केमके पधने प्रकाश करना तो आत्मा पोतेन छे त अनुभव यथा पडी अज्ञानरूपनो आश्रय केम करे ? ज्या सुधी आत्मा अनुभव अथवा ज्ञानपडे प्रकाशने पाम्यो न हतो त्या सुधी तमरूप अज्ञान अने पधयान् ययो हतो, पण अनुभव यथा पडी आत्माने त्रिप पध नहीं ॥ १७६ ॥

द्रव्यमोक्षः क्षयः कर्मद्रव्याणां नात्मलक्षण ॥

भाष्यमोक्षस्तु तद्धेतुरात्मा रत्नत्रयान्वयी ॥ १७७ ॥

ज्ञानदर्शनचारित्रैरात्मैश्वर्यं लभते यदा ॥

कर्माणि कुपितानीव भवत्याशु तदा पृथक् ॥ १७८ ॥

अर्थः—जे द्रव्यकर्मना क्षय त द्रव्यमाक्ष छे, पण ते काइ आत्मानु लक्षण नहीं, मात्र ते द्रव्य कर्मनो क्षय त मोक्षनो हतु थाय छे, पण आत्मा तो रत्नत्रय परिणतिरूप छे, तेने द्रव्यकर्मना क्षय तो उपचारयी मोक्षहतु कहिये, पण वस्तुथी तत्त्वद्विषये कहनाय नहीं ॥ १७७ ॥ ज्ञान-दर्शन-चारित्र ए रत्नत्रयीपडे करीने जेवारे आत्मा एकभावणाने पाम, तवारे जे कर्म हता, ते कोडक मसारी जीव जेम रीमाइने घरमाथी जुदो निकळे तेम जीवथी जुदा नीकली जाय ॥ १७८ ॥

अतो रत्नत्रयमोक्षस्तदभावे कृतार्थता ॥

पाण्डिगणलिङ्गैश्च गृहलिङ्गैश्च कापि न ॥ १७९ ॥

पाण्डिगणलिङ्गेषु गृहलिङ्गेषु ये रताः ॥

न ते समयसारस्य ज्ञातारो बालबुद्धयः ॥ १८० ॥

अर्थः—ए माटे जे रत्नत्रयी तैथीन माक्ष छे, पण त रत्नत्रयीन जभाव पासटी साधुना समूहन तथा पासटी ग्रही-

लिंगीने कृतार्थपणुं कांड नथी ॥ १७९ ॥ माटे पाखंडी साधुना
समूहमां तथा पाखंडीग्रही लिंगीमां जे प्राणी रक्त छे तेहने बाल-
मतिवाला समजवा; पण ते मिद्वान्तना सार एटले रहस्यना
जाण नथी ॥ १८० ॥

भावलिंगरता येषु सर्वसारविदो हि न ॥

लिंगस्या वा गृहस्या वा सिध्यन्ति धुनकल्मषाः ॥ १८१ ॥

भावलिंगं हि मोक्षांगं द्रव्यलिंगमकारणं ॥

द्रव्यं नात्यंतिकं यस्मान्नाप्यैकांतिकमिष्यते ॥ १८२ ॥

अर्थः—अने जे प्राणी भावलिंगे गता छे तेहने सर्व
सारना जाण कहिये. ते वेषधारी साधुलिंगे होय अथवा गृहस्थ-
लिंगे होय; तोपण पापकर्म धोइने मोक्ष पामे ॥ १८१ ॥ केमके
जे भावलिंग तं मोक्षनुं अंग छे, अने द्रव्यलिंग तो अकारण छे,
द्रव्यलिंग ते कांड आत्यंतिक नथी, माटे जे भावलिंगी छे ते
द्रव्यलिंगने एकांते नथी इच्छता ॥ १८२ ॥

यथाजातदशालिंगमर्यादव्यभिचारि चेत् ॥

विपक्षाबाधकाभावात् तद्धेतुत्वेतु का प्रमा ॥ १८३ ॥

वस्त्रादिधारणेच्छा चेद्वाधिका तस्य तां विना ॥

धृतस्य न किमस्याने करादेरिव बाधकं ॥ १८४ ॥

अर्थः—इहां कोइक कहेशे जे नम्रपणे मोक्ष छे तेनो
उत्तर कहं छे. जो ए अर्थथी बात खरी छे तो आत्माने मोह-
बाधक छे, ते मोहनो अभाव थामे अने जो नम्रपणे मोक्ष
होय तो मोह टालवानुं गुं प्रमाण? तेवारे तो मोह टालवानी
कांड जरूर न रहे ॥ १८३ ॥ वस्त्र रक्षणे एटले इच्छा विना पण

જો વસ્ત્ર ગણતા મોક્ષની માધક્રતા છે તો ડચ્છા પ્રિના જે કરા-
દિક એટલે હાય પ્રમુસ અમ વર્યા છે તે પળ મોક્ષના વાધક
યાશે, એટલે દિગમર લોક વહ છે કે વસ્ત્ર રાસપાથી મોક્ષની
માધક્રતા છે તેહને નિરુત્તર કર્યા ॥ ૧૮૪ ॥

સ્વરૂપેણ ચ વસ્ત્ર ચે ત્કેવલજ્ઞાનવાધક ॥

તદા દિરૂપટનીત્યૈવ તત્તદાવરણ ભવેત્ ॥૧૮૫॥

ઇત્ય કેવલિનસ્તેન મૂર્ધ્નિ ક્ષિપ્તેન કેનચિત્ ॥

કેવલિત્વ પલાયતે ત્યહો કિમસમજસ ॥૧૮૬॥

અર્થ,—જો પરમાર્થથી જે વસ્ત્ર છે તેહિજ કેવલજ્ઞાનને
માધક્રુપણે હોય તો દિગમરની રીતે કેવલજ્ઞાનામરણીયને ઠેકાણે
વસ્ત્રામરણીય એમ થતુ જોડ્યે, તે વસ્ત્રામરણીય કર્મ દિગમરીયો
કહતા નથી એટલી ણી ચુક છે ॥ ૧૮૫ ॥ એ રીતે તો કેવ-
લીને માથે કોઢક વસ્ત્ર ઓઢાઢે તેમારે કેવલજ્ઞાને નાસી જતુ
જોડ્યે, પણ કેવલીને વસ્ત્ર ઓઢાઢતા કેવલજ્ઞાન નાસી જાય છે
એમ તો થતુ નથી, માટે અહો ઇતિ આશ્ચર્યે શુ જુઢુ અસમજમ
ગોલો છો ? ॥ ૧૮૬ ॥

ભાવલિંગાત્તતો મોક્ષો ભિન્નલિંગેષ્વાપિ શ્રુવ' ॥

કદાગ્રહ વિમુચ્યેતદ્ભાવનીય મનસ્વિના ॥ ૧૮૭ ॥

અશુઢ્ઢનયતો ઘ્યાત્મા વધો મુક્ત ઇતિ સ્વિત્તિ. ॥

ન શુઢ્ઢનયતસ્ત્રેષ વધ્યતે નાપિ મુચ્યતે ॥ ૧૮૮ ॥

અર્થ,—તે માટે ભાવલિંગથી મોક્ષ છે, વેપનો કાઢ
નિયમ નથી, કદાપિ ઢ્રવ્યથી અન્યલિંગીનો વેપ હોય, તો પણ
નિશ્ચયે મોક્ષ છે માટે કદાગ્રહ છાટીને ડુઢ્ઢિત પુરુપે એ રીત

विचारवुं ॥ १८७ ॥ अशुद्ध नयथी आत्मा बंधाय छे अने मुंझाय पण छे, पण शुद्ध नये तो ए आत्मा बंधातो पण नथी अने मुंझातो पण नथी ॥ १८८ ॥

अन्वयव्यतिरेकाभ्यामात्मनत्त्वविनिश्चयं ॥

नवभ्यांऽपि हि तत्त्वेभ्यः कुर्याद्वं विचक्षणः ॥१८९॥

इदं हि परमध्यात्मममृतं ह्यद एव च ॥

इदं हि परमं ज्ञानं योगोऽयं परमः स्मृतः ॥ १९० ॥

अर्थः—अन्वय व्यतिरेके करीने जे छते ते छतुं, तेहने अन्वय कहिये अने जे अछते ते अछतुं तेहने व्यतिरेक कहिये. ॥ तद्भावे तद्भावो अन्वयः तद्भावे तद्भावो व्यतिरेकः दंडघट-दृष्टान्तेन भाव्यं ॥ विचक्षण पुरुषे ए रीते आत्मतत्त्वनो निश्चय नव तत्त्वे करीने करवो ॥ १८९ ॥ एहिज उत्कृष्ट अध्यात्म छे; एहिज अमृतोपम छे; वली एहिज परमज्ञान छे अने एहिज परमयोग कह्यो छे ॥ १९० ॥

गुह्याद्गुह्यतरं तत्त्वमेतत्सूक्ष्मनयाश्रितं ॥

न देयं स्वल्पबुद्धीनां ते ह्येतस्य विडंबिकाः ॥१९१॥

जनानामल्पबुद्धीनां नैतत्तत्त्वं हितावहं ॥

निर्वलानां क्षुधात्तानां भोजनं चक्रिणो यथा ॥१९२॥

अर्थः—छानामां छानुं ए तत्त्व छे; माटे सूक्ष्मनय आश्रीने ए तत्त्व अल्पबुद्धिने न संभलाववुं; शामाटे के जे अल्प-मतिवाला ते ए तत्त्वना विडंबक छे ॥ १९१ ॥ माटे अल्पबुद्धि-वंत प्राणीने ए तत्त्व हित करे नही, जेम चक्रवर्तीनुं खीरनुं भोजन

निर्वल जे क्षुधाये पीड्या प्राणी होय तेने पचे नही तेनीपरे जाणतु ॥ १९२ ॥

ज्ञानाशादुर्विदग्धाना तत्त्वमेतदनर्थकृत् ॥

अशुद्धमत्रपाठस्य फणिरत्नग्रहो यथा ॥ १९३ ॥

व्यवहाराविनिष्णातो यो ज्ञीप्सति विनिश्चय ॥

कासारतरणाशक्तः सागर स तितीर्षति ॥ १९४ ॥

अर्थः—तेम खड खड पडिताड्ये करीने अर्धमल्या एहवा जे प्राणी तेने ए तत्त्व अनर्थकारी छे, जेम अशुद्ध मत्रना पाठवालो पुरुष सर्पनो मणि लेवा जाय, ते तेने अनर्थकारी थाय तेनीपरे जाणतु ॥ १९३ ॥ जे प्राणी व्यवहारनयमा कुशल नथी अने निश्चयनयने समजवा जाय, ते प्राणी तलापने तरवामा असमर्थ उता समुद्र तरवा वाळे छे ॥ १९४ ॥

व्यवहार विनिश्चित्य ततः शुद्धनयाश्रितः ॥

आत्मज्ञानरतो भूत्वा परम साम्यमाश्रयेत् ॥ १९५ ॥

अर्थः—व्यवहार अने निश्चये करी शुद्धनयने आश्रीने आत्मज्ञाने रत थइ जे प्रयत्ने ते प्राणी परमपदने पामे ॥ १९५ ॥

इति आत्मनिश्चयाधिकार अष्टादश समाप्त ॥

जैनमतस्तुत्याधिकारः

उत्सर्पद्द्व्यवहारनिश्चयकथाकल्लोलकोलाहल
त्रस्यदुर्नयवादिकच्छपकुलं भ्रष्टयत्कुपक्षाचलं ॥

उद्यद्युक्तिनदीप्रवेशसुभगं स्याद्वादमर्यादया
युक्तं श्रीजिनशासनं जलनिधिं मुक्त्वा परं नाश्रये ॥१॥

अर्थः—हवे जिनशासनरूप रत्नाकरनी स्तुति करे छे तेमां प्रथम जिनशासनने समुद्रनी उयमा आपे छे, ते जिनशासन-रूप समुद्र केवो छे ? ते कहे छे. प्रसरती एहवी व्यवहार तथा निश्चयनयनी जे कथा, तेरूप जे कल्लोल तेनो जे कोलाहल, तेणे करीने दुष्टजन नयवादिरूपी काचवानो कुल जेने विषे त्रास पामे छे. वली जेमांथी कुमतिरूपी पर्वत तूटी गया छे, भांग्या छे; वली जेमां मोटी उक्तियुक्तिरूपिणी नदीओनो प्रवेश छे तेणे करी जे सुभग एटले मनोहर छे; वली स्याद्वादशैलीरूप मर्यादाये जे युक्त छे एवो श्रीजिनशासनरूप रत्नाकर जे समुद्र तेने तजीने परदर्शनने कोण सेवे ? ॥ १ ॥

पूर्णपुण्यनयप्रमाणरचनापुष्पैः सदास्थारसै
स्तत्त्वज्ञानफलैः सदा विजयते स्याद्वादकल्पद्रुमः ॥
एतस्मात् पतितैः प्रवादकुसुमैः षड्दर्शनारामभू-
यः सौरभसुद्रमत्यभिमतैरध्यात्मवार्तालवैः ॥२॥

अर्थः—हवे ए जिनमतने कल्पवृक्ष करी देखाडे छे जेमा पूर्ण पत्रिजे जे सात नय अने चार प्रमाण तेहनी जे रचना तेरूपी फूलमाहेथी सदैव श्रद्धारूप रसे करीने तच्चज्ञानरूप फल नीपन्या छे, एगो श्वादाद नामा जे कल्पवृक्ष ते सदा जय-वंतो वर्तो ! ए कल्पवृक्षथी खरी पड्या जे प्रवाहरूपी फूल तेणे करीने परदर्शनरूप वाडीनी जे धरती ते नगनी अध्यात्मनी जे वार्त्ताओ तेना जे लय तेणे करीने भूयः रुहता फरी फरीने सुगध-पणाने प्रगट करे छे ॥ २ ॥

चित्रोत्सर्गशुभापवादरचनासानुश्रियालकृत.

श्रद्धानदनचदनद्रुमनिभप्रजोल्लसत्सौरभ ॥

श्राम्याद्भिः परदर्शनग्रहगणैरासेव्यमानः सदा

तर्कस्पर्णाशिलोच्छिन्नो विजयते जैनागमो मद्दरः । ३॥

अर्थः—हवे जिनशासनने मरुपर्तनी उपमा आपे छे. नाना प्रकारनो उत्सर्ग मार्ग अने रडो जे अपवाद मार्ग तेनी रचनारूप शिखर तेनी शोभाए शोभित छे वली श्रद्धारूप भेदना-वनमा चदनना वृक्ष तरूप जे वृद्धि ते यकी प्राग्गी छे सुगोप-जिहा एगो मरुतुत्य छे. वली ए मरुपर्तनी परदर्शनरूपी ग्रन्था समुद्र तेणे करीने मत्ता शक्ति छे, मत्ता शक्ति जे शुद्ध विचार त मणिणी सुपर्णाशिला गण मर्तनी छे, मत्ता जैनागमरूप जे मरु त जयवतो वर्ता । ॥ ५ ॥

स्वाहाप्रापगमस्तमाम्नि

दधानो

२२१ निहा शशांगेन्द्रनि ॥

यस्मिन्नभ्युदिते प्रमाणदिवसप्रारंभकल्याणिनी
प्रौढत्वं नयगीर्दधाति स रविर्जैनागमो नन्दतात् ॥४॥

अर्थः—हवे जिनशासनने सूर्यनी उपमा आपी बखाणे
छे. जैनागमरूप सूर्यना उदयथकी चोरी जारी इत्यादि दोष
टले, वली जे थकी क्षणैकमां जगतने विषे अज्ञानरूप अंधारुं
क्षय थाय, जे थकी मार्ग निर्मल थाय छे, वली चक्षुमांथी प्रमा-
दरूप निद्रा जाय छे, तथा जेम सूर्योदयथी दिवस उग्यो एम
सिद्ध थाय छे तेम जैनागमना उदयथी प्रमाणनी सिद्धतारूप
दिवसनी सिद्धता थाय छे ते जाणे दिवसने प्रारंभे लोक
प्रभाते मंगलिक बोले छे. जेम सूर्य उदये लोक न्यायमार्गे
चाले, न्यायनां वचन बोले, तेम जैनसूर्य उदये नय तथा आग-
मनी वाणी ते वणी रुडी रीते प्रौढता पामे छे. एवो ए जिन-
शासनरूपी सूर्य ते जयवंतो वरुं ! ॥ ४ ॥

अध्यात्मामृतवर्षिभिः कुवलयोल्लासं विलासैर्गवां
तापव्यापविनाशिभिर्वितनुते लब्धोदयोयः सदा ॥
तर्कस्याणुशिरःस्थितः परिवृतः स्फारैर्नयैस्तारकैः
सोऽयं श्रीजिनशासनामृतरुचिः कस्यैति नो रुच्यतां । ५ ।

अर्थः—हवे जिनशासनने चंद्रनी उपमा आपी बखाणे
छे. अध्यात्मरूप अमृतनो जे वरसाद तेणे करीने कुवलय जे
पृथ्वीरूप कमल तेने विकस्वर करे छे एवो, वली गवां के०
वाणीरूप किरण तेना विलासे करीने संसारना तापनो जे समूह
तेनो नाश करे छे एवो, वली ए चंद्रमा केवो छे? जे तर्कविचार-
रूपी जे महादेव तेना मस्तके रह्यो थको उदय पाम्यो छे एवो,

वली दीप्त जे नय तेरूप जे तारामडल तेणे परिग्रयो थको फिरे
छे एवो जिनागमरूपी चद्र ते कोने रुचिपणाने न उपजाये? अपितु
सर्वने उपजावेज ॥ ५ ॥

बौद्धानामृजुसूत्रतो मतमभूद्वेदातिना सग्रहात्
साख्याना तत एव नैगमनयाद् योगश्च वैशेषिकः ॥
शब्दब्रह्मविदोऽपि शब्दनयतः सर्वनयैर्गुफिता
जैनी दृष्टिरितीह सारतरता प्रत्यक्षमुद्गीक्षते ॥ ६ ॥

अर्थ.—जेना अनेक नयमायी एकेका नय ग्रहण करीने
एटले रुजुसूत्रनयथी बौद्धनो मत प्रगट्यो, अने सग्रहनयथी वेदा-
तिकनो मत प्रगट्यो, तथा साख्यमत पण सग्रहनयथीज उपनो
अने नैगमनयथी योगमत अने वैशेषिकमत प्रगट्यो, शब्दनयथकी
मीमांसक दर्शन उपनु अने जैनशासन तो सर्व नये करीने गुफित
छे, ते माटे आ जिनशासनमा सारमा सारपणु प्रत्यक्षपणे रुडी
रीते देखीए छीए ॥ ६ ॥

ऊष्मा नार्कमपाकरोति दहन नैव स्फुलिगावली
नाब्धि सिंधुजल प्लवः सुरगिरि श्रावा न वाभ्यापतन् ॥
एव सर्वनयैकभावगरिमस्थान जिनेद्रागम
तत्तद्दर्शनसकथाशरचनारूप न हतु क्षमा ॥ ७ ॥

अर्थः—उकलाट जे वाफ तेनो जे ताप ते सूर्यने जीती
शके नहीं, अने अग्निना कणिया ते दागानलने जीती न शके,
तथा सिंधुनदीनु जल तेनो जे वेग ते लगणसमुद्रने ठेली न
शके, पत्थरना जे खड ते मेरुपर्वतने दारी न शके, एम सर्व

નયના એકતા ભાવની મોટાડું સ્થાનક એહું તીર્થકરું જે આગમ તેહને તે પરદર્શનીઓ હળવાને સમર્થ નથી, શા માટે જે એ જૈન તે સર્વદર્શની છે, અને તે દર્શનીઓ જૈનના એકેક અંશી છે ॥ ૭ ॥

દુઃસાધ્યં પરવાદિનાં પરમતક્ષેપં વિના સ્વં મતં
તત્ક્ષેપે ચ કપાયપંકકલુષં ચેનઃ સમાપચ્ચતે ॥

સોડ્યં નિઃસ્વાનિધિગ્રહવ્યવાસિતો વેતાલકોપક્રમો
નાયં સર્વહિતાવહો જિનમતે તત્ત્વપ્રસિદ્ધ્યર્થિનાં ॥ ૮ ॥

અર્થઃ—પરદર્શની જેટલા છે તે એક એકના મતને ધ્યાન વિના પોતાના મતને થાપી શકતા નથી. એ મતમતનો જે કદાગ્રહ તેનો પ્રક્ષેપ કરતાં કપાયરૂપ કાદવે કરીને મન મલિન થાય છે, એ કદાગ્રહનો વ્યાપાર તે તો દરિદ્રીના ઘરનો નિધાન હરવાને વેતાલ ગયો તે પ્રાય જાણવો. એ ઉપક્રમ સર્વ જિનમતને વિષે હિતકારી નથી, માટે અર્થી જીવને એ જિનમત તે તત્ત્વરૂપે પ્રસિદ્ધ છે ॥ ૮ ॥

વાર્તાઃ સંતિ સહસ્રશઃ પ્રતિમતં જ્ઞાનાંશવદ્ધક્રમા
શ્વેતસ્નાસુ તતઃ પ્રયાતિ ન તુ માં લીનં જિનેંદ્રાગમે ॥
નોત્સર્પતિ લતાઃ કતિ પ્રતિદિશં પુષ્પૈઃ પવિત્રા મધૌ
તાભ્યો નૈતિ રતિં રસાલકલિકારક્તસ્તુ પુંસ્કોકિલઃ ॥૧॥

અર્થઃ—જેનો અનુક્રમ જ્ઞાનને માત્ર અંશે કરીને વંધાયો છે એવી પરદર્શનીઓની વાર્તા છે, તેવા મતમત્ત્વ હજારો ગમે વર્તે છે, પણ તે વાતોને વિષે માહરું ચિત્ત જાતું નથી. શા માટે ?

જે સિદ્ધાંતોને પ્રિયે મહારુ મન લીન છે, માટે ચેત્રમાસે દિશોદિશે
 જે ફૂલ તેણે કરીને પવિત્ર ઘડી જે લતા તે કેટલીક ત્રિકસ્વર
 થાય, ફાલે, પણ પુસ્કોફિલ જે કોયલ તે આગાની મજગીથી રક્ત
 ઘડી થકી તે લતાઓને પ્રિય રતિ ન પામ, તેની પર મહારુ ચિત્ત
 પણ સિદ્ધાંતરૂપ આગાની મજગીયે રક્ત થયુ યકુ અન્ય દર્શનરૂપ
 લતાઓમા જાતુ નથી ॥ ૯ ॥

શબ્દો વા મતિરર્થ ણ્વ વસ્તુ વા જાતિ ક્રિયા વા ગુણઃ ।
 શબ્દાર્થ ક્રિમિતિ સ્થિતિઃ પ્રતિમત સદેહશકુર્યથા ॥
 જૈનેદ્રે તુ મતે ન સા પ્રતિપદ જાત્યતરાર્થસ્થિતિઃ ।
 સામાન્ય ચ વિશેષમેવ ચ યથા તાત્પર્યમન્વિચ્છતિ ॥૧૦॥

અર્થ — આ શબ્દ છે, ક્રિયા મતિ છે, કે અર્થ છે, કે
 ગુણ છે, કે વસ્તુ કે ડ્રવ્ય છે, કે જાતિ છે કે ક્રિયા છે ?
 વલી ઘનો શબ્દાર્થ કેમ હશે ? ઘનો સદેહરૂપી સીલો મત મત
 પ્રત્યે રહ્યો છે પણ જિનમતમા નથી. તે પદ પદ પ્રત્યે જાત્યતર
 અર્થની સ્થિતિ છે, માટે સામાન્ય અને વિશેષ જેમા પદાર્થનો
 યથાર્થ નિશ્ચય તાત્પર્ય—અર્થ તેને મજે છે, માટે જિનમતમા સદેહ-
 રૂપ સીલો નથી ॥ ૧૦ ॥

ઘટ્ટાનર્પિતમાદ યાતિ ગુણતા મુર્ય તુ વસ્ત્વર્પિત ।

તાત્પર્યાનવલગ્નેન તુ ભવેદ્બોધઃ સ્ફુટ લૌકિકઃ ॥

સપૂર્ણ ત્વમ્ભાસતે કૃતધિયા કૃત્સ્નાદ્ધિવક્ષાક્રમાત્ ।

તા લોકોત્તરભગવદ્દતિપદ સ્પાદ્વાદમુદ્રા સ્તુમઃ ॥૧૧॥

અર્થ.—સ્પાદ્વાદરૂપ જૈન મુદ્રામા કેવો ગુણ છે ? કે

જેમાં વસ્તુને અર્પણ કરી છતાં પણ તે વસ્તુ ગૌણતાને ગ્રાપ્ત થાય છે; અને વસ્તુ અર્પણ કરી છતાં તે મુખ્યતામાવને પામે છે, અને જેના તાત્પર્ય અર્થને અવલંબને કરીને તો પ્રગટપણે લૌકિક વોધ થાય છે; અને સંપૂર્ણ વોધ તો સમગ્ર વિવક્ષાના અનુક્રમથક્રી મહા-નિપુણ બુદ્ધિવાલાને પ્રકાશ થાય છે; તે માટે એ લોકોત્તર મંગ-જાલનું ઠેકાણું એવી જે સ્યાદ્વાદશૈલીરૂપ મુદ્રા તેને અમં સ્ત્રીએ છીએ ॥ ૧૧ ॥

આત્મીયાનુભવાશ્રયાર્થવિષયોઽપ્યુચ્ચૈર્યદીયઃ ક્રમો ।

મ્લેચ્છાનામિવ સંસ્કૃતં તનુધિયામાશ્રયર્થમોહાવહઃ ॥

વ્યુત્પત્તિપ્રતિપત્તિહેતુવિત્તતસ્થાદ્વાદવાગ્ગુંફિતં ।

તં જૈનાગમમાકલચ્ચ ન વચં વ્યાક્ષેપભાજઃ ક્વચિત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થઃ—તે જૈનાગમ કેવું છે ? જેમાં પોતાના આત્માનો અનુભવ કરવાના આશ્રયનો વિષય છે, એવો ઉચ્ચપણે કરીને જેનો ક્રમ છે એટલે પરિપાટી છે, અને મ્લેચ્છને જેમ સંસ્કૃત ભાષા આશ્રય કરનારી અને મોહ ઉપજાવનારી છે તેની પરે અલ્પબુદ્ધિ-વાલાને અર્ચવો પામી મુંઝાવાતું સ્થાનક છે; માટે જૈનાગમ તે વ્યુત્પત્તિનું નિરૂપણ કરનારા જે હેતુ તેણે કરી વિસ્તીર્ણ એહવો જે સ્યાદ્વાદ માર્ગ તેણે કરી રચેલું છે. તેને પામીને મહારા ચિત્તમાં વીજું કોણે વ્યાક્ષેપપણું ક્યારે પણ થતું નથી ॥ ૧૨ ॥

મૂલં સર્વવચોગતસ્ય વિદિતં જૈનેશ્વરં શાસનં ।

તસ્માદેવ સમુચ્છિતૈર્નયમતૈસ્તસ્યૈવ યત્કલ્પનં ॥

એતત્કિચન કૌશલં કલિમલચ્છન્નાત્મનઃ સ્વાશ્રિતાં ।

શાખાં છેત્તુમિવોદ્યતસ્ય કઠુકોદકાર્ય તર્કાર્થિનઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—માટે મર્મચનગત મમ્હનુ જે મૂલ એહવુ એ જિનશામન કયુ છે એ જિનશામનથકીજ પ્રગટ્યા એહ્યા જે નયનયના મત તેમા મતે કરીનેન દુષ્ટ પ્રાણી તેજ જિનઆગમનુ ચડન કરે છે, તે પાપિષ્ટ આત્માઓનો આત્મા પાપરૂપ મેલે ફગી ઢંકાળો છે, એમા દુષ્ટોનુ જે કાઢ કિંચિત્માત્ર ડહાપણપણુ છે, તે જેમ ફોડ મૂર્ષ જે ઘુલ્હની ગાલે પેઠો યકો તેજ ડાલ કાપવાને ઉનમાલ વાય તેથી કડમા ત્રિપાક પામે, તેમ તે કૃતિચારગાલાને આગલ કડમા ફલ પ્રગટે છે ॥ ૧૩ ॥

ત્યક્ત્યોન્માદ વિભજ્ય વાદરચનામાકર્ણ્ય કર્ણામૃત ।

મિદ્ધાતાર્થરહસ્યવિત્ક લભતામન્યત્ર શાસ્ત્રે રતિં ॥

યસ્યા સર્વનયા ઘમતિ ન પુનર્વ્યસ્તેષુ તેષ્વેવ યા ।

માલાયા મણયો લુઠતિ ન પુનર્વ્યસ્તેષુ તેષ્વેવ સા । ૧૪ ॥

અર્થ — વિરેચના લક્ષણ જે નયનોગત તેનો ઉન્માદ તનીને, માહોમાહ ફગટો તનીને, ઘલી કાને અમૃતરૂપ ઘાળી સામલીને, મિદ્ધાતના અર્થરહસ્યનો જે જાણ પુરુષ તે ત્રીજા શાસ્ત્રને વિષે રતિ જેમ પામે ? જ્યાં નવ પામ જે જૈનપ્રાણીને વિષ સઘલા નય પ્રવેશ કરે છે, પણ તે જુટા જુટા મતગાલાના મતમા મર્મનય નથી તેથી જૈન ઘાળી કાઢ તેમા રહતી નથી શા માટે જે તે મર્મ વ્યગ્ર વિત્તગાલા છે માટે જૈનમા મર્મ નય છે જેમ માલાને વિષ મર્મ મણકા રમ છે, પણ છુટા મણકા પટ્યા હોય તેને માલા ન ફહિને, અનુ ઇક મગકે મર્મ મણકા મમાળા ઇમ પણ ન ફટીળ, માટે ન માલા મગ્ગો જૈનમત છે ॥ ૧૪ ॥

અન્યોઽન્યપ્રતિવક્ષમારવિતયાનુ સ્પરશાર્યમત્યાન્નયા—

નપેશ્વાવિપયગ્રહર્દિર્ભિજતે માપ્યસ્યમાસ્યાય ય ॥

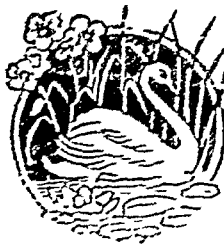
स्याद्वादे सुपये निवेद्य हरते तेषां तु दिङ्मूढतां ।

कुंदेंद्रुप्रतिमं यशोविजयिनस्नस्यैव संवर्धते ॥ १५ ॥

अर्थः—एम् एकवीजाने वैरभावे करी जूठा जठा जे पोतपोताना अर्थ तेने माचा करता एवा मतवाला जे दर्शनी ते पोताना नयनो विषय ग्रहण करी, माध्यस्थपणाने स्वीकारी, सारा माठानो विभाग करीने, स्याद्वादरूप उत्तम मार्गाने विषे लोकतुं चित्त स्थापन करावीने अने माध्यस्थपणं ग्रहण करी तेमनी दिङ्मूढतानो नाश करे, ते विजयवंत प्राणी कुंदचुं फूल तथा चंद्रमा सरखा उजवलो जे जश तेणे करी वृद्धिवन्तो थशे. अहीं कविये पोतानुं नाम पण सूचव्युं छे ॥ १५ ॥

। इतिश्री जैनमतस्तुत्यधिकार एकोनविंशति समाप्तः ॥

॥ इतिश्री महोपाध्याय श्री यशोविजयगणिना
विरचिताध्यात्मसारप्रकरणे षष्ठप्रबंधः ॥

अनुभवाधिकार

शास्त्रोपदर्शितदशा गलितासद्ग्रहकपायकलुपाणा

प्रियमनुभवंकवेय रहस्यमाविर्भवति किमपि ॥१॥

प्रथमाभ्यामविलामा दालिर्भृगीव यत्क्षणास्त्रीन ॥

चचलतरुणीविभ्रमसम सुतरलमन कुरुते ॥ २ ॥

अर्थः—शास्त्रे उतायी जे दिशा तेणे करीने गली गइ छे मारी नरमी असद्ग्रहरूप कपायनी कलुपता जेनी, तेने प्रिय एहवो जे एक अनुभव तैथी जणातु एउ जे रहस्य ते काइक प्रगट थाय छे ॥ १ ॥ प्रथम अभ्यामरूपी विलामना योगे करीने ते प्राणी पूर्वोक्त काइक रहस्यना लीन थाय छे अने फरी चंचलपणे रह छे, जेम चचल स्त्री पोताना विलामना योगे करी काइक सुखमा लीन थाय छे अने पछी जेरी ने तेरी चचल रहे छे, तथा जेम फीडाने भमरी प्यारे चटकनो भगावे छे त्यारे तेना ध्याने करीने ते तल्लीन थड जाय छे अने पत्री जेवारे भमरी पोताना चटकनो उद्योग मुकी दे छे, तगारे ते सर्व मूली जइ पोतानो मूलनो स्वभाव धारण कर छे तेनी परे जाणी लेउ ॥ २ ॥

सुविदितयोगेरिष्ट क्षिप्त मूढ तथैव विक्षिप्त ॥

एकाग्र च निरुद्ध चेतः पचप्रकारमिति ॥ ३ ॥

विषयेषु कल्पितेषु च पुर,स्थितेषु च निवेशित रजसा ॥

सुग्रह ग्युग्रदिर्मुत्रमाघात क्षिप्तमिह चित्त ॥४॥

अर्थः—योगज्ञानिये पांच भेदे मन कह्युं छे. १ क्षिप्त-
मन, २ मूढ मन, ३ विक्षिप्तमन, ४ एकाग्रमन, ५ निरुद्धमन. ए
पांच प्रकार मनना छे ॥ ३ ॥ तेमां क्षिप्तनुं लक्षण कहे छे.
पोताना चित्तने सन्मुख कल्प्या जे विषय तेने विषे रजोगुणे
करीने थाप्युं तेमज सुख तथा दुःखयुक्त, अने बहिर्मुख थयेलुं
चित्त तेने क्षिप्त मन कह्युं छे ॥ ४ ॥

क्रोधादिभिर्नियमितविरुद्धकृत्येषु यत्तमो द्राग् ॥

कृत्याकृत्यविभागासंगतमेतन्मो मूढं ॥ ५ ॥

सत्त्वोद्रेकापरिहृतदुःखनिदानेषु सुखनिदानेषु ॥

शब्दादिषु प्रवृत्तं तदेव चित्तं तु विक्षिप्तं ॥ ६ ॥

अर्थः—जेमां बहुलताये तमोगुण होय, एटले क्रोध
सहित विरुद्ध कामने विषे जे तत्पर होय अने विवेकरहितपणे
कृत्याकृत्यनी वहेचण विना जे मन, तेने मूढ मन कहिये ॥ ५ ॥
जे धैर्यना बलथी दुःखनां कारण गणतुं नथी, शब्दादिक विषयमां
रूपरसादिकनां कारण जाणी कठोरपणे प्रवर्त्ते एवुं जे चित्त तेने
विक्षिप्त मन कहिये ॥ ६ ॥

अद्वेपादिगुणवतां नित्यं खेदादिषट्कपरिहारात् ।

सदृशप्रत्ययसंगतमेकाग्रं चित्तमाप्नातं ॥ ७ ॥

उपरतविकल्पवृत्तिकमवग्रहादिक्रमच्युतं शुद्धं ॥

आत्माराममुनीनां भवति निरुद्धं सदा चेतः ॥ ८ ॥

अर्थः—रागद्वेपादिके रहित जे गुणवंत पुरुष छे अने सदा
खेदादिकनो परिहार करनार जे पुरुष छे, जेनुं मन सदैव रागद्वेप
दलवाथी सर्व कार्यमां सरखुं मल्युं छे; तेने एकाग्र मन कहिये

॥ ७ ॥ जेनी विकल्पवृत्ति शात यड छे, वली अग्रहादि क्रमधी पाठु ओंसर्युं छे एहनु शुद्ध मन, आत्माराममुनिनु जे अत.करण तेने निरुद्ध मन कहिये ॥ ८ ॥

न समाधावुपयोग तिस्रश्चेतोदशा इह लभते ॥

सत्त्वोत्कर्षात् स्थैर्याद्भुभं ममाधिसुखातिशयात् ॥९॥

योगारभस्तु भवेद्विक्षिप्ते मनसि जातुसानदे ॥

क्षिप्ते मूढे चास्मिन्न व्युत्थान भवति नियमेन ॥१०॥

अर्थ — चित्तनी त्रण दशा ते आ ममाधिमा कांड उपयोग पामती नथी, तेनार पण तमा ने दशा तो सर्वात्कर्षथकी तथा स्थिरताथकी अने समाधिसुखना अतिशयथी उपयोग पाम छे ॥ ९ ॥ कदाचित् प्रिक्षिप्त चित्तने त्रिपे योगसमाधिमा आनदित होय तो योगारभ सभवे, क्षिप्त मूढ मने तो योगनो विशेष त्रिपयरूप उदय होय ॥ १० ॥

• विषयरूपाग्रनिवृत्त यांगेषु च मन्त्रिष्णु विविधेषु ॥

गृह्ण्वेलद्व्यालोपममपि चलमिष्ट मनोऽभ्यासे ॥११॥

वचनानुष्ठानगत यातायात च मातिचारमपि ॥

चेतोऽभ्यासदशाया गजाकुशान्यायतोऽद्भुष्ट ॥ १२ ॥

अर्थ — त्रिभिध प्रकारना योगने त्रिप फरतु अने त्रिपय- कषाय भयुं णु घग्मा रमता वालकनी पर चपल जे मन ते अभ्यासे करी रुद्ध जाणतु ॥ ११ ॥ वचनानुष्ठानमा रधु एतु जातु आगतु अतिचार सहित मन होय तो पण जो अभ्यासदशामा वर्ततुं हांय ता, जेम इस्ति त अकृशे कगी रुडो धाय ते दृष्टाते त मन पण रुद्ध धाय ॥ १२ ॥

ज्ञानविचाराभिमुखे यथा यथा भवन्ति किमपि स्नानंदं ।

अर्थः प्रलोभ्य वाह्यैरनुग्रहणीयात्तथा चेतः ॥ १३ ॥

अभिरूपजिनप्रतिमां विशिष्टपद्वाक्यवर्णरचनां च ॥

पुरुषविशेषादिकमप्यत एवालंबनं ब्रुवन्ते ॥ १४ ॥

अर्थः—ज्ञानविचारणाना मुखशी जेम कांडक आनंद
थाय एहवे वाह्य अर्थे करी लोभावीने तेमां चित्तने थोभावी
राखीने ज्ञानना विचारने सन्मुख करीये ॥ १३ ॥ रुडी जिन-
प्रतिमा, रुडां सिद्धांतनां पद, वचन, अक्षर, ते पुरुषविशेष जे
बहुश्रुत गीतार्थे मुनि होय तेहने ए व्रण आलंबन प्रभुए
कह्यां छे ॥ १४ ॥

आलंबनैः प्रशस्तैः प्रायो भावः प्रशस्त एव यतः ॥

इति सालंबनयोगी मनः शुभालंबन दध्यात् ॥१५॥

सालंबनं क्षणमपि क्षणमपि कुर्यान्मनो निरालंबं ॥

इत्यनुभवपरिपाकादाकालं स्यान्निरालंबनः ॥ १६ ॥

अर्थः—रुडे आलंबने करीने प्राये रूडो भाव होय, माटे
सालंबन योगी जे रूडा जीव होय तेणे शुद्ध आलंबन धरवुं
॥ १५ ॥ अने क्षणिकमां सालंबन मन करे, अने क्षणिकमां निरा-
लंबन मन करे, ए रीते अनुभवना परिपाकथी ते प्राणी सदा
निरालंबन थाय ॥ १६ ॥

आलंब्यैकपदार्थं यदा न किञ्चिद्विचिंतयेदन्यत् ॥

अनुपनतंधनवन्निहवदुपशांतं स्यात्तदा चेतः ॥ १७ ॥

शोकमदमदनमत्सरकलहकदाग्रहविषादवैराणि ॥

क्षीयन्ते शांतहृदामनुभव एवात्र साक्षात्तः ॥ १८ ॥

અર્થ:—પછી એક પદાર્થને અલગીને જે વાર ગીજુ કાઢ
 ચિત્તને નહીં તેગારે જેમ કાષ્ટ વિનાનો અગ્નિ ઉપશમે છે, તેની પરે
 મન ઉપશાતવણુ પામે ॥ ૧૭ ॥ માટે શોક, ગર્વ, કામ, મત્સર,
 ક્લેશ, હઠ, ત્રિપાદ અને વૈર એટલા વાના શમતાવત પ્રાણીને ન
 હોય, એ વાતનો સાક્ષી ઢહા અનુભવ છે ॥ ૧૮ ॥

શાન્તે મનમિ જ્યોતિ, પ્રકાશતે જ્ઞાતમાત્મનઃ સહજ ॥

ભસ્મીભવત્યગ્નિયા મોહધ્વાત ચિલયમેતિ ॥ ૧૯ ॥

ગ્રાહ્યાત્મનોઽધિકારઃ જ્ઞાતહૃદામતરાત્મના ન સ્યાત્ ॥

પરમાત્માનુષ્ઠેય, સન્નિહિતો ધ્યાનતો ભવતિ ॥૨૦॥

અર્થ.—જ્ઞાત મનને ત્રિપે સહેતા થકા આત્માનુ જ્ઞાત,
 સ્વામાત્મિક, સહજાનદરૂપ જે તેજ છે તે પ્રગટ થાય, તેગાર જે
 ક્લિપ્તિયા ત રાસ થઈ જાય અને મોહાધકાર નાશ પામે ॥ ૧૯ ॥
 ગ્રાહ્યત્રી મનનો જે અધિકાર તે જ્ઞાત પરિણામી અતરઆત્મા
 વાલા પ્રાણીને ન હોય, કેમકે તેને ધ્યેયરૂપી જે પરમાત્મા તે
 ધ્યાનથી ઢુકડો છે ॥ ૨૦ ॥

ક્રાયાદિર્ઘહિરાત્મા તદધિષ્ટાતાતરાત્મતામેતિ ॥

ગતન્નિ, જોષોપાધિ પરમાત્મા કીર્તિતસ્તજ્ઞૈઃ ॥૨૧॥

ત્રિપયરૂપાયાત્ત્વઞ્ચાસ્તત્ત્રાશ્રદ્ધા ગુણેષુ ચ દ્વંપ. ॥

આત્માજ્ઞાન ચ યદા ગ્રાહ્યાત્મા સ્યાત્તદા વ્યક્ત. ॥૨૨॥

અર્થ —ક્રાયા અધિષ્ટિત જે ઘહિરાત્મા તનુ અધિષ્ટાન જે
 અતગત્મા છે તે પ્રતે પામે અને ગઈ ટે સમસ્ત ઉપાધિ જેને તને
 ઘાનિય પરમાત્મા કહ્યો છે ॥ ૨૧ ॥ જેને ત્રિપયરૂપાયાનો આવેશ

होय, तत्त्वनी अश्रद्धा होय, गुणी उपर द्वेष होय, अने जेने
आत्मानी ओलखाण नथी तेने प्रगटपणे ब्रह्मिात्मा कहिये ॥२२॥

तत्त्वश्रद्धा ज्ञानं महाव्रतान्यप्रमादपरता च ॥

मोहजयश्च यदा स्यात् तदांतरात्मा भवेद्व्यक्तः ॥२३॥

ज्ञानं केवलसंज्ञं योगनिरोधः समग्रकर्महतिः ॥

सिद्धिनिवासश्च यदा परमात्मा स्यात्तदा व्यक्तः॥२४॥

अर्थः—जेने तत्त्वनी श्रद्धा होय, ज्ञानपणुं होय, महाव्र-
तीपणुं होय, तथा अप्रमादीपणुं होय, एम करतां जेवारे मोहने
जीते तेवारे तेने प्रगटपणे अंतरात्मा कहिये ॥ २३ ॥ जिहां
केवलज्ञान होय अने मन-वचन-कायाना योगनिरोधी आठ कर्म
क्षय करी सिद्धमां वसे तेवारे तेने प्रगटपणे परमात्मा
कहिये ॥ २४ ॥

आत्मानंतो गुणवृत्तिर्विविच्य यः प्रतिपदं विजानाति ॥

कुशलानुबंधयुक्तः प्राप्नोति ब्रह्मभूयमसौ ॥ २५ ॥

ब्रह्मस्यो ब्रह्मज्ञो ब्रह्म प्राप्नोति तत्र किं चित्रं ? ॥

ब्रह्मविदां वचसाऽपि ब्रह्मविलासाननुभवामः ॥ २६ ॥

अर्थः—जे प्राणि आत्माने अने गुणवृत्तिने मांहोमांहे
वहेंचण करीने ठेकाणे जोडे ते प्राणि कुशलानुबंधी पुण्य सहित
मोक्षपदने पामे ॥ २५ ॥ जे ब्रह्ममां रह्यो ब्रह्मनो जाण ते ब्रह्मने
पामे, एमां शो अचंरो छे ? माटे ब्रह्मवेत्ता पुरुष जे ज्ञानी तेना
वचने करी ब्रह्म जे मोक्षविलासी सुख, तेने अमे अनुभवीए
छीए ॥ २६ ॥

ब्रह्माध्ययनेषु मतं ब्रह्माष्टादशसहस्रपदभाविः ॥

येनाप्तं तत् पूर्णं योगी स ब्रह्मणः परमः ॥ २७ ॥

ધર્મયોગ્ય સેવ્યોગ્ય કાર્યા ભક્તિ સુકૃતધિયા સૈવ ॥

અસ્મિન્ગુરુત્વવુદ્ધયા સુતરઃ સસારસિધુરપિ ॥ ૨૮ ॥

અર્થ.—ત્રહ્નઅધ્યયનને વિષે કહ્યુ છે કે, અઠાર હજાર શીલાગરથે કરી જે ત્રહ્નચર્યને પામ્યો, તેને પૂર્ણ યોગી અને પરમ ત્રહ્ન કહિયે ॥ ૨૭ ॥ માટે એનેજ ધ્યાનો, એનીજ પુણ્યવતે ભક્તિ કરવી, અને એને વિષે મોટાપણાની વુદ્ધિ ધરીયે, તો સસારસંમુદ્ર તરવો સહેલ છે ॥ ૨૮ ॥

અવલબ્યેચ્છાયોગ પૂર્ણાચારાસાહિષ્ણવશ્ચ વય ॥

ભક્ત્યા પરમમુનીના તદીયપદવીમનુસરામઃ ॥ ૨૯ ॥

અલ્પાપિ યત્ર યતના નિર્દંભા સા શુભાનુવધકરો ॥

અજ્ઞાનવિષય યત્તદ્વિવેચન ચાત્મભાવાના ॥ ૩૦ ॥

અર્થ.—ચ્છાયાયોગ તો અમારે નિર્મલ છે, પુરો આચાર પળ અમે પાલી શક્તા નથી, પણ મોટા મુનીની ભક્તિ કરીને તેની પદવીને પામશુ ॥ ૨૯ ॥ થોડી પણ જયણા કપટ રહિત થશે તો તે શુભ અનુવધકારી છે, પણ આત્મભાવની જે વહેંચણ તે અજ્ઞાનને ટાલનાર છે ॥ ૩૦ ॥

સિદ્ધાતતદ્ગાના શાસ્ત્રાણા ય સુપરિચયઃ શક્ત્યા ॥

પરમાલબનભૂતો દર્શનપશ્નોઽયમસ્માક ॥ ૩૧ ॥

વિધિક્રયન વિધિરાગો વિધિમાર્ગસ્થાપન વિધેરિચ્છા ॥

અવિધિનિપેધશ્ચેતિ પ્રવચનભક્તિ પ્રસિદ્ધાતઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ.—સિદ્ધાતના અમે પક્ષી છીયે, તેના અંગ જે શાસ્ત્ર તેનો શક્તિ પ્રમાણે અમારે પરિચય છે, માટે પરમ આલબનભૂત એવો જે સમક્ષિતપદ તે અમાર સ્હો છે ॥ ૩૧ ॥ શુદ્ધ માપવુ,

વિધિશાસ્ત્રનો રાગ કરવો, શુદ્ધ માર્ગનું સ્થાપન કરવું, વિધિમાર્ગની ઇચ્છા રાખવી, અવિધિ ટાલવી અને સિદ્ધાંતની ભક્તિ કરવી એ અમારો સિદ્ધાંત છે ॥ ૩૨ ॥

અધ્યાત્મભાવનોઽઽજ્વલચેતોવૃત્તોચિતં હિતં કૃત્યં ॥

પૂર્ણાક્રિયાભિલાષશ્ચેતિ દ્વયમાત્મશુદ્ધિકરમ્ ॥ ૩૩ ॥

દ્વયમિદ શુભાનુવંધઃ શક્યારંભશ્ચ શુદ્ધપક્ષશ્ચ ॥

અહિતો વિપર્યયઃ પુનરિત્યનુભવસંગતઃ પંથાઃ ॥૩૪॥

અર્થઃ—અધ્યાત્મની ભાવનાએ કરી ડઝ્ઝલ એહવી જે ચિત્તવૃત્તિ તેણે કરીને ડચિત કાર્ય કરવું, તથા હિતકારી કરણી કરવી, પૂર્ણ ક્રિયાના વિલાસનો અભિલાષ ધરવો, એ અમારે આત્માની શુદ્ધિકારક છે, એટલે એક અંતઃકરણની ડઝ્ઝલતા જે શુદ્ધિ કરવી તે, અને વીજું આઘથી માંડી અંતર્યંત પૂર્ણ શુભ ક્રિયા કરવાની અભિલાષા એ વે વાનાં આત્માની શુદ્ધિ કરનારાં છે ॥ ૩૩ ॥ તથા એક કરવા યોગ્ય આરંભ તે શક્ય આરંભ અને વીજો શુદ્ધ પક્ષ એ વે વાનાં શુભાનુવંધી છે, એ વે જેને પ્રારંભ કાલે સમર્થ છે, એમાં જેની શક્તિ, ડઘમ અને શુદ્ધ પ્રરૂપકપણું છે તેને હિતકારી માને અને એથી વિપર્યાસ જે છે, તેને અહિતકારી માને, એવી રીતે અનુભવજ્ઞાનને મલવાનો પંથ છે. એથી મિથ્યાત્વ ટલે ॥૩૪॥

યે ત્યનુભવાવિનિશ્ચિતમાર્ગાશ્ચારિત્રપરિણતિભ્રષ્ટાઃ ॥

વાહ્યક્રિયયા ચરણાભિમાનિનો જ્ઞાનિનોઽપિ ન તે ॥૩૫॥

લોકેષુ બહિર્વુદ્ધિષુ વિપણિકાનાં બહિઃક્રિયાસુ રતિઃ ॥

શ્રદ્ધાં વિના ન ચૈતાઃ સતાં પ્રમાણં યતોઽભિહિતં ॥ ૩૬ ॥

અર્થઃ—જેને અનુભવનો નિશ્ચય નથી, અને નિશ્ચય માર્ગના ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ છે, તથા વાહ્ય ક્રિયાની આચરણા છે અનેલોકમાં

उग्र विहारी थः आचारनो गर्व धरे छे, तेने ज्ञानी न कहीए ॥ ३५ ॥ ग्राह्य दृष्टिगाला जे मुख लोक ते तेने ग्राह्यक्रिया-वत देखी प्रीति धरे, ते तो जेम कोइक ग्राणियो ग्राह्यक्रियाणानो व्यापार करतो देखिये तेनी परे जाणगी, माटे श्रद्धा विनानु कशुये प्रमाण नथी ॥ ३६ ॥

बाल पठयति लिङ्ग मध्यमबुद्धिविचारयति वृत्त ॥

आगमतत्त्व तु बुध परोक्षते सर्वयत्नेन ॥ ३७ ॥

नित्यो न कोऽपि लोके पापिष्टेष्वपि भवस्थितिश्चिन्त्या ॥

पूज्या गुणगरिमाद्या धार्यो रागो गुणलवेऽपि ॥ ३८ ॥

अर्थः—जे गाल जीव होय ते वैप जोइने परीक्षा करे, तथा मध्यम जीव ते आचरणा जोइ परीक्षा करे, अने पडित तो ज्ञानतत्त्व देखी परीक्षा करे ॥ ३७ ॥ लोकरुने विपे कोइनी निंदा करिये नहीं पापीने विपे महोटी ससारनी स्थिति चिंतिये, जे गुणयुक्त पुरुष होय तेनी पूजा करीये, बडाड करीये, तथा जे अल्पगुणी होय तेना उपर पण राग धरीये ॥ ३८ ॥

निश्चित्यागमतत्त्व तस्माद्बुद्ध्य लोकसज्ञा च ॥

श्रद्धात्रिवेकसार यतितव्य योगिना नित्य ॥ ३९ ॥

ग्राह्य हितमपि बालादालापैर्दुर्जनस्य न द्वेष्य ॥

मत्या याच पराशापाशा इव मगमा ज्ञेया ॥ ४० ॥

अर्थः—आगमनो निश्चय करी लोकरुज्जा छोडीने त्रिवेकनो सार जे श्रद्धा तेने विप योगीश्वर सदा उद्यम करतो ॥ ३९ ॥ गालकथकी पण आलापे करीने हितनी बात लेगी, दुर्जन उपर द्वेष न करतो, मत्य गोलतु अने पागकी आशा पाम सरखी जाणगी ॥ ४० ॥

स्तुत्या स्मर्यो न कार्यः कोपोऽपि च निन्द्या जनैः कृतया ॥

सेव्या धर्माचार्यास्तत्त्वं जिज्ञासनीयं च ॥ ४१ ॥

शौचं स्यैर्यमदंभो वैराग्यं चान्मनिग्रहः कार्यः ॥

दृश्या भगवन्दोषाश्चिन्त्यं देहादिवैरूप्यं ॥ ४२ ॥

अर्थः—कोइ ब्रह्माणे तो गर्व न करवो, कोइ निन्दे तो कोप न करवो, धर्माचार्यनी सेवा करवी: तत्त्वने जाणवानी इच्छा राखवी ॥ ४१ ॥ पवित्रपणुं, स्थिरतापणुं अने निष्कपटपणु आद-
रवुं तथा वैराग्य धरवो अने मनने बश करी राखवुं, तथा संसारना
दोष देखवा, बली देहने विनाशीपणे चिंतववो ॥ ४२ ॥

भक्तिर्भगवति धार्या सेव्यो देशः सदा विविक्तश्च ॥

स्थातव्यं सम्यक्त्वे विश्वास्यो न प्रमादरिपुः ॥४३॥

ध्येयात्मबोधनिष्ठा सर्वत्रैवागमः पुरस्कार्यः ॥

तपक्तव्याः कुविकल्पाः स्येयं वृद्धानुवृत्त्या च ॥ ४४ ॥

अर्थः—प्रभु उपर भक्ति धरवी; पशुपंडकादि दोष रहित
देश जे स्थानक ते सेववुं, समकितदशामां स्थिर रहेवुं, प्रमाद-
रूप शत्रुनो विश्वास न करवो ॥ ४३ ॥ ध्येयस्वरूप जे आत्मबोध
तेमां रहेवुं, सधले स्थले आगमसिद्धांतने आगल करवुं, कुविकल्प
छांडवा, जे मार्गे वृद्ध चाले ते मार्गे चालवुं ॥ ४४ ॥

साक्षात्कार्यतत्त्वं चिद्रूपानंदमेदुरैर्भाव्यं ॥

हितकारी ज्ञानवतामनुभववेद्यः प्रक्तारोऽयम् ॥४५॥

अर्थः—तत्त्वने प्रगट करवुं, ज्ञानरूप आनंदभर रहेवुं,
ज्ञानवंतने हितकारी थडने रहेवुं, ए अनुभववंत जीवोना प्रकार
छे ॥ ४५ ॥

॥ इति अनुभवाधिकारः समाप्तः ॥ २० ॥

પ્રશસ્તિ.

યેવા કૈરવકુદવૃદશશ મૃત્કર્પૂરશુભ્રા ગુણા ॥

માલિન્ય વ્યપનીય ચેતસિ નૃણા વૈશ્યમાતન્વતે ॥

સતઽસતુ મયિ પ્રસન્નમનસસ્તે કેઽપિ ગૌણીકૃત-॥

સ્વાર્થામુખ્યપરોપકારવિધયોઽત્યુચ્છૃગ્વલૈ કિંચલૈઃ? ॥૧॥

અર્થ — ચદ્રવિકાસી કમલના ફૂલનો સમૂહ, ચદ્રમા, કપૂર, એ સરસા ઉજ્જ્વલા જેના ગુણ છે, તથા જે મનુષ્યના ચિત્તને વિષ મલિનતા ટાલીને નિર્મલતા-ઉજ્જ્વલતાને વિસ્તાર છે, એવા જે સજ્જન પુરુષો તે, મારા ઉપર પ્રસન્ન મને સદેવ રહજો ! જેણે પોતાનો અર્થ ગોળ કર્યો છે, અને જેની મુરત્યપણે પરુપકારની યુદ્ધિ છે, એવા સજ્જન જો મારા ઉપર પ્રસન્ન છે તો, ઉન્મત્ત એવા સલ જે દુર્જન લોક તેની અપ્રસન્નતાએ શુ થયાનું છે ? ॥૧॥

અથાર્યાન્ પ્રગુણીકરોતિ સુકવિર્યત્નેન તેવા પ્રથા-

માતન્વાતિ કૃપારુટાક્ષલહરીલાવણ્યત સજ્જના, ॥

મારુદટ્ટમમજરી વિતનુતે ચિત્રવા મધુશ્રીસ્તત.

સૌભાગ્ય પ્રથયતિ પચમચમત્કારેણ પુસ્કોકિલાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ.—રુડા જે કપિ છે, તે અર્થાનુપત્તિએ નવા અથ રથે, પણ કૃપાનજરની લેહગે તેનું ઘર એવા જે સજ્જન તે અન્યને આણીને વિસ્તાર કરે છે તે ઉપર દૃષ્ટાત વહ છે, જેમ વમત-લક્ષ્મી આવાની મજરીના મનોહરપણાને અગટ કર છે, પણ પોતાના પચમ રાગના ચમત્કાર કરી એટલે રાગના ટુકા તણે કરીને કોયલ મજરીનું સૌભાગ્યપણું જગમા વિસ્તાર છે ॥ ૨ ॥

दोपोल्लेखविपः खलाननविलादुच्याय कोपाज्ज्वलन्
 जिह्वाहिर्ननु किं गुणान्न गुणिनां वासक्षयं प्रापयेत् ॥
 तस्माच्चेत्प्रवलप्रभावभवनं दिव्यौषधी सन्निधौ
 शास्त्रार्थप्रतिपद्धिदां शुभहृदां कारुण्यपुण्यप्रथा ॥ ३ ॥

अर्थः—दोपना विस्ताररूप विषे सहित एहवुं खल
 प्राणीना मुखरूप जे सर्पनुं घर तेथी उठीने कोपे बलतो थको एवो
 दुर्जननी जीभरूप जे सर्प ते गुणीना गुणने ननु के० निश्चेथी
 क्षयपणाने न पमाडे शुं ? अपितु पमाडेज. ते माटे महाप्रभावनुं
 घर एहवो जे शास्त्रनो अर्थ छे तेनी प्राप्तिना जाण जे सज्जन
 तेनी जे करुणा ते पुण्य वार्त्तारूपनी बुटी एटले जडी ते दिव्य
 औषधि कहिये, तेनी पासे रहंता थका तेने झेर चढे नहीं ॥ ३ ॥

उत्तानार्थगिरां स्वतोऽप्यवगमान्निःसारतां मेनिरे
 गंभीरार्थसमर्थने वत खलाः काठिन्यदोषं ददुः ॥

तत्को नाम गुणोऽस्तु कश्च सुकविः किं काव्यमित्यादिकां
 स्थित्युच्छेदमतिं हरन्ति नियतां दृष्टा व्यवस्थाः सतां ॥४॥

अर्थः—जेवारे पोतानी मेले पद वांचतां अर्थ सुझे एवा
 अल्पार्थ ने सुगम पद जो अमे जोडीये तो खल माणस एम
 कहेशे जे, आ ग्रंथमां कांइ सार नथी, वली जो अमे गंभीर अर्थ
 सहित पद बांधीए तो खल माणस कहेशे के, कठण पद बांध्यां
 छे, एनो शुं अर्थ करीए ? ए तो मुंगानी पारसी छे. एवे ग्रंथे
 कोइने गुण न थाय; जे आगलबुद्धि विचारे एवा आजे कोण रुडा
 कवि छे ? वली सर्वने भोग पडे एवां काव्य कथां छे ? एवुं
 दुर्जन बोले माटे ए ग्रन्थ मर्यादानी स्थितिने उच्छेद करवानी

મતિ છે, તેને જે ટાલે, કપિના ગુણને જાણે એવા જે સજ્જન પુરુષ તેની વ્યવસ્થા રૂઢી દીઠી ॥ ૪ ॥

અધ્યાત્મામૃતવર્ષિણમપિ કથામાપયિ સતઃ સુસ્વ
ગાહતે વિપમુદ્ધિરતિ તુ સ્વલા વૈપમ્યમેતત્ક્રુતઃ ॥

નેદ વાદ્ભુતમિદુદીધિતિપિવા પ્રીતાશ્ચકોરા ભૃશ
કિં ન સ્યુર્વત ચક્રવાકતરુણાસ્ત્વત્યતસ્વેદાતુરાઃ ॥૫॥

અર્થઃ—અધ્યાત્મરૂપ અમૃતવૃષ્ટિ એવી વાર્તા, તેનું પાન કરીને સજ્જન પુરુષ સુણ માને છે, અને જે સ્વલ લોક છે તે એવી વાણીને વિપમપદ કહીને વિપરૂપ પ્રગટ કરે છે, એમા શુ આશ્ચર્ય છે ? તે ઉપર દૃષ્ટાંત કહે છે જુઓ ચંદ્રકિરણના દર્શનથી અમૃત પીને ચક્રોર ઘણું રીઝ પામે છે, તો શુ ચંદ્ર દેહીને ચક્રો ચક્રવી ઘણો સ્વેદ નથી પામતા ? અપિતુ પામેજ છે ॥ ૫ ॥

કિંચિત્સામ્યમવેદ્ય યે વિદ્યન્તે કાચેદ્રનિલાભિદા
તેપા ન પ્રમદાવહા તન્નુધિયા ગૂઢા કવીના કૃતિઃ ॥
યે જાનન્તિ વિશેષમપ્યવિપમે રેસ્વોપરેસ્વાશતો
વસ્તુન્યસ્તુ સતામિત. ઠૃતધિયા તેપા મહાનુત્સવ. ॥૬॥

અર્થ.—જેમ કાઠક સરસાપણુ દેહીને કાચમાં અને હૃદ્રનીલમણિમા અમેદરૂપ તે એકપણુ જાણે, તેમા અલ્પ બુદ્ધિમાલાને મોટા કપિની ગૂઢ અર્થની રચના તે હર્ષમણી ન થાય જે પ્રાણી અવિપમ વસ્તુને વિષે એક રસા, ઉપરેસ્વા, અર્ધરેસ્વા इत्याદિક અશે થકી વસ્તુને વિશેષણે જાણે છે, એવા કુશલ બુદ્ધિમાલા સજ્જનને એ ગ્રન્થના જે માત્ર છે, તે મહા ઓચ્છવરૂપ છે. ॥ ૬ ॥

पूर्णाध्यात्मपदार्थसार्थवदना चेतश्चमत्कारिणी
मोहच्छन्नदृशां भवेत्तनुधियां नो पंडितानामिव ॥
काकुव्याकुलकामगर्वगहनप्रोदाम वाक्चातुरी
कामिन्याः प्रसभं प्रमोदयति न ग्राम्यान् विदग्धानिव ॥७॥

अर्थः—जेमां पूर्ण अध्यात्म पदार्थ ते सहित घटना छे, पण जेनी दशा अज्ञाने करीने अवराणी छे एवा अल्पबुद्धि-वालाना चित्तमां तो जे रीते पंडित लोक आवा ग्रंथथी रीझ पामे ते रीतनो चमत्कार न उपजावे. तेहनो दृष्टांत—जेम कामे व्यापी थकी, अंतरंगमां विषयसुखने इच्छती थकी, तथा बाह्यथी भय शोक धरती थकी, पुरुषने बल्लभ, हुं रूपवती एम गर्वे भरी थकी, रुडी वचननी चतुराइ करनार एवी जे चतुर स्त्री होय ते पण गामडीआ मुखने रीझवी न शके, पण पंडितने तो आनंद पमाडे तेनी पेरे जाणवुं ॥ ७ ॥

स्नात्वा सिद्धांतकुंडे विधुकरविशदाध्यात्मपानीयपूरै-
स्तापं संसारदुःखं कलिकलुषमलं लोभतृष्णां च हित्वा ॥
जाता ये शुद्धरूपाः शमदमशुचिताचंदनालिप्तगात्राः
शीलालंकारसाराः सकलगुणनिधीन्सज्जनांस्तान्नमामः ८

अर्थः—सिद्धांतरूप कुंडमां चंद्र सरखा निर्मल अध्यात्म रूप पाणीना पूरमां स्नान करीने, भवदुःखरूप जे ताप अने पाप-रूप जे मल तथा लोभ, ने तृष्णाने छांडीने, यथा शुद्धरूपे करी, वली समतारूप इंद्रियदमन जे पवित्र ते रूप चंदने करी शरीर मिलेपित छे जेनुं, वली शीलरूप घराजे करी शोभता, सर्वगुणना निधान एवा जे सज्जन तेने अग्ने नमीए छीए.

પાયોદ પયવૈર્વિપુલરસમર વર્પતિ ગ્રયકર્તા
 પ્રેમ્ણા પૂરૈસ્તુ ચેતઃમર હૃદ સુહૃદા હ્લાવ્યતે વેગવદ્ધિઃ ॥
 શ્રુત્યતિ સ્વાતથધા પુનરસમગુણદ્વેપિણા દુર્જનના
 ચિત્ર ભાવજનેત્રાત પ્રણયરસવશાન્નિ,સરત્યશ્રુનીરમ્ ॥૧॥

અર્થ:—જે પ્રયક્ષ્ણા મેષ સરહા છે તે પદ્યગ્રંથે કરીને,
 બહુ રમભરે, વરસતા થકા તે પ્રેમરૂપ પૂર તે સજ્જનના ચિત્ત-
 રૂપ સરોવરમા વેગે કરીને મરાય છે, વલી અમાધારણ ગુણના
 દ્વેષી જે દુર્જન, તેના તો અતઃકરણના વધ તૂટે છે, અને ઈવા
 વિચિત્રકારી જે ગ્રથ તેના માગના જાણ જે પુરુષ છે તે વિનયે-
 પ્રણીત રસે ઉજ્જ્વલા છે તેના નેત્રથી સ્નેહરૂપ આસુ ફરે છે ॥૧॥

ઉદામગ્રથભાવપ્રથનભવયશઃ સચયઃ સત્કવાના
 ક્ષીરાન્ધિર્મઠયયે ય, સહૃદયવિદ્યુધૈર્મેરુણા વર્ણનેન ॥
 એતદ્વિંદોરપિંડો ભવતિ વિધુરુચેર્મડલ ત્રિપ્લુપસ્તા
 સ્તારાઃ કૌલાસશૌલાદય હૃદ દધતે વીચિવિક્ષોભલીલા ॥૧૦॥

અર્થ:—રુડા કવિની ઉદામકેઠ પ્રૌઢ ઈહવી જે પ્રથના
 માગની રચના તેણે કરીને ઉપનો જે યજ્ઞનો સમૂહ તે રૂપ ક્ષીર
 સમુદ્ર તે સજ્જન પંડિતે વર્ણનરૂપી મેરુણ કરીને મવ્યો તેથી
 પ્રગટ્યુ જે ફીણ, તેનો ઉજ્જ્વલો ચન્દ્રમા થયો, વલી તેને વલોચતા
 જે છાટા ઉચ્ચા તેના તારામડલ થયા, તથા કૌલાસાદિક પર્વત
 થયા, એ રીતે ગ્રથનો જશ લીલાએ કરી પ્રમર્યો ॥ ૧૦ ॥

કાવ્ય દૃષ્ટ્વા કરીના હૃતમમૃતામિતિ સ્વઃ સદા પાનશકી
 સ્વેદ ધત્તે તુ મૂર્ધ્ના મૃદુતરહૃદયઃ સજ્જનો વ્યાપુતેન ॥

ज्ञात्वा सर्वोपभोग्यं प्रसृमरमथ तत्कीर्त्तिपीयूषपुरं
नित्यं रक्षाविधानानियममतितरां मोदने च स्मिनेन ॥११॥

अर्थः—कविनां काव्य देखीने अमृत हरायुं, एम विचारीने देवताओ सदा अमृत पीवानी शंका धरता थका खेद धरे छे. शामाटे जे मृदु सुकोमल छे हृदय जेनुं एवा जे सज्जन ते मस्तक धूणावीने जे सर्वने उपभोग्यपणे प्रसरतुं एवुं, कविनी कीर्त्तिरूप अमृतनुं पूर तथा जेने निरंतर रक्षारूप ढांकणुं अत्यन्त-पणे दीधुं छे तेने जाणीने, देखीने हर्ष पामे छे ॥ ११ ॥

निष्पाद्य श्लोककुंभं निपुणनयमृदा कुंभकाराः कर्वीद्रा
दाढ्यं चारोप्यस्मिन् किमपि परिचयात्सत्परीक्षार्कभासाम्
पक्वं कुर्वति घाटं गुणहरणमतिप्रज्वलदोषदृष्टि-
ज्वालामालाकराले खलजनवचनज्वालजिह्वे निवेश्य ॥१२॥

अर्थः—रूडा नयरूप माटीवडे कवीश्वररूपी जे कुंभकार ते श्लोकरूप घडो निपजावे, पछी जेम कुंभकार ते घटने परिचयथी हाथे झाली, टपणे समारी तडके मूके तेम श्लोक घटने परिचय विचारीने पद अक्षर आघापाछा होय तेने समारे एवी रीते तडके मूके; पछी पंडितने देखाडी परियक करे, ते जाणे नीभाडो देखाडे छे. हवे दुर्जन जाणे जे ए पंडित छे, तेथी माहरा गुण हरण थशे, एम बलतो थको पंडितनी जोडेली कलामां दोष काढवानी दृष्टिरूप आगमनी ज्वालानी श्रेणि तेणे करी विकराल एवी पोतानी नजररूप अग्नि, वली ते दुर्जननां जे वचन ते जाणे निंदारूप अग्निनी ज्वाला तेणे करी घडेली जीम ते

વેહુ અગ્નિના વચમા ગ્રથરૂપ ઘડો મૂકીને પાકો કરે છે, અને નીભાડાનો રાત્ર ચાય, ઘટમૂલ પોસાય છે ॥ ૧૨ ॥

इक्षुद्राक्षारसौव. कविजनवचन दुर्जनस्याग्नियत्रा-
न्नानार्थद्रव्ययोगात्ममुपचितगुणे मयता याति सद्यः ॥

સતઃ પિત્વા યદુચ્ચૈર્દધતિ હૃદિ મુદ ઘૂર્ણયત્યક્ષિયુગ્મ
સ્વૈર હર્ષપ્રકર્ષાદપિ ચ વિદધતે નૃત્યગાનપ્રબધ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ.—શેલડી અને દ્રાક્ષના રસના મમૂહ સરસુ કવિનું વચન છે, પણ દુર્જનરૂપી અગ્નિનું જે યત્ર છે તે મધ્યે નાના પ્રકારના દ્રવ્યના યોગથી રુડી રીતે ગુણપુષ્ટિને પામતુ એહવુ કવિનું જે વચન તે, તાજા મદિરાણાને પામે છે, તે મદિરાને હર્ષે કરી સજ્જન પુરુષ પાન કરીને હૃદયમા હર્ષ ધરે છે, તેથી બે આસો ઘુર્ણાયમાન થાય છે. સ્વહચ્છાએ હર્ષના વલ્લોલથી પણ શ્લોકનો માર્ગ પામીને નાચે છે, ગાય છે ॥ ૧૩ ॥

नव्योऽस्माक प्रवधोऽप्यनणुगुणभृता मज्जनाना प्रभावात्
विरुपात् स्यादिति सुदित करणविधां प्रार्थनीया न किं नः॥

નિવ્ણાતાશ્ચ સ્વતસ્તે રવિરુચયહવામોરુદ્ધાણા ગુણાના-
મુત્રાસેઽપેક્ષણીયો ન સ્વલુ પરરુચા ક્વાપિ તેષા સ્વભાવઃ॥૧૪

અર્થ.—અમારો ગ્રથ નવો છે, તોપણ મહાગુણવત જે મજ્જન તેના પ્રમાણથી વિરુપાત ધજો ! તે રીતે રુડા હિતને અર્થે અમાર તે સજ્જનને પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય નથી શુ ? અપિતુ છે જ જેમ કમલના ગુણને ઉદ્ધામ કાવને ઘૂર્ણના કિરણ છે એમ પોતાયથી જે પ્રણિ છે ણવા તે સજ્જનના જે સ્વભાવ તે જ્યાવે પરકૃતિમણી નિશ્ચે ઉપેવવા યોગ્ય નથી ॥ ૧૪ ॥

यत्कीर्त्तिस्फूर्त्तिगानावहितसुरवध्रुवंदकोलाहलेन
 प्रध्रुब्धस्वर्गसेतोः पतितजलभरैः श्यालिनः शैत्यमेति ॥
 अश्रान्तभ्रान्तकांतग्रहगणकिरणैस्तापवान् स्वर्णशैलो
 भ्राजन्ते ते मुनीन्द्रा नयविजयवृथाः सज्जनव्रातधुर्याः ॥१५॥

अर्थः—हवे पोताना गुरुनो वर्णव करे छे. जेनी प्रसरती
 जे कीर्त्ति तेने गावाने सावधान एटले स्वर्गमां देवतानी अप्स-
 राओ जे छे ते श्रीनयविजयजीना गुण गाय छे, तेना गीत
 शब्दना कोलाहले करीने क्षोभना पामी एवी जे स्वर्ग नदी तेनी
 पाज भांगी, तेथी पड्युं जे जल तेना समूहं करी पखाल्यो जे
 मेरु पर्वत, तेणे करी मेरुपर्वत पण शीतलताने पाम्यो छे. नहि
 तो अहर्निश प्रदक्षिणायै भवता जे ग्रहमंडल तेना किरणे करी
 तापवंत मेरु हतो, ते हमणां शीतल थयो थको शोभे छे. एवा
 ते मुनींद्र श्रीनयविजयनामा पंडित जे सज्जन पुरुषोना समूहमां
 वडेरा हता ॥ १५ ॥

चक्रे प्रकरणमेतत्तत्पदसेवापरो यशोविजयः ॥

अध्यात्मधृतरुचीनामिदमानंदावहं भवतु ॥ १६ ॥

अर्थः—तेना चरणना सेवक उपाध्याय श्रीयशोविजयजी
 ए प्रकरण करता हवा. ते अध्यात्मने विषे जेणे रुचि घरी छे,
 एवा प्राणीने रुचि सहित ए प्रकरण आनंद सुखतुं आपनार
 होजो ॥ १६ ॥

॥ इति सज्जनस्तुतिअधिकार एकविंशतितमः समाप्तः ॥

॥ इति महोपाध्याय श्रीकल्याणप्रियजीगणि शिष्यमुख्य पडित
 श्रीलामप्रियगणि शिष्य मुख्य पडित श्रीजितप्रियगणि
 तच्छिष्यमुख्य पडित श्रीनयप्रियगणी चरणकमलचचरी-
 केण पडित श्रीपद्मप्रियगणिसहोदरेण पडित श्री
 यशोप्रियेन प्रिचिते अध्यात्मसारप्रकरणे
 सप्तमः अध. समाप्तः ॥

॥ इति श्रीमत्तपागच्छे भट्टारकश्रीविजयसिंहसूरीश्वर
 शिष्य पडित श्रीसत्यविजयगणि शिष्य पडित श्री
 कर्पूरविजयगणि शिष्य पडित श्रीक्षमाविजय-
 गणि शिष्य पडित श्रीयशोविजयगणि शिष्य
 पडित श्रीशुभविजयगणि शिष्य पडित
 श्रीवीरविजयगणिभिरध्यात्मसार
 ग्रन्थस्य वार्तिकरूपो मुनि कीर्त्ति-
 विजयस्यानुग्रहाया यद्वार्थ.
 कृत सवत् १८८१ चैत्र
 शुरुपक्षे पूर्णिमाया-
 मितिश्रेयः ॥